

86

K-235



ЖАҲОЛАТГА

ҚАРШИ МАЪРИФАТ

(Ўқув қўлланма)

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ
ВАЗИРЛАР МАҲКАМАСИ ҲУЗУРИДАГИ
ДИН ИШЛАРИ БЎЙИЧА ҚЎМИТА
ЎЗБЕКИСТОН МУСУЛМОНЛАРИ ИДОРАСИ
ЎЗБЕКИСТОН ХАЛҚАРО ИСЛОМ АКАДЕМИЯСИ

ЖАҲОЛАТГА ҚАРШИ МАЪРИФАТ

Ў Қ У В Қ Ў Л Л А Н М А

Ўзбекистон халқаро ислом академияси
нашриёт-мағбаа бирлашмаси
Тошкент – 2020

УДК 28:323.28(075)

КБК 86.38я7

К 25

Каримов, Ж.

Жаҳолатга қарши маърифат [Матн] : ўқув қўлланма / Ж. Каримов. – Тошкент : Ўзбекистон халқаро ислом академияси нашриёт-матбаа бирлашмаси, 2020. – 212 б.

УДК 28:323.28(075)

КБК 86.38я7

Муаллиф ва тузувчи:

Ж.Каримов

Масъул муҳаррир:

И.Усмонов – тарих фанлари номзоди, доцент

Тақризчилар:

А.Абдуллаев – тарих фанлари номзоди, доцент

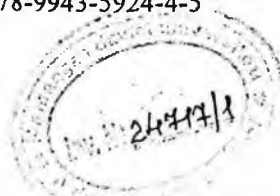
У.Ғофуров – исломшунос

Ўқув қўлланмада ислом динининг тинчликпарварлик, бағрикенглик моҳияти, мутаассиблик, экстремизм ҳамда терроризмнинг салбий жиҳатлари кенг қамровли маълумотлар ва далиллар асосида ёритилган. Шунингдек, давлат ва дин орасидаги муносабатлар, унинг Ўзбекистонда намоён бўлишининг ўзига хос хусусиятлари атрофлича баён қилинган.

Юқоридагилар билан бир қаторда, бугунги кунда ислом ниқоби остида фаолият кўрсатаётган мутаассиб, экстремистик ва террорчи ҳаракатларнинг юзага келиш тарихи, уларнинг асосий мақсади, ғоявий-ақидавий асослари, молиявий манбалари, фаолият услублари ва ғайриисломий моҳияти маълумотлар тўплами шаклида ҳар бири алоҳида бандлар орқали очиб берилган ҳамда машҳур уламоларнинг замонавий оқимлар тарғиб қилаётган ғоя ва тамойиллар ислом дини моҳиятига умуман ёт эканини асослаб берувчи фатволари келтирилган.

Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги Дин ишлари бўйича қўмитанинг 12.02.2020 йилдаги 969-сонли хулосаси асосида тайёрланди.

ISBN 978-9943-5924-4-5



© Ўзбекистон халқаро ислом академияси
нашриёт-матбаа бирлашмаси, 2020

СЎЗ БОШИ

Ғоялар кураши авж олган XXI асрда дунёда тинчлик ва барқарорликни таъминлаш йўлида ҳал этилиши зарур бўлган кўплаб муаммолар юзага келаётгани, кишиларнинг осуда ҳаётини издан чиқаришга қаратилган янги шаклдаги таҳдидларнинг пайдо бўлаётгани ва бунинг натижасида бузгунчи ғоялар мафкура майдони ни куршаб олаётгани барчамиздан огоҳлик ва хушёрликни талаб этмоқда. Айниқса, ёшлар маънавий оламини юксалтириш, уларни она-Ватанга муҳаббат, миллий ва диний қадриятларимизга ҳурмат руҳида тарбиялаш асосида ҳар томонлама баркамол авлодни вояга етказиш долзарб вазифалардан ҳисобланади. Давлатимиз келажаги ҳисобланган ёш авлод тарбиясига юртимизда доимо алоҳида эътибор қаратилган. Бугунги кунда дунё ҳамжамиятида мафкуравий полигонларнинг ёшлар тарбиясига кўрсатаётган салбий таъсири ҳар бир мамлакат, давлат, халқ олдида турган долзарб муаммолардан бири ҳисобланади. Чунки ҳар қандай жамият келажак пойдевори сифатида ўз сиёсатида ёш авлод тарбиясини етакчи ўринга кўйиши табиий ҳол.

Глобаллашув деганда, энг аввало кўз олдимизда ривожланиш, тараққиёт гавдаланишига қарамай, бундай шароитда ўсиб келаётган баркамол авлод онгини турли хил ёт ғоя ва мафкуравий хуржлардан сақлаш муаммоси ҳам муҳим вазифалардан саналади. Ушбу масалалар юзасидан Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёев шундай таъкидлади: “Дунё шиддат билан ўзгариб, барқарорлик ва халқларнинг мустаҳкам ривожланишига раҳна соладиган турли янги таҳдид ва хавфлар пайдо бўлаётган бугунги кунда маънавият ва маърифатга, ахлоқий тарбия, ёшларнинг билим олиш, камолга етишга интилишига эътибор қаратиш ҳар қачонгидан ҳам муҳимдир”.

Замонавий ижтимоий-сиёсий ва иқтисодий муносабатларнинг шиддат билан ривожланиши, коммуникация ва ахборот технологияларининг тез суръатлардаги тараққиёти ғоявий таъсир ўтказиш

имкониятларининг кенгайиши, услуб ва воситаларнинг такомиллашувига туртки бўлиб, маънавий таҳдидлар глобал муаммога айланди. Бу долзарблик Ер юзининг турли минтақалари халқларининг онги ва қалби турли ғояларни синаш майдонига, бошқача айтганда, мафкуравий полигонга айлантирилаётгани билан ҳам белгиланади. Замонавий воқелик инсон қалби ва онги учун бўлган курашларнинг янгидан-янги усул ва воситалари кўпайиб бораётгани, айниқса, бу борада, дин омилидан фойдаланишга уринишларда яққол намоён бўлмоқда.

Шундан келиб чиқиб, “Жаҳолатга қарши маърифат” ўқув қўлланмасида ўзаро узвий боғлиқ бир қатор масалаларни тизимли ёритишга алоҳида эътибор берилди.

Хусусан, дин ва давлат муносабатлари ҳамма вақт долзарб бўлиб келган. Турли даврларда хилма-хил мазмун ва шакл касб этган бундай муносабатлар, мустақил Ўзбекистон шароитида виждон эркинлиги конституциявий асосда тўла-тўқис таъминлангани, диний ташкилотлар фаолияти учун тегишли шарт-шароитлар яратилганида намоён бўлмоқда.

Маълумки, Марказий Осиё минтақаси асрлар давомида мусулмон маданияти ривожига катта ҳисса қўшиб келган, қолаверса, унинг марказларидан бири бўлиб хизмат қилган. Шу боис, бузғунчилик ақидаларини тарғиб қилаётган турли радикал оқимларнинг минтақага ўз ғояларини сингдириш мақсадида интилаётгани тасодиф эмас, албатта. Минтақада асосан, «Ҳизбут-таҳрир ал-исломий», «Туркистон ислом ҳаракати», «Акромийлар», «Нурчилар» «Исломий жиҳод иттиҳоди» каби гуруҳларнинг фаолияти кузатилганини ҳисобга олиб, тўпلامда мазкур оқимлар атрофлича ёритилди. Шунингдек, ғоялар кураши авж олган XXI асрда дунё ҳамжамияти барқарорлигига таҳдид солаётган «ал-Қоида», «Толибон», «Ироқ ва Шом ислом давлати», «Жабҳат ан-Нусра», «Мусулмон биродарлар» каби экстремистик ва террорчи ташкилотларнинг фаолиятига ҳам тўхталиб ўтилди.

Бугунги кунда экстремистик ва террористик ҳаракатлар ўзларининг мудҳиш фаолиятини давом эттираётгани замонамиз уламолари ҳамда ислом оламининг йирик ташкилотларини ҳам мазкур масалага яна мурожаат қилишга ва бу йўлда фатво, қарорлар қабул қилишга мажбур этмоқда. Ўқув қўлланмада келтирилган фатволар

ислом ниқоби остидаги экстремистик ва террорчи уюшмаларнинг гайриисломий моҳиятини теран англашга ёрдам беради.

Шундай экан, XXI асрда қабоҳат ўчоғига айланган экстремизм ва ҳар хил шаклу шамоийлдаги мутаассибликка йўғрилган бузғунчи уринишларга қарши ҳаётимизда содир бўлаётган ижобий ўзгаришлар ҳақидаги чуқур таҳлилий маълумотларни ёш авлодга етказиш, уларнинг ижтимоий фаоллигини кучайтириш, бунда “Фикрга қарши фикр, ғояга қарши ғоя, жаҳолатга қарши маърифат билан курашиш” ҳар қачонгидан ҳам муҳим аҳамият касб этади.

Юртимизда экстремизмнинг олдини олишга доир чора-тадбирларни амалга ошириш, аҳолининг ҳуқуқий онги ва маданиятини юксалтириш, жамиятда экстремизмга нисбатан муросасизлик муносабатини шакллантириш, унинг юзага келишига имкон берувчи сабаблар ва шарт-шароитларни бартараф этиш бўйича самарали ишлар олиб борилмоқда. Жумладан, 2018 йил 30 июль куни “Экстремизмга қарши кураш тўғрисида” Ўзбекистон Республикасининг 489-сонли қонунини қабул қилинди. Қонун экстремистик фаолиятга қарши курашиш соҳасидаги ҳуқуқий муносабатларни тартибга солиш мақсадида ишлаб чиқилган бўлиб, унинг асосий вазифалари экстремистик ҳаракатлардан шахс, жамият ва давлатнинг хавфсизлигини таъминлаш, конституциявий тузумни ва давлатнинг ҳудудий яхлитлигини ҳимоя қилиш, фуқароларнинг тинчлиги, миллатлараро ва конфессиялараро тотувликни сақлаш ҳисобланади.

Муҳокама қилинган масалалар шубҳасиз мураккаб ва серқирра мазмунга эга. Бир ўқув қўлланма доирасида уларнинг барча жиҳатларини қамраб олиш, тўлиқ ёритиб бериш ниҳоятда қийин, тўғрироғи мумкин эмас. Шундай бўлса-да, баён этилган фикрлар ёшларимиз томонидан уларнинг моҳиятини тушуниб олишга ёрдам беради, деб ўйлаймиз.

I БОБ. ИСЛОМ ДИНИ АСОСЛАРИ

1-мавзу: Ислом динининг тинчликпарварлик МОҲИЯТИ

Режа:

1. *Ислом динининг тинчликпарварлик моҳияти*
2. *Ислом – билим ва маърифат дини*
3. *Бағрикенглик тушунчаси ва моҳияти*
4. *Ўзбекистонда бағрикенглик муносабатлари*

Таянч сўз ва иборалар. Ислом – тинчлик дини, билим, маърифат, динининг бағрикенглик моҳияти, “Бағрикенглик тамойиллари Декларацияси”, Худайбия сулҳи, диний бағрикенглик, миллатлараро тотувлик.

Ислом динининг тинчликпарварлик моҳияти. Ислом – инсон қадри ва тараққиёти учун хизмат қиладиган энг эзгу гоёлар билан йўғрилган дин. Ислом – бу тинчлик. Араб тилидаги бир ўзакдан ясалган “силм”, “салом” ва “ислом” сўзлари маъно жихатидан тинчлик ва омонликни англатиши бежиз эмас.

Ислом таълимоти, хусусан, Куръони карим оятларида тинчликни сақлаш ва унинг учун курашишга чақирилади: “Эй, имон келтирганлар! Ёппасига итоатга киришингиз!...” (Бақара, 208). Тафсир китобларида келтирилишича, оятдаги “ёппасига итоатга киришингиз” дегани барча инсонларнинг бирлашган ҳолда тинчлик йўлини тутишлари лозимлиги ва унинг барқарорлигини сақлашда қандай йўл билан бўлса ҳам ўз ҳиссаларини қўшиш зарурлигини билдиради.

Тинчлик инсониятга берилган неъматлар ичида имондан кейинги энг улуғ неъмат саналади. Бу ҳақида Муҳаммад (алайҳис-салом) шундай деганлар: “Аллоҳдан авф ва тинчлик-омонликни сўрангиз, бирор кишига имондан кейин авф қилиш ва тинчликдан афзалроқ неъмат берилгани йўқ”.

Қуръони каримнинг «Бақара» сураси 126-оятда “Эсланг, Иброҳим: “Эй, Раббим, бунн (Маккани) тинчлик шаҳри қилгин ва унинг аҳолисидан Аллоҳга ва охират кунига ишонувчиларига (турли) мевалардан ризқ қилиб бергин!”, деб дуо қилганда аввало тинчлик, ундан кейин ризқ сўраш таълим берилмоқда. Бундан кўринадики, тинчлик-хотиржамлик ризқдан ҳам улуғроқ неъматдир.

Тинчликни қадрлаш ҳамда осойишта ҳаёт учун шукроналик уни сақлаб қолиш ва мустаҳкамлашнинг зарурий шарти ҳисобланади. Ислом таълимотида масаланинг бу жиҳатига ҳам алоҳида эътибор берилган. Хусусан, Қуръони каримнинг “Наҳл” сураси 112-оятда “Аллоҳ бир шаҳарни (Маккани) мисол келтирур: у тинч, сокин (шаҳар) эди, ҳар томондан ризқи кенгу мўл келиб турар эди. Бас, у (аҳолиси) Аллоҳнинг неъматига ношукрлик қилгач, Аллоҳ унга (аҳолисига) бу “хунарлари” сабабли очлик ва хавф либоси (балоси)ни “тотиш”га мажбур этди”, деб уқтирилади. Шукр қилиш орқали берилган неъматлар янада зиёда бўлар экан, уни асраб қолиш учун ушбу неъматни эътироф этиш ва шукр қилиш муҳим омилдир. Инсон гўзал бир ҳолатда умр кечираётган бўлса, унинг ўзи бу ҳолатни ўзгартирмагунича, яъни ношукрлик қилмагунича Яратган асло уларнинг неъматларини тўсиб қўймаслиги оятларда айтиб ўтилади.

Пайғамбар Муҳаммад (алайҳис-салом)нинг ҳадисларидан бирида, кимки тонгда уйқудан уйғонганда оиласи тинч, тани соғ ва уйда бир кунлик егулиги бўлса, билсинки, унда дунёдаги барча неъматлар мужассам экани таъкидланади. Бундан шу осуда ва тинч бошланган куни учун ҳар ким Яратганга чексиз шукроналар қилиши керак эканини англаш мумкин. Ислом манбалари орқали киши учун энг азиз неъмат бу – тинчлик экани билдирилмоқда. Аллоҳ тарафидан бандаларга ато этилган ушбу неъматга раҳна солиш энг катта гуноҳдир.

Зеро, Пайғамбар (алайҳис-салом) ўз фаолиятларида доимо музокара, сулҳ билан тинчлик ёки мудофаа йўлини тутганлари ислом тарихидан ҳам маълум. Айниқса, “Худайбия сулҳи” деб ном олган тинчлик битимида уларнинг тинчликпарвар сиёсатлари яққол намён бўлди. Мусулмонлар учун ноқулай шарт-шароитлар асосида тузилган бу сулҳга саҳобийлар кескин қарши чиқсаларда, Расулulloҳ (алайҳис-салом) тинчликка эришиш ва қон тўкилишининг

олдини олиш мақсадида ушбу ҳужжатга дарҳол имзо қўйдилар. Қуръони каримда ҳам бу борада: “Агар улар сулҳга мойил бўлсалар, Сиз ҳам унга мойил бўлинг ва Аллоҳга таваккул қилинг!” (Анфол, 61), деб таъкидланади.

Дарҳақиқат, Ҳудайбия сулҳи ўзининг аҳамияти жиҳатидан ҳар қандай жангдаги галабадан юқори туради. Зеро, бу сулҳ ислом динининг тинчликпарвар моҳиятини намоён этган эди. Пайғамбар (алайҳис-салом) ўзларининг зиёнларига бўлса ҳам тинчлик учун қанчалик жонкуяр эканлари мақкаликларга ҳамда айрим мадиналик саҳобийларга сабоқ бўлди.

Кейинчалик эса, Пайғамбар (алайҳис-салом) Арабистон тарихида мисли кўрилмаган кучга эга бўлсалар-да, Маккани қон тўкмасдан тинч йўл билан эгаллаш йўлини тутганлари ҳам эътиборга молик. Ваҳоланки, Макка мушриклари неча йиллар давомида Расулуллоҳ (алайҳис-салом)га азият етказиб, уларга қарши чиқиб, кўплаб мусулмонларнинг умрига зомин бўлган эдилар. Ҳатто душманларга ҳам олийжаноблик кўрсатиш, уларга кечиримли муносабатда бўлиш ислом динининг тинчликпарвар моҳиятини намоён этади. Зеро, ислом дини ҳар қандай шароитда жангга йўл қўймасликка, тинчликни асрашга катта эътибор берган. Пайғамбар (алайҳис-салом) саҳобийларга доимо такрорлаб шундай деганлар: “Қиёмат куни биринчи савол ноҳақ тўкилган қонлар тўғрисида бўлур” (Имом Бухорий ривояти).

Тинчликни улуғ неъмат, деб эълон қилган ислом динида бу йўлда нафақат амал, балки сўз билан ҳам зарар келтиришдан қайтарилган. Пайғамбар (алайҳис-салом) ҳадисларида “*Мусулмон киши шуки, унинг тилидан ва қўлидан мусулмонлар озор чекмайдилар!*” дейилади. Зеро, сўз, яъни тилдан етадиган озор қўлдан етадиган зарардан аввал зикр этилишига сабаб, қўл билан бошқаларнинг фақат бу дунёси – саломатлиги, оиласи, мулкига зарар етказиш, тил билан инсонларни турли бузгунчи ғояларга тарғиб қилиш, кишиларни тўғри йўлдан чалғитиш орқали икки дунёсини барбод этиш мумкин. Шу нуқтаи назардан, бугунги кунда айрим фирқа ва тоифаларнинг мусулмонман, деб турган аҳолининг ичида парокандалик, оиласида зиддиятларни келтириб чиқаришга уринишлари исломнинг асл моҳиятига бутунлай зиддир. Бу амалларни ислом номи билан боғлаш динга нисбатан туҳматдир.

“Албатта, дин енгилдир. Кимда-ким уни (ўзича) оғирлаштира, дин уни албатта мағлуб қилади”.

Ҳадисдан

Юқорида қайд этилганидек, ислом тинчлик, моҳиятан енгиллик ва мўътадил диндир. Унинг эътиқод қилувчиларга фақат енгилликни раво кўриши ислом манбаларида етарлича баён этилган. Маълумки, Аллоҳ ёки пайғамбарлар шариат аҳкомларини жорий қилиши мумкин. Бошқа ҳеч ким, бирор-бир сабабга кўра бу ишни амалга ошириши, бандалар устига шаръий амрни жорий қилиши мумкин эмас. Муҳаммад (алайҳис-салом) ҳам ўз умматларига доим енгиллик, осонлик ва ўртаҳолликни истаб келганлар, яъни ўз ҳаётлари давомида икки иш турганида қайси бири енгил бўлса ва шариат кўрсатмаларига хилоф бўлмаса, ўшани ихтиёр қилганлар ва умматга доим шуни таълим берганлар. Бундан ташқари, Пайғамбар (алайҳис-салом) бирор кишини ўзга диёрга исломдан таълим бериш учун юборар эканлар, хоҳ ибодатда, хоҳ инсонлар орасидаги муамолот масалаларида осонлаштиришга, динни кийин ва машаққатли қилиб кўрсатиб қўймасликка тарғиб қилардилар.

Аммо бугунги кунда диндаги бирор амал ёки тушунча мазмунини талқин қилишда меъёрни бузиш, ҳаддан ошишдек ҳолатлар ҳам учрамоқда. Ҳаддан ошиш диний саводнинг тўғри ташкил этилмагани ёки эътиқод борасида нотўғри хулосалар чиқарилгани билан ҳам боғлиқ бўлади. Маълумки, динда ҳаддан ошиш “ғулув” деб аталади. Ҳадисларда таъкидланишича, диний масалаларда ҳаддан ошган қавмларнинг аксарияти Аллоҳнинг ғазабига учраб, ҳалок бўлишган. Шундай бўлса-да, бугунги кунда ҳам ислом дини ҳақида етарлича илми бўлмасдан Қуръонни ўзича англаш, ҳадисларни ўз билганича талқин этиш, мазҳабларни тан олмаслик, тасаввуфни шариатсиз тасаввур қилиш, ўзи қўл берган пирга кўр-кўрона эргашиш, ҳатто, унга сифиниш даражасида эътиқод қилиш каби шаклларда мутаассибликка кетиш ҳоллари мавжудлигини қайд этиш лозим.

Демак, исломнинг енгиллик дини экани, уни кийинлаштириш, унга ўзгача талқин ва қарашлар олиб кириш қораланиши Қуръон оятлари, ҳадислар ва уламоларнинг асарларида атрофлича ёритилган. Жумладан, Қуръони каримнинг “Бақара” сураси 185-оятда шундай дейилади: “Аллоҳ сизларга енгилликни истайдн, оғир-

ликни хоҳламайди”, “Наҳл” сураси 125-оятда “(Эй Муҳаммад!) Раббингизнинг йўли (дини)га ҳикмат ва чиройли насиҳат билан даъват этинг”, деб баён қилинган. Пайғамбар Муҳаммад (алайҳис-салом) “Ишларнинг яхшиси ўртачасидир” дея таъкидлаганлар. Ҳар бир ишда, ҳатто эътиқод масалаларида ҳам мўътадиллик тамойилларига риоя этиш исломнинг асосини ташкил этади.

Ислом – билим ва маърифат дини. Ислом дини инсон манфаатлари ва жамият тараққиётига хизмат қилувчи ҳар қандай кашфиёт ва янгиликларни юксак қадрлаган, қўллаб-қувватлаган. Албатта, ислом илм-маърифатга асосланган диндир.

“Дунёда илмдан бошқа нажот йўқ ва бўлмагай”.

Имом Бухорий

Исломнинг асосий манбалари ҳисобланган Қуръони карим ҳамда ҳадиси шарифларда илм ўрганишга ва уни ўргатишга тарғиб қилиниб, аксинча, илмсизлик ёки уни ўрганишга лоқайдлик қаттиқ қораланади. Жумладан, Қуръони каримнинг илк нозил бўлган оятининг ўзидаёқ Аллоҳ таоло “Ўқи!” деб амр қилди. “Илм” сўзи турли маъноларда Қуръонда 811 ўринда такрорланиши унинг ўрни муҳим эканини кўрсатади.

Расулulloҳ (алайҳис-салом) ўзларининг кўплаб ҳадисларида илм эгаллашга, олимларни яхши кўришга чақирганлар. Жумладан, Имом Бухорий ривоят қилган ҳадисда: “Илм талаб қилиш ҳар бир мусулмонга фарздир” деб таъкидлаганлар. Қуръони каримда: “Аллоҳ сизлардан имон келтирган ва илм ато этилган зотларни (баланд) даража (мартаба)ларга кўтарур” (*Мужодала, 11*), дейилган. Ибн Ҳажар Асқалоний ушбу оятни қуйидагича тафсир қилади: “Албатта, даражаларни кўтариш улуг фазлу марҳаматга далолат қилади ва дунёда олий мартаба, шон-шуҳрат каби маънавий юксакликни ҳамда жаннатдаги олий мартаба каби ҳиссий юксакликни ўз ичига олади”.

“Кимки динни илмсиз ўрганса, ўзи ҳам адашади, бировларни ҳам адаштиради”.

Ҳадисдан

“Қуръони карим маъноларининг таржима ва тафсири”да эса ушбу оят қуйидагича тафсир қилинади: “Илм ва олимларнинг фа-

зилатлари, икки дунёда эришадиган даража ва мартабаларига доир оят ва ҳадислар жуда кўп учрайди. Пайғамбар Муҳаммад (алайҳис-салом)дан олим кишининг бир кунлик ибодати илмсиз обиднинг қирқ йиллик ибодатига тенг экани, қиёматда шафоат қилиши, агар у таълим ҳам берса, Ер ва осмонлардаги барча жонзот Аллоҳдан унга мағфират сўраши ва бошқа кўп башоратлар саҳиҳ ҳадислар орқали ривоят қилинган. Сулаймон (алайҳис-салом)га Аллоҳ таоло илм, бойлик ва подшоҳликдан бирини танлашни буюрганида у илмни танлайди. Илмнинг шарофатидан унга бойлик ва подшоҳликни ҳам қўшиб беради».

Бошқа бир оятда эса: “Аллоҳ адолатда (барқарор) туриб, шундай гувоҳлик берди: “Аллоҳдан ўзга илоҳ йўқдир”, фаришталар ва илм эгалари ҳам. (Албатта), Ундан ўзга илоҳ йўқ. У Азиз (қудратли) ва Ҳаким (ҳикматли)дир” (Оли Имрон, 18). Ушбу оятда Аллоҳ таоло ўзининг ягоналигига фаришталар билан бир қаторда илмли кишиларни ҳам гувоҳ қилгани олимларнинг даражаси Аллоҳ таолонинг даргоҳида ҳам улуғ эканига далолат қилади.

Имом Термизий ривоят қилган ҳадисда бундай дейилади: “Абу Дардо (р.а.): “Расулulloҳ (алайҳис-салом) бундай деганларини эшитдим: “Ким илм истаб бир йўлдан юрса, Аллоҳ уни жаннат йўлларида бирига йўллаб қўяди. Фаришталар илм толиби учун қанотларини пасайтирадидилар. Албатта, олим ҳақиқа осмонлару ердагилар, ҳаттоки, сув остидаги балиқлар ҳам истиғфор айтадилар. Олимнинг обиддан афзаллиги бадр кечасидаги тўлин ойнинг бошқа юлдузлардан афзаллиги кабидир. Олимлар пайғамбарларнинг меросхўрларидир. Пайғамбарлар динор ва дирҳамни мерос қолдирмадилар. Балки илмни мерос қолдирдилар. Ким уни олса, (меросдан) тўлиқ насибасини олибди”.

Юқоридагилардан хулоса қиладиган бўлсак, исломда илм, маърифатли бўлишга, Яратган томонидан инсонларга берилган неъматлар ҳақида билим орқали тадаббур қилишга тарғиб қилинган. Шунинг учун ҳам, Аллоҳ таоло тафаккур қилмайдиган, ўзининг ким эканини англаб етмайдиган, бугуннинг хузур-халовати билан яшаб, эртаси ҳақида қайғурмайдиган, онгсиз кимсаларни Қуръони каримда “...Уларда қалблар бор, (лекин) улар билан “англамайдилар”. Уларда кўзлар бор, (лекин) улар билан “қўрмайдилар”. Уларда қулоқлар бор, (лекин) улар билан

“эшитмайдилар”. Ана ўшалар хайвонлар кабидирлар. Балки улар (янада) адашганрокдирлар. Айнан ўшалар ғофиллардир” (Аъроф, 179), деб таърифлайди.

“Ислом дини бизни эзгулик ва тинчликка, асл инсоний фазилатларни асраб-авайлашга даъват этади. Биз муқаддас динимизни азалий кадриятларимиз мужассамининг ифодаси сифатида беҳад кадрлаймиз. Биз муқаддас динимизни зўравонлик ва қон тўкиш билан бир қаторга қўядиганларни қатъий қоралаймиз ва улар билан ҳеч қачон муроса қила олмаймиз”.

Шавкат Мирзиёев

Умуман олганда, ислом илмсизлик ва жоҳилликни қоралайди, илм олиш, жаҳолатдан маърифатни устун қўйиш каби эзгу фазилатларга буюради. Ҳақиқатда жоҳиллик ёмон иллат бўлиб, жоҳил инсонлар барча ёмонликларга ҳеч қандай тўсиқсиз кириб кетаверадилар. Жаҳолат инсон ҳаётини барбод қилади, охиратини куйдиради. Маърифат эса инсон қалбига сайқал беради, маънавий, руҳий дунёсини гўзаллаштиради, инсонга шон-шухрат келтиради, улуғлайди. “Маърифат” сўзи “билим”, “Аллоҳни таниш” каби хислатларни ўзига жамлайди. Бунга зид равишда илмни диний ва дунёвий турларга тақсимлаб, айрича қараш инсон маънавиятининг емирилишига олиб келади. Бу фикр исботи учун узоқ ва яқин ўтмишимизда мисоллар кўп. Абу Али ибн Сино, Беруний, Хоразмий, Мирзо Улуғбек каби улуғ аждодларимиз гарчи собиқ тузум уларнинг диний илм соҳиблари бўлганини яширган бўлсада, улар энг аввало ислом дунёсининг ардоқли олимлари, том маънодаги илм эгаларидир. Шу жиҳатдан Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг: “Айнан таълим ва маърифат башарият фаровонлигининг асосий омилларидан ҳисобланади, инсонларни эзгуликка даъват этади, саховатли, сабр-қаноатли бўлишга ундайди. Муқаддас ислом динимиз бизга айнан шуни ўргатади” деган гаплари биз учун дастуруламал бўлмоғи лозим. Ана шунда биз ҳар томонлама мукамал инсон, аждодларимизга муносиб фарзанд бўламиз.

Бағрикенглик тушунчаси ва моҳияти. Ислом динининг тинчлик ва осойишталикка бўлган эътибори юқори бўлиши билан бир қаторда, бағрикенглик унинг негизи ҳисобланади. “Бағрикенглик”

тушунчаси илмий фаолият ва ижтимоий ҳаётнинг турли соҳалари, жумладан, сиёсат ва сиёсатшунослик, социология, фалсафа, илоҳиёт, ижтимоий ахлоқ, қиёсий диншунослик каби фанлар доирасида кенг истифода этилади. “Толерантлик” – лотинча “tolerare”, яъни “чидамоқ”, “сабр қилмоқ” маъносини англатган бу сўз, асосан бирор нарсани, ўзгача фикр ёки қарашни, ўз шахсий тушунчаларидан қатъи назар, имкон қадар бағрикенглик ва чидам билан қабул қилишни англатади. Хусусан, ушбу тушунча деярли барча тилларда бир хил ёки бир-бирини тўлдирувчи маъно касб этиб, “чидамлилиқ”, “бардошлилиқ”, “тоқатлилиқ”, “ўзгача қарашлар ва ҳаракатларга ҳурмат билан муносабатда бўлиш”, “мурувватлилиқ”, “ҳимматлилиқ”, “кечиримлилиқ”, “меҳрибонлиқ”, “ҳамдардлиқ” каби маъноларга эга.

Халқаро ташкилотлар орасида энг нуфузлиси ва йириги ҳисобланган Бирлашган Миллатлар Ташкилотининг 1945 йили қабул қилинган Уставида давлатларнинг ўзаро бағрикенглик руҳида яхши қўшничилик кайфиятида яшаши, халқаро тинчлик ва хавфсизликни мустаҳкамлашда ҳамжиҳат бўлиб ҳаракат қилиши асосий мақсадлардан бири, деб эълон қилинди.

Тараққиётнинг асосий омилларидан бири бўлган бағрикенглик борасида 1995 йил 16 ноябрда БМТ тизимида Фан, таълим ва маданият соҳасида ихтисослашган ташкилот (ЮНЕСКО) Бош конференциясининг 28-сессиясида “Бағрикенглик тамойиллари Декларацияси” қабул қилинди. Декларацияда ирки, жинси, келиб чиқиши, тили, динидан қатъи назар, бағрикенгликни тарғиб этиш, инсон ҳуқуқлари ва эркинликларига ҳурмат билан қараш каби мажбуриятлар белгилаб қўйилган. 1995 йил “Халқаро бағрикенглик” йили деб эълон қилинди.

“Бағрикенглик тамойиллари Декларацияси”даги “толерант” сўзи ўзбек тилига “бағрикенглик” деб таржима қилингандан бери у тилимизда ўрнашиб қолди. Рус тилида “терпимость” сўзи бошқачасига айтганда “снисходительность”, яъни бағрикенглик, кенгфёллиқ маъноларини англатади. Диний соҳа ҳақида гап кетганда руслар “веротерпимость” сўзини ишлатишади. Ўзбек тилида “диний бағрикенглик” ибораси айнан шунга адекват ҳисобланади.

Диний бағрикенглик турли дин вакиллари эътиқодидаги мавжуд ақидавий фарқлардан қатъи назар уларнинг ёнма-ён, ўзаро тинч-тотув яшаши ҳамда ҳар бир диний таълимотга ҳурмат билан

қарашни англатади. Ҳар ким ўз эътиқодига амал қилишда эркин бўлгани ҳолда, бу ҳуқуққа бошқалар ҳам эга эканини эътироф этмоғи лозим. “Бағрикенглик тамойиллари Декларацияси”да таъкидланганидек, “Бағрикенглик бўлмаса тинчлик бўлмайди, тинчликсиз эса тараққиёт ва демократия бўлмайди”.

Жаҳон динлари ичида энг ёши ҳисобланган ислом дини ҳам ўзининг илк давридаёқ бағрикенглик дини сифатида намоён бўлди. Маълумки, ислом ўзидан аввалги динларни (яхудийлик, насронийлик) эътироф этибгина қолмасдан, уларнинг ҳақ-ҳуқуқларини қонун билан мустаҳкамлаб қўйган. Шунингдек, уларнинг маданият ва анъаналарига эҳтиром билан қарашга ҳамда улар билан адолатли муносабатда бўлишга буюрган. Аллоҳ таоло Куръони каримда бундай дейди: “... бирор қавм (кишилари)ни ёқтирмаслик сизларни уларга нисбатан адолатсизлик қилишга ундамасин!” (*Моид*, 8). Имом Аҳмад ибн Ҳанбал ривоят қилган ҳадисда Муҳаммад (алайҳис-салом) шундай дейдилар: “*Кимки аҳли зиммага бирор заҳмат етказса, Қиёмат куни Мени ўзининг душмани сифатида кўради*”.

Дарҳақиқат, ислом илк даврларданок ўзидан олдинги динларга ҳеч қандай тазйиқ ўтказмади. Унинг таълимотига биноан барча пайғамбарлар биродардирлар, рисолатда улар ўртасида ҳеч қандай афзаллик йўқ, эътиқодга, динга мажбурлаш мумкин эмас, самовий динларнинг ибодатхоналари ҳимоя ва мудофаа қилиниши керак, динлардаги ихтилофлар котиллик ва адоватларга сабаб бўлмаслиги, яхшилик, силаи раҳмдан тўсмаслиги лозим. Бу борада Куръони каримда бундай дейилади: “Дин тўғрисида сизлар билан урушмаган ва сизларни ўз юртингиздан (ҳайдаб) чиқармаган кимсаларга нисбатан яхшилик қилишингиз ва уларга адолатли бўлишингиздан Аллоҳ сизларни қайтармас. Албатта, Аллоҳ адолатли кишиларни севар” (*Мумтаҳана*, 8). Шунингдек, Муҳаммад (алайҳис-салом) ҳадисларида: “*Сиз ўзингиз яхши кўрган (муҳаббат қилган) нарсани биродарингизга раво кўрмагунингизча комил мўмин бўла олмайсизлар*”, дейилади. Имом Нававий шу ҳадисни бундай шарҳлаган: “Ҳадисда келган “муҳаббат” сўзидан мурод инсонлар ўртасидаги муҳаббат эмас, аксинча, биродарига яхшилик ва манфаатларни тилашдир. Бу умум башариятга нисбатан, яъни у мусулмонга ҳам, бошқа дин вакилига ҳам бирдай яхшиликни исташ лозим деганидир”.

Бу борада Пайгамбар Муҳаммад (алайҳис-салом) ислом умматигагина эмас, бутун инсониятга намуна бўлдилар. Мадинага хижрат қилганларида давлат ишларидаги барча амаллари ўша ерлик яҳудийлар билан уларнинг ақидаларини ҳурмат қилишга асосланган аҳднома тузиш бўлди. Расулulloҳ (алайҳис-салом) аҳли китобдан бўлган қўшнилари билан яхши муносабатда бўлар, ҳада бериб, улардан ҳам турли ҳадялар қабул қилардилар. Мадинага Хабашистон насронийларининг вакиллари келганда уларни масжидга тушириб зиёфат бердилар ва хизматларини қилдилар. Ҳаттоки, Назрон насронийларига масжиднинг бир томонида ибодат қилишга ижозат бердилар.

Шу билан бирга, Имом Бухори йдан ривоят қилинган куйидаги ҳадисда ҳам киши қайси дин вакили и бўлишидан қатъи назар унинг инсон сифатида қадрланиши, унга ҳурмат кўрсатишга даъват этилишига ишорат бор: *“Набий (алайҳис-салом) олдидан бир жаноза олиб ўтилди. Шунда у зот ўришларидан турдилар. Одамлар: “Ё Расулulloҳ, бу яҳудийнинг жанозаси”, дейишди. У киши: “У инсон эмасми?!” дедилар*”. Ислом дини ҳамиша инсон қадр-қимматига катта эътибор берган ва бошқа дин вакиллариининг ҳаёти, шаъни, ор-номуси ҳамда ҳақ-ҳуқуқларини юксак қадрлаган.

Қуръони карим “Рум” сураси 22-оятига кўра, одамларнинг тили ва рангидаги фарқлар Худонинг мўъжизаларидандир. Миллий ва диний ранг-баранглик ҳамда эътикод эркинлигини қарор топтириш масалаларида Қуръони карим бутунлай бағрикенглик руҳи билан суғорилган. Демак, дунёдаги турли-туманлик Яратганнинг иродаси ва ҳикмати билан боғлиқ. Аллоҳ дастлаб одамзодни бир уммат қилиб яратгани, сўнгра уларни турли қабила, халқ ва динларга ажратди. Бундай ранг-барангликдан мақсад – умумий фаронглик йўлида инсонлар бир-бирлари билан мусобақа қилмоқлари даркор. Бошқа жамоалар билан ҳамжиҳатликни чуқурлаштириш учун мусулмонлар улар билан, айна қса, китоб аҳли – яҳудийлар ва насронийлар билан мулоқот қилмоқлари лозим. Қуръон бу дунёни барча халқ ва дин вакиллари тинч-тотув яшайдиган замин деб эълон қилди. Умуман олганда, Қуръони каримнинг эллиқдан ортик сурасидаги юзлаб оятларда мусулмонлар мўмин-қобиллик, тинчликпарварлик ва бошқа эътикод вакилларига нисбатан бағрикенгликка даъват этилганлар. Демак, ислом дини азалдан инсониятга асл муруватни, ҳатто ўзга дин вакилларига эҳтиром ҳамда бағри-

кенглик билан муносабатда бўлишни ўргатиб, улар билан тинч-то-тув яшашга, фитнес ва турли адоватларга барҳам беришга чақирган.

Ўзбекистонда бағрикенглик муносабатлари. Тарихий манбаларнинг далолат беришича, ўлкамизда маданият ривожининг уч минг йилдан ортиқ буюк тарихи бор. Марказий Осиёда, хусусан, Ўзбекистоннинг ҳозирги ҳудудида қадим даврлардан турли маданият, тил, урф-одат, турмуш тарзига эга бўлган, хилма-хил динларга эътиқод қилган халқлар яшаб келган. Ўзбекистоннинг жуғрофий-сиёсий нуқтаи назардан муҳим савдо йўллари чорраҳасида жойлашгани, кўплаб давлатлар билан иқтисодий, маданий алоқалар қилгани диний ва маданий ҳаётга катта таъсир кўрсатган. Ўз навбатида бу ерда яшаган туб аҳолининг маданияти ҳам уларга таъсир ўтказган ва ўзига хос турмуш тарзини шакллантиришда муҳим омиллардан бири бўлиб хизмат қилган.

Асрлар мобайнида ўлкамизнинг шаҳару қишлоқларида масжид, черков ва синагогалар эмин-эркин фаолият кўрсатиб, турли миллат ва динга мансуб қавмлар ҳамжихатликда ўз диний маросимларини адо этиб келганлар. Тарихимизнинг энг мураккаб, оғир даврларида ҳам улар ўртасида диний асосда можаролар бўлмаган. Бу эса, миллати ва диний қарашидан қатъи назар, инсонни ардоқлаш ва ўзгаларни қадрлаш, катталарга ҳурмат, кичикларга иззат кўрсатиш каби туйғулар ўлка аҳолисининг қон-қонига сингиб кетганидан далолат беради. Айнан шу сифатлар халқимизга хос бўлган диний бағрикенгликнинг маънавий асосини ташкил қилади.

Маълумки, ҳар бир диннинг ўзига хос ақидалари мавжуд. Улар баъзан бир-бирига мутаносиб бўлса, баъзан бир-бирига зид ҳам келиши мумкин. Диний бағрикенглик ана шу хилма-хиллик асосида келиб чиқиши мумкин бўлган низоларнинг олдини олади, турли эътиқодларнинг ёнма-ён ва бир пайтда мавжуд бўла олиши учун хизмат қилади.

Қадим замонларданоқ ўлкамизда зардуштийлик, буддавийлик, яхудийлик, насронийлик каби динлар мавжуд бўлган. Энг қадимий ва кенг тарқалган динлардан бири бўлмиш зардуштийликнинг ватани ҳам бизнинг юртимиздир. Зеро, у қадимги Хоразмда шаклланиб, ривож топган.

Марказий Осиёга ислом динининг ёйилиши арафасида бу ерга Эрон орқали Суриядан кириб келган несториан йўналишидаги

насронийлик дини муҳим мавқени эгаллаган. VI аср бошларида Самарқандда несториан епископи, VIII асрда эса митрополити хизмат қилган. Шунингдек, қадимда ҳозирги Тошкент ва Хоразм вилоятлари ҳудудларида насроний динига мансуб аҳоли ҳам яшаган.

VIII асрда Марказий Осиё араблар томонидан забт этилганидан сўнг минтақага ислом дини кириб келди. Аҳолининг бу динни қабул қилиши аста-секинлик билан, бир текис бўлмаган ҳолда юз берди. Аҳолининг бир қисми ўзларининг қадимги динларига эътиқод қилишда давом этди. Бу вақтда ислом ва маҳаллий динларнинг, уларга хос қадрият ва одатларнинг қоришуви юз берди. Мовароуннаҳр халқларининг ислом динига зид келмайдиган маърифий-ахлоқий ғоялари, ҳукукий меъёр ва урф-одатлари тўла сақланиб қолди ҳамда ислом таълимоти асосида янада сайқалланди. Бу ҳолат Мовароуннаҳрда исломнинг ўзига хос хусусиятлар касб этишига сабаб бўлди. Бу ҳам юртимизда узок йиллар давомида шаклланган диний бағрикенглик самараси эди.

Ўлкада тинчлик ва диний бағрикенглик муҳитини таъминлашда ислом таълимотидаги ўзга дин вакиллари билан ўзаро муроса йўлини тутиш, улар билан дунёвий ишларда ҳамкорлик қилиш ва ҳамжиҳатликда яшашга чорловчи тамойиллар ҳам ўзига хос аҳамият касб этди. Айниқса, ислом таълимотидаги динни қабул қилиш ёки қабул қилмаслик қалбга боғлиқ, инсоннинг тўлиқ ихтиёридаги амал деб қаралиши минтақада диний бағрикенглик муҳити барқарор бўлиши учун асосий омиллардан бўлди.

“Маълумки, бизнинг қадимий ва саховатли заминимизда кўп асрлар давомида турли миллат ва элат, маданият ва дин вакиллари тинч-тотув яшаб келган. Меҳмондўстлик, эзгулик, қалб саховати ва том маънодаги бағрикенглик бизнинг халқимизга доимо хос бўлган ва унинг менталитети асосини ташкил этади”.

Шавкат Мирзиёев

Марказий Осиё минтақаси, хусусан, Ўзбекистон мамлакати ҳам минг йиллар давомида динлараро бағрикенглик ўлкаси сифатида эътироф этилади. Ҳақиқатан ҳам, ўзбек халқи ўзининг бутун тарихи давомида ҳамма вақт бошқа халқ, миллат-ва дин вакилларига нисбатан ўзининг хурматини намоён этган. Бу ўз навбатида

юрт тинчлиги, тараққиёти ва умуминсоний маданият ривожига хизмат қилган.

Бой тарихий тажрибанинг давоми сифатида бугунги кунда ҳам юртимизда бир юз ўттиздан ортиқ миллат ва элат вакиллари ва ўндан ортиқ диний конфессияга эътиқод килувчи шахслар бир оила фарзандларидек аҳил-иноқ бўлиб яшаб келмоқдалар. Уларнинг урф-одатлари, анъана ва қадриятларининг ривожланиши, таълим олиши, касб-хунар эгаллаши, жамият ҳаётининг барча жаҳҳаларида фаолият кўрсатишида мамлакатимиздаги тинчлик ва барқарорлик, миллатлараро тотувлик, айниқса, тинчликсевар халқимизнинг бағрикенглиги муҳим омил бўлмоқда. Миллатлараро муносабатларни янада такомиллаштириш, миллий қадриятларни сақлаб қолиш ва ривожлантириш борасидаги ишларни изчил давом эттириш ҳамда миллий-маданий марказлар фаолиятини мувофиқлаштириш, уларга ташкилий ва услубий ёрдам беришни йўлга қўйиш мақсадида Вазирлар Маҳкамасининг 1992 йил 13 январдаги қарори билан Республика байналмилал маданият маркази ташкил этилган. Натижада, 1991 йилда бор-йўғи 10 та атрофида бўлган миллий-маданий марказлар сони бугунги кунга келиб 150 тага яқинлашди. Улар ўзлари мансуб бўлган этноснинг тили, маданияти, урф-одатлари, анъаналарини сақлаб қолиш ва ривожлантириш, миллатлараро муносабатларда уйғунликни таъминлашга муносиб ҳисса қўшиб келмоқда.

Хукуматимиз томонидан фуқаролар тотувлиги барқарорлигини, турли миллатлар вакиллари ўртасидаги тинчлик ва ҳамжиҳатликни таъминлашга, ватандошларимиз онгида кўп миллатли ягона оила туйғусини мустаҳкамлашга, миллий маданий марказлар ва дўстлик жамиятлари фаолиятини ҳар томонлама қўллаб-қувватлаш ва янада ривожлантиришга, хорижий мамлакатлар билан маданий-маърифий алоқаларни кенгайтириш борасида кўплаб самарали ишлар олиб борилмоқда. Жумладан, 2017 йил 19 май куни Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёев “Миллатлараро муносабатлар ва хорижий мамлакатлар билан дўстлик алоқаларини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида” фармонни имзолади. Унга кўра, Республика байналмилал маданият маркази ва дўстлик жамиятларининг негизида Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги Миллатлараро муносабатлар ва хорижий мамлакатлар билан дўстлик алоқалари қўмитаси ташкил этилди.

Шу ўринда қайд этиш лозимки, БМТ Бош Ассамблеясининг 2018 йил 12 декабрдаги ялпи мажлисида «Маърифат ва диний бағрикенглик» махсус резолюцияси қабул қилинди. Лойиҳаси Ўзбекистон томонидан ишлаб чиқилган ҳужжат БМТга аъзо давлатлар томонидан бир овоздан қўллаб-қувватланди. Эътиборли жиҳати шундаки, мазкур резолюцияни қабул қилиш ташаббусини Ўзбекистон Президенти Шавкат Мирзиёев 2017 йил сентябрда Нью-Йоркда бўлиб ўтган БМТ Бош Ассамблеясининг 72-сессиясида илгари сурган эди. Ўзбекистон таклиф этган резолюциянинг асосий мақсади – барча учун таълим олиш имкониятини тақдим этиш, саводсизлик ва билимсизликни бартараф этишдан иборат. Ҳужжатда «бағрикенглик ва ўзаро ҳурматни ўрнатиш, диний эркинликни таъминлаш, диндорлар ҳуқуқларини ҳимоя қилиш ва уларнинг камситилишига йўл қўймастик»ка ҳам чақирилган.

Шунингдек, бугунги кунга келиб, мамлакатимизда ҳукумат томонидан турли диний ташкилотларнинг ўз фаолиятларини амалга оширишлари ва мамлакат ҳаётида фаол иштирок этишлари учун барча шарт-шароитлар яратиб берилди. Жумладан, марказий телевидение орқали Ўзбекистон мусулмонлари идораси маънавий-маърифий кўрсатувларни бериб бориши, Бухорий, Термизий, Мотуридий каби машҳур алломаларнинг таваллудига бағишланган анжуманларнинг кенг қўламда нишонланиши каби тадбирларни айтиб ўтиш ўринлидир. Айниқса, ҳаж ибодатини тўла-тўқис ва ҳамжиҳат ҳолда адо этиш учун барча шароитлар яратилгани таҳсинга сазовор.

Ўз навбатида православлар учун Исроил, Греция ва Россия, католиклар учун Исроил ва Италия, арманлар учун Исроил ва Арманистон, яҳудийлар ва баҳойлар учун Исроил, кришначилар учун Ҳиндистон ва буддавийлар учун Кореяда жойлашган муқаддас жойларга зиёратлар ташкил қилинмоқда. Шунингдек, христианларнинг “Рождество”, “Пасха”, яҳудийларнинг Рош-Ашона (Янги йил), Йом-Кипур (Гуноҳлардан покланиш байрами), Песах (Пасха), буддавийларнинг Сагаалган (Янги йил), Дончод-хурал (Будданинг туғилган куни) каби байрамларни нишонлаш учун юртимизда яшовчи шу дин вакилларига кенг имкониятлар яратиб берилмоқда.

Бу эса, юртимизда яшаётган барча дин вакилларининг ўз диний эътиқодларини эмин-эркин амалга оширишлари ва диний

бағрикенгликни таъминлашга қаратилаётган тадбирлар жумласига киради. Кувонарли жиҳати шундаки, бу тадбирлар диний барқарорлик, конфессиялараро самимий ва дўстона муҳитнинг вужудга келиши ва энг асосийси юртимиздаги тинчликнинг барқарор бўлишига сабаб бўлмоқда. Хулоса ўрнида шуни айтиш мумкинки, диний бағрикенглик ҳам динлараро ҳамда ҳар бир диннинг ичидаги турли хил йўналишлар ва мазҳабларнинг эзгу ғояларини қадрлаш, бир-бирларини ҳурмат қилиш, шу билан бирга ўзаро ҳамкорлик асосида амалга ошади.

Назорат саволлари

1. Ислom динининг тинчликпарварлик моҳиятини очиб беринг.
2. Ислom динининг манбаларида илм олишнинг фазилати ва олимларнинг даражаси ҳақида нимадар дейилган?
3. “Бағрикенглик” ва “диний бағрикенглик” деганда нима тушунилади?
4. Ўзбекистонда миллатлар ва динлараро бағрикенглик бора-сида қандай ишлар амалга оширилмоқда?

2-мавзу: Исломдаги ақидавий ва фикҳий йўналишлар

Режа:

1. *Фикҳий мазҳаблар ва уларнинг юзага келиши*
2. *Мотуридийлик ва Ашъарийлик*
3. *Ақида ва унинг илм сифатидаги аҳамияти*
4. *Ақидавий ихтилофларнинг келиб чиқиши сабаблари*

Таянч иборалар: мазҳаб, сунний, ҳанафий, моликий, ҳанбалӣ, шофеий, фақиҳ, фатво, Муватто, қиёс, ижмо, раъй, Муснад, мазҳабсизлик, мужтаҳид, муқаллид.

Фикҳий мазҳаблар ва уларнинг юзага келиши. Ислом дини келгандан кейин бир аср ўтар-ўтмас турли диний ҳуқуқий (фикҳий) мактабларнинг пайдо бўлишига замин яралди. Ислом дини жуғрофий жиҳатдан катта ҳудудларга тарқалиб, турли миллат ва халқлар бу динни қабул қилиб, уни ўзларининг ҳаёт тарзига айлантира бордилар. Диндаги ҳуқуқий масалаларни ечишда эса, асосий ролни мазҳаб асосчилари ўтади.

Пайғамбар (алайҳис-салом) вафотларидан кейин тўрт ишончли халифалар, саҳобийлар, тобейлар ва улардан кейингилар «Сунна»га таянганликлари учун «Суннийлар» ёки «Аҳли сунна вал-жамоа» номини олдилар. Даврлар ўтиши билан суннийлик йўналиши бўйича турли мазҳаблар юзага келди. Унга кўра мусулмонларнинг амал қилишлари учун ҳар томонлама қулай, енгил ва камчиликлардан холи бўлган мужтаҳидлар тутган йўлларига эҳтиёж сезилди. Пайғамбар (алайҳис-салом) ҳам ҳаётда дуч келинадиган масалалар хусусида тўхталиб: *«Аввало Аллоҳнинг китоби – Қоломуллоҳга мурожаат қилинг, Унда нима дейилган бўлса, ана ўшанга амал қилинг, агар Куръонда бирон масаланинг ечимини топа олмасангиз, у ҳолда Мендан қолган суннатимга мурожаат қилинг, ҳадисларимдан ҳам топмасангиз, саҳобийларим айтган гапларга эргашинг, чунки саҳобийларим йўлдаги йўлчи юлдузга ўхшайдилар»* деб, марҳамат қилганлар. Бу ўринда пайғамбаримизнинг бир неча минглаб саҳобийлари бўлганлиги маълум ва машхур. Энди маълум масала юзасидан биримиз бу саҳобийнинг, иккинчимиз бошқа саҳобийнинг сўзларини олар эканмиз, бир масала устидаги икки хиллик тўғри деб қабул қилинади. Мана шу ўринда мазҳаб

тарафдорларининг фикрларига мурожаат этиш лозим бўлади. Де-мак, суннийликдаги мазҳабларнинг далил ва ҳужжатларга асосланган қарашлари мавжуд. Улар орасида деярли фарқлар бўлма-са-да, фақатгина баъзи ибодат ва муомалотга оид масалаларда айрим жиҳатлар кўринади. Бу фарқлар масалан афзал ва жоиз деган нисбат билан ўлчанади. Биз амал қилган мазҳаб афзал, бошқаси диндан адашган дейишга ҳеч қандай асос йўқ. Булар ичидан тўрт-таси суннийликнинг (Ҳанафий, Моликий, Шофеий ва Ҳанбалий) асосий мазҳаблари сифатида мустаҳкам шаклланган.

Ҳанафийлик. Мазҳаб асосчиси Абу Ҳанифа Нўъмон ибн Собит бўлиб, «Имоми Аъзам» лақаби билан шуҳрат қозонган. У зот Куфа шаҳрида (699–767) таваллуд топиб, ўша ерда вафот этган. Усто-зи Шабъбидан калом, ҳадис, тафсир, фикҳ илмларини мустаҳкам эгаллаб, улар орасида айниқса фикҳ илмига катта қизиқиш билан қарайди. Абу Ҳанифа яшаган давр Умавийлар ва Аббосийлар суло-ласининг давлат бошқаруви вақтларига тўғри келди. Абу Ҳанифа Қуръони карим, сунна, саҳобийлар сўзлари, қиёс, истехсон, ижмо, урф каби фикҳий манба ва услубларга кўра ҳукм чиқарган. Абу Ҳа-нифа асос солган ҳанафийлик мазҳаби саккизинчи аср ўрталарида тарқала бошлаб, нафақат Куфа, Балки, Ироқ, Жазоир, Тунис, Маро-каш, Индонезия, Малайзия, Эрон, Мовароуннаҳр, Хуросон, Афғо-нистон, Ҳиндистон, Покистон, Туркия ва бошқа мамлакатларга тезда тарқалиб улгурди. Бу мазҳаб дастлаб Аббосийлар, Сомоний-лар, Қорахонийлар, Ғазнавийлар, Салжуқийлар, Хоразмшоҳлар, Мисрда Айюбийлар, Мамлуклар, шунингдек, Темурийлар, Бобу-рийлар, Шайбонийлар давлатлари ҳамда Усмонийлар империяси томонидан расмий мазҳаб сифатида қабул қилиниб, ижтимоий ҳа-ётнинг барча жабҳаларида ундан кенг кўламда фойдаланилди.

Имом Абу Ҳанифа асос солган ҳанафий мазҳаби Ироқнинг Куфа шаҳрида юзага келиб, Мовароуннаҳрнинг йирик шаҳарлари – Самарканд ва Бухорода ўз тараққиётининг чўққисига кўтарил-ди. Мўътадиллиги, миллий урф-одатларга бағрикенглиги, турли минтақалардаги шарт-шароитларга мос келиши ва бошқа омиллар туфайли ҳанафийлик кўплаб мусулмон мамлакатлари халқлари томонидан қабул қилинган. Ҳозирда мусулмонларнинг тақрибан 47% ҳанафий мазҳабига эргашадилар.

Моликийлик. Мазҳаб асосчиси Имом Молик ибн Анас (713–795) Мадинада туғилиб, ўша ерда вафот этган. У зот Мадина ҳуқуқий

мактабига асосланиб, суннийликдаги кенг тарқалган мазҳаблардан бири – моликийликка асос солди. Мужтаҳид олимнинг «Муватто» асари мазҳаб тамойилларини атрофлича қамраб олган. Кейинчалик ушбу асарга қатор шарҳлар ёзилган. Мазҳабга кўра, асосий манба сифатида ҳадислар қамраб олинади. Шунинг учун мазҳаб тарафдорларини «аҳли ҳадис» деб ҳам аталади. Услубга кўра, Қуръон, Пайғамбар (алайҳис-салом) ҳадислари, саҳобий қавллари ва ижмо каби манбаларга асосланиб ҳукм чиқаради. Ҳанафийлик каби ушбу мазҳабда ҳам урф-одатлар тан олинади. Ҳозирда моликийлик мазҳаби Миср, Фаластин, Судан, Сомали, Ливия, Тунис, Марокаш каби марказий ва Ғарбий Африка, Гамбия, Нигерия, Кувайт, Баҳрайн, Уммон ҳудудларида кенг тарқалган.

Шофеийлик. Мазҳаб асосчиси Абу Абдуллоҳ Муҳаммад ибн Идрис Шофеийдир. Мужтаҳид олим 767–820 йилларда фаолият юритиб Мисрда вафот этган. У зот ўз даврида тарқалиб улгурган бошқа мазҳаб вакилларининг таълимотларини ҳам пухта ўзлаштира олди. Жумладан, Яман, Бағдод олимларидан, Мадинага сафар қилиб, моликийлик мазҳаби асосчиси Молик ибн Аназдан сабоқ олди. Шунингдек, Ироқ ва Куфа шаҳарларига келиб мазҳаббоши Абу Ҳанифанинг машҳур шогирдларидан ҳам таълим олди. Ҳанафийлик таълимотини асосан Муҳаммад ибн Ҳасан Шайбонийдан ўзлаштирди. Имом Шофеий эгаллаган илмларини умумлаштирган ҳолда Қуръони карим, сунна, саҳобийлар сўзлари, қиёс, раъй, ижмо каби фикҳий манбаларни бирлаштириб, унга кўра ҳукм чиқариб ўзига хос йўналишни яратди. Имом Шофеий асос солган шофеийлик мазҳаби VIII аср охири ва IX асрда деярли барча араб мусулмон мамлакатларига тарқалган. Бу мазҳаб қатор мамлакатлар томонидан расмий мазҳаблардан бири сифатида фойдаланилади.

Ҳанбалийлик. Мазҳаб асосчиси Имом Абу Абдуллоҳ Аҳмад ибн Муҳаммад ибн Ҳанбалдир. Олим Бағдод шаҳрида милодий 780 йил таваллуд топиб, 855 йили ўша шаҳарда вафот этган. Имом Ҳанбалнинг фаолияти даврига келиб, илм-фаннинг барча соҳалари ўзининг энг юқори босқичларига кўтарилди. Айниқса, Бағдод шаҳри дунёнинг етакчи илм марказига айланиб улгурди. Куфа, Басра, Макка, Мадина, Яман, Шом, Жазоир каби ўнлаб шаҳарларга сафар қилиб, бошқа мазҳаб вакилларининг юзлаб устозларидан таҳсил олди. Имом Ҳанбал Қуръон, сунна, саҳобийлар сўзлари, ижмога асосий эътибор қаратиб, саҳобий қавлларини қиёсдан

устун кўяди. Имом Ҳанбал асос солган ҳанбалийлик мазҳаби асосан VIII аср охири ва IX аср ўрталарида тарқалса-да, фақат маълум ҳудудлар билангина чекланиб қолди. Унинг тарафдорлари Макка, Мадина ва бошқа баъзи араб мамлакатларида учрайди. Имом Ҳанбалнинг «Муснад» номли китобига жами қирқ мингдан зиёд ҳадислар киритилган.

Бу тўрт фикҳий мазҳабнинг ташкил топиши Пайғамбар (алайҳис-салом)дан кейин икки аср орасида ниҳоясига етди. Улар орасида баъзи бир-биридан фарқли жиҳатларнинг бўлиши табиий. Лекин уларнинг барчаси мужтаҳид фақиҳ бўлганлари учун барча мусулмонлар уларнинг мазҳабларини ҳақиқий, деб тан оладилар. Лекин инсон ҳар бир ишда бу мазҳабларнинг фақат биттасигагина эргашиши мумкин, яъни бир масалада у мазҳабга, бошқасида бунисига амал қилиш дуруст эмас.

Мотуридийлик ва Ашъарийлик. Эътиқодий масалаларда аҳли сунна вал-жамоа икки жамоага бўлинади: мотуридийлар ва ашъарийлар. Мазкур икки таълимот вакиллари бир-бирларини ҳурмат қиладилар. Мотуридия ва ашъария таълимоти вакиллари баъзи бир эътиқодий масалаларда ихтилоф қилса-да, лекин бу ихтилофлар диндаги иккиламчи – фаръий масалаларга тегишлидир. Аниқроқ қилиб айтганда, икки таълимот ўртасидаги ихтилофлар лафзий бўлиб, моҳият ва ҳақиқатда бири иккинчисини қўллаб-қувватлайди. Шунинг учун ҳам икки таълимот вакиллари бир-бирини «адашган», «бидъатчи» ёки бошқа бир салбий ном билан атамайди.

Мотуридия ва ашъария таълимотларининг эътиқодий қарашларига диққат билан қаралса, уларнинг ўрталарида ўзаро яқинлик кўзга ташланади. Ҳолбуки, бу яқинлик ўзаро иттифоқликни келтириб чиқаради. Мана шу эътибордан мазкур икки таълимот вакиллари ақсари бири иккинчисига нисбатан аҳли сунна вал-жамоа номини қўллайдилар. Бу икки таълимот ўртасида яқинлик қандай вужудга келганига ҳайрон бўлмасликнинг иложи йўқ. Чунки Абу Мансур Мотуридий умрини асосан Мовароуннаҳрда ўтказган ва шу ерда вафот этади. Манбаларда алломанинг Мовароуннаҳр шаҳарларидан бошқа юртларга сафар қилгани келтирилмаган. Шунингдек, ашъария таълимотининг асосчиси Абул Ҳасан Ашъарий ҳам Ироқда туғилган ва ўша ерда яшаб вафот этган. Ашъарийнинг ҳам Ироқ ҳудудидан ташқарига чиққани

тўғрисида манбаларда маълумот учрамайди. Қолаверса, ҳар иккинсининг устозлари ҳам бошқа-бошқа бўлган, ҳатто бири-бирларини таниши ҳақида аниқ маълумотлар мавжуд эмас. Чунки Абу Мансур Мотуридийнинг бизгача етиб келган асарларида Абул Ҳасан Ашъарий умуман тилга олинмайди, ҳолбуки Мотуридийнинг «Китоб ал-мақолот» китобида ашъарийлардан бошқа ўз давридаги мавжуд исломий фирқа ва тоифалар номи келтирилган.

Мотуридия таълимотининг асосчиси Абу Мансур Мотуридий ҳазратлари IX асрнинг иккинчи ярми X аср биринчи ярмида яшаб ўтган бўлса-да, ислом оламига «Мотуридия» номи икки асрдан кейин Абул Юср Паздавий, Абул Муъин Насафий, Абу Шакур Солимий, Нуриддин Собуний каби мотуридия таълимотининг таниқли вакиллари саъй-ҳаракатлари натижасида тарқалди.

Ақида ва унинг илм сифатидаги аҳамияти. «Ақида» сўзи бир нарсани иккинчисига «махкам боғлаш» маъносини англатади. Бу сўзнинг кўплик шакли «ақоид» бўлади. Ислом ақидаси мусулмон инсонни муайян тушунчалар билан маҳкам боғлаб турадиган эътиқодлар мажмуасидир.

Аслида бирор нарсага эътиқод қилиш учун уни ҳеч қандай шубҳа қолдирмайдиган даражада яхши билиш талаб этилади. Бунинг учун аввало, ўша нарсани идрок қилиш керак. Кейин эса, ўша ҳиссий идрок илмий маърифатга айланиши лозим.

Қачонки маълум бир илм бизнинг фикримизга айланиб, ҳис-туйғуларимизни йўллайдиган ва ҳаракатларимизни бошқарадиган ҳолга етганда, ақидага айланган бўлади. Демак, ақида илмга асосланади. Ақида илми аввало соғлом, тўғри имон-эътиқодда бўлишни таъминлайди. Шу сабабдан Абу Ҳанифа (р.х.) ақида илмини «ал-Фикҳ ал-акбар (Улуғ фикҳ)» деб номладилар.

Ақида илмининг заруриятини Сўфи Оллоёр қисқа сатрларда жуда аниқ ифодалаб берган:

*Ақида бшмаган шайтона элдур,
Агар минг йил амал деб қилса елдур.*

Яъни, инсон тўғри ишонч-эътиқодда бўлмаса, минг ибодат қилса ҳам, фойдаси йўқ – елга кетади. Чунки ибодатларда хато қилса, тузатиш, қайта адо этиш имкониятлари бор, аммо эътиқод бузуқ бўлса, кечирилмайди. Диндаги айрим ҳукмлар ўзгариши мумкин. Лекин соф эътиқод ўзгармайди ва мансух бўлмайди. Одам

(а.с.)дан буён келган динларда Аллоҳнинг бирлиги, пайгамбарларнинг юборилиши, фаришталар, жаннат ва дўзах сингари эътиқодга тааллуқли қарашлар ўзгармай келган.

Ақоид илмига уламолар турлича таъриф берганлар. Бу таърифлар мазмунан бир-бирини тўлдириб келади. Ушбу таърифларнинг ичида энг мукаммали ва енгилроғи – аллома Мулла Али Қорий «Шарҳ ал-фикҳ ал-акбар» асарида келтирган таърифдир: «Ақоид – бир илми, унда эътиқод қилиш лозим бўлган нарсалар ҳақида баҳс юритилади».

Ақоид илмининг мақсади:

– диний эътиқодларни қатъий далиллар билан исботлаш ва улар тўғрисидаги шубҳаларни рад қилишдир;

– инсонни ақидада оддий тақлидчи бўлишдан ҳар бир эътиқодга далил келтира олиш даражасига кўтариш;

– диннинг соф эътиқодларини заллат аҳлининг шубҳа ва залолатларидан муҳофаза қилиш.

Тобейй ва табаа тобеййлар даврига келиб ақидада адашган баъзи тоифа ва фирқалар пайдо бўлди. Уларга раддия бериш ва ислом умматини улардан ҳимоя қилиш учун бир гуруҳ мутакаллим уламолар етишиб чиқдилар.

Калом илми пайдо бўлган вақтга келиб ақидага оид масалаларда, аввалги вақтларга ўхшаб, фақат Қуръон ва суннатдан далил келтириш билан чекланишнинг ўзи етарли эмас эди. Қарши тараф ақлий далил ҳам келтиришни талаб қилар эди. Калом масалалари бўйича баҳслар мусулмон оламидаги ўша вақтнинг кўзга кўринган ақидавий мазҳаблари: аҳли сунна вал-жамоа, мўътазилийлар, муржийлар, хорижийлар ва шиалар ўртасида бўлиб ўтган.

Вақт ўтиб турли халқ ва тоифаларнинг исломни қабул қилишлари натижасида уларнинг ақидалари исломий эътиқодларга аралшиб кетди. Шу билан бирга, номусулмонлар томонидан ислом ақидаларига қарши фикрий ҳужум ва танқидлар ҳам авж ола бошлади. Ана ўша ҳамлалардан ислом ақидасини ҳимоя қилиш учун калом илми соҳиблари ғайримусулмонлар билан тортишувларни бошладилар. Бу ишда аҳли сунна вал-жамоа уламолари ҳам, мўътазилийлар ҳам ва бошқалар ҳам иштирок этдилар.

Ақидавий ихтилофларнинг келиб чиқиш сабаблари. Узоқ ўтмишда бўлгани каби ҳозирги даврда ҳам жамиятимиздаги инсонларнинг бирдамлиги ва тинч-хотиржам ҳаёт кечириётганини

кўролмайдиган айрим ғаразли кучлар мусулмонлар ўртасига ақидавий ихтилофларни солиб, нотинчликлар ва бетартибликларни келтириб чиқаришга ҳаракат қилаётгани сир эмас.

Соғлом эътиқодга эга бўлиш учун адашган фирқа ва оқимлар ҳамда уларнинг хато қарашларини билиш лозим. Шу боис ақида уламолари ўз китобларида адашган фирқа ва оқимларни алоҳида зикр қилганлар.

Ислом уммати ўртасида эътиқодий масалаларда келиб чиққан ақидавий ихтилофларнинг бир неча сабаблари бор:

1. Ислом динига нисбатан ёт, ғаразли кимсалар томонидан ислом уммати ўртасида турли келишмовчиликлар чиқариш, уларнинг ҳамжихатлигига раҳна солиш мақсадида ақидавий ихтилофлар келтириб чиқарилган. Бунга Усмон (р.а.) давридаги ихтилофларни мисол қилиш мумкин. Ўша даврда асли яманлик бўлган яҳудий Абдуллоҳ ибн Сабаъ зоҳиран исломни қабул қилиб, исломнинг соф ақидасига зид бир қанча эътиқодларни олиб кириб, ўзининг ғаразли мақсадига эришди. Унинг бошлаган фитналари оқибатида Усмон (р.а.) шаҳид бўлди, мусулмонлар ўртасида «Жамал» уруши бўлиб ўтди. Қанча мусулмон мусулмонлар қиличи остида ҳалок бўлди.

Абдуллоҳ ибн Сабаъ иккита асосий бузук ақидани тарғиб қилган: а) «Васоят» – Пайгамбар (алайҳис-салом) ўзидан кейин мусулмонларга бошлиқ бўлишни Али (р.а.)га васият қилган. Ундан олдинги учта халифа халифаликни ноҳақ қўлга киритган. Шунинг учун барча мусулмонлар ушбу ҳақни ўз эгасига қайтаришга ёрдам бериши вожиб. У мазкур ташвиқоти билан мусулмонларни Усмон (р.а.)га қарши қўйди; б) «Ражъат» – Муҳаммад (алайҳис-салом) вафот этгандан сўнг дунёга қайтади. Кейинчалик Муҳаммад (алайҳис-салом)нинг ўрнига Али (р.а.)ни дунёга қайтади, деган бузук эътиқодни тарқатишга ҳаракат қилади. Абдуллоҳ ибн Сабаъ кўп сафарлар қилиб Миср, Куфа ва Басра шаҳарларидан ўз маслакдошларини топишга эришди.

2. Қариндош-уруғчилик ҳам ақидавий ихтилофларнинг сабабларидан бири ҳисобланади. Ўз даврида ҳам, бугунги кунда ҳам форслар ўзларини шиалар эътиқод қиладиган ўн иккита имомдан тўртинчиси Али Зайнулобидиннинг тоғаси ҳисоблайдилар. Чунки Хусайн (р.а.) форсларнинг охирги подшоси Ёздигарднинг Шаҳрибону исмли қизига уйланади. Ундан Али исмли фарзанд кўради.

Ушбу жиҳатдан форслар Али Зайнулобидинни ва шиа эътиқодини кўллаб-қувватлайдилар.

3. Билмисизлик – ўтмишда ҳам ҳозирги кунда ҳам ақидавий ихтилофнинг асосий сабабларидан бири бўлиб қолмоқда. Тобейлар даврида Ҳасан Басрийнинг дарс мажлисига бир киши келиб, ислом динида катта гуноҳ қилган кишининг ҳукми қандай бўлиши ҳақида сўрайди. Ҳасан Басрий жавоб беришидан олдин шогирди Восил ибн Ато адашиб: «Катта гуноҳ қилган киши имондан чиқади, лекин куфрга кирмайди. Балки имон билан куфр орасидаги бир манзилда бўлади», деб жавоб беради. Кейинчалик Восил ибн Ато адашган мўътазилия йўналишига асос солади.

4. Динда ғулувга кетиш – мўътадилликдан оғиб залолатга кетиш сабабларидан бири ҳисобланади. Ўтмишда хорижийлар фирқаси катта гуноҳ қилган кишини кофирга чиқариб, уларнинг қонлари ва молларини ҳалол санаганлар. Бунинг оқибатида кўплаб бегуноҳ кишиларнинг қонлари тўкилган ва мол-мулклари талон-тарож қилинган. Бугунги давримиздаги айрим тоифалар баъзи мусулмонларни арзимаган сабаб ёки гуноҳ билан куфрга нисбат бермоқдалар. Бу билан бир дин ва миллат вакиллари ўзаро ихтилофига сабаб бўлмоқдалар.

5. Сохта салафийлик ғоялари билан қуролланган айрим тоифа ва фирқа вакиллари Куръони карим ва ҳадиси шарифларнинг зоҳирий маъноларинигина олиб, асл моҳиятини англаб етмаслиги туфайли эътиқодий ва ибодатга оид масалаларда ислом уммати ўртасида ихтилофлар келтириб чиқармоқдалар.

Асосий ақидавий йўналишлар. Пайғамбар (алайҳис-салом) нинг «...тезда менинг умматим етмиш учта фирқага бўлиниб кетади. Биттасидан ташқари барчаси ҳалок бўлувчидир», деган ҳадисларидаги адашган етмиш иккита фирқани Абул Юср Паздавий, Абул Муъин Насафий ва Абу Шакур Солимий каби мотуридия таълимотининг йирик намояндалари асосий олтита фирқага: хорижийлар, шиалар, қадарийлар, жабарийлар, мушаббихалар ва муаттиларга тақсимлаганлар. Бугунги кунда ислом оламида ахли сунна вал-жамоадан ташқари шиа ва хорижийларнинг ибодия йўналиши мавжуд.

Хорижийлар дастлаб Али (р.а.)нинг халифалик даврида пайдо бўлган. Хорижийлар ўша вақтдаги одил подшо, яъни Али (р.а.)нинг итоатидан чиқиб кетганликлари учун «хорижий», биринчи

ажралиб бориб жойлашган жойлари Ҳаруро қишлоғига нисбатан «ҳарурийлар» ва Сиффин жангидан кейинги сулҳга кўра бўладиган таҳким (икки тарафдан икки ҳакамнинг ҳукм қилиши)ни қабул қилмай, «Ла ҳукма илла лиллаҳ (Аллоҳдан бошқанинг ҳукмга ҳаққи йўқ)» деб даъво қилганлари сабабли «ал-Муҳаккимату» деб номландилар.

Хорижийлар фирқасига Шаҳристоний қуйидагича таъриф беради: «Мусулмонлар жамоати тайинлаган ва байъат берган ҳақиқий имом (подшога) қарши чиққан ҳар бир киши «хорижий» деб номланади, саҳобийлар замонида хулафои рошидунларга қарши чиқадими ёки улардан кейинги тобейлар замонидаги имомларга қарши чиқадими бунинг фарқи йўқ». Баъзи уламолар динда ўз ҳавои-нафсларига эргашувчиларнинг барчасини «хорижийлар» деб номлайдилар.

Хорижийлар эътиқоди. Улар наздида ўзларига муҳолиф бўлган мусулмоннинг қони ғайри мусулмоннинг қонидан кўра арзимаган ҳисобланган. Мўътазилийлар бошлиғи Восил ибн Ато ҳам бир марта уларнинг кўлига тушиб қолади ва ўзини мусулмон эмас, деб даъво қилиб, ўз ҳаётини сақлаб қолади. Хорижийлар дастлаб сиёсий масалаларда ихтилоф қилган бўлсалар, кейинчалик диннинг негизи бўлган ақидавий масалаларда ҳам ихтилоф қиладилар, натижада, сиёсатни дин билан ва ҳукмни ақида билан аралаштириб юбордилар.

Уларнинг фикрича, диндаги буйруқларни бажариш имоннинг бир бўлаги, лекин барчаси эмас. Шунинг учун, уларнинг эътиқоди бўйича, Аллоҳга, расулига ва исломнинг бошқа рукнларига имон келтирган киши бирорта катта гуноҳ қилса, кофир бўлади.

Улар тирикларнинг ўликлар ҳаққига қилган дуоиси ва садақаси фойда бермайди, деб эътиқод қиладилар. Уларнинг эътиқодига кўра имоннинг рукни тил билан иқрор бўлиш, қалб билан эътиқод қилиш, рукнларни бажариш, кичкина ва катта гуноҳлардан четланишдан иборат. Шунга кўра ким намозни қасдан тарк қилса ёки бирорта кичкина ёхуд катта гуноҳ қилса, кофир бўлади, деб эътиқод қиладилар. Хорижий фирқаларидан ибодийларни ҳисобга олмаганда, хорижийлар деган сўз тарихий сўзга айланган. Аммо шуни ёдда тутиш керакки, ҳозирги кунда айрим оқим ва фирқалар ўз эътиқодларини айнан хорижийларнинг бузук ғоялари устига барпо этганлар.

«Шиа» сўзи араб тилида ёрдамчилар ва тарафдорлар деган маънони англатади. Усмон (р.а.) вафотидан кейин мусулмонлар икки гуруҳга бўлиндилар: биринчи катта гуруҳ «Шиату Али (*Али тарафдорлари*)» ва иккинчи гуруҳ «Шиату Муовия (*Муовия тарафдорлари*)» деб номланди. Кўп вақт ўтмай «шиа» сўзи муайян бир маънони англатувчи номга айланди, яъни Али (р.а.), фарзандлари ва набираларининг ёрдамчиларига нисбатан ишлатиладиган бўлди.

Шиалар шиалик, яъни Оли байтга тарафдорлик қилиш эътиқодини холис диний ақида, деб биладилар. Улар Пайгамбар (алайҳис-салом) «Видо ҳажи»дан қайтиб келаётганларида Ғодир ал-хум ёнида айтган ҳадисини ўзларига ҳужжат қиладилар:

«Мен қимнинг мавлоси бўлсам, бас, Али унинг мавлосидир. Эй Аллоҳим, уни дўст тутган кишини дўст тутгин ва уни душман тутган кишини душман тутгин». Шиалар ушбу ҳадисда Али (р.а.) халифа бўлишига Пайгамбар (алайҳис-салом) тарафидан васият қилинган, дейдилар.

Али (р.а.)нинг имоматини диний фарз деб билинадиган вожиб имомат, деб ҳисоблайдилар, шунинг учун аксарият шиалар Абу Бакр, Умар ва Усмон (р.а.)ларнинг халифалигини ботил дейдилар. Ғулувга кетган баъзи шиалар бу учала саҳобийни кофирга чиқарадилар. Шиаларнинг эътиқоди бўйича Пайгамбар (алайҳис-салом) халифаликни Али (р.а.)га васият қилган, Али (р.а.) эса Ҳасан (р.а.)га, Ҳасан (р.а.) эса Хусайн (р.а.)га васият қилган. Кейин имомларнинг ушбу силсиласи шиа фирқа ва гуруҳларининг ихтилофига кўра турлича давом этади.

Ислом динида бошлиқлик мерос бўлиб ўтмади. Қолаверса, пайгамбарлар ўзларидан кейин мерос қолдирмайдилар. Али (р.а.) халифа бўлган вақтда байъат қилган мусулмонлар бу иш диний рамз ёки у зот Пайгамбар (алайҳис-салом)нинг васийси деган маънода байъат қилмаганлар, балки ўша вақтда у зот мусулмонларга бошлиқ бўлишга бошқалардан кўра ҳақлироқ деган маънода байъат берганлар, худди бундан олдин Абу Бакр, Умар ва Усмон (р.а.)ларга байъат қилганларидек.

Шиаларнинг турли номлар билан аталадиган, йўналишлари, ақидалари бошқа-бошқа бўлган фирқалари мавжуд бўлиб, уларнинг баъзилари мўътадил бўлса, баъзилари ғулувга ботиб қолган. Шиалар асосий бешта фирқага: кайсония, зайдия, имомия, исмоилия ва ғулувга кетган шиаларга бўлинади.

Бугунги кунда ислом оламида аҳли сунна вал-жамоа мазҳабидаги мусулмонлар билан яшаб келаётган шиалар асосан икки гуруҳга бўлинади: имомия (исна-ашария, жаъфария) ва зайдийлар. Шиаларнинг мазкур икки гуруҳи ҳам эътиқод жиҳатдан бир мунча муътадил ҳисобланади. Хусусан, зайдийлар Али (р.а.)ни бошқа саҳобийлардан афзал деб билса-да, у зотдан олдинги хулафои рошидунларнинг халифалигини эътироф қиладилар. Мутъа никоҳини суннийлар каби ҳаром, деб ҳисоблайдилар. Зайдийлар асосан Яманда яшайдилар.

Имомия шиалари Эрон аҳолисининг учдан икки қисмини, Ироқ аҳолисининг ярмини, Ливанда бир неча юз минг кишини, Ҳиндистонда ва Озарбайжонда ҳам бир неча миллион кишини ташкил қилади. Имомия шиаларининг ақидаси ҳам биз юқорида айтиб ўтган умумий шиаларнинг ақидаси бўлиб, яъни улар ҳам Али (р.а.)ни имом ва Пайғамбар (алайҳис-салом)нинг васийси деб имон келтиради, васоят у зотдан кейин фарзандларига ўтган, дейдилар.

Имомия шиаларининг ичида энг кўпсонлиси исна-ашария шиалари бўлиб, улар бугунги дунёнинг кўплаб мамлакатларида истиқомат қиладилар. Бугунги кунда шиалар дейилганда айнан шулар назарда тутилади. Улар кетма-кет ўн иккита имомга имон келтирганликлари учун «Исна-ашария» («Ўн иккичилар») деб ҳам номланган. Ўн иккита имом ва уларнинг хос лақаблари куйидагичадир:

1. Али ибн Абу Толиб ал-Муртазо.
2. Ал-Ҳасан ибн Али ал-Мужтабо.
3. Ал-Ҳусайн ибн Али аш-Шаҳид.
4. Али ибн ал-Ҳусайн Зайнул-обидин ас-Сажжод.
5. Муҳаммад ибн Али ал-Боқир.
6. Жаъфар ибн Муҳаммад ас-Содиқ.
7. Мусо ибн Жаъфар ал-Козим.
8. Али ибн Мусо ар-Ризо.
9. Муҳаммад ибн Али ал-Жаввад ат-Тақий.
10. Али ибн Муҳаммад ал-Ҳодий ан-Нақий.
11. Ал-Ҳасан ибн Али ал-Аскарӣ аз-Зақий.
12. Муҳаммад ибн ал-Ҳасан ал-Маҳдий ал-Қоим бил-хужжа.

Исна-ашария фирқаси баъзи бир ҳолатларни эътиборга олмаганда, имомия шиаларининг ичида энг муътадили ҳисобланади.

Исна-ашарийлар ҳар қандай ровий ёки муҳаддисдан ривоят қилинган ҳадисларни қабул қилмайдилар. Балки улар қабул қилиши учун Оли байт тарафидан, яъни Али (р.а.)дан ривоят қилинган бўлиши керак. Мана шу нарса шиалар билан суннийларнинг ўртасидаги энг катта ихтилофлардан биридир.

Улар зул-ҳижжа ойининг ўн саккизига тўғри келадиган «Ғодир ал-хум» (гўёки Пайғамбар (алайҳис-салом) мана шу кунда Али (р.а.) га халифаликни васият қилган) кунини байрам қиладилар. Улар бу кунни «Катта ҳайит» деб номлайдилар ҳамда бу кунда рўза тутишни таъкидлайдилар. Муҳаррам ойининг ўнинчи куни азахонлик, додвой солиб йиғлаш, турли расмлар чизиш ва кўксиларига уриб, юзларини тирнаш каби кўпгина ношаръий ишларни қурбат амали, эътиқоди билан бажарадилар. Ўзлари муқаддас ҳисоблаган Карбало, Нажаф, Машҳад ва Қум шаҳарларини зиёрат қилган кишига улуғ савоблар ваъда қиладилар.

Закот. Шиалар наздида закот худди суннийлардагидек фарз, фитр садақаси вожиб, лекин бу ўринда уларнинг наздида яна бошқа бир «Хумс» деб аталувчи закот ҳам бор. Улар буни Аллоҳ таоло ҳаром қилинган садақага эваз сифатида Оли байтга белгиланган ҳақ деб эътибор қиладилар. Хумс закоти олти қисм бўлиб, уч қисми, агар имом зоҳир бўлса, унга берилади, агар мастур бўлса, одил мужтахид бўлган ноибга берилади ва қолган уч қисми Банӣ Ҳошимнинг камбағал ва муҳтожларига берилади.

Мутъа никоҳи. Имомия шиалари вақтинчалик никоҳ бўлган мутъа никоҳини жоиз, одатларнинг яхшиси ҳамда қурбатларнинг энг афзали деб биладилар. Ҳолбуки мутъа никоҳи Пайғамбар (алайҳис-салом) замонларидаёқ ҳаром қилинган.

Тақия – муросаи мадора қилиш ёки эҳтиёткор бўлиб юриш. Кўпчилик шиа фирқалари тақияни дуруст, дейдилар. Имомия шиалари уни диннинг асосларидан бири деб қабул қиладилар. Ким уни тарк этса, намозни тарк этгандек бўлади, то ўн иккинчи имом чиққунича у вожиб бўлиб қолади. Шу эътибордан ким уни тарк этса, Аллоҳ таолонинг динидан ва имомия динидан чиққан бўлади. Гўёки шахс тақия воситасида ўзи имон келтирмаган ва саҳиҳлигини эътироф қилмайдиган бирор ақидани зоҳиран қўллаб-қувватлаш билан молини, обрўсини, динини ва ақидасини муҳофаза қилади. Бугунги кундаги шиа уламолари тақия имоннинг ажрал-

мас бир бўлаги эканлигини таъкидлайдилар. «Тақияси бўлмаган кишининг дини ҳам йўқ» деган сўзни ўзларининг баъзи имомларига нисбат берадилар. Шиаларнинг мўътадил олимларидан Доктор Мусо ал-Мусавий тақия масаласи асли йўқ нарса, эканлигини таъкидлайди ва шиа имомлари ҳам буни ишлатганини инкор қилади. Хусусан, тақия масаласи вожиб, деган сўз нисбати берилган Жаъфар Содик ҳақида кенгроқ тўхталиб, у зот бунақа сўз айтиши мумкин эмаслигини ақлий далиллар билан исботлайди.

Яна мазкур шиа олимлари шиалар азонидаги «Ашҳаду анна Алийян Валийюллоҳ» учинчи шаҳодатни ҳам бидъат эканлигини, бу нарса Расулуллоҳ (алайҳис-салом) замонасида ва Али (р.а.) даврида ҳам бўлмаганлигини айтадилар.

Ражъат. Бу эътиқод шиаларда асосий эътиқодлардан бири ҳисобланади. Унга кўра, ўн иккита токи ҳаётлик давридаги маҳрум қилинган ҳақлари эвазига ҳукмронлик қилишлари учун охиригизамонда бирин-кетин дунёга қайтади.

Исмаъил. исна-ашарийлар ўзлари эътиқод қиладиган ўн иккита имомни гуноҳлардан маъсум, деб ишонадилар. Улар ладуний илмлари билан шариат сирларини инсонларга баён қилиб беради. Имомнинг пайғамбардан фарқи унга ваҳий нозил бўлмайди, деб ишонадилар.

Шиаларнинг эътиқоди бўйича, имомларнинг қабрини зиёрат қилган ва уларнинг қабрлари биносига ҳисса қўшган киши битмас-туганмас савобга эришар ва Расулуллоҳ (алайҳис-салом)нинг шафоатларига сазовор бўлар ҳамда етмишта нафл ҳажнинг савоби берилар ва хатолари ўчирилар экан. Улар бу борада жуда кўплаб сохта ҳадисларни ривоят қиладилар. Баъзи шиа имомлари Қуръонни ўзгартирилган, яъни Али (р.а.) ва фарзандларининг имомати борасидаги оятлар олиб ташланган, деб даъво қиладилар. Лекин мўътадил баъзи шиа имомлари бу каби ғулувга кетган сўзларни инкор қиладилар.

2005 йил 4–6 июнь кунлари Иорданиянинг Аммон шаҳрида «Ислом ҳақиқати ва унинг ҳозирги дунё ҳамжамиятида тутган ўрни» шиори остида бўлиб ўтган анжуман чиқарган қарорга кўра бугунги кунда аҳли сунна вал-жамоанинг тўрт мазҳаби: ҳанафий, моликӣ, шофеӣ ва ҳанбалӣ, шунингдек, жаъфарӣя (имомӣя, исна-ашарӣя), зайди́я, ибодӣя ва зоҳирӣя мазҳабларига эргашув-

чиларнинг бирортасини «кофир» дейиш, қони, моли ва обрўсига тажовуз қилиш ҳаром ҳисобланади.

Бугунги кунда Ўзбекистонда шиаларнинг адлия рўйхатидан ўтган тўртта (иккитаси Самарқанд шаҳрида, қолган иккитаси Бухоро шаҳрида) расмий масжиди фаолият юритади. Тарихий манбаларда Самарқанд ва Бухоро шаҳарларида истиқомат қилувчи шиалар ўрта асрларда кўчиб келгани зикр қилинади.

Назорат саволлари

1. Фикҳий мазҳабларнинг шаклланиш босқичлари ҳақида сўзлаб беринг.
2. Аҳли сунна вал жамоадаги тўрт мазҳаб ва уларнинг тарқалиш ҳудуди.
3. Мотуридийлик ва Ашъарийлик орасидаги лафзий ва маънавий ихтилофлар.
4. Ислом дини доирасида бўлинишларнинг содир бўлишининг асосий сабаблари ҳақида нималарни биласиз?

3-мавзу: Тасаввуф ва замонавий тариқатчилик

Режа:

1. “Тасаввуф” ва унинг юзага келиш тарихи
2. Замонавий тариқатчилик
3. Неосуфизм ҳодисаси

Таянч сўз ва иборалар: тариқат, тариқатчилик, суфий, таркидунёчилик, нурсафардия, шайх, тир, мурид.

«Тасаввуф» ва унинг юзага келиш тарихи. Тасаввуф илм оламнинг ижтимоий-фалсафий, ахлоқий-маданий, маънавий-маърифий ҳаётида катта таъсирга эга бўлган диний-ирфоний таълимот бўлиб, IX–X асрлардан бошлаб мусулмон жамияти орасида кенг ёйила бошлаган. “Тасаввуф” ва “суфийлик” сўзларининг ўзаги бир бўлиб, баъзан илмий ҳамда диний адабиётларда маънодош сифатида қўлланилади. Ушбу сўзнинг этимологияси ҳақида гап кетганда баъзилар бу сўз «саф» сўзидан келиб чиққан дейдилар, чунки суфий. Илоҳ йўлига кирганларнинг биринчи сафида турувчидир. Баъзи олимлар уни «суффа» сўзидан ҳосил бўлган деб айтадилар: асҳоби суффа хазрати Пайғамбар (а.с.) тириклигидаёқ тарки дунё қилган такводор кишилар бўлиб, суфийлар шуларга таклид қиладилар, деб тушунтирадилар. Яна бир гуруҳ олимлар суфий сўзи «сафо» сўзидан келиб чиққан, чунки бу тоифанинг қалби сидқу сафо офтобидай порлаб туради, деганлар. Яна баъзилар суфий «суфух» сўзидан ясалган, суфух – бирон-бир нарсанинг хулосасидир, бу жамоа халқнинг хулосаси бўлганлиги сабабли уларни суфий деганлар, деб ёзадилар. Бирок, аксарият олимлар “тасаввуф” ва “суфийлик” атамалари арабча «суф» сўзидан келиб чиққан бўлиб, «юнг» маъносини англатади, деган фикрни қўллаб-қувватлайдилар. Бунга сабаб, таълимот юзага келган даврдаги илк суфийларнинг уст-боши ўша даврдаги энг арзон мато – юнгдан тўқилган кийим (хирқа ёки жанда деб юритилади) ёки пўстиндан иборат бўлган. Кейинчалик, юнгдан тўқилган кийим-бош дунё ташвишларига бефарқ кишиларнинг асосий ташқи белгиси сифатида фақирона турмуш тарзининг рамзига айланган. Ўрта асрларда “дарвеш”, “қаландар” деб юритилган таркидунёчи ва дарбадар суфийларнинг кийимлари ҳам юнгдан тўқилган чопон ёки пўстин бўлган.

Тасаввуфга эргашувчи кишини “суфий”, бу йўлда айтарли натижаларга эришган, назарий таълимотларни чуқур ўзлаштирган кишини эса, “мутасаввиф” деб аталади. Баъзан амалий тасаввуф намояндаларини “суфий”, назариётчилар эса “мутасаввиф” деб номланиши ҳам мумкин. Қадимдан халқ орасида “сўфи” деганда масжидларда яшаб юрувчи ва шу ерда муаззинлик (азон айтувчи) қилиб кун кўрувчи кишилар ҳам тушунилган. Бундай кишиларнинг аксари чиндан ҳам бирор суфийлик таълимотига эргашувчилардан бири бўлган. Одатда дунё ташвишларидан чекинган ёки тариқат йўлида бирор сафарга чиққан суфийлар ўша ердаги масжидларда истиқомат қилишган. Кейинчалик маъно кўчиши оқибатида масжидда азон айтувчи ҳар қандай кишини “сўфи” деб атай бошланган.

Тасаввуфнинг илк кўринишлари таркидунёчилик, ибодатларга кучли берилиш, узлатга чекиниш, ҳаётнинг барча гам-ташвишларини Худонинг ўзига ҳавола этиш (таваккул) билан ажралиб турган бўлса, кейинчалик бу таълимотда бошқалардан беҳожат бўлиш, ўз меҳнати билан кун кўриш, нафақат якка ўзи, балки бутун жамиятни ахлоқий етукликка олиб бориш, шахсни камол топтириш (комил инсон) каби тамойиллар илгарилаб кета бошлади. XII асрдан бошлаб ушбу тамойилларни ўзлаштириб, назарий жиҳатдан бойитган, у ёки бу масалада ҳар бири ўзига хос талаблар, қарашлар ва тартибларга эга бўлган тасаввуфий йўналишлар – тариқатлар вужудга кела бошлади.

Тариқатлар муайян етакчи устоз (муршид) бошчилигидаги тасаввуфга эргашувчи кишилар гуруҳини (муридлар) тартибли равишда бирлаштириб турувчи ва бошқариб-тарбиялаб боровчи диний-ижтимоий тузилма сифатида вужудга келди. Аксарият тариқат етакчилари ўз даврида авлиё деб танилган шахслар бўлиб, унга ҳурмат юзасидан “шайх”, “пир”, “эшон” деб мурожаат қилинган. Ҳар бир тариқатнинг устоз ва шогирдларнинг узилмас боғлиқлигини ифодаловчи ўз маънавий занжири (силсила) бўлиб, уларда авлиё деб танилган кўплаб тарихий шахсларнинг номлари учрайди. Авлиё – арабча “валий” сўзининг кўплиги бўлиб, “Худонинг дўсти” деган маънони англатади.

Тасаввуфда инсоннинг ахлоқий ҳамда руҳий-маънавий камолотга етишиши учун махсус босқичлар ишлаб чиқилган бўлиб, уларни “мақом” (туриш жойи, поғона) деб номланган. Турли ман-

баларда киркдан ортик мақомларнинг номлари зикр қилинган бўлиб, баъзи ўринларда улар ўнта ёки еттита деб келтирилган. Асосан эса тўртта мақом маълум ва машҳур бўлиб, улар:

– Шариат – шарийат кўрсатмаларига сўзсиз амал қилиш, шариат илмларини имкон қадар чуқур ўзлаштириш;

– Тариқат – барча суннатларга қатъий амал қилиш, нафл (ихтиёрий) ибодатларини кучайтириш, тажрибали устоз (муршид) бошчилигида тасаввуф илмларини ўрганиб бориш билан кечади. Манбаларда шариат мақоми мукаммал эгаллангач-тариқатга ўтилиши мумкин дейилади. Шариатдан беҳабар кишиларнинг тариқатга кириши маъқулланмаган;

– Маърифат – барча зарурий илм ва тажрибаларни эгаллаган муриднинг ўзига хос малакага эга бўлган босқичи бўлиб, энди у устозининг шогирдларига тасаввуфнинг бошланғич асосларидан таълим бериши мумкин. Манбаларда муршид бўлиш учун маърифат мақомига етишнинг ўзи етарли, аммо у ўз устида ишлашдан тўхтаб қолмаслиги керак дейилади;

– Ҳақиқат – энг сўнгги босқич бўлиб, одатда авлиёлар эришган даражага айтилади. Ҳар бир муриднинг мақсади ана шу мақомга етишиш бўлиши лозим.

Шайх Нажмиддин Кубро бу босқичларга қисқа таъриф бериб: “...бежиз эмаски, орифлар: «Шариат бир дарахтдур, тариқат – унинг шохлари, маърифат – япроқлари, ҳақиқат – мевалари. Дарахт бўлмаса новда ҳам, япроқ ҳам, мева ҳам бўлмайди», дея таълим берганлар» деб айтган ва шариатнинг бирламчилигини таъкидлаган. Хожа Аҳмад Яссавий эса:

Шариатсиз тариқатга кирганларни,

Шайтон лаин имонини олар эмиш

– дея шариат илмларини мукаммал эгалламаган киши тариқатга кириши мумкин эмаслигидан қатъий огоҳлантирган.

Қадимдан Марказий Осиёда кенг тарқалган тариқатлар – кубравия, нақшбандия ва яссавия тариқатлари бўлиб келган. Баъзи жойларда Абдулқодир Жилоний асос солган қодирия тариқати ҳам тарқалган. Юртимизда кенг тарқалган яссавия ва нақшбандия тариқатларининг вужудга келиши тасаввуфнинг йирик намояндаси, “шайхлар шайхи” деб улуғланувчи Шайх Юсуф Ҳамадоний (1048–1140) номи билан боғлиқдир.

Замонавий тариқатчилик. Тасаввуф таълимоти узоқ даврлар мобайнида халқни ягона мақсад атрофида бирлаштирган, жамиятнинг турли табақалари ўртасида дўстлик, биродарлик ришталари илдиз отишига замин яратган. Ҳозирги пайтда дунёнинг кўп мамлакатларида Баҳоуддин Нақшбанд ва нақшбандия тариқати катта нуфузга эга. Чунки мазкур тариқат ислом шариати мезонлари бузилишига йўл қўймай, чин инсоний фазилатларни илгари сурган. Лекин, афсуски, кейинги йилларда айрим шахслар тариқатларни мансаб, мол-дунё орттириш, муридбозликка айлантириб олдилар. Айни вақтда мусулмон дунёсининг деярли барча мамлакатларида турли тасаввуфий тариқат вакиллари фаолият юритмоқда. Уларнинг айримлари тасаввуф таълимотининг илк гоёларидан анча узоқлашиб кетган. Шайхлик мақоми орқали маблағ тўплаш ҳолатлари ҳам йўқ эмас.

Бугунги кундаги тариқатчиларнинг ўзига хос жиҳатларидан бири шундаки, улар ўз издошларининг мунтазам кўпайиб бориши ва ўз етакчиларини (“пир”ларини) идеал шахс сифатида кўрсатишга интиладилар. Шунингдек, зикр амалиётларини ўргатадиган, тариқатчиликка тарғиб этувчи қўлланмаларни дин асосларини яхши билмайдиган, шариат қонун-қоидаларини тушуниб улгурмаган аҳоли орасида тарқатмоқдалар. Ушбу қўлланмаларга бардавом амал қилинса, кишининг жаннатга тушиши муқаррарлиги уқтирилади. Тариқатларда пирларининг зиёратгоҳларни таъмирлашда, маиший хизмат кўрсатиш шаҳобчалари қурилишида ҳамда шу каби ободонлаштириш ишларида иштирок этиши ҳам мусулмон аҳоли орасида уларнинг нуфузи ошиб боришига ва тарафдорлари кўпайишига олиб келмоқда.

Мазкур йўналишларда нафл намозларини ўқишни асосий шартлардан деб қўйилиб, айрим фарз амалларидан ҳам афзал қўрилади. Тариқатга эргашувчиларга доимий таҳоратда, махси-ковуш ва салла-чопонга ўраниб юриш тавсия этилади. Бундай сохта тариқатларда эътиқод ва шариат масалаларида ҳамда илк тасаввуф асосчилари таълимотларидан анча йироқлашиш ҳолатлари кузатилади. Тариқатчилик вакилларида кузатилаётган ноўрин ҳолатлар:

- таркидунёчилик кайфияти;
- пирларни ҳаддан зиёд улуғлаш;
- ибодат маросимларида ихтилофли масалаларга берилиб кетиш;

- эътиборни жалб қиладиган кийимда юриш (ёзда ҳам салла-чопон, маҳси-кавуш, узун қўйлак-нимча, беъхшов соқол қўйиш) орқали бошқалардан ажралиб туришга уриниш;
- ёш, меҳнатга лаёқатли йигитларнинг “пир”лар этагидан тутиб ижтимоий сушлашиб кетиши, оилаларини тарк этиб, эртаю кеч пир хизматида – аслида эса худойи ва эҳсонларга қатнаб бекор юришлари ва ҳ.к.
- тариқатда бўлмаганларга нисбатан паст назар билан қараш кузатилади;
- илм олишга бўлган рағбатнинг сусайиши – гўёки “кўпгина авлиёлар ўқимасалар ҳам катта мақомларга етишганлар” қабилида иш тутиш;
- оилали тариқатчилар оилаларининг таъминотини “Аллоҳга таваккал” қилиб, пирдан вазифа олганлик баҳонасида оила моддий таъминотидан бош тортиш ҳолатлари;
- замонавий тараққиёт ютуқларига салбий муносабатда бўлиш, замонавий кийим кийиб юрганларга нисбатан яхши фикрда бўлмаслик ва ҳ.к.
- пирга қўл берганнинг олдинги гуноҳлари кечирилади, қазо бўлган (ўқилмаган) намозлари зиммасидан соқит бўлади, деб билиш;
- тариқатчилардан бошқа кишиларнинг тўй-маъракаларига бормаслик;
- расмий имомларнинг маърузаларини менсимаслик;
- пириинг таҳоратидан ортган сувни табаррук деб билиб ичиш;
- пирнинг уйи томонга оёқ узатиш қиблага оёқ узатишдек гуноҳ бўлади, деб билиш;
- барча оила аъзоларини ҳам ўз пирларига хизмат қилишга мажбур қилиш;
- телевизор, радио каби ахборот воситаларидан фойдаланишни ман қилиш;
- ўз вояга етмаган фарзандларини амалдаги қонун ҳужжатларини қўпол равишда бузган ҳолда, давлат мажбурий таълимидан ажратиб олиб, пирлар қўлида диний таълим олишга бериш;
- яшаш жойларида оддий халқ билан умуман мулоқот қилмаслик.

Диний масалаларда ҳам тариқатчиликда ислом дини асл моҳиятига зид қарашларни кўриш мумкин. Жумладан, айрим тариқатчилар қоплама аъзоси бўлган шахснинг таҳорати мукаммал бўлмайди, деган фикрдалар. Улар бу қарашларига “Хулосат ул-фатово” китобида келтирилган “Жунуб бўлган киши гусл қилсаю баданида сув етмаган бир кичкина жой ёки нуқта қолса, у ҳолда ўша киши жунубликдан чиқмайди” – деган фатвони далил қилиб келтирадилар.

Мазкур фатвога асосан тариқатчилар пломба ёки қоплама тиш қўйдирган кишининг таҳорати мукаммал бўлмайди, шундай экан унинг орқасида намоз ўқиб ҳам бўлмайди деган фикрни илгари сурадилар.

Бунга жавобан айтиш мумкинки, “Хулосат ул-фатово”да келтирилган мазкур фатвода зикр қилинган “ламъа”нинг тиш ковагига ҳеч қандай алоқаси йўқ. Тишга қоплама қўйишнинг ҳукми худди “Ал-Масху ала-л-жабийра”, яъни “жароҳат етган аъзога масх тортиш” ҳукмидадир. Аксинча, тишга қоплама қўймаса ундан чиқадиган бадбўй хид туфайли жамоат билан намоз ўқиш макруҳдир. Расулуллоҳ бадбўй хид билан масжидга киришдан қайтарганлар. Жароҳат етган аъзога сув текизишўрнига устига масх қилиш қандай жоиз бўлса, ковак тишга пломба қўйишнинг ҳукми ҳам худди шундай. Чунки тиш ковак бўлганда унга пломба ёки қоплама қўйилмаса, унга ҳар хил овқат қолдиқлари кириб натижада оғиздан бадбўй хид чиқишига сабаб бўлади.

Ҳанафий мазҳаби уламолари Имоми Аъзам ва Имом Абу Юсуф тишга пломба қўйдириш ва тиш устига қоплама қилганда фақат кумушдан бўлишига рухсат берганлар. Имом Муҳаммад эса, тиш қопламасини олтин ёки кумуш билан қилса ҳам бўлаверади деганлар. Кейинчалик бу сўзга Абу Юсуфнинг ҳам қўшилгани айтилган (Мабсут).

Фикҳ китобларида тиш мавзусига алоқаси бўлган уч хил ифода кўзга ташланади:

Шадд: қимирлаб қолган тишларини мустаҳкам тишларга қўшиб боғлаш.

Толик: тушган тишнинг ўрнига тилло ёки кумушдан бўлган ясама тиш қўйиб, ёнидаги тишлар билан қўшиб боғлаш.

Табдид: энли ва текис ҳолга келтирилган тилло ёки кумушдан ясалган тишларни бутунлай қопланадиган даражада ёнидаги тишлар билан боғлаш.

Тишни даволатишга оид мазкур уч хил ҳолатдан қайси бири бўлишидан қатъи назар, қилинган муолажа натижасида ичкарига сув кирмайди. Шу сабабли таҳоратга монелик қилиши ҳаёлга келса ҳам, боғланган, қопланган ёки тушган тиш ўрнига қўйилган тишлар асл тиш ўрнига ўтиши ва сувнинг мўлжалга етиши ифода этилган. Масалан, бир кишининг қўли ёки оёғи синиб, гипс қилинса ва таҳорат ёки ғусл пайти гипснинг устига масҳ тортиш ювиш ўрнига ўтади.

Келтирилган далиллар тилло ёки кумуш тиш қўйдириш мумкинлигини кўрсатиши баробарида, баъзи мутаассиб тоифалар томонидан қилинаётган «ясама тиши бор имомнинг орқасида намоз ўқиш мумкин эмас», – деган даъволари асоссиз эканини англатади.

Неосуфизм ҳодисаси. Жиззах вилоятида ўзини тариқатнинг янги кўриниши асосчиси деб биладиган Сафар Кучкаров томонидан (1952 йили Бахмал туманида тугилган) «Нурсафардия» тариқати тарқала бошлаганини кузатиш мумкин. Бу тариқат вакилларининг республикамизнинг бир неча шаҳарларида “Суфий табобати” тиббий марказлари мавжуд. Бундан ташқари С.Кучкаров “Суфий жанг санъати” номи билан туркум рисоалар чоп эттирган. Уларда Шарқ жанг санъати усуллари ҳақида гапирилган бўлиб, уларни мусулмонлар номи билан боғлашга ҳаракат қилинган. Жумладан, “Суфий (мусулмон) жанг санъати усуллари” китобида: “Суфий жанг санъати асоси ҳозирги Хитой ҳудудида Уйғур мухтор вилояти, Ниндзя ва Тансу вилоятларида аҳоли ўртасида сакланиб қолган ва у ҳозирги Ушу, Сини, Шаолин мактабларига катта озуқа ва туганмас бой ахборот олиб кирган”, – дейилади. Ваҳоланки, ислом дини таълимоти, амалиёти ва маросимлари ҳақида минг-минг томли китоблар ёзилган бўлса, уларнинг бирортасида ҳам мусулмонларнинг жанг қилиш санъати деган гап айтилмаган.

Иккинчидан, ислом – тинчлик ва осойишталик дини. Унда одамларнинг ўзаро осойишта ҳаёт кечиришлари, ўз юртларини обод қилишлари тараннум этилади. Шунинг учун исломда алоҳида урушиш услуги бўлгани ҳақида гапириш ўринсиз. Бундан ташқари суфийлар мусулмонлар орасидаги энг хоксор, дунё бойликларини бошқа манфаатлардан юз ўгириб, фақат охиратни ўйлайдиганлар ҳисобланадилар. Бир неча босқичдан иборат жанг усулини айнан суфийларга боғлаш ҳам ўта мантиқсизликдир. Агар Хитой

худудиди яшаган мусулмонлар ўша ерлик аҳолига хос тарзда ушу, кунфу, каратэ каби жанг санъатларини ўзлаштирган бўлсалар буни дин билан боғлаш нотўғри бўлади.

Нурсафардия Шарқ якка кураши турларидан ушу, кунфу, каратэ кабиларнинг унсурларини ўзлаштириб “Суфий жанг санъати”ни, ёхуд Шарқ табобати сирларини ўзлаштириб “суфий табобати” деб эълон қилади. Бу жуда қизиқ! Лекин бир нарсани тўла ишонч билан айтиш мумкинки, бу йўналиш ҳеч қачон ислом динидан хабардор бўлган мусулмонлар, уламолар томонидан қабул қилинмайди. Тилга олинган китобнинг 18-бетиди “Айни дамда Сафарбой отанинг ушбу йўналишда йигирма беш мингдан зиёд шогирди бор”, – дейилади. 25 минг нафар жанг санъатини пухта эгаллаган одам ижтимоий ва сиёсий жихатдан катта салоҳиятга эга бўлган куч эканини ҳам унутмаслик керак. Чунки “Муршид-мурид муносабатлари” китобининг 14-бетиди: “Мурид (шогирд) муршид (устоз) белгилаган вақтда, белгиланган жойда ҳозир бўлиши, топширилган юмушларни оғишмай адо этиши лозим”, – дейилган. Бу ҳозирда исломни жангарилик ва террорчилик дини эканини исботлашга уринаётган кучларга қўл келиб қолишига ҳеч ким кафолат бермайди.

У ўзининг «Нурсафардия илоҳий фалсафаси» китобида Ҳиндистон, Тибет ва бошқа жойлардаги сафарлари ва йога, ламалардан олган таълимлари ҳақида гапириб, «Ҳамма жойда мени Аллоҳнинг ўзи асраб, бошқа ҳеч бир илм, дин ва фалсафани тафаккуримга киргизмади ва вужудимда бўшлиқ яратиб, илҳом йўли орқали борлигимга чуқур фалсафий хабарлар инъом этди», – дейди.

Яна бир муҳим факт. Кўриб чиқилган Нурсафардия адабиётларида бирор марта ҳам Муҳаммад (а.с.)нинг исмлари ёки у кишидан ҳадис келтирилмаган. Айрим ўринларда каллиграфик услубда ёзилган «Муҳаммад» сўзи билиб-билмаган ҳолда китобга қўйилган («Суфий гимнастикаси» китоби, 15-бет) ёки С.Кушкароевдан бошқа муаллифлар томонидан тайёрланган китобларда учратиш мумкин. Бироқ ҳадисларда баён қилинган одоб-ахлоққа оид, тарбияга оид маънолар ўзлаштириб келтирилган.

Шуни алоҳида қайд этиб ўтиш керакки, юқоридаги гуруҳ ва тоифаларнинг асрлар давомида санъат, адабиёт ва шеърятга катта ижобий таъсир кўрсатган, кўплаб мутафаккир, олим, шоир ва

адибларнинг етишиб чиқишига сабаб бўлган тасаввуфга жуда ҳам кам алоқаси қолган. Уларнинг асосий қисми маросимпарастлик, мутаассибона қарашлар ва асоссиз даъволарга эргашувчилардан иборат бўлиб қолмоқда.

Назорат саволлари

1. Мумтоз тасаввуфнинг асосий ғоялари нималарда намоён бўлади?
2. Тариқат ва тариқатчиликнинг фарқини айтиб беринг.
3. Тариқатчиликнинг ижтимоий масалалардаги ихтилофлари ҳақида нималар биласиз?
4. Тариқатчиликнинг диний масалалардаги ихтилофлари ҳақида нималар биласиз?
5. Неосуфизм қандай тушунча?

4-мавзу. Давлат ва дин. Ўзбекистонда давлатнинг дин ва диний ташкилотлар билан муносабати.

Режа:

1. *Давлат ва дин муносабатларининг ҳуқуқий асослари ва хусусиятлари*
2. *Ўзбекистонда давлат ва дин муносабатлари*
3. *Виждон эркинлигининг ҳуқуқий асослари*
4. *Миссионерликнинг мазмун-моҳияти ва унинг салбий оқибатлари*

Таянч сўз ва иборалар: *давлат ва дин, диний ташкилотлар, конфессия, эътиқод эркинлиги, виждон эркинлигининг таъминлаши, "Виждон эркинлиги ва диний ташкилотлар тўғрисида"ги Қонун, миссионерлик, прозелитизм, секта, Иегово шоҳидлари, Еттинчи кун адвентистлари, миссия, Библия жамияти*

Давлат ва дин муносабатларининг ҳуқуқий асослари ва хусусиятлари. Давлат ва дин муносабатларининг илдизлари жуда қадим даврларга бориб тақалади. Айни пайтда, ушбу муносабатлар турли тарихий даврларда турлича мазмун касб этган. Ўрта асрлардаги каби дин жамиятнинг барча соҳаларида, шу жумладан, давлат ҳаётида тўла ҳукмронлик қилган даврлар ҳам бўлган. Муайян давлатларда дин бутунлай инкор этилган, яъни атеизм устунлик касб этган.

Ҳозирги даврда жаҳондаги давлатларнинг ярмидан кўпи диннинг давлатдан ажратилганини ёки давлатнинг диний ташкилотга нисбатан бетарафлигини ифодалайдиган, Конституция ёки қонун даражасида белгилаб қўйилган қоидаларга эга. Юридик тан олингани ёки олинмаганидан қатъи назар, барча давлатлар дин ва эътиқод эркинлигига ҳурмат билан қарашларини эълон қилганликларини таъкидлаш зарур.

Дин ва жамият ҳаётидаги алоқадорликда дин ва давлат муносабатини белгилаб берувчи тамойил – дин соҳасида кечаётган ўзгаришларни ҳолис ва илмий ўрганиш, башорат қилиш ва ундан келиб чиқиб, ижтимоий жараёнлар ривожига янада кенгроқ имконият яратиш, салбий ҳолатларнинг олдини олишда намоён бўлади. Дарҳақиқат, дунёвийлик ва динийлик ўртасидаги нисбат масаласи инсоният тарихининг барча даврларида ҳал қилувчи аҳамиятга эга

бўлган. Бошқача айтганда, инсон ҳаёти мазмунини ташкил қилувчи ушбу икки таркибий қисм ўртасида мурасага эришиш ҳар қандай жамиятнинг мавжуд ҳолати ва истиқболини белгиловчи бош мезон бўлиб келган. Баъзан ушбу икки омил ўртасидаги муносабатлар кескинлашиб, мамлакатларни тўс-тўполонлар ва жаҳолат гирдобига тортган. Ўрта асрлар Европасида амал қилган, ваҳшиёна жазолар ва қийноқларнинг тимсолига айланган инквизиция даври бунга мисол бўла олади.

Дин билан сиёсатнинг ўзаро нисбатини тавсифлаш учун илмий адабиётларда “секуляризм” атамаси қўлланилади. Бу атамага Вебстер изоҳли луғатида қуйидагича таъриф берилади: “Секуляризм – дин ёки диний ақидаларга нисбатан мўътадил позицияда бўлиш”. Оксфорд қисқа луғатида секуляризмни “Худога ишонч, эътиқоддан холи бўлган ҳаётда инсон фаровонлиги ҳақида қайғурадиган маънавиятга асосланган доктрина” деб таърифлайди.

Шундай қилиб, бугунги кунда кенг тарқалган талқинга кўра, секуляризм – барча динлар ҳамда турли қарашларни тенг ҳурмат қилиш, барча фуқароларнинг қонун олдида тенглигидир. Айни вақтда, “секуляризм” атамаси бир маъноли тушунча бўлмай, вақт, минтақа ва мамлакатга қараб тинимсиз ривожланиб боради.

Мамлакатимиз тараққиётининг асосий тамойилларидан бири дунёвийлик экан, уни қандай тушуниш лозим, деган савол туғилади. Инглиз тилидаги “secularity” ҳамда рус тилидаги “секуляризация” ва “светскость” тушунчалари билан туташ ушбу истилоҳнинг қандай талқин этилишининг ўзиёқ ҳар қандай мамлакатдаги давлат ва дин ўртасидаги муносабатларнинг мазмун-моҳиятини белгилаб беради. Демак, том маънодаги соғлом дунёвийлик диннинг ижтимоий мавқеини инкор этмайди, балки жамият ҳаётини ташкил этишнинг дунёвий маърифатга асосланган тарзини англатади.

Шуни алоҳида таъкидлаш зарурки, дунёвий давлатда дин давлатдан ажратилса-да, жамиятдан ажратилмайди. У муҳим социал институт сифатида ижтимоий ҳаётда ўзининг алоҳида ўрнига эга. Давлатдан ажратилган бўлса-да, дин ижтимоий муаммоларни бар-тараф қилишда дунёвийлик билан яқиндан ҳамкорлик қилади.

Дунёвийлик ва ижтимоий-иқтисодий тараққиёт эҳтиёжлари ҳамиша ҳамоҳанглик касб этиб келган. Яъни дунёвийлик қотиб қолган догма эмас, аксинча, у мунтазам равишда такомиллашиб боровчи ҳодисадир. Замонавий илмий тилда айтганда, дунёвий-

лик модернизация деб номланувчи жараённинг ҳаракатлантирувчи кучи. У жамият илмий салоҳиятининг узлуксиз ошиб бориши, технологик тараққиётнинг давомийлиги, иқтисодий ҳаётнинг рационаллашуви, маданиятнинг юксалиб бориши каби муҳим жараёнлар билан уйғун равишда такомиллашиб боради.

Шу ўринда қайд этиш жоизки, ҳар бир давлат ўзининг динга бўлган муносабатини муайян меъёрий-ҳуқуқий ҳужжатлар ва қонунлар орқали тартибга солиб келган.

Бугунги кунда диний-ҳуқуқий таълимотларнинг давлат ва ҳуқуқ ривожланишига, виждон ва эътиқод эркинлиги амалга оширилишига таъсири куйидаги халқаро-ҳуқуқий шаклларда намоён бўлади:

– фикрлаш, виждон, дин ва эътиқод эркинлигининг ҳамда дин ва эътиқод асосида тоқатсизлик ва камситилишларга йўл қўймасликнинг конституциявий ва ҳуқуқий кафолатлари. Давлатлар томонидан қабул қилинган конституциялар ва қонунларда мустақамлаб қўйилган асосий қоидалар инсон ҳуқуқларини таъминлашда фавқулодда муҳим аҳамиятга эга. Зеро, айнан улар давлат органлари аралашувидан холи бўлган шахс ва жамоа эркинлиги, жумладан, фикрлаш, виждон, дин ва эътиқод эркинлиги каби асосий тамойилларга тааллуқли соҳани яратади;

– миллий конституциялар ва қонунчилик доирасида фикрлаш, виждон, дин ва эътиқод эркинлигининг ҳуқуқий кафолатлари;

– дин ва эътиқод асосида тоқатсизлик ва камситишларнинг олдини олишга қаратилган ва бундай ҳаракатлар содир этилганда тегишли жавобгарликни назарда тутадиган жиноят қонунчилиги;

– шахснинг ўз хоҳишига кўра динга ёки эътиқодга эга бўлиш эркинлигини камситиш, мажбурлашни тақиқловчи конституциявий ва ҳуқуқий қоидалар;

– дин ёки эътиқод билан боғлиқ маросимларни бажариш ёки шу сабаб билан тўпланиш, шу мақсад учун жойлар ташкил этиш, уларни сақлаш;

– тегишли хайрия ва инсонпарварлик ташкилотларини тузиш ҳамда уларнинг фаолиятини йўлга қўйиш;

– диний маросимлар ёки урф-одатлар ёхуд эътиқод билан боғлиқ ахборот материалларини яратиш, чоп этиш ва тарқатиш;

– дин ёки эътиқод билан боғлиқ таълимни бундай мақсад учун мос бўлган жойларда олиб бориш;

– алоҳида шахслар ва ташкилотлардан кўнгилли молиявий ёрдам ҳамда бошқа эҳсонларни сўраш ва қабул қилиш;

– у ёки бу дин ёки эътиқод эҳтиёжлари ва меъёрларига мос равишда тегишли диний ходимларни тайёрлаш, тайинлаш, сайлаш ёки ворислик асосида тайинлаш;

– дин ёки эътиқод қоидаларига мувофиқ равишда дам олиш кунларига роя этиш, байрамларни нишонлаш, маросимларни бажариш;

– миллий ва халқаро даражада дин ва эътиқод соҳасида алоҳида шахслар ва жамоалар билан алоқалар ўрнатиш;

– дин ва эътиқод субъектларига тааллуқли ҳуқуқ ва эркинликлар билан боғлиқ конституциявий ва ҳуқуқий қоидалар.

Шу билан бирга, авторитар тузумлар томонидан ижтимоий муносабатларга зид, деб ҳисобланган ҳолда ўз диний эътиқодига эга жамоаларга нисбатан тоқатсизлик ва камситиш сиёсатининг сақлаб қолинаётганини ҳам ёддан чиқариб бўлмайди.

Айни пайтда, бундай сиёсат моҳиятан сиёсий хусусиятга эга низолар доирасида баъзи этник диний жамоаларга нисбатан ҳам амалга оширилмоқда. Кам сонли диний жамоаларга нисбатан ёки аҳолининг кўпчилиги муайян динга эътиқод қўйганларга нисбатан давлат доирасидаги сиёсат, қонунчилик ва амалиётни сақлаб туришни ҳам ҳозирги даврда давлат ва дин муносабатларига хос хусусиятлар қаторида санаш мумкин.

Ҳозирги давр диний секталарнинг кўплиги, янгиларининг пайдо бўлиши билан ҳам характерланади. Мазкур жараён секталар ёки янги диний оқимларга нисбатан тоқатсизлик ва камситиш соҳасидаги сиёсатнинг ҳамда қонунчилик амалиётининг кучайтирилиши каби ҳолатларнинг кузатилишида ўз ифодасини топмоқда.

Эътиқоди нуқтаи назаридан ҳарбий хизматни ўташдан бўйин товлаётганларга қарши йўналтирилган сиёсат, қонунчилик ва амалиётни сақлаб туришни ҳам юқорида қайд этилган хусусиятлар қаторида санаш мумкин.

Умуман олганда, кам бўлса-да, учрайдиган юқоридаги каби ҳолатлар шахсий мақом тўғрисидаги қонунлар, қоидалар мавжудлиги, уларнинг талқин этилиши, анъаналар, ижтимоий омиллар ҳамда экстремизм деб аталувчи ҳодисалар билан изоҳланади. Бу давлатлар ва ҳуқуқий муносабатларнинг нодавлат субъектларига бир хилда хосдир.

Ўзбекистонда давлат ва дин муносабатлари. Ўзбекистон мустақилликка эришган илк йилларидан диний соҳага ўзбек халқининг миллий маънавиятининг ажралмас қисми сифатида алоҳида эътибор қаратилди. Шу нуқтаи назардан, Ўзбекистонда давлат ва дин муносабатлари қуйидаги тамойиллар асосида олиб борилмоқда:

- диндорларнинг диний туйғуларини ҳурмат қилиш;
- диний эътиқодларни фуқароларнинг ёки улар уюшмаларининг хусусий иши деб тан олиш;
- диний қарашларга амал қилувчи фуқароларнинг ҳам, уларга амал қилмайдиган фуқароларнинг ҳам ҳуқуқларини тенг кафолатлаш ҳамда уларни таъқиб қилишга йўл қўймаслик;
- маънавий тикланиш, умуминсоний ахлоқий қадриятларни қарор топтириш ишида турли диний уюшмаларнинг имкониятларидан фойдаланиш учун улар билан мулоқот қилиш йўлларини излаш зарурати;
- диндан бузғунчилик мақсадларида фойдаланишга йўл қўймасликни эътироф этиш.

Мустақиллик йилларида диннинг ҳуқуқий давлат, фуқаролик жамиятида тутадиган ўрни ва мавқеи аниқ белгиланиб, бу соҳада мустаҳкам қонунчилик пойдевори яратилди. Жумладан, Ўзбекистон Республикаси Конституциясида “диний ташкилотлар ва бирлашмалар давлатдан ажратилган ҳамда қонун олдида тенгдирлар”, деган демократик тамойил мустаҳкамлаб қўйилган. Фуқаролар миллати, ирқи ва динидан катъи назар, тенг ҳуқуқли эканлиги белгиланиб, уларнинг виждон эркинлиги, урф-одатлари, миллий анъаналари ҳурмат қилиниши кафолатланган.

Ушбу конституциявий қоида 1998 йил 1 май куни қабул қилинган янги таҳрирдаги “Виждон эркинлиги ва диний ташкилотлар тўғрисида”ги қонуннинг 5-моддасида ҳам ўз ифодасини топган. Қонунда тарихий, маданий, ижтимоий омилларни ҳисобга олинган ҳолда давлат ва диний ташкилотлар орасидаги муносабатлар белгиланган. Унга кўра, Ўзбекистон Республикасида дин давлатдан ажратилган. Ҳеч бир динга ёки диний эътиқодга бошқаларига нисбатан бирон-бир имтиёз ёки чеклашлар белгиланишига йўл қўйилмайди.

Давлат турли динларга эътиқод қилувчи ва уларга эътиқод қилмайдиган фуқаролар, ҳар хил эътиқодларга мансуб диний таш-

килотлар ўртасида ўзаро мурося ва ҳурмат ўрнатилишига кўмаклашади, мутаассиблик ва экстремизм асосида диний муносабатларни кескинлаштиришга, турли конфессиялар ўртасида адоватни авж олдиришга қаратилган хатти-ҳаракатларга йўл қўймайди. Муайян динга эътиқод қилувчиларни бошқасига киритишга қаратилган прозелитизм ва миссионерлик фаолияти қонунан ман этилади.

Секуляризация тамойилларига асосланган ҳолда давлат диний ташкилотлар зиммасига ўзининг ҳеч қандай вазифасини бажаришни юкламайди, уларнинг қонун ҳужжатларига зид бўлмаган фаолиятига аралашмайди ҳамда ҳеч қайси диний ташкилотнинг фаолиятини ёки даҳрийлик тарғиботига оид фаолиятни маблағ билан таъминламайди. Ўз навбатида, диний ташкилотлар ҳеч қандай давлат вазифаларини бажармайди. Давлат ҳокимияти ва бошқаруви органлари вакилларига диний омил асосида тазйик ўтказишга йўл қўйилмайди. Яширин диний фаолият тақиқланади.

Ўзбекистон Республикаси қонунлари диний моҳиятдаги сиёсий партия ва жамоат ҳаракати ҳамда республикадан ташқарида тузилган диний партияларнинг филиаллари ва бўлимларини тузиш, терроризм, наркобизнес ва уюшган жиноятчиликка кўмаклашадиган бошқа ғаразли мақсадларни кўзловчи диний ташкилотлар, оқимлар, секталарнинг фаолиятини ман этади. Шунингдек, диндан давлат ва жамиятга қарши тарғибот олиб боришда, динлар ва миллатлараро адоват уйғотиш, ижтимоий барқарорликни издан чиқариш, аҳоли ўртасида ваҳима уйғотиш ҳамда давлат, жамият ва шахсга қарши қаратилган бошқа хатти-ҳаракатларда фойдаланишга асло йўл қўйилмайди.

Фуқаролар ўзларининг диний ҳуқуқ ва эркинликларини амалга оширишда бошқа шахсларнинг, давлат ва жамиятнинг қонуний манфаатлари, ҳуқуқлари ва эркинликларига путур етказмасликлари ушбу соҳадаги қонунчиликнинг муҳим тамойили саналади.

Давлат ва диний ташкилотлар ўртасидаги муносабатларни мувофиқлаштириш Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги Дин ишлари бўйича қўмита томонидан амалга оширилади.

2018 йилнинг декабрь ҳолатига кўра, республикада 16 конфессияга мансуб 2258 та диний ташкилот фаолият юритмоқда. 130 дан зиёд миллатга мансуб аҳолининг 94% дан зиёди ислом, 3,5% га яқини православ динига мансуб, қолганларини бошқа конфессия вакиллари ташкил этади.

Ҳозирги кунда диний таълим соҳасида 12 та ислом билим юрти, шунингдек, Православ ва Протестант семинариялари фаолият кўрсатмоқда.

Истиқлол йилларида Ўзбекистон ҳукумати томонидан виждон эркинлигини таъминлаш, диндорларга қулай шароит яратиш, диний кадриятларни тиклаш ва авайлаб-асрашга қаратилган кўплаб ҳукумат қарорлари қабул қилиниб, ҳаётга жорий қилинди. Рамазон ва Курбон ҳайитлари умумхалқ байрами сифатида кенг нишонланмоқда.

2018 йил 16 апрелдаги Ўзбекистон Республикаси Президентининг ПФ-5416-сонли “Диний-маърифий соҳа фаолиятини тубдан такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги фармониغا асосан Ўзбекистон ислом академияси ва Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги Тошкент ислом университети негизида Ўзбекистон халқаро ислом академияси ташкил этилди.

Ўзбекистон халқаро ислом академияси Ўзбекистон мусулмонлари идораси ва Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги Дин ишлари бўйича кўмита муассислигидаги Куръон илмлари, ҳадис, ислом ҳуқуқи, ақида, тасаввуф, ислом иқтисодиёти ва молияси, халқаро муносабатлар, хорижий тиллар (араб, форс, инглиз, рус, урду, турк ва б.) ва бошқа халқаро микёсда эҳтиёж мавжуд бўлган соҳалар бўйича малакали кадрларни тайёрлашга, ўрта махсус, олий таълим, олий таълимдан кейинги таълим, малака ошириш bosқичларида узлуксиз таълимнинг яхлит тизимини ташкил этишга ва илмий меросни чуқур тадқиқ қилиш ва асраб-авайлашга, диний ва дунёвий билим беришга ихтисослашган етакчи таълим ва илмий-тадқиқот муассасаси ҳисобланади.

Давлат томонидан Ўзбекистон аҳолисининг асосий қисми эътиқод қилувчи ислом динига мансуб фуқароларнинг ҳаж ва умра сафарларини ташкил этиш ишларига катта эътибор кўрсатиб келинмоқда. Жумладан, 2006 йил август ойида Биринчи Президент Ислам Каримовнинг Фармониغا асосан “Ҳаж ва умра тадбирларини ташкил этиш ва ўтказиш бўйича Жамоатчилик кенгаши” тузилди. Давлат Раҳбарининг 2008 йил 20 май кундаги қарори асосида эса ҳаж ва умра зиёратларини амалга оширувчи фуқароларга давлат томонидан зарур ёрдам кўрсатиш мақсадида Жидда шаҳридаги Ўзбекистон Бош консулхонаси таркибида “Ҳаж ва умра” ишлари бўйича атташе лавозими киритилди.

Кайд этиш лозимки, сўнги йиллар давомида барча йўналишларда бўлгани каби диний соҳада ҳам ислохотларнинг янги босқичига ўтилди. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёев Ислом ҳамкорлик ташкилоти Ташқи ишлар вазирлари кенгаши 43-сессиясининг очилиш маросимидаги илк халқаро нутқида катта ташаббус билан чиқиб, *“Исломининг умумбашарий цивилизацияга беназир ҳисса қўшган буюк аجدодларимизнинг кўп қиррали диний-маънавий меросини ўрганишига ихтисослашган халқаро илмий тадқиқотлар марказини Самарқанддаги Имом Бухорий ёдгорлик мажмуи қошида яратилиши ҳамда мусулмон дунёсидаги таълим, илм-фан ва маданият тарихи ҳамда уларнинг ҳозирги ҳолатини ўрганиш ва улар ҳақида талабаларга чуқурлаштирилган махсус курсларни ўқиш мақсадида Тошкент ислом университети таркибида таълим, фан ва маданият масалалари бўйича ISESCOнинг махсус кафедрасини таъкил этиш”* таклифни билдирдилар.

Президент Шавкат Мирзиёевнинг соҳадаги кейинги йирик ташаббусларидан бири 2017 йилнинг 14 февраль куни **«Имом Термизий халқаро илмий-тадқиқот марказини ташкил этиш чора-тадбирлари тўғрисида»**ги фармонни имзолаши бўлди. Марказ ташкил этилишидан кўзланган мақсад ислом дини ривожига улкан ҳисса қўшган буюк аллома, ватандошимиз Абу Исо Термизий (Имом Термизий) ва термизий алломаларнинг беназир меросини илмий асосда чуқур ўрганиш, муқаддас юртимиз замини азал-азалдан улуғ алломалар, азиз-авлиёлар ватани бўлиб келганини юртдошларимиз ва халқаро жамоатчилик ўртасида кенг тарғиб қилиш, миллий-диний қадриятларимизни асраб-авайлаш ва ривожлантириш, шу асосда ёш авлодни эзгу ғоялар руҳида тарбиялашдир. Ушбу Марказнинг очилиши борасидаги ишлар нуфузли халқаро исломий ташкилотлар томонидан ҳам эътироф этилди. Жумладан, Бутунжаҳон мусулмон уламолар кенгаши бош котиби Али Қорадоғий Имом Термизий халқаро илмий-тадқиқот маркази ташкил этилиши муносабати билан Ўзбекистон ҳукумати ва аҳлини табриклаб, *“Ўзбекистон юрти жуда ҳам кўплаб муҳаддислар, фақиҳлар ва бошқа қатор соҳаларда етук олимларни етиштириб чиқарган. Улар сабабли нафақат ислом маданияти, балки бутун инсоният маданияти бойиди. Мана шундай юрт учун бундай марказларнинг очилиши ажабланарли иш эмас. Шунинг учун мен Ўзбе-*

кистон ҳукумати, шунингдек у ердаги мусулмонларни ушбу қилинаётган муборак иш муносабати билан табриклайман”, деди.

Мусулмонларнинг эҳтиёжлари, таклифларини инobatга олган Президентимиз ташаббуслари билан юртдошларимизнинг муқаддас шаҳарларга ҳаж ва умра зиёратларини амалга оширишлари учун шароитлар янада яхшиланди ҳамда 2016 йилда 5200 киши ҳаж, 6000 нафар зиёратчи умра ибодатини адо этган бўлса, 2017 йилдан бошлаб ҳаж зиёратига 7200 нафар юртдошларимиз йўл олдилар.

Раҳбарият кўрсатмаси ҳамда «Ҳаж» ва «Умра» тадбирларини ташкил этиш ва ўтказиш масалалари бўйича Жамоатчилик кенгаши қарорига асосан 2018 йилнинг октябрь ойидан бошлаб Умра мавсуми йил давомида ҳафтада учта авиарейсда амалга оширилиши жорий этилди. Шунингдек, умра зиёратини чекловсиз ташкил этиш бўйича Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг «Ҳаж» ва «Умра» тадбирларини ташкил этиш ва ўтказишни янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида»ги 2017 йил 7 июнь кундаги 364-сонли қарорига ўзгартириш киритилди (2018 йил 27 декабр куни 1056-сонли).

2017 йил 15 июнда Тошкент шаҳрида бўлиб ўтган *«Истиқомий барқарорликни таъминлаш, муқаддас динимизнинг софлигини асраш – давр талаби»* мавзусидаги йиғилишда Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёев: *“Самарқандда – Имом Бухорий илмий марказида ҳадиси-унослик, Имом Мотуридий маркази қошида калом илми, Фарғонада – Марғинопий илмий марказида ислом ҳуқуқи мактаби, Бухорода – Баҳоуддин Нақшбанд марказида тасаввуф, Қашқадарёда – Абу Муин Насафий марказида ақида илми мактабини ташкил этсак, ўйлайманки, бу жуда фойдали бўлади. Келгусида чуқур билимли имом-хатиблар, исломшунос мутахассислар, уламолар тайёрлашда, энг муҳими, фарзандларимизни буюк аجدодларимизнинг бебаҳо мероси руҳида, соғлом эътиқод руҳида тарбиялашда бу мактаблар таянч бўлиб хизмат қилади”* деб, таъкидлаган эдилар.

2017 йилдан “Халқ билан мулоқот ва инсон манфаатлари йили” доирасида, йиллар давомида ДЭОга мансубликда айбланиб, “қора рўйхат”да турган ватандошларимиз билан профилактик суҳбатлар ўтказилиб, 20 мингга яқин фуқаролар махсус ҳисобдан чиқарилди.

Давлатимиз раҳбари ислоҳотлар олиб боришда фақатгина юртимиз билан чегараланиб қолганлари йўқ. Ўзларининг тинчлик ва ривожланишга хизмат қиладиган ғояларини жаҳон ареналарида ҳам дадил туриб тарғиб қилмоқдалар. Хусусан, 2017 йилнинг 10 сентябрь куни Қозоғистон Республикасида бўлиб ўтган Ислом ҳамкорлик ташкилотининг фан ва технологиялар бўйича биринчи саммитидаги нутқида ҳам юртимиз алломалари ҳамда юртимизда дин соҳасида амалга оширилаётган кенг ислоҳотлар ҳақида сўзладилар. Унда юртимизда фан ва технологияларни ривожлантириш борасида амалга оширилган ишлар ва келажакда амалга оширилиши назарда тутилган бир қатор ислоҳотлар тўғрисида айта туриб, бугунги мусулмон олами ушбу соҳаларда оқсаётгани, мазкур масалаларни ҳал этишда ўзаро ҳамкорлик ва ҳамжиҳатликнинг аҳамиятини алоҳида таъкидлаб, бир неча долзарб тақлифларни ўртага ташладилар. Жумладан:

– *Мусулмон олами ёш олимлари халқаро марказини тузиш;*
– *мусулмон дунёсида эришилаётган илм-фан ютуқларини муносиб тақдирлаш ҳамда уларни халқаро миқёсда оммалаштириш учун Ислом ҳамкорлик ташкилотининг махсус мукофотини таъсис этиш;*

– *аъзо давлатларнинг барқарор иқтисодий ривожланиши, аҳолининг муносиб ҳаёт даражасини таъминлаш мақсадида Фан ва технологиялар бўйича саммитни ҳар уч йилда бир марта ўтказишни ва ушбу тақлиф қўллаб-қувватланган тақдирда, кейинги саммитни 2020 йилда Ўзбекистонда ўтказиш.*

Юртимизда дин соҳасида амалга оширилаётган ислоҳотлар халқаро миқёсдаги экспертлар, мутахассислар, уламолар томонидан ҳам юқори баҳоланаётганини алоҳида қайд этиш лозим.

Виждон эркинлигининг ҳуқуқий асослари. Дин ва эътиқод масалалари инсон маънавиятининг узвий қисми ҳисобланади. Мазкур масалаларнинг мазмун-моҳияти ҳақида чуқур ва асосланган билимларга эга бўлиш ҳаётий-амалий фаолиятни тўғри ташкил этишга хизмат қилади. Шу билан бирга, эътиқодий тушунчаларни таҳқирлаш, менсимаслик шахс табиий ҳуқуқларининг бузилишига сабаб бўлади. Чунки виждон эркинлиги кўплаб давлатлар қатори Ўзбекистон қонунчилигида ҳамда халқаро конвенцияларда ҳуқуқий ҳимояга олинган. Виждон эркинлиги ҳуқуқи инсон ҳуқуқларининг 5 та энг асосий ҳуқуқларидан бири ҳисобланади.

Мустақилликдан кейин фуқароларимизнинг дин билан боғлиқ ҳуқуқ ва эркинликларини тўлиқ амалга ошириш, диний ва миллий кадриятларни тиклаш соҳасида қатор ишлар амалга оширилди. Энг аввало, виждон эркинлигининг ҳуқуқий базаси мустақамланди. 1992 йил 8 декабрда қабул қилинган Ўзбекистон Республикаси Конституциясида “Ҳамма учун виждон эркинлиги кафолатланади. Ҳар бир инсон хоҳлаган динга эътиқод қилиш ёки ҳеч қайси динга эътиқод қилмаслик ҳуқуқига эга. Диний қарашларни мажбуран сингдиришга йўл қўйилмайди”, деган ҳуқуқий норма белгиланди (31-модда). Мазкур норма асосида ҳар бир шахснинг дин билан боғлиқ ҳақ-ҳуқуқлари давлат томонидан расман кафолатланди.

Виждон эркинлиги ва диний ташкилотлар тўғрисидаги меъёрларнинг қонунчиликка киритилиши натижасида диёримизда расмий фаолият олиб бораётган барча дин вакилларига катта имкониятлар яратилди. Жумладан, мустақилликкача республикада бир неча черков ва синагогалар фаолият олиб борган бўлса, Қонун қабул қилинган, дунёнинг турли минтақаларида диний ибодатларини амалга оширувчи Евангель-Лютеран жамоаси, Рим-католик черкови, Еттинчи кун адвентистлари черкови, Баҳойлар жамоаси, яҳудийлар диний жамоалари каби 10 дан ортиқ диний конфессиялар юртимизда расмий фаолият юрита бошлади.

Шунингдек, 1903 йилда қурилган “Святая Богородица” ибодатхонасининг Арман апостоллик черковига топширилгани, ўз вақтида фаолияти тўхтатиб қўйилган Евангел-лютеран черкови Кирхасининг республикамизда истиқомат қилувчи немисларнинг диний эҳтиёжларини қондириш мақсадида “Видергебурт” немис маданият марказига фойдаланиш учун қайтариб берилгани ва 1996 йилнинг декабрида ушбу конфессиянинг юртимизда фаолият бошлагани 100 йиллигининг кенг нишонланиши ҳам юқоридаги фикримиз исботи бўла олади.

Аммо, яратилган имкониятларга қарамасдан халқимизнинг бағрикенглигини сунистеъмом қилган айрим диний оқимлар фақат диний ғоя ва ақидаларни эмас, балки сиёсий ва экстремистик мақсадларни кўзлаб иш олиб боргани ачинарли. Кўп асрлардан бери ҳанафий мазҳабига эргашиб келган халқимиз учун ёт ғоя ва қарашларни ёқлаб чиқишлари баробарида ҳанафий мазҳаби йўл-йўриқлари асосида ибодат қилувчиларни менсимаслик, мазҳаб уламоларини ҳақоратлаш, дин арконларини бажармаётган

шахсларни кофирликда айблаш, имомлар билан масала талашиш, бошқа мазҳаб вакилларига шаклан тақлид қилиш каби ҳолатлар кузатилди.

Хорижий давлатлардан диний ақидапарастликни тарғиб этувчи, одамларда қўрқув ва ваҳима уйғотувчи кўплаб диний адабиётлар “Ҳизбут-тахрир”, “Акромийлар”, “Тавба”, “Адолат уюшмаси” каби экстремистик гуруҳлар томонидан оммага тарқатилиб, мамлакат барқарорлигига раҳна солишга қаратилган ҳаракатлар юзага кела бошлади. Шунингдек, асосий мақсади миллат ва жамиятни диний асосда бўлиб ташлаш бўлган миссионерлик ҳаракатлари турли йўллар билан юртимизга сукулиб кира бошлаган эди. Республикамиз қонунчилигида миссионерлик фаолиятига ҳуқуқий жиҳатдан етарли даражада тўсиқнинг мавжуд эмаслиги бартараф этиб бўлмас даражада оғир оқибатларга олиб келиши мумкин эди. Бу каби ҳолатлар “Виждон эркинлиги ва диний ташкилотлар тўғрисида”ги Қонунни қайта кўриб чиқишни тақозо этарди.

1991 йил 14 июнда илк марта қабул қилинган Қонунга 1993 йил 3 сентябрда баъзи қўшимча ва ўзгартиришлар киритилди. 1998 йил 1 май куни Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг XI сессиясида “Виждон эркинлиги ва диний ташкилотлар тўғрисида”ги Қонуннинг 23 моддадан иборат янги таҳрири қабул қилинди. Қонунни ишлаб чиқишда мамлакатимизнинг ўзига хос шароити, унда яшовчи кўп миллатли халқимизнинг ҳуқуқ ва манфаатлари ҳамда менталитети ҳисобга олинди. Қонуннинг асосий мақсади ҳар бир шахснинг виждон эркинлиги ва диний эътиқод ҳуқуқини, динга муносабатидан қатъи назар, фуқароларнинг тенглигини таъминлаш, шунингдек, диний ташкилотларнинг фаолияти билан боғлиқ муносабатларни тартибга солиб туришдан иборат.

Қонуннинг 3-моддасида “Динга эътиқод қилиш ёки ўзга эътиқодлар эркинлиги миллий хавфсизликни ва жамоат тартибини, бошқа фуқароларнинг ҳаёти, саломатлиги, ахлоқи, ҳуқуқи ва эркинликларини таъминлаш учун зарур бўлган даражадагина чекланиши мумкин”лиги белгиланган. Бу норма Фуқаролик ва сиёсий ҳуқуқлар тўғрисидаги халқаро Пактнинг 18-моддаси 3-бандига тўлиқ мос тушади.

Шу билан бирга, БМТ Бош Ассамблеясининг “Диний тоқатсизликнинг барча шакллари бартараф этиш тўғрисида”ги Резолюциясида ҳам бундай қоида мустаҳкамланган бўлиб, унда асосан

тинчлик ва жамоат хавфсизлигини таъминлаш мақсадларида дин ёки эътиқод эркинлиги соҳасида маълум чекловларга йўл қўйилиши белгилаб ўтилган. Шу маънода “Виждон эркинлиги ва диний ташкилотлар тўғрисида”ги Қонуннинг 5-моддасида мустаҳкамланган бир конфессиядаги диндорларни бошқасига киритишга қаратилган хатти-ҳаракатлар, шунингдек, бошқа ҳар қандай миссионерлик фаолиятини чеклаш ҳақидаги қоида юртимиз хавфсизлиги, турли дин вакилларининг тинч-тотув яшашини таъминлашга қаратилган. Чунки инсон ўз дини ва эътиқодини ўзгартириши кўп ҳолларда салбий оқибатларга олиб келади. Айниқса, бундай ҳаракатлар оиладаги барқарорликка путур етишига сабаб бўлаётганини ҳеч қандай йўл билан оқлаб бўлмайди. Қонунчиликда бундай ҳолатларга нисбатан жавобгарлик белгиланган. Жумладан, Ўзбекистон Республикаси Маъмурий жавобгарлик тўғрисидаги кодексининг 240-моддаси иккинчи қисмида бир конфессияга мансуб диндорларни бошқасига киритишга қаратилган хатти-ҳаракатлар ва бошқа миссионерлик фаолияти учун энг кам иш ҳақининг эллик бараваридан юз бараваригача миқдорда жарима солиш ёки ўн беш суткагача муддатга маъмурий қамоққа олишга сабаб бўлиши белгиланган бўлса, Жиноят кодексининг 216²-моддаси иккинчи қисмига асосан бундай хатти-ҳаракатлар маъмурий жазо қўлланилганидан кейин содир этилса, энг кам иш ҳақининг эллик бараваридан юз бараваригача миқдорда жарима ёки олти ойгача қамок ёхуд уч йилгача озодликдан маҳрум қилиш билан жазоланиши назарда тутилган.

Янги таҳрирдаги қонунда диний ташкилот сифатида диний жамиятлар, диний ўқув юртлири, масжидлар, черковлар, синагогалар, монастирлар ва бошқа бирлашмалар эътироф этилиши ҳамда улар 18 ёшга тўлган ва республика ҳудудида доимий яшаётган 100 нафардан кам бўлмаган Ўзбекистон фуқаролари ташаббуси билан тузилиши ҳақидаги қоида мустаҳкамлаб қўйилди. Аввалги таҳрирда бу қоида “10 нафар фуқаронинг ташаббуси билан”, деб белгилангани диний ташкилотлар сонининг аҳоли эҳтиёжига нисбатан анча кўпайиб кетишига олиб келди. Шу билан бирга, уларнинг бир қанчаси хорижий муассислар ташаббуси билан тузилгани боис, 8-модданинг 5-бандида тегишли диний маълумотга эга бўлган республика фуқароларигина диний ташкилот раҳбарлари бўлиши мумкин, дея белгиланди. Республика фуқароси бўлмаган шахслар-

нинг номзоди эса Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги Дин ишлари бўйича қўмита билан келишилган ҳолда қабул қилиниши қоида тариқасида мустаҳкамланди.

Айни пайтда, диний ташкилот тузиш масаласи турли давлатлар қонунчилигида ўзига хос тарзда ҳал қилинганини таъкидлаш жоиз. Масалан, Россия Федерацияси ва Қозоғистонда 10 нафар фуқаро, Польшада 15, Венгрияда 100, Қирғизистонда 200, Чехияда 300 нафар фуқаро ташаббуси билан диний ташкилот тузиш мумкинлиги белгиланган.

Республикамизнинг “Виждон эркинлиги ва диний ташкилотлар тўғрисида” янги таҳрирдаги қонунининг 9-моддасида диний ташкилотларнинг марказий бошқарув органлари диний ўқув юртлари тузишга ҳақли эканлиги белгиланди. Шу билан бирга, бу муассасаларда диний фанларни ўқитаётган шахслар диний таълим олган бўлиши ва ўз фаолиятини тегишли марказий бошқарув органининг рухсати билан амалга ошириши лозимлиги қайд этилди. Шунингдек, олий ва ўрта махсус диний ўқув юртларида билим олишни истаган шахс, албатта, умумий мажбурий ўрта таълимни тамомлаган бўлиши шарт қилиб белгиланди.

Ушбу қойданинг тўғри татбиқини йўлга қўйиш мақсадида Вазирлар Маҳкамасининг 2004 йил 1 мартдаги 99-сон қарори билан тасдиқланган “Диний таълим муассасаларининг фаолиятини лицензиялаш тўғрисида”ги Низоми қабул қилинди. Бу низомда диний таълим муассасалари фаолиятини ташкил этиш ва бу соҳада эътибор бериш лозим бўлган жиҳатлар ҳамда кўрсатилган тартибга амал қилинмаган ҳолатда келиб чиқадиган ҳуқуқбузарликлар баён этилган. Бир сўз билан айтганда, республикамизда дин соҳасида демократик принципларга тўла амал қилинган ҳолда, барча динларнинг ривожланиши учун тенг имкониятлар яратилган.

“Виждон эркинлиги ва диний ташкилотлар тўғрисида”ги Қонуннинг 16-моддасида диний ташкилотлар муайян миқдорда давлат мулкидан фойдаланишлари мумкинлиги кўрсатилган. Шунга кўра, диний ташкилотлар ўз эҳтиёжлари учун давлат органлари томонидан шартнома асосида бериладиган бинолар ва мол-мулкдан фойдаланишга ҳақлидир. Бу эса тегишли ҳокимият органлари рухсати билан амалга оширилади. Шунингдек, Ўзбекистон Республикасининг “Маданий мерос объектларини муҳофаза қилиш ва улардан фойдаланиш тўғрисида”ги Қонунининг 27-моддасига

мувофиқ, тарихий ва маданий ёдгорликлар объектлари ва буюмлар диний ташкилотларга текин фойдаланиш шартномасида бериб қўйилиши кўзда тутилган. Бу эса, фуқароларнинг диний маросимларни тўлақонли амалга ошириши учун давлат томонидан яратилган имкониятдир.

Қонуннинг диний адабиётларга тегишли бўлган 19-моддаси ҳам ўзгартирилди. Унга кўра, диний ташкилотларнинг марказий бошқарув органлари диний мақсадларга мўлжалланган буюмлар, диний адабиётлар ва диний мазмундаги бошқа ахборот материалларини Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатларида белгиланган тартибда ишлаб чиқаришга, экспорт ва импорт қилишга ҳамда тарқатишга ҳақлидир.

Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2004 йил 23 апрелдаги 196-сон қарори билан тасдиқланган, Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги Дин ишлари бўйича қўмита тўғрисидаги Низомнинг 7-бандига мувофиқ Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги Дин ишлари бўйича қўмита республикада чиқариладиган ёки чет эллардан келтириладиган диний тусдаги маҳсулотларни экспертизадан ўтказди ва мазкур фаолиятни мувофиқлаштиради. Мазкур қоида орқали республика ҳудудига диний мазмундаги адабиётларни олиб кириш тартиби такомиллаштирилди.

Шунга асосан, Вазирлар Маҳкамасининг 2014 йил 20 январдаги 10-сонли “Диний мазмундаги материалларни тайёрлаш, олиб кириш ва тарқатиш соҳасидаги фаолиятни амалга ошириш тартибини такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги Қарорига асосан диний мазмундаги материалларнинг турлари ва уларнинг мазмун-моҳияти кенгрок тавсиф қилиб берилди. Унда айтилишича, диний мазмундаги китоб, рисола, журнал, газета, варақа ва бошқа босма нашрлар, аудиовизуал асарлар, ахборот ташувчи электрон жисмлар (дискетлар, CD, DVD дисклари, Интернет тармоғида жойлаштирилган материаллар ва шу кабилар) диний мазмундаги материаллар сифатида эътироф этилади.

Кўриниб турибдики, виждон эркинлиги қонунчилиги борасидаги ислохотлар амалга оширилиши лозим бўлган ҳаётий зарурат ҳисобланади. Бу ислохотлар жамият тараққиёти билан ҳамнафас тарзда ривожланишда давом этади. Жумладан, мавжуд қонунчилик моҳиятини кенг халқ оммасига тўлақонли етказиб бериш мақсади-

да ваколатли давлат органлари томонидан соҳага оид қонунларга ҳуқуқий шарҳлар берилиши, фуқароларнинг виждон эркинлиги ҳуқуқини таъминлашга хизмат қилувчи қонун ости ҳужжатларининг қабул қилинаётгани фикримизнинг исботидир.

Хулоса қилиб айтганда, “Виждон эркинлиги ва диний ташкилотлар тўғрисида”ги Қонунни ҳаётга татбиқ этиш ва соҳага оид амалга оширилаётган ҳуқуқий ислоҳотлар натижасида диний ташкилотларни рўйхатга олиш ҳамда уларга раҳбарлик қилиш, ноанъанавий диний оқимлар ёйилиб кетишининг олдини олиш, диний таълим тизимини такомиллаштириш, шунингдек, диний адабиётларни чоп этиш ва тарқатиш каби диний ҳаёт барқарорлигини таъминлашга қаратилган вазифаларни бажариш учун замон талабларига мос ҳуқуқий механизм яратилди.

Шуни афсус билан қайд этиш лозимки, юртимизда фаолият кўрсатаётган баъзи диний ташкилотлар томонидан виждон эркинлиги тўғрисидаги қонунчиликнинг бузилиши, хусусан, миссионерлик ва прозелитизм билан шуғулланиш ҳолатлари ҳам кузатиламоқда.

Миссионерликнинг мазмун-моҳияти ва унинг салбий оқибатлари. Миссионерлик сўзи латин тилидаги “missio” феълидан олинган бўлиб, “юбориш”, “вазифа топшириш”, миссионер эса “вазифани бажарувчи” деган маъноларни англатади. Турли лугатлар ва манбаларда миссионерликка кўплаб таърифлар берилган. Уларнинг деярли барчасида миссионерликка хос хусусиятлар тавсифланиши баробарида, бу сўз асосан христиан дини билан боғланади.

Умуман олганда, турли лугатлар ва манбаларда баён этилган таърифлар бир-бирига жуда яқин ва ўхшаш бўлиб, уларга таянган ҳолда қуйидаги хулосани чиқариш мумкин: миссионерлик – бир динга эътиқод қилувчи халқлар орасида бошқа бир динни тарғиб қилишни англатади.

Прозелитизм – бу тўғридан-тўғри бирон бир динга ишонган фуқарони ўз динидан воз кечишга ва ўзга динни қабул қилишга мажбур қилишдан иборатдир.

Миссионерларнинг бугунги кундаги фаолияти ҳеч бир минтақа, ҳеч бир давлат бундай таҳдиддан холи эмаслигини кўрсатади. Бундай ҳолатларнинг олдини олиш учун эса миссионерликнинг моҳиятини тўғри ва чуқурроқ англаш, уни бартараф этиш йўлида

мақсадли, тизимли ва тадрижий фаолият олиб бориш зарур бўлади. Ҳозирги даврга келиб миссионерлик глобал кўриниш олди.

Бугунги кунда миссионерлик фаолияти билан асосан турли секталар шуғулланади. Диний секта деганда маълум бир диндаги расмий ақидаларга зид равишда ажралиб чиққан ёки мавжуд динлар ва конфессияларга умуман алоқаси бўлмаган ҳолда дин байроғи остида фаолият кўрсатадиган гуруҳлар тушунилади. Ҳозирда ҳар иккала йўналишга мансуб бўлган тахминан 5000 секта фаолият кўрсатмоқда.

Диний секталар фаолияти ҳақида гап кетар экан, уларга хос бўлган қуйидаги хусусиятларни қайд этиш лозим. Айрим секталар муайян конфессия доирасида шаклланиб, асосий эътиборни собиқ маслақдошлари орасида тарғибот олиб боришга қаратадилар. Баъзи секталар эса, нафақат собиқ маслақдошлари, балки бошқа конфессияга мансуб инсонлар орасидан ҳам ўз тарафдорларини шакллантиришга ҳаракат қиладилар.

Инсоният тарихида XX аср йирик давлатлар томонидан ўз таъсир доираларини кенгайтириш учун олиб борилган курашлар даври бўлди. Бу жараёнда Осиё ва Африка мамлакатлари асосий кураш майдонига айланди. Бунда нефть ва нефть маҳсулотларига бўлган эҳтиёжнинг ортиши натижасида ёқилгининг қимматлашиши ва йирик давлатларнинг энергетик захиралар устидан назорат ўрнатиш учун улар жойлашган ҳудудларга ўз таъсирларини ўтказишга ҳаракат қила бошлаши муҳим аҳамият касб этди. Бу муаммо ҳозир ҳам долзарблигича қолиб, йирик давлатлар миссионерликдан айнан шундай геосиёсий мақсадлар йўлида фойдаланмоқдалар, десак муболаға бўлмайди.

Миссионерларнинг асосий мақсади маълум давлатларда ўзларига тарафдорларни кўпроқ йиғиш ва шу орқали жамиятда хайрихоҳ бўлган гуруҳларни шакллантиришдир. Ушбу мақсадга эришиш учун миссионерлар томонидан кўп йиллик дастурлар ишлаб чиқилган. Шундай лойиҳалардан энг йириги бу “10/40 ОЙНА” режасидир. Режага биноан христианлик ниқобидаги миссионерлар инжиллаштириш фаолиятида асосан шимолий кенгликнинг 10 ва жанубий узунликнинг 40-даражалари орасида жойлашган ҳудудларга алоҳида аҳамият берадилар. Ушбу харита ҳам миссионерликдан энергетик захираларни қўлга киритишдек геосиёсий мақсадларда фойдаланилиши ҳақидаги хулосанинг ўринли эканини кўр-

сатади. Узоқни кўзлаб, ғаразли геосиёсий мақсадларга эришишни ният қилган кучлар томонидан ушбу ҳудудга хос хусусиятлар жуда ҳам чуқур ўрганилиб, бу ҳақда бир қатор рисолалар ва миссионерлар учун қўлланмалар ишлаб чиқилган. Уларнинг орасида “10/40 ОЙНА”га кирувчи мамлакатларнинг ўзига хос хусусиятлари, аҳолисининг дини, турмуш тарзи, миссионерлик фаолиятини олиб боришда нималарга эътибор берилиши лозимлиги ҳақида батафсил маълумотлар келтирилган Патрик Джонстоуннинг “Дунё операцияси” рисоласи алоҳида эътиборга молик.

Қўлланмада келтирилган маълумотларга кўра, ҳозирги кунда дунёдаги миллат ва элатлар сони 12017 тани ташкил этади. Улардан 9017 таси тўлақонли фаолият юритадиган черковга эга. қолган 3000 миллат ва элат бундай черковларга эга эмас. Джонстоун уларга кўпроқ аҳамият қаратиш кераклигини, бу ҳудудлардаги христианлар ислом, ҳиндуийлик, буддавийлик динларининг тазйикларига учраётганини таъкидлайди. Рисолада дунё бўйича энг кўп тазйикқа учраётган черковлар жойлашган ҳудудлар харитаси ҳам келтирилган.

2001 йилда чоп этилган “Бутун дунё христиан энциклопедияси”га илова тарзида 2002 йилда АҚШда “Бутунжаҳон христианлиги тенденцияси” китоби нашр этилди. Унда христианлик 2025 йилгача эришиши лозим бўлган саккиз асосий мақсад санаб ўтилган. Хусусан, унда айтилишича:

– Ер юзи аҳолисининг “Инжил” билан таништирилиши 73,1 фоиздан 100 фоизга етказилиши;

– дунё аҳолиси таркибидаги христианларнинг улуши 33 фоиздан 40 фоизга ўсиши;

– христианларнинг 10 фоизини ташкил қилган миссионерларнинг улуши 20 фоизга кўтарилиши;

– христианлар ўз даромадларининг 1,8 фоизини черков ҳисобига ўтказиб келишган бўлишса, бу кўрсаткич 3 фоизга етказилиши;

– ҳар 3000 кишига 1 та миссионер тўғри келган бўлса, бу кўрсаткич ҳар 1000 кишига 1 та миссионерни ташкил этиши;

– черков мавжуд бўлмаган, аҳолиси 50 мингдан ортиқ 116 та шаҳарнинг барчасида черковлар юзага келиши;

– черковлар тузилмаган мингдан ортиқ этник гуруҳнинг бирида черковлар ташкил этилиши;

– “Инжил” ё умуман таржима қилинмаган ёки қисман таржима қилинган барча тилларга таржима қилиниши лозим.

Ер шарининг ушбу минтақаси классик геосиёсат наздида ҳам асосий ва ҳал қилувчи аҳамиятга эга. XIX асрдаёқ таниқли геосиёсатчи А.Мехен жаҳон майдонида 30-40 параллеллар орасидаги “қарама-қаршилиқлар ҳудуди”ни ажратиб кўрсатган. Ушбу ҳудудларда империяларнинг манфаатлари тўқнашади. Замоनावий геосиёсатчилар эса ушбу ҳудуднинг аксарият қисмини “беқарорлик тугуни” деб аташади.

Ҳозирги кунда Марказий Осиёнинг бир қисмини ҳам қамраб олган ушбу ҳудуд христианлик ниқобидаги миссияларнинг асосий ҳаракат нуқтасига айланган. Миссиялар томонидан ушбу ҳудудларни ўзлаштириш учун қатор режалар ишлаб чиқилган. “Тонг – 2000” номли миссионерлик дастурининг муаллифи Ж.Монтгомерининг фикрича, христианлик ўз тарихида бир авлод ҳаёт даврининг ўзида амалга ошириш учун 700 дан ортик Бутунжаҳон инжиллаштириш режаларига эга бўлган.

“Дунё операцияси” китобининг муаллифи, таниқли миссионер П.Джонстоун эса, талабаларни миссионерлик фаолиятининг асосий объекти деб қараб, жумладан шундай дейди: “Бутун дунёда университет ва коллежларда 37 миллион талаба таҳсил олади. Уларнинг кўплари 20 йилдан сўнг йирик мансабларни эгаллашади”. Дарҳақиқат, миссионерлар ўз фаолиятида талабалар ва ёшларга катта аҳамият берадилар. Масалан, “Кечки Бишкек” ташкилоти томонидан чиқарилган ахборотнома ва Қирғизистон хавфсизлик хизмати маълумотларига кўра, ҳозирда айрим қирғиз ёшларидан 15 минги христианликни қабул қилган. Қозоғистонда ҳам баъзи маълумотларга кўра, ҳозирги кунга келиб 800 мингга яқин собиқ мусулмон аҳоли протестантликни қабул қилган.

Миссионерлик стратегиясининг яна бир муҳим таркибий қисми бу диний ташкилотлар сонини оширишга интилишдир. “DAWN” (“Кун чиқиши”) миссионерлик ҳаракати раҳбари Д.Монтгомери фикрича: “Черковларни кўпайтириш стратегияси – халқларни масихийлик ва ўтказишнинг энг тўғри йўлидир”.

Таъкидлаш жоизки, миссионерлар ўз фаолиятлари орқасида сиёсий ёки иқтисодий мақсадлар ётганини умуман тан олишмайди. “10/40 Ойна” ҳудудига қизиқишларини улар диний нуқтаи назардан асослашга уринадилар. Хусусан, уларнинг фикрларича, ушбу ҳудудда “Библия”даги кўп воқеалар содир бўлган. Худо илк ин-

сонлар Одам ва Ҳаввони шу худудга туширгани, Исо Масих тугилиб ўсиб, ўз хаворийлари билан фаолият олиб боргани ҳамда илк масихий черкови шу ерда пайдо бўлгани ҳақидаги фикрлар шулар жумласидандир. Бу худуд курукликнинг 1/3 қисмини ташкил қилиши, 4 миллиард аҳоли истиқомат қилиши, дунёдаги энг кам инжиллаштирилган 50 давлатнинг 37 таси шу худудда жойлашгани ҳам бу халқларга “Нажот келтирувчи Хушхабар”ни етказиш зарурлигига “асос” сифатида келтирилади.

Юқоридаги мулоҳазалар замонавий миссионерлик геосиёсий мақсадларга эришиш, у ёки бу минтақага таъсир ўтказишнинг ўзига хос воситаси ва ниҳоят, сердаромад соҳага айланиб қолгани ҳақида хулоса чиқариш имконини беради.

Жамият тараққий этиб, юксалиб боргани сари миссионерлик ҳам унга мос равишда замонавий фан-техника ва технологиялардан усталик билан фойдаланган ҳолда ўз услуб ва воситаларини такомиллаштириб бормоқда. Бугунги кунда миссионерлар ўз тарғибот фаолиятларида янги, замонавий усул ва воситалардан, жумладан, замонавий теле, аудио, видео, радио ва компьютер технологияларидан кенг фойдаланмоқдалар.

Уйма-уй юриб “Хушхабар” етказиш”, яъни одамлар билан куннинг долзарб муаммолари ҳақида суҳбатлашиш, уларнинг дардларига қизиқиш билдириш ва ушбу муаммолардан чиқиш йўлларини кўрсатиб беришни таклиф қилиб, ўз ташкилотларига жалб қилиш миссионерликдаги яхши самара берадиган усуллардан бири ҳисобланади. Ушбу усулдан фаол фойдалаётган “Иегово шоҳидлари” оқими аъзолари, ўзларини Исо Масих ўз хаворийларига буюрган йўлдан фойдаланаётганларини таъкидлашади.

Миссионерликда *маҳаллий тилларда христианликни тарғиб қилувчи адабиётларни чоп қилиш ва тарқатиш* ҳам энг кўп қўлланиладиган усуллардан бири ҳисобланади. Кичик ҳажмдаги қўлланмалар жуда ҳам таъсирчан қилиб ёзилади ва одамларнинг эътиборини жалб қилиш учун чиройли суратларга бой бўлади. Уларда динни қабул қилиш очик-ойдин таклиф қилинмайди. Аммо адабиёт охирида қўшимча маълумот олиш учун ташкилот манзили ёки телефони келтириладики, рисолали ўқиган ва диний билими саёз бўлган инсон бу нарсага учиши мумкин.

Маълумотларга кўра, 200 дан ортиқ мамлакатда Тўлиқ Инжил христианларига қарашли 120 дан ортиқ Библия жамиятлари фао-

лият юритади. Ушбу оқимга кирган янги вакилларнинг ярмидан кўпи динни қабул қилишларини христиан адабиётлари таъсири билан боғлашлари эса юқоридаги услубнинг нечоғлик самарали эканини кўрсатади.

Хайрия ёрдамлари кўрсатиш ҳам миссионерликдаги энг қадимий ва самарали усуллардан бири ҳисобланади. Бунда турли хил маърифий тадбирлар уюштирилиб, уларга асосан ёшлар жалб этилади. Иштирокчиларга христиан адабиётларини ҳам ўз ичига олган совғалар улашилади, тадбир сўнгида албатта ибодат ва Библия ўқиш ҳам бўлади. Зилзила, тошқин, очарчилик каби офатларнинг содир бўлиши миссионерлар учун айти муддао ҳисобланади. Қаерда юқоридагидек ҳолатлар юз берса ўша ерга биринчи бўлиб миссионерлар етиб боришади. Дастлаб улар ўзларини беғараз ёрдам кўрсатаётганларини кўз-кўз қилиб, аста-секин асл мақсадларини ошқор қиладилар. Аслида миссионерлар ҳеч қачон, ҳеч кимга беғараз ёрдам кўрсатмаганлари ва кўрсатмасликларини ҳам унутмаслик лозим.

Тиббий ва таълим-тарбия соҳаларига махсус кадрларни юбориш ҳам энг қадимий усуллардан биридир. Ҳозирги кунда бир қатор миссионер жамоалар ушбу усулдан самарали фойдаланишмоқда. Жумладан, маълумотларга кўра “Еттинчи кун адвентистлари” жамоаси дунёнинг турли чеккаларида 200 дан ортиқ бепул шифохоналарга эга. “Руҳий тикланиш” миссионерлик ассоциациясининг маълумот бюллетенларида баён қилинган, минтақавий миссионер марказларни ривожлантириш концепциясида тиббий миссияларнинг асосий вазифаси “Янги черковларни тузиш ва евангеллаштириш”, деб белгиланганини қайд этиш лозим.

Миссионерларнинг ёшлар билан ишлашда бир неча усуллари мавжуд: талабалар, болалар учун миссиялар, ёзги оромгоҳлар шулар жумласидандир. Ҳозирги кунда “Халқаро христиан оромгоҳлари” ассоциациясига МДҲнинг 7 мамлакатиди 177 оромгоҳ аъзо бўлган. Ушбу оромгоҳлар дастурига кўра, мавсум охирига бориб у ерда дам олган бола христианликни қабул қилади.

Юқорида қайд этилганидек, бугунги кунда миссионерлик ташкилотлари христианликни тарғиб қилишда аудио, видео ва электрон маҳсулотлар, газета, журналлар, теледастурлар, интернетда онлайн ўқув курслари ташкил этиш йўлларида ҳам фаол фойдаланишмоқда. Жумладан, миссионерлик мазмунидаги материаллар тайёрлаш ва тарқатиш билан шуғулланувчи кўп сонли халқаро

агентликлар фаолият юритмоқда. Ушбу йўналишдаги энг йирик ташкилот – Global Recordings бўлиб, у 21 миллий агентликни бирлаштиради ва ҳозирги кунга келиб 4562 тил ва лаҳжада маҳсулот ишлаб чиқармоқда.

Европа ва Америка қитъаларида миссионер даъватчилар машхурлик борасида шоу-бизнес ва киносаноат юлдузларидан қолишмайди. Маълум бўлишича, телевидение орқали даъват қилишдан энг кўп адвентистлар ва Тўлиқ Инжил христианлари жамоалари фойдаланишади.

Интернет тармоғида ҳам миссионер ташкилотлар ўз саҳифаларига эга. Ушбу сайтларда миссионерларга турли маслаҳатлар, жумладан, мусулмонларни протестантликка ўтказиш ҳақида тегишли кўрсатмалар ва миссиология бўйича ўқув курслари бериб борилади.

Дин миллий маънавиятнинг таркибий қисми, миллатни бирлаштирувчи муҳим омиллардан бири ҳисобланади. Бир тилда гаплашадиган, ўз тарихи ва давлатига эга бўлган, аммо турли динларга ёки диний йўналишларга эътиқод қиладиган миллатлар ҳамон ички миллий бирликни таъминлай олмаётгани, кичкина бир сабаб қайта-қайта низоли вазиятлар ва фуқаролар урушининг келиб чиқишига замин яратаётгани ва мамлакатлар ўз тараққиётида ўнлаб йилларга орқада қолиб кетаётгани ҳам шундай хулоса чиқариш имконини беради.

Ливан аҳолисининг 90 фоиздан ортиғини араблар ташкил этади. Расмий тил араб тили ҳисобланади. Аммо ливанликларнинг бир қисми исломга (сунний, шиа, друз), қолган қисми христианликка (мароний, православ, католик) эътиқод қилиши натижасида миллий бирликни таъминлаш қийин кечмоқда. Мамлакатнинг амалдаги қонунчилигида давлат бошқарув идораларининг диний белгилар асосида шакллантирилиши мустаҳкамлаб қўйилгани эса, кўпгина ҳолларда хилма-хил омиллар таъсирида унинг тўлақонли фаолиятига тўсик бўлмоқда. Мусулмонлар ва христианлар ўртасида вақти-вақти билан келиб чиқаётган фуқаролар уруши эса бу бирликни таъминлашни янада мушкуллаштираётгани фикримизнинг исботи бўла олади.

Турли миллат ва дин вакиллари истиқомат қилиб келган Югославиянинг Сербия, Словения, Хорватия, Македония, Черногория. Босния ва Герцеговина каби давлатларга парчаланиб кетгани ҳам этноконфессионал зиддиятлар қандай огир оқибатларга олиб кели-

ши мумкинлигининг ҳаётий-амалий ифодасидир. Масаланинг ана шу жиҳатига эътибор берилса, миссионерлик ҳаракатлари ортида диний заминда миллатни ичидан бўлиб ташлашга қаратилган ғаразли сиёсий мақсадлар ётганини ва у келтириб чиқарадиган фожиаларни англаб етиш мумкин.

Миссионерлар ўз олдларига қўйган мақсадларга эришадиган бўлсалар, улар фаолият олиб бораётган мамлакатда халқнинг парокандаликка юз тутиши ва маънавий таназзулнинг келиб чиқиши мумкинлиги табиий бир ҳол. Секталар фаолияти натижасида бир қатор салбий ҳолатлар, баъзида фожиавий ҳодисалар келиб чиққан. Жумладан, XX асрнинг 70-йилларида АҚШнинг Сан-Франциско шаҳрида Жим Жонс исмли шахс томонидан асос солинган “Халқ ибодатхонаси” номли ташкилот фаолияти натижасида 912 киши, АҚШнинг Техас штатида Девид Кореш томонидан шакллантирилган “Довуд авлоди” номли секта фаолияти оқибатида 100 га яқин киши, Хитойдаги “Фалуьнгун” сектасининг таълимотига эргашган 1400 дан ортиқ киши, АҚШда пайдо бўлган “Осмон дарвозаси” сектаси аъзоларидан 60 дан ортиқ киши ўз жонига қасд қилган, Угандада юзага келган “Худонинг ўнта буйруғини қайта тиклаш ҳаракати” сектаси қурбонлари сони 1000 дан зиёдни ташкил этган.

Бугунги кунда бир қатор мамлакатларда секталар фаолияти натижасида жабр кўрганларга моддий ва маънавий кўмак бериш мақсадида махсус марказларнинг тузилгани, афсуски, юқоридаги каби ҳолатларнинг кўпайиб бораётгани ва хатарли кўлам касб этиб, жамиятдаги ижтимоий-маънавий муҳитга ўта салбий таъсир кўрсатаётганининг ўзига хос инъикоси ҳисобланади.

Назорат саволлари

1. Ҳозирги даврда давлат ва дин муносабатларининг ўзига хос хусусиятлари нималарда намоён бўлади?
2. Ўзбекистонда давлат ва дин муносабатлари ҳақида маълумот беринг.
3. Давлатнинг виждон эркинлигини таъминлашдаги роли нималарда кўринади?
4. Замонавий секталар томонидан миссионерлик фаолиятини олиб боришда қандай услублардан фойдаланилмоқда?

II БОБ. ЭКСТРЕМИЗМ ВА ТЕРРОРИЗМ – ЖАМИЯТ БАРҚАРОРЛИГИГА ТАҲДИД

5-мавзу. Экстремизмнинг Марказий Осиё минтақасида намоён бўлишининг ўзига хос хусусиятлари

Режа:

1. *Экстремизмнинг Марказий Осиё минтақасида намоён бўлишининг ўзига хос хусусиятлари*
2. *Марказий Осиёдаги барқарорлик ва хавфсизликка таҳдид солаётган экстремистик ва террорчи ташилотлар.*

Таянч сўз ва иборалар. *Марказий Осиё минтақасида фаолияти кузатилган диний-сиёсий ташилотлар, “Ҳизбут-таҳрир”, “Ақромийлар”, “Нурчилик”, “Туркистон ислом ҳаракати”, “Исломиёи жиҳод иттиҳоди”*

Экстремизмнинг Марказий Осиё минтақасида намоён бўлишининг ўзига хос хусусиятлари. Марказий Осиёга ислом кириб келган даврдан бошлаб бу ҳудудда яшовчи аҳолининг асосий қисми ханафий мазҳаби таълимотларини қабул қилган. Асрлар давомида бу дин минтақа халқларининг урф-одатлари ва анъаналарини ҳамда яшаш тарзини белгилаб берди. Ислому Мовароуннаҳр халқларига кўплаб фанларнинг ривожланишига, бу ҳудуддан буюк алломалар етишиб чиқишига улкан ҳисса қўшди.

XIX асрнинг ўрталарида Туркистон ўлкаларига Чор Россиясининг босқини, кейинроқ қизил империянинг атеистик сиёсати минтақада диний илмлар таназзулига сабаб бўлди. Шўроларнинг бу сиёсати 70 йил давом этди.

Собиқ иттифоқнинг таназзулга учраши, унинг мафкураси заифлашиши натижасида бу минтақага чет элдан ёт ғоялар ҳам кириб кела бошлади.

Машхур исломшуносларнинг фикрига кўра, экстремистик тузилмаларнинг Марказий Осиё давлатларига кириб келиши хо-риждаги шу рухдаги марказлар, хусусан, араб давлатларидаги экстремистларнинг саъй-ҳаракатлари билан ташкиллаштирилган¹. Хусусан, айрим тарихчи олимлар минтақага экстремистик гоялар XX асрнинг 70–80-йилларидан бошлаб беш босқичда кириб келганини таъкидлайдилар:

Биринчи босқич 1970–1985-йилларни ўз ичига олиб, узоқ да-вом этган атеистик сиёсат натижасида, аҳоли орасида динга бўл-ган муносабатнинг сусайиши каби ҳолатларни айрим уламолар исломга нисбатан қилинган таҳдид деб ҳисоблаб, совет даврида ҳам исломий жамият тузиш орқали мавжуд муаммоларнинг сиёсий ечимини ҳал қилиш мумкин деган хулосага кела бошлаган эдилар.

Улар Марказий Осиё ҳудудида ислом давлатини барпо этиш учун, биринчи навбатда, ўз ортидан халқ оммасини эргаштира ола-диган гоявий раҳнамоларни тайёрлаш, энг аввало Фарғонада яши-рин диний ўқув юртини шаклантириш режасини туздилар. Бунда Ўзбекистон олий ўқув юртларида ўқийдиган араб мамлакатлари-дан келган талаба ва аспирантлар имкониятларидан фойдаланиш режалаштирилиб, яширинча жамиятга таъсир қилишга ҳаракат қилинди.

Иккинчи босқич 1985–1989-йилларни ўз ичига олиб, Совет ит-тифоқида «Қайта қуриш» даврида жамиятни демократлаштириш ва ошкоралик шиори эълон қилиниши билан боғлиқ бўлди. Айниқ-са, «салафийлар» ҳаракатининг «бидъат» тушунчаси, тасаввуф та-риқатлари, қабрларни зиёрат қилиш, улар устига белги – қабртош қўйиш, ўтганлар руҳига Куръонни тиловат қилиш, мусиқа, театр ва тасвирий санъат ва тугилган кунни нишонлаш каби масалалар-даги қарашлари мусулмон аҳоли ўртасида турли ихтилофларни келтириб чиқарди. Бу ҳаракат тарафдорлари дастлаб ҳанафийлар билан олиб борилган мунозараларидан кейин аста-секинлик билан очик қаршилик ва куч ишлатиш йўлига ўтдилар.

Баъзи таҳлилчилар томонидан коммунистларнинг Марказий Осиёдаги ҳанафий мазҳабига қарши диний ақидапарастлар билан ҳамкорлик қилгани таъкидланади. Ўша пайтларда аҳолининг дин-

¹ Очилдиев А.С. Диний экстремизм ва терроризмга қарши курашнинг маъна-вий-маърифий асослари. «Тошкент ислом университети» нашриёт-матбаа бирлаш-маси, 2008. Б-67.

га муносабатини зоҳир этиб турадиган бир неча кўрсаткичлар бор эди. Шулардан асосийлари жаноза маросимлари ва қадамжоларни зиёрат қилиш бўлиб, партия ходимлари ўзини ҳар қанча атеист қилиб кўрсатган бўлсада, улар вафот этганда барибир ислом таълимоти талаблари асосида дафн қилинар эди. Партия ва салафийларни бирлаштириб турадиган жиҳат эса қабрларга нисбатан тажовузкорлик эди. Покистон, Эрон, Бирлашган Араб Амирликлари, Саудия Арабистони каби мамлакатларнинг экстремистик руҳдаги диний оқимлари томонидан минтақага адабиётлар, аудио ва видео кассеталар кириб келиши натижасида диндорлар орасида миссионерлик ва диний тарғибот кучайтирилди².

Учинчи босқич 1989–1993-йилларни ўз ичига олиб, Ўзбекистонда исломий ҳаракатларнинг кучайиши билан характерланади. Мазкур даврда мутаассиб гуруҳлар кўп йиллар мобайнида биринчи марта очикдан-очик талаблар билан сиёсий майдонга чиқдилар ҳамда диний ҳаётга алоқадор масалаларни мустақил равишда ечишга интилдилар. Айрим тадқиқотчилар бу даврни «Қизил ислом инқилоби» деб ҳам атайдилар³. Ошкораликнинг авж олиши ҳамда аҳолига диний эркинликлар берилиши натижасида ақидапараст оқимларга мойил баъзи расмий имом-хатиблар мусулмонлар орасида ихтилофлар чиқара бошлади. Фарғона водийсида «Адолат уюшмаси», «Ислом лашкарлари», «Ёш жиҳодчилар», «Имон», «Ҳизбут-тахрир» каби ноқонуний ташкилотлар очикдан очик чақириқлар билан мавжуд ҳукуматга қарши чиқиб, ҳуқуқни муҳофаза қилиш идоралари ўрнини эгаллашга ҳаракат қилдилар ва ислом шариат қонунларини жорий этишни таклиф қила бошладилар.

1991 йил январь ойида юзага келган “Адолат” гуруҳининг асл мақсади мавжуд тузумни ағдариш, ҳокимият тепасига келиш ҳамда ислом давлатини барпо этишдан иборат бўлган. Бу гуруҳ жамоат тартибини сақлаш, кўча жиноятларига қарши кураш никоби остида ҳар хил рейдлар уюштирди, текширувлар ўтказди, кишиларни қўлга олди. Уларнинг назарида айбдор бўлган шахслар шариат аҳкомларига мувофиқ халқ олдида жазоланарди. Аслида бундай хатти-ҳаракат ортида “Адолат” раҳбарларининг маҳаллий

² Убайдуллаев У. Диний экстремистик ташкилотларнинг Ўзбекистондаги фаолияти ва мақсадлари тўғрисида. – Тошкент, 2004. – Б-7.

³ Ёқубов А., Ақобиров Ф. Диний экстремизм хавфи ва унга қарши кураш. Т.: Академия, 2007. Б-27.

ҳокимият ва ҳуқуқни муҳофиза қилиш органларини зарур ҳавфсизлик ҳамда тартибни таъминлашга қодир эмасдек қилиб кўрсатиб, уларни халқ олдида обрўсизлантириш нияти турарди. Бунинг натижасида “Адолат” фаоллари 1990–1992-йилларда йиғилишлар, митинглар уюштиришди. 1991 йил охирида Наманганда бўлиб ўтган кўп сонли норозилик митинги энг сезиларли воқеа бўлди. Ўша вақтда “Адолат” ҳаракатининг дастурига яқин бўлган ўзларини “Ислом лашкарлари” дея номлаган (Наманганда тузилган) яна бир гуруҳга Тохир Йўлдошев раҳбарлик қиларди. Аслида бу тартибсизликлар, митингларнинг ўша вақтдаги оммавийлиги кишиларнинг “Адолат”, “Ислом лашкарлари”нинг ғояларига, кўрсатмаларига эргашиш эмас, балки шу гуруҳлар томонидан уюштирилган йиғилишларда иштирок этганликлари учун ҳақ тўланар эди. Масалан, гуруҳ варақаларини ёпиштирганлик учун 50-100 доллар миқдорида ҳақ тўланарди. 1990-йиллар бошида тузилган “Тавба” гуруҳининг асл мақсади ҳам қонуний ҳокимият органларини алмаштириш ва улар томонидан назорат қилинадиган тузилмаларни шакллантиришдан иборат эди. 1992 йилда Ўзбекистонда бундай гуруҳлар фаолияти қонундан ташқари, деб эълон қилинган, уларнинг фаолларидан кўпчилиги Афғонистонга, Тожикистонга кўчиб ўтишди. Қочқинлар орасида Тохир Йўлдошев, Жумабой Ҳожиёв деган кимсалар ҳам бор эди. Кейинчалик улар кўплаб экстремистик ташкилотлар билан ҳар томонлама алоқалар ўрнатиб, Ўзбекистон, Тожикистон, Қирғизистон, Афғонистон, Покистон каби давлатларда кўпуровчилик ҳаракатларида иштирок этишган.

Тўртинчи босқич 1993–1999-йилларни ўз ичига олиб, аҳолини махфий фаолият асосида исломлаштиришга уриниш даври ҳисобланади. Улар кўпроқ ёшлар ва аёлларни жалб қилиш орқали, ҳаётий тажрибаси йўқ, диннинг ҳақиқий моҳиятини тушунмаган, радикал ғояларга тезроқ бериладиган ёшларга «Агар шу ташкилотга кирсанг, сен миллат, ислом дини ва инсониятнинг халоскорига айланасан» деган фикрларни сингдиришга ҳаракат қила бошладилар. 1994 йилдан бошлаб аёллар ўртасида Наманган, Андижон, Фарғона, Бухоро, Сирдарё вилоятлари ва Тошкент шаҳрида тарғибот сезиларли даражада ошди. Айнан шу йилларда чет давлатларда «Жанговар авангард» сафларини ташкил қилиш учун Ўзбекистон ёшларини жалб қила бошладилар. Халқаро террорчилик тузилмалари билан алоқалар ўрнатиб, диний ташкилотларни маблағ билан

таъминлашга ҳаракат қилинганлиги билан характерланади. Мазкур даврда минтақада содир этилган террорчилик ҳаракатлари:

– 1994 йил Душанбе аэропортидаги теракт натижасида 201-мото ўқчи дивизиясининг 2 нафар ҳарбий хизматчиси ўлдирилган;

– 1994 йил 22 ноябрь Душанбе шаҳрида Россия Куролли кучларига тегишли автобус гранатомётдан ўққа тутилиши натижасида ҳайдовчи ҳалок бўлган;

– 1994 йил 8 декабрда террорчилар Тожикистон-Британия олтин конига уюштирилган ҳужум натижасида 4 нафар ходим, хусусан, Буюк Британия ва Жанубий Африка фуқаролари олиб қўчилган. БМТ, Қизил хоч ҳамда Британия дипломатлари билан олиб борилган музокаралар натижасида шу йилнинг 28 декабрида асирлар озод қилинган;

– 1994 йил 20 декабрь Тожикистон Республикасида террорчилар Файзобод ва Гарм автоўналишидаги автокалонналарни тўхтатиб, 23 нафар шахс, жумладан, БМТнинг 7 нафар ҳарбий кучатувчиларини асирга олган. Асирларни озод қилиш учун ҳибсга олинган бир неча жангариларни озод қилиш талаби қўйилган.

Бешинчи босқич 1999 йилдан ҳозиргача бўлган даврни ўз ичига олиб, қўпоровчилик-террорчилик фаолиятига ўтганлиги билан характерланади. Бу босқичда аёллар қаноти фаолияти кучайтирилиб, ҳатто ўзларини портлатиб, ўлдириш даражасигача олиб борилди. «Ҳизбут-таҳрир»нинг махсус журналида ўзини ўзи ўлдирган кишиларни «шаҳид» даражасига кўтарилди.

Айниқса, 1999 йилнинг 16 февралда Тошкент шаҳрида террорчилар томонидан уюштирилган портлашлар вазиятни буткул беқарорлаштириш орқали мамлакатнинг турли жойларида бир қатор террорчилик амалиётлари режалаштирилган эди. Айнан ўша куни соат 11 га яқин Тошкент шаҳридаги собиқ “Нодирабегим” кинотеатри, Ташқи иқтисодий фаолият миллий банки, Ички ишлар вазирлиги каби бинолар яқинига қўйилган автомашиналарга ўрнатилган портлатиш қурилмалари ишга тушди. Лекин асосийси Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси биноси ёнида содир этилди. Мазкур портлашлар натижасида 13 киши ҳалок бўлди, юздан зиёд одам турли даражада жароҳатланди. 50 дан зиёд маъмурий ва уй-жой бинолари зарарланди.

1999 йил 28 июнь куни Ўзбекистон Республикаси Олий судида террорчилар устидан бўлиб ўтган суд жараёнида судланувчи-

лар кўрсатмалари, жабрланувчилар ва гувоҳлар, дастлабки тергов жараёнида йиғилган ашёвий далиллар, томонларнинг фикрлари, айбланувчиларнинг сўзлари тингланди. Ўзбекистон Республикаси конституциявий тузумни ағдарилган ва ҳокимиятни босиб олишга уринишда айбланган 20 нафардан зиёд террорчи экстремист устидан ҳукм ўқилди ва улар ўз қилмишларига яраша қонуний жазоландилар.

Тошкентдаги февраль воқеалари қабиҳ ниятли террорчиларнинг навбатдаги ҳужумигина эмасди. Минтақа учун кўз кўриб, қулоқ эшитмаган бу террорчилик ҳаракати бутун Марказий Осиёни қонга ботиришни кўзлаган даҳшатли урушнинг бошланишига ишора бўлиши керак эди. Юзага келган вазиятдан фойдаланиб, Тохир Йўлдошев толиблар билан Термиз томондан мамлакатга кириб келиши, айти маҳалда Ж.Ҳожиев отрядлари ўз жангарилари билан Қирғизистоннинг Ўш вилояти ва Фарғона водийси орқали Ўзбекистонга кириши керак эди. Лекин террорчилик ҳаракатларининг ташкилотчилари асосий мақсадларига эриша олмадилар.

1999 йил августда диний экстремистларнинг қуролланган йирик тўдалари Тожикистондан Қирғизистон ҳудудига бостириб киришди, чегара яқинидаги бир неча қишлоқни эгаллаб, 12 нафар кишини гаровга олишди, улар орасида тўрт нафар Япония фуқароси ва Қирғизистоннинг бир неча юқори мартабали шахслари бор эди.

2000 йилнинг август ойи бошида террорчилар Ўзбекистон чегарасини босиб ўтишга уринишди. Бу гал улар ўтиш қийин бўлган Сариосиё ва Узун туманларида пароканда гуруҳлар билан бир қаторда ҳужум қилишди. 2000 йил 11 августда Ўзбекистон ҳудудида жанговар ҳаракатлар бошланиши билан бир вақтда жангариларнинг 150 нафар кишигача бўлган қуролли гуруҳи Тожикистон ҳудудидан Воруқ анклави орқали Қирғизистоннинг Боткен вилояти баланд тоғли Лайлак туманига бостириб кирган эди. Жанговар ҳаракатлар жараёнида жангариларнинг юзга яқин аъзоси йўқ қилинди, ҳарбийлар ҳам талафот кўришди.

2004 йил баҳорида Ўзбекистон бўйлаб террорчилик ҳаракатининг янги тўлқини ёйилди. 29 мартга ўтар кечаси Тошкентда ИИВнинг бир қатор ходимларига ҳужумлар уюштирилди, натижада уч милиционер ўлдирилди, биттаси ярадор бўлди. Шундан кўра эрталаб Тошкентда, Чорсу бозори ҳудудида, “Болалар дунёси” дўконига қираверишда худкуш террорчи аёл портловчи қурилмани ишга

солди. Икки киши ҳалок бўлди, тўрт киши яраланди. Кейинроқ Кўкалдош мадрасаси яқинида террорчи томонидан иккинчи портлатиш амалга оширилди. Натижада 9 милиционер ҳалок бўлди.

Шу куннинг ўзида Бухоро вилояти Ромитан туманидаги Қаҳрамон аҳоли пунктида хусусий уйда 9 кишининг, шу жумладан бир гўдакнинг ҳаётига зомин бўлган яна бир портлаш содир этилди. Маълумотларга кўра, портлаш ускунаси террорчиларга бомба тайёрланадиган устахона бўлиб хизмат қилган уйда ишга тушган.

2004 йил 30 июлда Тошкентда уч нафар худкуш террорчи АҚШ ва Исроил элчихоналари яқинида, шунингдек Ўзбекистон Бош прокуратураси биноси фойесида портлатиш содир этилди. Портлаш натижасида жами 4 нафар киши вафот этди ва 14 нафар киши турли даражада тан жароҳати олишди. Учала террорчи ўзлари портлатиш содир этган жойларда ҳалок бўлишди.

2005 йил 12-13 май кунлари Андижон шаҳрида “Акримийлар” оқими томонидан мавжуд конституциявий тузумни ўзгартириш мақсадида кўплаб одамларни қурбон бўлишига ҳамда фуқаролар ва давлат мулкига катта зарар етказилишига олиб келган қатор террорчилик ҳаракатлари содир этилди.

2009 йилнинг 26 майида Андижон вилоятида содир этилган мудҳиш террорчилик ҳаракати оқибатида бир нафар ҳуқуқни муҳофаза қилиш идораси ходими ҳалок бўлди. Бир неча фуқаро ярадор бўлди.

Дарҳақиқат, ўша вақтларда минтақадаги вазиятнинг мураккаблигига қарамай, давлатимизнинг оқилона сиёсати, ўз вақтида каттият билан кўрган чора-тадбирлари ҳамда халқимизнинг кучли иродаси туфайли мамлакатимизда тинч ва осуда ҳаёт сақлаб қолинди. Юқорида қайд этилган бундай жиноий ҳаракатлар Ўзбекистондаги тинч-осойишта ҳаётни, барқарор ривожланишни кўра олмайдиган ғараз ниятли кучлар ўзларининг разил мақсадлари йўлида бегуноҳ одамларнинг қонини тўкишдан ҳам тап тортмаслигини кўрсатди.

Демак, минтақа давлатлари мустақиллигининг дастлабки йилларида ислом дини никоби остидаги мутаассиб тузилмалар ҳокимиятга эришиш ҳақидаги режалари вақт ўтиб амалга ошмагач, очикдан-очик кураш услубидан воз кечиб, яширин фаолият юритишга ўтишади. Бунда улар дастлаб махфий хужраларнинг кенг тармоғини яратиш, ёшлар ва аёлларга урғу бериш, чет эллардаги

ўз маслакдошлари билан мустаҳкам алоқалар ўрнатиш орқали ҳаракатларини мувофиқлаштиришга интилишди.

Марказий Осиё минтақасида экстремизм таҳдидининг юзага келишига қуйидагилар сабаб бўлди:

– «қайта қуриш» даврида нафақат сиёсий ва иктисодий инкироз, балки мафкуравий парокандалик юзага келгани. Иттифоқ парчаланганидан кейин, мафкуравий бўшлиқнинг хатарли оқибатлари намоён бўлгани;

– кўзга кўринган диний уламолар ўрнини мутаассиб кайфиятдаги кишилар эгаллашга интилиб, улар томонидан ислом асослари бузиб талқин қилина бошлагани;

– аҳолининг ислом динига бўлган қизиқишидан фойдаланиб, халқаро экстремистик марказлар томонидан минтақада мутаассиблик руҳидаги адабиётларни тарқатиш кенгайтирилгани;

– минтақадаги янги мустақил бўлган давлатларнинг ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органлар фаолиятидаги тажрибанинг паст даражада эканлиги;

– фуқароларда диний экстремистик тузилмалар тарғиботига қарши иммунитетнинг шаклланмагани.

Бундан ташқари, хорижий тарғиботчиларнинг минтақага келиб, ўз ғаразли қарашларига мувофиқ равишда ислом динини тушунтира бошлаши ва айрим расмий имомларнинг эса улар учун минбарларини бўшатиб бериши жуда хунук ҳолатларнинг келиб чиқишига сабаб бўлди. Улар томонидан тарқатилган «Қуръон ва ҳадис турганда мазҳабларга эргашиш лозим эмас», қабилдаги фикрлари кўплаб фитналарни келтириб чиқарди. Ўша даврда Марказий Осиё халқлари араб давлатларидан келган меҳмонларни фаришта ўрнида кўрар, ҳатто халқ орасида «араблар ҳеч қачон гуноҳ қилмайдилар, чунки улар Қуръон тили – жаннат тилида гаплашадилар», деган тушунча мавжуд бўлган эди. Чет давлатлардан келган меҳмонларга эса, ўз чиқишларида минтақада тарқалган анъанавий ҳанафий мазҳаби таълимотига қарши очиқдан-очиқ фикрлар бериб борганлар.

Бу эса уламоларнинг камситилиши, иккинчи томондан халқнинг етарли диний илми йўқлиги туфайли диндорлар орасида ислом дини ақидаларига турли ёндашувларнинг пайдо бўлиши ва ноқонуний гуруҳларнинг ташкил топишига замин яратди. Бундай

гуруҳлар минтақада тизимли равишда ҳаракат қилганига гувоҳ бўлиш мумкин.

Умуман олганда эса, экстремизм минтақада яширин, кейинроқ очик-ошкора ташвиқот ва зўравонликка асосланган фаол ҳаракатлар, сўнг унга қарши қаратилган чора-тадбирлар натижасида яна ўта махфий ишлаш асносида тарғибот олиб бориш ва юқорида қайд этилган кўпорувчилик хуружларини содир этиш каби босқичларни босиб ўтди, дейиш мумкин.

Марказий Осиёдаги барқарорлик ва хавфсизликка таҳдид солаётган экстремистик ва террорчи ташкилотлар. Замонавий воқелик экстремизм ва халқаро терроризмнинг салоҳияти сифат ва миқдор жиҳатидан жиддий ўсганини кўрсатмоқда. Бу ўз навбатида экстремизм ва терроризмнинг глобал хавфсизликка йўналтирилган жиддий таҳдидга айланишига замин яратмоқда. Экстремистик ва террорчи гуруҳлар глобаллашув жараёнлари ва йирик давлатлар орасидаги геосиёсий манфаатлар тўқнашувидан ҳамда фан-техника ютуқларидан фойдаланган ҳолда экстремизм ва терроризмга қарши кенг кўламли кураш олиб борилаётган муҳитга мослашишга ҳаракат қилмоқда. Экстремизм ва терроризмнинг жамият барқарорлигига салбий таъсири халқаро террорчилик тизимида етакчи ўринларни эгаллаб турган қуйидаги диний-сиёсий ташкилотларнинг моҳияти таҳлил қилинганда янада яққол намоён бўлади.

Салафийлик. “Салафийлик” ибораси араб тилидаги “سلف” сўзидан олинган бўлиб, “аждодлар”, “аввал яшаб ўтганлар” маъноларини англатади. Ҳадисларга кўра, Пайғамбар Муҳаммад (алайҳис-салом) замонлари ва ундан кейинги икки даврда яшаган мусулмонлар тушунилади. Ислому мужтаҳид уламолари илк мусулмонларни «салафи солих», яъни «солих аждодлар» деб ҳисоблашда яқдилдир. Улардан кейинги даврларда яшаган мусулмонларга нисбатан «салаф» ёки «салафий»лар тушунчалари асло ишлатилмайди.

Бироқ сўнгги вақтларда «салафи солихларга эргашиб» шиори остида «салафийлик» мафқурасини байроқ қилиб олган, ўзларини гўёки «салафларнинг издошларимиз» деб ҳисоблайдиган мутаассиб, сохта салафийлар пайдо бўлганини алоҳида қайд этиш лозим.

Ҳозирги кунда «салафийлар» бир неча гуруҳларга бўлиниб кетган бўлиб, уларни умумий қилиб икки гуруҳга ажратиш мумкин.

Биринчиси, давлат бошқарувида шариатнинг устуворлигига эришишда жангу-жадаллар билан ҳаракат қиладиган радикал салафийлардир. Бу тоифадаги сохта салафийлар «жиход» ғоясининг мазмунини бузиб талқин қилиб, унга жангарилик туси бермоқдалар. Улар нафақат бошқа дин вакиллари, балки мусулмонларга қарши зўравонлик, қўпоровчилик ҳамда босқинчилик хатти-ҳаракатларини асослаш ва оқлаш учун «жиход» тушунчасидан фойдаланишмоқда.

Иккинчиси, ўзларини гўёки давлатдаги мавжуд қонун-қоидаларга бўйсунадиган ва уларга қарши чиқмайдиган қилиб кўрсатадиган, жангарилик фаолияти билан шуғулланмайдиган «муътадил» салафийлар ҳисобланади. Улар ўзларининг мутаассиб фикрларидан қайтмаган ҳолда, бошқа қарашларга нисбатан ҳурмат билан қарайдиганлар гуруҳига мансуб бўлиб, муайян мазҳабга мансуб бўлишни ёқламайдилар.

Сохта салафийлар ҳар қандай янгиликни бидъат, деб ҳисоблаб, фикҳий мазҳабларни инкор қиладилар, тасаввуфни тан олмайдилар, арзимас баҳоналар билан мусулмонларни кофирга чиқарадилар. Уларнинг фикрича, салафи солихлар даври, яъни исломнинг илк уч асрдан сўнг мусулмонлар орасида ширк, бидъат ва хурофотнинг турли шакллари авж олди. Жамият ҳаётида юзага келаётган айрим муаммолар айнан салафи солихларга эргашмасликнинг оқибатидадир, деб таъкидлайдилар.

Бугунги кунга келиб, сохта салафийлар ўз усулларини бироз ўзгартиргани кузатилмоқда. Жумладан, бир неча асрлар давомида фикҳий мазҳаблар ва уларнинг йўлбошчиларини инкор қилган бўлса, ҳозирги кунда мазҳаббошиларни салафи солихлардан ҳисоблашмоқда.

Асосчиси ва юзага келиш тарихи. VIII аср охири ва IX аср бошларида ислом оламида муътазила оқими жамиятнинг зиёли қатлами орасида ўз таълимотини ёя бошлади. Бу оқим бир қанча масалаларда суннийлик ақидаларига зид фикрларни илгари сурган. Муътазилийларнинг бузуқ ақидаларига қарши курашда зоҳирийликка асосланган илк салафийлик ғояси юзага келди. Бирок, бу ҳаракат айтарли натижаларга эриша олмади. Чунки фақат Қуръон ва ҳадисга, яъни нақлий далилларга таянган ҳолда салафи солихларнинг ҳаёт тарзига қайтишга бўлган даъватлар билан мусулмон жамиятида пайдо бўлган турли фалсафий мактабларнинг бузуқ таълимотларига раддия бериш осон эмас эди.

XIII асрга келиб эса суриялик олим Ибн Таймия (1263–1328) салафийлик ғоялари учун зарур бўлган назарий асосларни белгилаб берган эди. Ибн Таймия умри давомида ўзининг қарашлари сабабли бир неча марта қамоққа олингани ҳам унинг фикрлари ўз замонидаёқ хатарли деб топилганини кўрсатади. У 1328 йилда зиндонда вафот этган.

Унинг ғоялари кейинчалик турли мутаассиб гуруҳ ва ҳаракатлар етакчилари қарашларига асос бўлиб хизмат қилди. Жумладан, XVIII асрда тарихий адабиётларда «ад-даъватуд дамавия», яъни «қонли даъват» номини олган ҳаракатлар пайдо бўлди. Сохта салафийлик XIX асрнинг иккинчи ярмидан ўз олдига халифаликка асосланган ислом давлатини барпо этиш вазифасини қўйган «ислохотчилик», «панисломизм» ниқоби остида янгидан жонланди. Абул Аъло ал-Мавдудий, Ҳасан ал-Банно, Саййид Кутб, Абдусалом Фараж, Абдурахмон ал-Кавокибий, Айман аз-Завохирий, Усома бин Лодин каби шахсларнинг радикал фикрлари сохта салафийлик мафкураси ривожига катта «ҳисса» қўшди. Улар томонидан «мусулмон халқларининг диний-сиёсий иттифоқи» ғояси ишлаб чиқилди. Бу ғоя остида анъанавий мазҳаблардан воз кечиш ва исломнинг илк даврига қайтишга даъват қилинди.

Ҳозирги кунда сохта салафийлик ҳаракатига мансуб «Фатҳ ал-ислам» (Ливан), «Хумаат ад-даъва ас-салафия» (Жазоир), «Ҳаракат аш-шабаб ал-мужаҳидин» (Сомали), «Исломиё жиход иттиҳоди», «Толибон» (Афғонистон), «Туркистон ислом ҳаракати», «ат-Тавҳид вал-жихад» (Фаластин), «Ат-талиъа ал-муқатила» (Сурия), «Жайш ал-Қудс ал-исламий» (Иордания), «Жайш Аби Бакр ас-Сиддик ас-салафий» (Ироқ), «ал-Жихадия ас-салафия» (Марокаш), ИШИД (Ироқ, Сурия, Афғонистон), «Тавҳид ва жиход», «Ҳайъату таҳрир аш-Шом» (Сурия) каби юздан ортиқ ташкилот, оқим ва гуруҳларни санаб ўтиш мумкин.

Ташкилот ғоялари. Сохта салафийлар қуйидаги ғояларни илгари сурадилар:

– Қуръон ва суннада ёзилган қоидаларни сўзма-сўз тушуниб, кўр-кўрона амал қилиш орқали бошқа манбаларни ботилга чиқардилар;

– жиходни исломнинг олтинчи аркони деб ҳисоблайдилар;

– «такфир» (куфрда айблаш) ва «ҳижрат» (ватанни тарк этиш) масаласини илгари сурадилар;

– фикҳий мазҳабларни инкор қилиб, мазҳабсизликни тарғиб қиладилар;

– тасаввуф, урф-одат ва миллий қадриятларни инкор этадилар;

– ғайридинларга ўта тоқатсиз муносабатда бўлиб, диний бағрикенгликни ёқламайдилар;

– ҳар қандай янгиликни «бидъат» деб ҳисоблаб, уни рад этадилар.

Шу ўринда қайд этиш лозимки, сохта салафийликнинг гоёвий асоси, мазкур “бидъат” тамойилига асосланади. Шу сабабли, ушбу тушунча ҳақида тўхталиб ўтсак.

Ҳадис тўпламларида шундай матнларни учратиш мумкинки, уларда юзаки қараганда Куръон ва суннатда бўлмаган ҳар қандай нарсани пайдо қилишдан қайтарилгандек кўринади. Жумладан, Имом Бухорий ривоят қилган ҳадисда: *«Ким бизнинг ишмизда унда бўлмаган янгиликни пайдо қилса, у рад этилади»*, дейилган⁴. Имом Муслим ривоят қилган бошқа бир ҳадисда эса: *«Дарҳақиқат, энг яхши сўз Аллоҳнинг Китоби, энг яхши йўл Муҳаммад (алайҳис-салом)нинг йўлидир. Ишларнинг энг ёмони эса уларнинг янги пайдо бўлганларидир ва ҳар бир янгилик заллатдир»*⁵. Имом Аҳмад ривоят қилади: *«Мендан кейин ким тирик бўлса, кўп ихтилофларни кўради. Ўша пайтда менинг суннатимни ва тўғри йўлда бўлган халифаларнинг йўлини озиқ тишларингиз билан маҳкам тутингиз. Мен сизларни янги пайдо бўлган ишлардан қайтараман, чунки (диндаги) ҳар бир янгилик заллатдир»*⁶. Юқорида келтирилган ҳадисларни тўғридан-тўғри тушуниш исломни тараққиёт билан ҳамнафас эмаслиги ва у ўзи нозил бўлган замонгагина яроқли бўлган эски дин сифатида қораланишига олиб келади.

Шу билан бирга таъкидлаш лозимки, саҳобий Билол (р.а.) бомдод намозига азон айтаётганида “ас-солату хойрун минан-навм” жумласини кўшиб айтдилар. Пайғамбар (алайҳис-салом) буни қўллаб-қувватлаб, ҳатто доимо айтишни жорий қилганлари “бидъат” тушунчаси ҳақида кенгроқ тасаввур ҳосил қилишга кўмак беради.

Уламолар юқоридаги ҳадисларда келган «бидъат» сўзини ўрганиб, унинг луғавий ва истилоҳий маъноларини қуйидагича талқин

⁴ Саҳиҳи Бухорий. 2578-ҳадис.

⁵ Саҳиҳи Муслим. 1493-ҳадис.

⁶ Муснад Имом Аҳмад, 16889-ҳадис.

килиб берганлар. «Бидъат» луғатда олдин бўлмаган бирор нарса-ни пайдо қилишдир. Бунга Пайғамбар (алайҳис-салом) ва халифалардан кейин пайдо қилинган нарсалар ҳам киради. Шунингдек, у яхши ва ёмон бўлган, ибодат ёки ибодат бўлмаган нарсаларнинг барчасини ўз ичига олади. Ибн Таймия бу борада ўта тор йўл тутиб ҳар қандай турлардаги янгиликларни бидъат ва залолат деб баҳо берган. Аммо бошқа машҳур ислом уламолари бу борада кенгрок мушоҳада юритишади.

Бу борада Имом Шофеий шундай деганлар: «Янги пайдо қилинган ишлар икки хил бўлади. Биринчиси – Қуръон, сунна, асар (саҳобий ва салафи солиҳлар сўзи) ёки ижмога хилоф бўлган янгиликлар бўлиб, бу «бидъат саййиа», яъни ёмон бидъат ҳисобланади. Иккинчиси эса, яхши нарсалар учун пайдо қилинган ишлар бўлиб, «бидъат ҳасана», яъни яхши бидъат ҳисобланади». Бидъат ҳасананга тарихдан кўплаб мисолларни келтириш мумкин. Масалан, Умар ибн Хаттоб (р.а.) мусулмонларни Убай ибн Каъб (р.а.)нинг орқасидан жамоат бўлиб тарових намозини адо этаётганларини кўриб: «Бу қандай ҳам яхши бидъат», – деб айтганлар. Маълумки, бу вақтга қадар мусулмонлар рамазон ойида тарових намозини ёлғиз ёки кичик жамоалар бўлиб адо этганлар. Шунингдек, Абу Бакр (р.а.)нинг Қуръони каримни ягона китоб ҳолига келтириб, жамлаганларини кўриш мумкин. Дастанб, Умар (р.а.) бу ишни амалга ошириш таклифи билан чиққанларида Абу Бакр (р.а.): «Расулulloҳ (алайҳис-салом) қилмаган ишларини мен қандай қиламан», – деб рози бўлмайдилар. Бу иш Зайд ибн Собит (р.а.)га топширилганда, у киши ҳам рози бўлмайди. Бироқ, Умар (р.а.)нинг уринишлари натижасида бу ишда яхшилик борлигини кўрдилар ва рози бўлдилар.

Замонамиз уламоларидан Имом Ноблусий бу борада шундай ёзади: «Бугунги кунда дунё каттадан-катта ўзгаришлар, тараққиётни бошидан кечирмоқда. Инсон ақлини шошириб қўядиган янги ихтиролар дунё юзини кўрмоқда. Хўш, Расулulloҳ (алайҳис-салом) «ҳар қандай бидъат залолатдир» деган ҳадисларида айтилган «янгилик»да айнан шуларни назарда тутганмилар?! Йўқ, албатта. Расулulloҳ (алайҳис-салом) назарда тутган бидъат бу – ақоид, шариат ёки ибодат масаласида унда бўлмаган бирор нарсани қўшишдир».

Фақиҳларнинг истилоҳида ҳамда ҳадисларда қораланган бидъат деганда, диндан деб даъво қилинса-да, аслида диндан бўлмаган

тўқима йўл назарда тутилади. Имом Шотибий: «Бидъат динда янги ихтиро қилинган йўл бўлиб, у ила шариятга монандлик қасд қилинади», деган. Баъзилар эса, уни фақат ибодат билан чегаралаганлар. Бу каби бидъат «ҳар бир бидъат залолатдир» деган ҳадисга мувофиқ доимо қораланади. Бу хусусда Имом Молик шундай деган: «Ким яхши деб ҳисоблаб, исломда бидъат пайдо қилса, демак у «Муҳаммад (алайҳис-салом) ўзлари олиб келган рисолатга хиёнат қилган» деб даъво қилибди». Чунки Аллоҳ таоло шундай дейди: «...Ана, энди бугун, динингизни камолига етказдим, неъматини тамомла бердим ва сизлар учун Исломни дин бўлишига рози бўлдим...» (*Моидда*, 3). Демак, мусулмонлар орасида янги пайдо қилинган нарса дин асосларига оид масалаларда бўлса, у янгилик «бидъати саййиа» ҳисобланади ва шу бидъат қораланади.

Бошқача қилиб айтганда, «бидъати залолат» фақат дин асосларига оид масалаларда бўлади. Юқорида келтирилган ҳадис ҳам айнан шунга далолат қилмоқда: «*Бизнинг шийимизда янгилик пайдо қилса...*», яъни ишдан мақсад Расулulloҳ (алайҳис-салом) ва у зот билан бирга мусулмонлар жамоатининг ишидир. Дунёвий ишларда насс ва муайян диний қоидаларга хилоф келмаса, уларда ёмон бидъат йўқдир. Яъни, ҳаромни ҳалол, ҳалолни ҳаромга айлантириш каби бидъатларга йўл қўйилмаса бунга эътироз йўқдир. Шу ўринда куйидаги воқеани келтириб ўтиш ўринли: бир куни Расулulloҳ (алайҳис-салом) хурмони чанглатаётган одамлар олдидан ўтиб қолдилар ва уларга бундай қилишга ҳожат йўқлигига ишора қилдилар. Улар Расулulloҳ (алайҳис-салом)га итоат этдилар, лекин ўша йили хурмо аввалгидек яхши ҳосил бермади. Шунда Расулulloҳ (алайҳис-салом): «*Дунё ишларингизни ўзингиз яхши биласиз*», – деб айтдилар.

Расулulloҳ (алайҳис-салом) ва рошид халифалар замонида мавжуд бўлмаган, аммо кейинчалик юзага келган ҳар қандай янгилик аниқ тарзда келган насс билан рад этилмаса ва унинг натижасида яхшилик, умумманфаат кутилса ҳамда инсонларга нафи тегса, бундай янгилик шаръий ҳалол доирасида ҳисобланади.

Шайх Муҳаммад Абдуллатиф Фаҳҳом бошчилигидаги «ал-Азҳар» қошидаги «Фатво кўмитаси» бу масалада шундай фикрни билдирган эди: «Бидъат ибодатга тааллуқли масалаларда бўлади. Масалан, мустақил бир ибодат пайдо қилиш ёки мавжуд ибодатга бирор қўшимча киритиш ёки уни бажариш тартибини ўзгартирган

ҳолда ибодат жорий қилиш ҳамда у асли шаръий ибодат деб ҳисоблаш, бу «бидъат» бўлиб, Расулуллоҳ (алайҳис-салом)нинг «*Ким бизнинг ишиimizда унда бўлмаган нарсани пайдо қилса, у рад этилади*» деган ҳадисларига мувофиқ инкор қилинади. Лекин, ибодат қилиш учун пайдо қилинган янги воситалар эса диндаги «янгиликлар» ҳисобланмайди ҳамда у асло «бидъат» чегарасига кирмайди. Бунга мисол тариқасида азонни масжид эшигидан сатҳига, у ердан эса минорага кўчириш, кейинчалик эса овоз кучайтиргичлардан фойдаланиш, рамазондаги огиз ёпиш ва очишни билдириш учун тўпдан отиш, Расулуллоҳ (алайҳис-салом) минбарларига хилоф равишда катта масжидларда одамларга эшиттириш учун хутбани баланд зинада ўқишни келтириш мумкин. Шунингдек, илк ислом даврида масжидларда алоҳида меҳроб бўлмаган ҳамда масжидлар гумбазли қурилмаган. Масжидларга гумбаз қуриш кейинчалик умавийлар даврида жорий бўлган».

Албатта, бу ўринда янгилик қатъий матн, муқаррар қоидага муҳолиф келмаслиги ва унинг натижасида фойда бўлмоқлиги керакдир.

Хулоса қилиб айтганда, исломдаги ҳар бир янгилик агар у диндаги муқаррар қонун-қоидаларга хилоф бўлмаса, «бидъати залолат» ҳисобланмайди. Айрим мутаассиб оқимлар таъкидлагандек, замона ўзгаришлари билан ҳамнафас бўлмаслик ва ҳаттоки уни инкор этиш, фақатгина ўрта асрлар муҳитини қўмсаб яшаш халқларни тараққиётдан узиб, фикрий турғунлик ва қоқоқлик ботқоғига олиб боради. Дин қадриятлар ва муқаррар қоидалар доирасида доимо тараққиётга ва ҳар бир нарсанинг яхшисини олишга ундайди. Бу эса исломнинг ҳар бир замон ва макон учун яроқли эканининг ёрқин далилидир.

Фаолият услублари. Сохта салафийлар ўз гоёларини ёйишда яширин «хужралар» тизими фаолиятини кучайтириш, унда асосан ёшларни ўқитиш ва уларга диний мутаассиб гоёларни сингдиришга асосий эътибор қаратилади. Жумладан, сохта салафийлар Марказий Осиё минтақасида ўзининг бузғунчи гоёларини тарғиб этишда яширин «хужралар» ёрдамидан фойдаланишга интилмоқда.

Бугунги кунда сохта салафийлар ўзларининг гаразли мақсадлари йўлида техника тараққиёти ютуқларидан фаол фойдаланишга интилмоқдалар. Жумладан, улар интернетни ўзларининг ёвузлик қуролига айлантириб, унинг воситасида глобал тармоқда виртуал

жамоат ташкил этиб, диний мутаассиб қарашларни тарғиб қилишмоқда. Сохта салафийларнинг ёшлар онги ва қалбини эгаллашга қаратилган бундай ҳаракатларидан асосий мақсад ўз сафларини янгидан-янги жангарилар билан тўлдиришдан иборат бўлмоқда.

Жумладан, бугунги кунда уларнинг энг асосий даъват майдони ва куроли интернет, ижтимоий тармоқ ва мобил мессенжерлар бўлиб, бу усул орқали бир вақтнинг ўзида бир неча ўнлаб кишиларни сохта салафийлик ғояларини сингдириш ва тарафдорларни кўпайтиришда асосий омил бўлмоқда.

Тадқиқотлар ҳозирда жаҳон интернет тармогида сохта салафийларнинг тарғибот-ташвиқот ишларини ташкил этиши учун очилган бир неча миңдан зиёд веб-сайтлар мавжудлигини кўрсатмоқда. Уларга асосан диний асосдаги низоларни келтириб чиқарадиган маълумотлар, экстремистик ва террорчи ташкилотлар раҳбарларининг турли баёнот ва мурожаатлари жойлаштирилмоқда. Шунингдек, сохта салафийларга тегишли сайтларда «мина портлатиш ишлари», шаҳарлар ва тоғли ҳудудларда жанг олиб бориш санъати», «заҳарловчи моддалардан курол тайёрлаш ва ундан фойдаланиш», «маҳфий операциялар ўтказиш услублари», «ўз жонига қасд қилиш йўллари» каби кўпоровчилик ва террорчиликни тарғиб қилувчи саҳифалар мавжуд.

Минтақадаги фаолияти. Ҳозирда сохта салафийлик ғояси остида асосан Шимолий Африка, Яқин Шарқ, Кавказ ва Марказий Осиёнинг айрим ҳудудларида фаолият олиб борадиган ҳаракатлар жамиятдаги эътиқодий бирлик, барқарорлик ва тараққиёт учун реал таҳдидга айланганини алоҳида таъкидлаш зарур.

Террорчилик ҳаракатларида иштироки. Сохта салафийларнинг фикрича, ҳукуматга хизмат қилаётган давлат, ҳуқуқни муҳофаза қилиш идоралари ходимлари, ҳарбийлар ҳам «динсизлар» тоифасидан ҳисобланади. Бу йўлда улар давлат раҳбарларини, ҳокимият идоралари вакилларини обрўсизлантириш ҳамда расмий диний уламоларнинг мавқеларини заифлаштириш мақсадида уларнинг ҳаётига тажовуз қилишгача боришмоқда. Жумладан, 2009 йилда Ўзбекистонда бир қатор диний уламоларга нисбатан тажовузлар уюштирилгани бунга мисол бўла олади.

Сохта салафий «жиходчилар»нинг айнан шу йўналишдаги фаолияти айрим қўшни давлатларда кузатилганини ҳам қайд этиш лозим. Чунончи, 2007 йилнинг баҳорида Қозоғистоннинг Қараганда

вилоятида уларнинг тўрт нафар аъзоси инкассатор ва йирик тadbиркорларга ҳужум уюштиришга тайёргарлик кўраётганида қўлга олинган. Аниқланишича, пуллар «жиҳодчилар»нинг террорчилик ҳаракатини амалга ошириши учун берилиши режалаштирилган. Шу йилнинг августида ушбу ҳаракатнинг бошқа бир қатор аъзолари терроризмда айбланиб қўлга олингани ва уларнинг Чимкент шаҳридаги Миллий хавфсизлик қўмитаси департаментини портлатмоқчи бўлгани аниқланган. Оқим аъзоларидан бинонинг план-схемаси, ходимлар ҳамда уларнинг яқин қариндошларининг уй манзиллари ва телефон рақамлари рўйхати билан бирга барча махсус хизмат вакиллари йўқ қилишга қаратилган «фатво» ашёвий далил сифатида олинган. Шунингдек, 2016 йил июнда Қозоғистоннинг Ақтобе шаҳрида ҳарбий қисм ва қурол-яроғ дўконига уюштирилган ҳужумлар натижасида ўнлаб кишилар ҳалок бўлган.

Шу билан бирга, 2007 йилда қўшни Тожикистонда пайдо бўлган сохта салафийлар томонидан ҳанафий мазҳаби вакиллари «ҳидоятдан адашганлар», шиа мусулмонлари эса «кофир» деб эълон қилинган. Бу каби ҳолатлар мамлакат барқарорлигига жиддий хавф-хатар солиши мумкинлиги инobatга олиниб, 2009 йил январь ойида Тожикистон Олий суди томонидан конституциявий тузумни ҳимоя қилиш, давлат хавфсизлигини мустаҳкамлаш ва конфессиялараро келишмовчиликларни олдини олиш мақсадида ушбу ҳаракат фаолияти тақиқланди. Бундан ташқари, 2000 йил Жакарта (Индонезия)даги черковда, 1998 йилда Кения ва Танзания давлатларидаги АҚШ, 2004 йил июлида Тошкент шаҳридаги АҚШ ва Исроил элчихоналари бинолари ҳамда 2008 йил ноябрида Мумбай (Ҳиндистон)даги «Яҳудийлар маркази»да, 2010 йил сентябрида Бишкек (Қирғизистон)даги Яҳудийлар синагогасида содир этилган портлатишлар сохта салафийларнинг ўзга дин вакилларига нисбатан шафқатсиз услублардаги ҳаракатларига мисол бўла олади.

Ҳаракатга муносабат. Мутаассибликка асосланган назарий қарашлардан террорчилик амалиётига ўтиш, террорчиликнинг янги усулларига мурожаат қилиш ҳамда замонавий технология ва коммуникация воситалари имкониятларидан фойдаланган ҳолда ўз гоёларини тарқатишга уриниш сохта салафийликнинг бугунги кундаги муҳим хусусиятларидан ҳисобланади.

Нурчилик.

«Нурчилик» (туркча – Nurculuk) диний-фундаментал ҳаракат. Халқ тилида «Нурчилар» деган ном билан ҳам машҳур.

Асосчиси ва юзага келиш тарихи. «Нурчилик» ҳаракатининг асосчиси Туркиянинг Битлис вилоятидаги Нурса қишлоғида туғилган Саид Нурсий (1876-1960) бўлиб, «Бадиуззамон» (арабча – замонанинг буюги, беназир) лақаби билан танилган. Ҳаракат унинг асосчиси томонидан XX асрнинг 20-йилларидаги Туркиядаги сиёсий ва диний вазиятнинг ўзгариши таъсирида, хусусан Усманийлар халифалиги ағдарилгандан кейин ҳокимият тепасига келган Мустафо Камол Отатуркнинг дунёвий давлат тузишига муҳолиф равишда шакллантирилган. Саид Нурсий Туркия Республикаси конституциясига таҳдиди ва шариатга асосланган давлат тузишни уюштиришда айбланиб, 23 йил давомида қамокда сақланган.

Ташкилотнинг бош мақсади. Ҳаракатнинг мақсади узоқ даврга мўлжалланган бўлиб, аста-секинлик билан ёшларга пантуркизм ва мутаассиб диний ғояларни сингдириш, келажақда уларнинг раҳбар лавозимларга тайинланиши орқали «Нурчилик» жамоасига мойил шахсларни ҳокимият тепасига чиқаришга асосланган.

Ташкилот ғоялари. Ҳаракат ўз фаолиятида Саид Нурсий томонидан ёзилган, унинг талқинидаги Қуръони карим оятлари шарҳлари ва диний кўрсатмаларини ўз ичига олган «Рисолаи Нур» куллиётида баён этилган ғояларга асосланади ҳамда ундан бошқа барча манбалар инкор этилади.

«Нурчилар» Туркиянинг амалдаги давлат тузуми ўрнига ислом шариатига мувофиқ қонун-қоидаларни жорий қилиш орқали ғаразли мақсадларга етишни кўзлайди. Кейинги босқичларда, гўёки туркийзабон давлатларни Туркия соясида бирлаштириб, «исломий давлат»ни барпо этиш ғояси илгари сурилади. Бунда ҳаракат раҳномаси Фатҳулла Гюленнинг «Бутун Ер юзи Аллоҳнинг мулки, уни бу меники, бу сеники, деб бўлиб олишга ҳеч кимнинг ҳаққи йўқ» деган фикр остида бошқа халқларни Ватан туйғусидан ажратиб, улар устидан ҳукмронлик ўрнатиш кўзланади.

Ташкилотнинг назарий манбалари. Ҳаракатнинг асосий ғоясини ташкил этган Саид Нурсийнинг 6000 саҳифалик «Рисолаи-нур» китоби дунёнинг ўн беш тилига таржима қилingan. Унинг ўзи мазкур китобга «Рисолаи Нур» бу асрни ва келажақ асрларни нурлантирган бир мўъжизаи Қуръонийдир», – дея баҳо берган. «Нур-

чилиқ» ҳукумат томонидан таъқиб қилингани учун мазкур китоб 1954 йилгача бирорта нашриётда чоп этилмай, ҳаракат фаоллари томонидан қўлда кўчирилиб, халқ орасида махфий тарқатилган.

“Нурчилик” ҳаракати динимизга мутлақо зид бўлган, унинг асосларини бузишга қаратилган гоъларни тарғиб қилиб келаётганини таъкидлаш зарур. Хусусан, С.Нурсий фикрича, “Илм учун “Рисолаи Нур”ни ўқиш ва кўчириб ёзиш кифоя, бошқа ҳеч нарса керак эмас”. Бундай ёндашув “Сизнинг ичингизда икки нарсани қолдирдим. Агар уларни маҳкам тутсангиз, ҳеч адашмайсиз. Булар – Аллоҳнинг китоби ва Менинг суннатимдир”, – деган ҳадисдаги кўрсатмаларга бутунлай зиддир.

С.Нурсийнинг издоши Ф.Гюлен ҳам ўз устозидан қолишмасликка ҳаракат қилмоқда. Буни унинг ўзини “Ақтабу-л-қутб”, яъни “Қутбларнинг қутби”, деб эълон қилгани мисолида ҳам кўриш мумкин. Тасаввуфда “Қутб” атамасининг кимларга нисбатан ишлатилиши масаласида турлича ёндашувлар бўлса-да, кўпчилик уламолар уни энг буюк авлиёларга нисбатангина ишлатиш мумкин, деб ҳисоблайдилар. Авлиёлар эса, ўз навбатида, мартабаси жиҳатидан, авлиелигини ўзи ҳам, одамлар ҳам биладиганлар (қуйи даража), авлиелигини ўзи билмайдиган, одамлар биладиганлар (ўрта даража), авлиелигини ўзи ҳам, одамлар ҳам билмайдиганлар (олий даража) каби тоифаларга бўлинади.

Таъкидлаш жоизки, фақат учинчи тоифа авлиёлар қутблар ҳисобланади. Бу ўзини бутун дунёга “Қутбларнинг қутбиман”, – дея бонг ураётган Ф.Гюленнинг риёкорлигини кўрсатади.

Айни пайтда, Ф.Гюлен “Мақсадга эришиш йўлида ҳар қандай ёлғон ва ҳийла ишлатиш мумкин, то қудратли бўлмагунча, “маънавий жиҳод” орқали ҳаракат қилиш лозим”, – деган кўрсатмаларни ҳам бермоқдаки, бундай ўзбошимчалик билан берилган “фатволар” ҳам исломнинг асл моҳиятига мутлақо зиддир. Зеро, Қуръонда “Аллоҳ номидан ёлғон тўқиб, тилларингизга келган ёлғонни гапириб: “Бу ҳалол, бу ҳаром” деявермангиз! Чунки Аллоҳ шаънига ёлғон тўқийдиган кимсалар сира нажот топмагайлар” (“Наҳл” сураси, 116, 117-оятлар), деб очиқ-ойдин баён этилган.

Нурчиларнинг етакчилари ўз қарашлари, гоълари ва кўрсатмалари билан ислом асосларини бузиш йўлида тизимли иш олиб бормоқдалар. Бунга Ф.Гюленнинг Туркияда чоп этиладиган газеталардан бирида келтирилган “Жаҳаннам эшигини қўлларим билан

тўсиб, менга эргашганларнинг ҳеч бири унга тушмаслигига ваъда бераман”, деган фикрлари ҳам мисол бўла олади.

Маълумки, Куръони каримда “Барча шафоат (оқлов) фақат Аллоҳникидир” (“Зумар” сураси, 44-оят) ҳамда “Унинг изнисиз бирор шафоат қилувчи бўлмас” (“Юнус” сураси, 3-оят), деган кўрсатмалар очиқ-ойдин баён этилган.

Ислом таълимотига биноан шафоат (арабча – химоя қилиш, да-лолат қилиш) Қиёмат куни Аллоҳ пайғамбарларга ва ўзи танлаган инсонларга берадиган махсус имтиёз ҳисобланади. Фақат Қиёмат куни Аллоҳ изн берган ана шундай кишиларгина айрим гуноҳкор муслмонларнинг гуноҳлари кечирилишини сўраш ҳуқуқига эга бўладилар. Бу ҳақда Куръони каримнинг “Марям” сурасининг 87-оятида “(У кунда) фақат Раҳмон наздида аҳд (изн) олган кишиларгина (гуноҳкор мўминларни) шафоат қилишга эга бўлурлар”– дейилади.

Фаолият услублари. «Нурчилар» стратегиясида Кавказ, Болқон ва Марказий Осиё минтақаси алоҳида ўрин тутди. Фатхулла Гюлен фикрича, ҳаракатнинг бу ҳудудларда устувор мавқега эришиши Усмонлилар давридаги каби «Буюк Турон» тикланишига хизмат қилар эмиш. Ана шундай стратегик мақсадларни кўзлаган ва Гюленнинг «Ахборот технологиялари тараққий этгандан сўнг олам бир қишлоққа айланган ва унда очиқ сиёсат олиб бориш лозим», – деган кўрсатмаларига риоя қилган «Нурчилар» тил, дин ва маданиятлар бирлиги ҳамда замонавий фикрлайдиган кадрлар тайёрлашда ёрдам беришни иддао қилган ҳолда, Марказий Осиё давлатларида ҳам пайдо бўлди.

«Нурчилар»нинг Россия, Хитой, Ироқ, Эрон ва Афғонистоннинг баъзи ҳудудларда олиб бораётган ҳаракатлари эса Ғарбнинг бу минтақадаги геосиёсий курашдан кўзлаётган мақсадларига ҳам мос келади. Зеро, етакчи Ғарб давлатлари назоратига тушиб қолган «Нурчилик» ҳаракати ғояларининг бу давлатларда яшайдиган туркий халқлар орасида тарқалиши ушбу ҳудудларни таъсир доирасига киритишнинг муҳим воситаси бўлиб хизмат қилиши мумкин.

Ҳар йили Европа Иттифоқи, АҚШ, Буюк Британия каби мамлакатларда ҳаракатнинг фаолиятига доир анжуманлар ўтказилиб келинаётгани ва Фатхулла Гюлен раҳбарлигидаги «Нурчилар» Ғарбда катта кўмакка эга бўлаётгани ҳам ушбу мулоҳазаларнинг ўринли эканини кўрсатади.

Умуман олганда, юқорида қайд этилган омиллар таъсирида ҳаракатнинг таъсир доираси кенгайиб бораётганини қайд этиш лозим. Ҳозирги вақтда «Нурчилик» ҳаракати 120 та давлатда фаолият олиб бораётгани, биргина Туркияда уларнинг тарафдорлари сони 5 миллионга етгани ачинарли ҳол.

Ҳаракат тузилмасида хавфсизлик хизматининг мавжудлиги, аъзоликка номзодларнинг махсус синовлардан ўтказилиши, улар ҳақида маълумотлар заҳирасининг йиғилиб борилиши, ташкилотга мансубликни сир сақлашнинг каттиқ талаб этилиши эса фош бўлиб қолиш имкониятини камайтиради.

Ҳар бир мамлакат ҳудудини муайян қисмларга бўлиб олиш орқали ҳаракат ғояларини ёйишга интилиш ва бунда ташкил этилган турли фонд ва фирмалардан восита сифатида фойдаланиш ҳам ўз самарасини бераётганини қайд этиш лозим. Шунингдек, ҳаракатнинг мутасаддилари томонидан бевосита тарғибот ва ташвиқот ишларини олиб бориш билан бирга тарафдорларига диний кўрсатмалар, йўл-йўриқлар бериш, ғоявий издошлар сафини кенгайтириш йўлидаги ҳаракатларни мувофиқлаштириш, маҳаллий ҳукумат ва бошқарув органлари, жамоат ташкилотлари билан ҳамкорлик алоқаларини ўрнатишга ҳам алоҳида эътибор берилади.

Шу билан бирга, ҳудудлардаги ижтимоий-сиёсий ва иқтисодий вазият ҳақидаги маълумотлар тўпланиб, таҳлил қилинади ва шундан келиб чиқиб, фаолият услубларига зарур ўзгартишлар киритилади. Ўз ғояларини тарғиб қилиш, ғаразли ниятларни амалга оширишда «Нурчилар» энг самарали йўл сифатида таълим соҳасига алоҳида эътибор бериб келмоқда. Бу ҳаракат томонидан ўз тузоқларига, асосан, ёшларни илинтириш ва шу йўл билан фаолият олиб бораётган мамлакатларининг истиқболига эгалик қилишдек мақсад кўзланаётганини кўрсатади.

Тузиллиши. Ҳозирги кунда ҳаракат бир нечта тармоқларга бўлиниб кетган бўлса-да, «Нурчилар»нинг раҳнамози сифатида Фатҳулла Гюлен эътироф этилади. Ҳаракат фаолияти доимий таъкиб остида бўлгани учун унинг аъзолари махфий фаолият кўрсатишга уринадилар. «Нурчилар» ўзларининг ғаразли мақсадларини фош қилмаслик нуқтаи назаридан ҳаракат ичида хавфсизлик хизматини жорий қилган.

Молиявий манбалари. Ҳаракатнинг молиявий асослари ва имкониятлари ҳақида гап кетар экан, «Нурчилар» ва уларнинг тараф-

дорлари қўлида 1980-йиллардаёқ йирик маблаглар жамланганини қайд этиш лозим. Маълумотларга кўра, ҳозирги вақтда Фатхулла Гюленнинг ўзи 6-8 миллиард, ҳаракат эса 80 миллиард долларга эгалик қилиб, умуман олганда, «Нурчилар» киритган «ислом капитали» Туркия иқтисодиётининг 30 фоизини ташкил қилган.

Ҳаракатнинг молиявий манбалари турли хил банк, фирма, медиа холдинглар, таълим тизимлари ва хайрия жамғармаларидан тушган маблагларга асосланади. Шундай бўлса-да, мутахассислар томонидан «Нурчилар»нинг молия тизимига шубҳа билан қаралган ҳолда, баъзи Ғарб давлатларининг «хайрихоҳ» муносабатининг акси экани таъкидланади.

Ҳаракатга аъзолик. Таълим соҳасига алоҳида эътибор берадиган «Нурчилар» ҳаракатга аъзолик босқичида мазкур йўналишдан фаол фойдаланишади. Хусусан, дастлабки босқичда ўқувчиларга турк маданиятига нисбатан тарафдорлик, исломий қадриятлар ва мусулмонлар бирдамлигини англаш туйғуси фаол тарзда сўнгдириб борилади. Бу жараёнда лицей тарбияланувчилари, уларнинг яқинлари ва қариндошларининг маънавий-ахлоқий ва шахсий сифатларини ўрганишга, ўзаро шахсий муносабатлар ўрнатишга алоҳида эътибор қаратилади.

Тўпланган маълумотлар ҳар бир лицей ўқувчисининг қизиқишлари, ўзлаштириш қобилияти, ўқишдаги муваффақиятлари, ахлоқий-психологик хусусиятлари, ислом ва Туркияга нисбатан муносабатининг тадрижий ривожланиб бориши билан бирга махсус қайд қилиб борилади. Шу йўл билан келажакда «Нурчиларнинг фаол аъзоси бўлиши мумкин бўлган ёшлар сараланади. Бунда ҳудуддаги обрўли ва зиёли оилаларнинг фарзандларини танлаб олишга ҳам алоҳида эътибор берилдики, буни ҳам ҳаракатнинг ўз таъсир доирасини кенгайтириш йўлида қўллайдиган услубий тизимининг узвий ҳалқаси сифатида қараш зарур.

Ўрганиш бундай саралашдан муваффақиятли ўтган ўқувчилар ҳомий ташкилотлар томонидан моддий қўллаб-қувватланиши, уларга Туркияда ўқиш имконияти берилиши ва мамлакатга келган талаба ўша заҳотиёқ 5-6 та талаба яшайдиган бир уйга жойлаштирилиб, махсус «имом»га бириктирилишини кўрсатади. Шу босқичдан бошлаб, талабалар «имом»нинг мунтазам ғоявий босими остида яшаб, тайёргарликдан ўтадилар ва бу жараён ҳаракат раҳбарлари томонидан турли синовлар шаклида назорат қилиб бо-

рилади. Бундай шаклда «тарбия» кўрган, берилган кўрсатмаларга қатъий бўйсуниб ўргатилган талабалар ҳаракатнинг фаол аъзоларига айланадилар.

Шу ўринда қайд этиш керакки, «Нурчилар» ўзларини ошқора намоеън қилмасликлари туфайли уларнинг ҳаракатга аъзо эканини англаш осон эмас.

Минтақадаги фаолияти. Бу оқимнинг Марказий Осиёга кириб келиши 1992 йилдан бошлаб минтақа мамлакатларида турк лицейларининг очилиши орқали намоеън бўлди. «Нурчилик» ҳаракатининг «Силм» тармоғи муассислик қилган, моддий-техник таъминоти «Осиё финанс» ташкилоти томонидан молиялаштирилган 128 та лицейи очилди. Лицейдаги таълим жараёнида янги педагогик ва психологик технологиялар ҳамда методлардан самарали фойдаланган ҳолда машғулотлар олиб борилгани уларнинг довуғи тарқалиши ва аҳоли томонидан ижобий қабул қилинишига замин яратди.

Минтақа давлатлари телевидениеларига беғараз, дея тақдим этилган диний мазмундаги фильм ва турли йўллар билан кенг тарқалган китоблар ёрдамида ҳам «Нурчилик» ғояларини ёйиш ишлари олиб борилди.

«Нурчилик» ҳаракатининг Ўзбекистонга кириб келиши мустақиллик йилларининг бошларига бориб тақалади. Улар Туркия билан бўлган миллий ва маданий алоқалар сояси остида Турк-Ўзбек лицейлари фаолиятини молиялаштириб, ўзбек ёшларини ҳаракат ғоялари домига тортмоқчи бўлдилар. Ҳаракатнинг асл мақсадлари фoш бўлгач, 1999 йилда унинг фаолияти тақиқланиб, мамлакатдаги лицейлар ёпилди. Шунингдек, ҳаракат аъзоларининг Ўзбекистондаги иккинчи ғайриқонуний уринишлари сифатида ташкил этилган ўқув марказлари, чоп этилган газета ва журналлар ҳамда телекўрсатувлар аниқланиб, уларнинг фаолияти ҳам тугатилди.

Минг афсуски, бизга қўшни бўлган айрим давлатларда бундай амалиёт бугунги кунда ҳам давом этмоқда.

Ҳаракатга муносабат. «Нурчилик» ҳаракати очикдан-очик конституцион тузумга қарши кураш, «ислом давлати»ни куриш ғоялари мавжуд бўлмаса-да, мазмун ва моҳият жиҳатидан унинг ғоялари ва ушбу оқим томонидан чоп қилинган адабиётлар фундаменталистик таълимотларнинг аҳоли орасида илдиз отиб кетишига асос яратиб, жамият барқарорлигига хавф солувчи мутаассиблик

ғояларини тарғиб этишга хизмат қилади. Ҳаракатнинг ғоялари ва фаолиятига Туркия жамиятининг ўзида ҳам зиддиятли муносабат мавжуд.

Таблиғчилар.

“Таблиғчилар жамоаси” ёки таблиғчилар (арабча – етказиш, яъни диний даъватни етказиш) ислом байроғи остида фаолият кўрсатадиган, аммо ислом дини асосларини бузадиган диний ҳаракат ҳисобланади.

Асосчиси ва юзага келиш тарихи. Ҳаракатга Муҳаммад Илёс Кандехлавий (1885-1944) исмли шахс томонидан 1927 йилда Шимолий Ҳиндистоннинг Меват шаҳрида асос солинган.

Муҳаммад Илёс илк таълимини акаси Муҳаммад Яхёдан олган. Сўнгра Ҳиндистоннинг Саҳорнафур шаҳридаги “Музоҳиру-л-улум” мадрасасида таҳсил олиб, шу ерда таълим бера бошлаган. Кейинчалик отаси Муҳаммад Исмоил ва акаси Муҳаммад Яхё вафот этгач, уларнинг ўрнида Деҳли жанубидаги масжидда даъват ва таълим ишлари билан шуғулланган.

Таблиғчилар иддаоларига кўра, XX асрнинг бошида Ҳиндистондаги мусулмонларнинг қишлоқ юмушлари билан машғул бўлиб, диндан узоқлашиши, айниқса, исломни қабул қилган айрим қабилаларнинг яна ҳиндуийлик динига қайтишга уринишлари Муҳаммад Илёснинг “таблиғ”ни шакллантиришга ундаган сабаблардан бири бўлган. Илёс Кандехлавийнинг нурчилик ҳаракати ҳақида эшитиб таъсирлангани ҳам янги жамоани тузишига туртки бўлган.

Муҳаммад Илёс жамоа тузиш борасидаги илк амалий ҳаракатини масжидлар негизида исломий мактабларни шакллантириб, даъватчилар тайёрлашдан бошлаган. Тез орада, унинг мазкур мактаблар диний тарғиботчиларни етиштириб чиқармаётганидан хафсаласи пир бўлиб, ўз атрофига диний саводга эга бўлмаган, аммо одамларни ўзига эргаштира олувчи ўта ташаббускор кишиларни тўплаб, мустақил тарзда даъват ишларини бошлаб юборган. Муҳаммад Илёс ташкилотни давлат томонидан расмийлаштирилиши ва бошқа зарурий ҳужжатларни тўлдириб боришдан ўзини четроқ тутишга интилиб келган. Унинг фикрича, бундай ишлар даъват жараёнини суслаштиришга сабаб бўлади. Аслида эса, бу ҳолат ташкилотнинг асл мақсади, ҳомийлари ва ҳамкорларини яширишнинг энг қулай йўллари билан бири ҳисобланган.

Муҳаммад Илёс “Таблиғчилар жамоаси”ни ҳаракат сифатида тўлиқ шакллантиргач Ҳиндистондан бошқа давлатларда ҳам даъват ишларини йўлга қўйишга эришди. Унинг вафотидан сўнг ҳаракатга раҳбарлик қилган ўгли Муҳаммад Юсуф (1917–1965) ташкилот фаолиятини сезиларли равишда кенгайтиришга муваффақ бўлди.

Ташкилот гоялари. Таблиғчилар фаолиятида гоявий таъсир ва даъватни изчил ва тизимли олиб боришга хизмат қиладиган тафригул вақт тамойили муҳим ўринни эгаллайди. Унга кўра, ҳар бир таблиғчи даъват учун узоқ муддатли сафарга чиқиши шарт. Шунинг учун улар бир йилда 40, ойда 3, ҳафтада 2 кунни даъват учун сарфлайди ва чекка-чекка ҳудудларда уйма-уй юриб, ташвиқот ишларини амалга оширади. Ҳаракат вакиллари бундай сафарларни “хуруж” (арабча чиқиш, яъни даъват учун сафарга чиқиш) деб номлашади. Шунингдек, уларда инсон умри давомида бир бор амалга ошириши зарур бўлган тўрт ойлик хуруж ҳам мавжуд бўлиб, у анча узоқ бўлган ўлкаларга уюштирилади. Таблиғ намоёндалари ҳар бир ҳаракат аъзосига исломда фарз қилинган ҳаж ибодатидан кўра, ўзлари ўйлаб топган тўрт ойлик хуружни амалга ошириш зарур эканини кўпроқ уқтиришади. Улар хуружларни Қуръони карим ва ҳадисларда улуғ савоблар берилиши ваъда қилинган Муҳаммад (с.а.в.) давридаги Маккадан Мадинага қилинган хижратга тенглаштиришади. Ваҳоланки, бу сафар натижасида ҳар бир меҳнатга қодир мусулмон эр учун фарз бўлган ҳалол касб қилиш, оила ва бола-чақасининг нафақасини таъмин этишдек масъулиятли бурчлар поймол этилади.

Фаолият услублари. “Таблиғчилар жамоаси” ҳам бошқа диний экстремистик гуруҳлар сингари ўта қаттиқ иерархик тузилишига эга экани билан тавсифланади. Ҳаракатнинг бошида кўрсатмалари барча учун мажбурий бўлган амир (зиммадор ҳам дейилади) туради. Маълумотларга қараганда, у Дакка (Бангладеш) шаҳридаги “Кокраил” масжидида фаолият олиб боради. Ундан кейин маслаҳат органи – *шуро*, сўнг минтақалардаги амирлар туради. Жамоа аъзоларининг фаолияти амирга сўзсиз бўйсунуш асосига қурилган. Ҳаракатнинг олий органи – “таблиғ” вакилларининг бир йилда бир марта ўтказиладиган йиллик конференцияси (*ижтимо*) бўлиб, у ташкилотнинг йирик қароргоҳлари ҳисобланган Покистоннинг Райвинд, Бангладешнинг Дакка, Ҳиндистоннинг Бхопал шаҳарла-

рида навбат билан чақирилади. Бу конференцияда қабул қилинган қарорлар ва режалар йил давомида амалга ошириладиган даъват жараёни учун асос вазифасини ўтайди.

Таблиғчиларнинг энг кичик гуруҳи 10 кишидан иборат бўлиб, унга ҳам амир раҳбарлик қилади. У кенгаш ёки тегишли гуруҳнинг тавсияси билан тайинланади. Халқаро микёсдаги амир эса ҳаракатнинг етакчи аъзоларидан иборат бўлган Марказий кенгаш томонидан тайинланади. Ҳозирда кенгашнинг амири сифатида Зубайр ул-Ҳасан эътироф этилади. Ҳаракатнинг бу тарзда тузилиши ҳар бир таблиғчининг кундалик фаолиятини қатъий назорат қилиш ва белгиланган вазифаларни ҳал этишга йўналтириш имконини беради.

Таблиғчилар фаолиятида масжидларда ва “даъват кечалари”да ташкил этиладиган тарғибот муҳим ўрин эгаллайди. Уларнинг инсонларни “таблиғ”га киритишга қаратилган масжиддаги даъватлари асосан шом ва хуфтон намозлари орасида амалга оширилади. Чунки бу вақтда кўпчилик инсонлар кундалик юмушларидан фориғ бўлади ва таблиғчилар даъват ишларини олиб боришлари учун қулай фурсат ҳисобланади. Шом намозидан сўнг таблиғчилардан бири масжидга йигилганларга ваъз-насиҳат қилиб, дунё машғулотларидан узоқда бўлишга ва вақтни дин учун сарфлашга даъват қилади. Таблиғчилар намозхонларни ўз сафларига қўшилишига ва улар билан бирга, бор бойлиги, бўш вақти ва жамиятдаги мавқеидан келиб чиқиб, узоқ-яқин маҳаллалар, қишлоқлар ва шаҳарларга даъват учун чиқишга чақиради. Бундай даъват мажлисларини вазиятга қараб, бирор таблиғчига тегишли бўлган хонадонда ташкил этиш ҳолатлари ҳам кузатилади. Таблиғчилар даъват кечаларига ўзлари манфаатдор бўлган маҳаллий мусулмонлар, зарур бўлса, бошқа динга эътиқод қилувчи кишиларни ҳам таклиф қилишлари мумкин.

Террорчилик ҳаракатларида иштироки. Кўпчилик мутахассислар “Таблиғчилар жамоаси” уларнинг фаолиятини дастлабки даврда ислом уйғониш ҳаракати, суннийлик оқимининг бир кўриниши сифатида баҳолаган бўлсалар, кейинчалик у терроризмнинг ҳаракатлантирувчи кучи сифатида эътироф этила бошланди. Шундай бўлса-да, “Таблиғчилар жамоаси” ўзини тинчликпарвар, низоли ҳолатларга киришмайдиган ҳамда экстремистик ва террорчилик ҳаракатларидан йироқ бўлган жамоа сифатида кўрсатишга

уринади. Шу йўлда ҳаракатнинг йиллик конференцияларида таблиғчиларга омма нигоҳида оғир-босиқ бўлиш, ҳиссиётларга эрк бермаслик ва низоли вазиятлар ҳосил қилмасликка қаратилган махсус кўрсатмалар берилади. Булардан мақсад эса, турли давлат ҳукуматлари нигоҳида, таблиғчилар тинчлик ва барқарорликка ҳеч қандай салбий таъсир ўтказмайдиган жамоа деган тушунчани пайдо қилиш ва қаршиликларсиз фаолиятини давом эттиришга қаратилган.

Таблиғчилар ўз фаолияти давомида экстремистик ғояларни очиқ-ошкора тарғиб қилмаса-да, ҳаракат экстремистик ва террорчи гуруҳлар учун кадр тайёрлайдиган ўзига хос “инкубатор”га айланган. “Мусулмон биродарлар” ташкилоти етакчиларидан бирининг “Мусулмон биродарларнинг махфий тарихи” китобида “Таблиғчилар жамоаси “Мусулмон биродарлар”га кўшилиш учун тайёр бўладиган кадрларни тайёрлаб берадиган инкубатор экани”ни таъкидлаши ҳам ушбу фикрни тасдиқлайди.

Бундан ташқари, республикамизнинг ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органлари томонидан қўлга олинган ҳаракат аъзоларининг баъзиларидан “ал-Жихад фи сабилиллах”, “ал-Жихад ал-ислам фи ғарб ал-Ифриқия”, “Мифтаҳ ал-иман”, “Иккинчи шуъа”, “Генчлик реҳбери”, “Ухуват рисалеси”, “ал-Мактубат” номли “Нурчилик”, “Жамоат ул-ислам” ва бошқа экстремистик ҳаракатларга тегишли бўлган китобларнинг топиллиши ҳам таблиғчиларнинг бузғунчи фирқа ва оқимлар учун кадр етказиб беришдан далолат беради.

Ҳозирда дунёнинг Афғонистон, Чеченистон, Ироқ каби айрим минтақаларида жангарилик амалиётлари учун кадрлар етказиб берувчи махсус ҳарбий лагерлар мавжуд. “Таблиғчилар жамоаси” ҳам Покистон, Ҳиндистон ва Индонезияда ана шундай ҳарбий лагерларга эга бўлиб, ҳар йили минглаб таблиғчилар “диний савод” олиш баҳонаси билан ўша ҳудудларга юборилади. Жумладан, Жазоирда фаолият олиб борган таблиғчилар 1980 йилларда Покистонга Кашмирда жангарилик амалиётларини олиб бориш учун ўзининг 900 нафар тарафдорини юборишга эришган.

АҚШнинг Федерал кидирув бошқармаси терроризмга қарши кураш бўлими мутахассисларининг тарқатган маълумотларига кўра, 1990 йилларнинг бошларида 1000 га яқин мамлакат фуқароси “таблиғ”нинг Покистонда жойлашган ўқув марказларига жўнаб кетган. Покистон махсус хизмати вакиллари эса, АҚШнинг ўша

фуқароларидан 400 дан ортиғи ҳарбий лагерларга жалб этилгани маълум қилган. Англия махсус хизмати вакиллари ҳам 1998 йили 2000 га яқин “таблиғ”га кирган Буюк Британия фуқароларининг Покистондаги ҳарбий лагерларда тайёргарликдан ўтиш учун мамлакатдан чиқиб кетгани ҳақидаги маълумотларни тарқатган.

Айни пайтда, АҚШ Давлат департаменти томонидан террорчи ташкилот деб эълон қилинган бир қатор ҳаракатлар таблиғчилардан ажралиб чиққани ҳам жамоани халқаро террорчиликнинг узвий ҳалқаи сифатида қараш имконини беради. Ҳиндистон махсус хизмати вакилларининг фикрича, бугунги кунда Кашмирда жангарилик ва кўпоровчилик фаолиятини олиб бораётган “Муҳоҳидлар ҳаракати” “Таблиғчилар жамоаси”дан ажралиб чиққан террорчи ташкилотлардан бири ҳисобланади.

Маълумотларга кўра, “Муҳоҳидлар ҳаракати” 1980 йилда Покистоннинг Райвинд провинциясида ташкил этилган бўлиб, унинг кўплаб аъзолари илгари “Таблиғчилар жамоаси”да фаолият олиб борган. Шунингдек, “Муҳоҳидлар ҳаракати” вакилларининг этирофи бўйича, бу икки ташкилот биргаликда жиҳод олиб боровчи “соф мусулмонлар”нинг мустаҳкам ҳалқасини ташкил этади. Шунинг учун ҳам, “таблиғ”га аъзо бўлган шахслар кейинчалик “Муҳоҳидлар ҳаракати”нинг турли давлатлардаги ҳарбий лагерларида олиб бориладиган машгулотларида иштирок этиш имконига эга бўлади. Ҳозирда “Муҳоҳидлар ҳаракати” таркибида олти мингдан зиёд жангари мавжуд бўлиб, уларнинг аксариятини турли давлатлардан келган таблиғчилар ташкил этади.

Таблиғчилардан ажралиб чиққан ва террорчилик билан шуғулланувчи яна бир ташкилот “Ислом жиҳодчилар ҳаракати” ҳисобланади. Бу ҳаракат собиқ совет кўшинлари Афғонистонга киритилган даврда ташкил этилган бўлиб, ҳозирда Ҳиндистоннинг Жамну ва Кашмир ўлкаларида терактларни содир этиб келмоқда. “Ислом жиҳодчилар ҳаракати” Ҳиндистоннинг Гужарот штатида илгари суннийларга тегишли бўлган 80 % масжидда ўз таъсирини ўрнатишга эришган. 2001 йилда Ҳиндистоннинг Гужарот штатида поездни портлатишда айбланган Умаржи исмли шахс ҳам ҳинд “таблиғчилар”и сафидан чиққани аниқланган. Ушбу далиллар ҳам “таблиғ”нинг экстремизм ва терроризм билан бевосита алоқадор эканини яққол кўрсатади.

Таблиғчилар кўплаб террорчи ташкилотларга гоъвий ва кадрлар билан ёрдам бергани сабабли ўз навбатида, улар ҳам жамоани кўллаб-қувватлашга ҳаракат қилади. Жумладан, Марокаш махсус хизмати вакилларининг маълумотларига кўра, мазкур мамлакатда террорчи ташкилотлардан бирининг тарқатаётган варақаларида одамларни “Таблиғчилар жамоаси”га аъзо бўлиш ва жамоага ҳар жиҳатдан ёрдам беришга чақирилган.

Покистон ва Ҳиндистонда жойлашган таблиғчилар лагерларида махсус тайёргарликдан ўтиб келган Филиппин фуқаролари эса, турли молиявий ёрдам кучларини мазкур давлатда фаолият олиб боровчи террорчи гуруҳларга етказиб беришда воситачилик қилганликда айбланган. Бу эса, таблиғчиларнинг террорчи гуруҳлар билан кўп томонлама ҳамкорлик алоқаларини йўлга қўйган, дейишга асос бўлади.

Айрим маълумотлар, таблиғчиларнинг 2001 йил 11 сентябрда АҚШда содир этилган террорчилик хуружларида ҳам иштироки борлигини кўрсатади. Бу ҳақда Гуантанамо лагерида (Куба) тутқунликда бўлган кўплаб маҳбуслар кўрсатма берган. АҚШнинг “Бостон ахборотномаси” журналининг 2001 йил декабрь сониди ҳам “Таблиғчилар жамоаси”нинг Ҳиндистонда жойлашган бўлимлари “ал-Қоида” билан бевосита ҳамкорликда ишлагани ҳақидаги далиллар келтирган. АҚШ Федерал қидирув бошқармасининг маълумотларига кўра, “ал-Қоида”нинг таблиғчилардан ёлланма аскар сифатида фойдаланиши ўз исботини топган.

Бугунги кунда собиқ колониялари ҳисобланган ва таблиғчилар таъсири нисбатан кенг тарқалган мамлакатлардан кириб келаётган мигрантлар туфайли таблиғчилар билан боғлиқ муаммоларга дуч келаётган франциялик экспертлар фикрича, экстремистларнинг 80 фоизи айнан шу жамоадан етишиб чиқмоқда. Францияда фаолият юритаётган юзга яқин таблиғчилар давлат ораганларига хизматга киришга ҳам улгурган. Франция махсус хизмати вакиллари томонидан ўша хизматчиларнинг “ал-Қоида” ташкилоти билан мустаҳкам алоқада бўлгани ҳақидаги маълумотлар ҳам тўпланган.

“Таблиғчилар жамоаси” террорчи ташкилотларга асосан ёш ва кучга тўлган кадрларни етказиб беришга ҳаракат қилади. “Таблиғ”нинг ёшларни жиҳод учун ёллаш усули деярли бир хил. “Таблиғ” намоёндаларининг меҳрини қозонган ва Райвинддаги ўқув марказларига юборилган ёш тарғиботчилар тўрт ойлик машғулот-

лар давомида катта тажрибага эга бўлган мафкуравий йўриқчилар томонидан кучли таъсир остида ушланади. Онгига ҳаракат гоёлари тўлиқ сингдирилган ёшлар ҳарбий лагердаги машғулотларга жалб этилади. Шундай қилиб, Райвиндга борган ёшлар бир вақтнинг ўзида икки “хунар соҳиби”га айланади.

Мутахассисларнинг маълумотларига кўра, бугунги кунда Покистондаги лагерларда республикамизга кўшни бўлган айрим давлатлардан ҳам 100 дан ортиқ таблигчилар ўз “диний билим”ларини оширишмоқда. Бу эса, “таблиг”нинг маккорлик билан йўғрилган даъватларига алданиб қолмаслик ва минтақа тинчлигини сақлаш учун ҳушёрликни янада оширишни талаб этади.

Ҳаракатга муносабат. Таблигчиларнинг бузгунчи ва ғайриисломий даъватлари инсонларни тўғри йўлдан адаштиришга, жамиятни бўлиб ташлашга хизмат қилади. Давлатларнинг сиёсий парокандалигидан манфаатдор бўлган айрим Ғарб сармоядорлари томонидан таблигчилар фаолиятининг молиялаштирилаётгани ҳам бузгунчи даъватчилар гаразли мақсадларга хизмат қилаётганидан далолат беради. Бу эса, ҳар бир шахсдан огоҳлик ва зийракликни, ён-атрофда кузатилаётган ҳодисаларга теран мушоҳада билан ёндашишни талаб этади.

“Мусулмон биродарлар” жамоаси (“Жамоат ал-Ихвон ал-муслимии”).

“Мусулмон биродарлар” ҳаракатига 1928 йил март ойида Мисрнинг Исмоилия шахрида Ҳасан ал-Банно (1906-1949) томонидан асос солинган. Ташкилотнинг асосий гоёлари Ҳасан ал-Банно ва Саййид Кутб томонидан тарғиб қилинган.

“Мусулмон биродарлар” ўз тарихида бир неча босқичларни босиб ўтган. Дастлаб “Мусулмон биродарлар” ташкилоти XX аср биринчи ярмида мавжуд бўлган кўп сонли майда исломий гуруҳлардан бири ҳисобланарди. Шунинг учун Ҳасан ал-Банно ўз тарғиботларини одамларга кенгроқ ёйиш мақсадида, Мисрнинг бир қанча шаҳарларига сафар уюштирган. Кейинчалик эса турли шаҳар ва минтақаларга ўзининг вакилларини юборган. Бундай сафарлар натижасида, қисқа вақт ичида, яъни 1930-йиллар охирига бориб, мамлакатнинг деярли барча минтақасида ташкилотнинг бўлимлари фаолият юрита бошлаган. Ташкилот “Аллоҳ – бизнинг мақсадимиз, Қуръон – қомусимиз, Пайғамбар – бизнинг етакчимиз, жиҳод – бизнинг йўлимиз ва Аллоҳ йўлида қурбон бўлиш

– бизнинг энг олий орзуимиздир”, деган тамойилни ўзининг бош шiori қилиб олган.

Иккинчи жаҳон уруши даврида жамиятнинг қуйи ва ўрта табақалари вакиллари ҳисобига тез кенгайиб борган ташкилот ўзининг хорижий бўлимлари ва жанговар фаолиятга мўлжалланган махфий тизимларини вужудга келтирди. 1946 йилга келиб, “Муслмон биродарлар” 5 мингта маҳаллий бўлим ва умумий ҳисобда 500 минг аъзога эга йирик ташкилотга айланди. 1948–1949 йиллари ташкилот аъзолари Фаластиндаги Араб-Исроил урушида мустақил жанговар бирлик сифатида Исроил қўшинларига қарши жанг қилди. Урушдан кейин эса “Муслмон биродарлар” етакчилари Миср раҳбариятини журъатсизликда айблаб, мамлакатда қатор террорчилик ҳаракатларини амалга оширди. Бунга жавобан, ҳукумат ташкилотни қаттиқ таъқиб остига олди ва 1949 йилнинг февралида Ҳасан ал-Банно ўлдирилди.

1950–1960 йилларда “Муслмон биродарлар”га раҳбарлик қилган Саййид Қутб ташкилот фаолиятининг янада радикаллашувига замин яратди. Хусусан, у 1965 йилда ёзган “Йўлдаги белгилар” китобида араб жамияти “жоҳилия” даврига қайтиб, маънавий таназзулга учради, бундай вазиятда асл диндорлар жамиятдан ажралиб, алоҳида жамоалар тузишлари ҳамда жоҳилияга айланган жамиятни исломлаштириш учун жиҳод олиб боришлари лозим, деган ғояни илгари сурди. Бунда у “жиҳод” тушунчасини динсизларга, ҳатто, унинг талқинига қўшилмаган муслмонларга қарши қуролли кураш маъносида қўллай бошлади. Саййид Қутб илк марта дунёвий ҳукумат ва ўзига қўшилмаган муслмонларга нисбатан “такфир” (кофирликда айбланиш)ни қўллаган ҳолда исломга умуман ёт бўлган – “фитна” (амалдаги давлат тузумига қарши қуролли кўзғолон кўтариш амалиёти)ни ёқлаб чиқди. Ҳозирда фаолият юритаётган қатор диний экстремистик ташкилотлар учун ҳам бундай ёндашув мафкуравий асос бўлиб хизмат қилди.

1950 йилларнинг бошларида Миср ҳукумати “Муслмон биродарлар”га очиқ фаолият юритишга рухсат берган бўлса-да, ташкилот раҳбариятининг Миср инқилобий Кенгаши фаолиятига таъсир ўтказишга интилиши оқибатида бу ҳуқуқ бекор қилиниб, унинг кўпчилик фаоллари қамоққа олинди. Ташкилот аъзоларининг бир қисми Саудия Арабистони, Сурия, Иордания ва Ливанга қочиб кетишга мажбур бўлди. 1964 йилда “Муслмон биродарлар”

ри амнистия билан озодликка чиққач, ҳукуматга қарши фаолиятни янгидан бошладилар. Уларнинг Президент Жамол Абдул Носирга бир неча бор суиқасд уюштириши оқибатида, ташкилот яна тазйикқа учради ва 1966 йили Саййид Қутб бошчилигидаги бир гуруҳ етакчилар қатл қилинди. Бу “Мусулмон биродарлар” фаолиятидаги террорчилик унсурларининг бирмунча сусайишига сабаб бўлди.

1970–1981 йилларда диний уюшма сифатида очик фаолият юритган “Мусулмон биродарлар”нинг жамиятдаги таъсири кенгайиб борди. Бироқ “Мусулмон биродарлар”нинг раҳбарлари Мисрнинг 1978 йилдаги Кемп-Дэвид ва 1979 йилдаги Вашингтон шартномалари асосида Исроил билан бир битимга келишини танқид қилган ҳолда, ҳокимиятга нисбатан мурасасиз, радикал муҳолифатчилик мавқеига ўтдилар. 1979–1989 йилларда ташкилот ўзининг фаол ҳаракатини кўпроқ хорижда амалга оширди. Жумладан, 1979–1982 йиллар ичида “Мусулмон биродарлар”нинг Суриядаги бўлинмаси томонидан ҳарбий билим юртлари ва ҳарбий хизматга чақирув жойларида содир этилган террорчилик ҳаракатлари натижасида 200 дан зиёд киши нобуд бўлди. 1982 йилнинг февралда Хам шаҳрида “Мусулмон биродарлар” бошлаган қуролли кўзғолон ҳукумат кўшинлари томонидан катта талафотлар билан бостирилди. Айнан шу даврда ташкилотга мансуб жангарилар Афғонистонда шўро кўшинларига қарши жанглarda фаол иштирок этди. Шунингдек, “Мусулмон биродарлар”нинг Фаластин бўлими Усома бин Лодин билан биргаликда Покистонда жанговар ҳаракатлар олиб бориш учун кўнгиллилар ёллаш мақсадида “Мактаб ал-хидамат” номли уюшмага асос солган.

Маълумотларга кўра, “Мусулмон биродарлар”нинг минтақавий бўлинмалари Баҳрайн, Миср, Иордания, Яман, Қатар, Кувайт, Ливан, Бирлашган Араб Амирликлари, Покистон, Саудия Арабистони, Судан, Сурия, Туркия, Буюк Британия, Дания, Швейцария, АҚШ, Франция ва Германия каби мамлакатларда фаолият юритган. Ўтган давр мобайнида “Мусулмон биродарлар”нинг маҳаллий бўлимларидан ажралиб чиқиб, мустақил фаолият юритаётган бир қатор экстремистик ва террорчи ташкилотлар мавжуд. Улар қаторида Мисрда фаолияти кузатилган “ал-Жамоа ал-исломия”, “ал-Жиход”, “ат-Такфир вал-хижра”, Жазоирдаги “Қуролланган ислом гуруҳи”, “Ислом жиҳоди”, Саудия Арабистонидаги “Жумаймана

ал-Утейбий”, кўпчилик давлатларда илдиз отишга ҳаракат қилаётган “Ҳизбут-таҳрир ал-исломий” каби ташкилотларни кўрсатиш мумкин.

XX асрнинг сўнгги йилларига келиб, диний уюшма сифатида очиқ фаолият юритган “Мусулмон биродарлар”нинг сиёсий қаноти терроризмдан воз кечиб, парламент типигаги партиёга айланганини эълон қилди ва жамиятдаги таъсири янада кенгайиб борди. Ҳаттоки, 2005 йилнинг ноябрь-декабрь ойларида бўлиб ўтган “Миллий Мажлис” сайловларида “Мусулмон биродарлар” ҳаракатининг аъзолари “Ислом – муаммолар ечими” шиори остида парламент сайловларида “мустақил номзодлар” сифатида қатнашиб, умумий ҳисобда 20 фоиз овозга эга бўлди ва мамлакат парламентида энг йирик мухолифат (оппозиция) блокни ташкил этди. Бунинг натижасида, умумараб диний ҳаракатига айланган “Мусулмон биродарлар” ташкилотининг фаолияти ошқора сиёсий тус олди. 2011 йил 25 январда Мисрнинг пойтахти Қоҳирада бошланган йирик норозилик намойишлари 11 февралда Президент Хусний Муборакнинг истеъфоси билан якунланди. 2012 йил мамлакат президенти сайлаш учун бўлиб ўтган икки босқичли сайлов натижаларига кўра, 30 июнда “Мусулмон биродарлар” ташкилотининг сиёсий қаноти ҳисобланган “Адолат ва озодлик партиyasi” раҳбари Муҳаммад Мурсий Миср Президенти этиб сайланди. Кўп ўтмай, 2013 йил 3 июлда “Мусулмон биродарлар” ҳаракати вакили бўлган Муҳаммад Мурсий оммавий норозиликлар натижасида ҳарбийлар томонидан ҳокимиятдан четлаштирилди.

Юқорида қайд этилган таҳлил, “Мусулмон биродарлар”нинг узоқ йиллар давомида олиб борган фаолияти Мисрда даврий равишда ижтимоий-иқтисодий беқарорликни келтириб чиқариши билан бир қаторда мусулмон дунёсига мансуб бошқа давлатларда радикал диний-сиёсий ташкилотлар вужудга келишига мафкуравий ва ташкилий замин яратгани ҳақида хулоса чиқариш имкони беради.

Ҳизбут таҳрир ал-исломий.

Ташкилот номи. «Ҳизбут-таҳрир ал-исломий» («Ислом озодлик партиyasi»). Ҳизбчилар, таҳрирчилар деб ҳам юритилади.

Асосчиси ва юзага келиш тарихи. Фаластинлик Тақиюддин Набахоний (1909-1979) мазкур экстремистик ташкилотнинг асосчиси ҳисобланади. 1947 йилда Исроил давлати ташкил этилгандан

кейин оиласини олиб, Фаластиндан Байрутга кўчган ва «Мусулмон биродарлар»га киришган.

Тақиюддин Набаҳонийда партия ташкил қилиш фикри, Қохирада ўқиб юрган кезларида пайдо бўлган. Шу мақсадда у, ҳижрий тўртинчи асрдан буён ўтган ҳаракатлар, гуруҳларнинг фаолияти ва услублари, ютуқ ва камчиликлари, пайдо бўлиши ва йўқ бўлиш сабаблари хусусида чуқур ўрганади.

Т.Набаҳоний 1948-1952 йиллар давомида партиянинг тузилмаси, мақсадлари ва услублари борасида дўстлари билан кўплаб учрашувлар ўтказган. 1952 йили 17 ноябрда «Ҳизбут-таҳрир» партиясига Фаластин Ички ишлар вазирлигидан расмий партия сифатида рўйхатдан ўтказилган.

Тақиюддин Набаҳоний вафотидан сўнг «Ҳизбут-таҳрир» ҳаракатига фаластинлик Абдулқадим Заллум (1925-2003) бошчилик қилди. Унинг раҳбарлиги даврида ташкилот собиқ Иттифок таркибига кирган республикалардаги (асосан, Марказий Осиё ҳудудида) диний ва этник зиддиятлардан фойдаланиб, ўзининг фаолиятини жадаллаштирган. Абдулқадим Заллум вафотидан кейин «Ҳизбут-таҳрир» ҳаракатига Ато Абу Рашта (Абу Ёсин) раҳбарлик қилади.

Ташкилотнинг бош мақсади. Мусулмон мамлакатларини бирлаштирувчи «халифалик» давлатини куришни бош мақсад, деб эълон қилган. Шу ўринда таъкидлаш керакки, Тақиюддин Набаҳоний даставвал Фаластинда араб миллатини озод қилишни мақсад қилган. Сўнгра, араб мамлакатларида «ислом давлати»ни барпо этиш ва бошқа юртларга таъсир ўтказиш режалаштирилган. Унинг бу йўналишдаги уринишлари араб мамлакатларида қаттиқ қаршиликка учраган.

1968 йилда ташкилот раҳбарияти энди партия етарлича кучга эга бўлди, деб ҳисоблаб, 1969, 1971 ва 1972 йилларда Йордания ва Жанубий Ироқда давлат тўнтаришларини амалга оширишга уриниб кўрди. Аммо бу ҳаракатлар улар учун омадсиз яқун топди.

Ташкилот гоялари. «Ҳизбут-таҳрир» оқимининг асосий мавзуси «Хилофат» (халифа сайлаш) масаласи бўлиб, уларда «Ҳозирги кунда мусулмонларнинг зиммаларидаги долзарб вазифа халифа сайлашдир, токи улар бу ишни адо этмас эканлар, уларнинг бошқа ибодатлари бефойдадир», деган гоя тарғиб қилинади. Бугунги кун-

да бу даъвонинг асоссиз ва нотўғри эканини англаб олиш ниҳоятда муҳим ҳисобланади.

Зеро, Пайғамбаримиз (алайҳис-салом)нинг куйидаги ҳадислари уларнинг бу даъволари ўринсиз эканига далил бўлади: «Мендан кейин халифалик ўттиз йил бўлади, ундан кейин тишлаб тортилган амирлик ва подшоҳликларга айланади». Бу ҳадис мўъжиза сифатида айтилган ҳадис эди. Вафотларидан кейин халифалик қилган Абу Бакр, Умар, Усмон ва Али (р.а.)ларнинг халифалик муддатларини бир-бирига қўшсак, йигирма тўққиз ярим йил бўлади. Ҳазрати Алининг катта ўғли Имом Ҳасан олти ой халифалик қилган. Шу билан ўттиз йил тўлиқ бўлган. «Ҳизбут-тахрир»нинг айрим ақидавий хатолари:

1. «Ҳизбут-тахрир» ўз аъзоларига қабр азобига ва Масих Дажжолнинг чиқишига эътиқод қилишни ҳаром қилган. Уларнинг назарида, ким бу эътиқодни қилса, гуноҳкор бўлади. Бу бузук эътиқод ислом ақидасига мутлақ зиддир. Агар бу эътиқод билмай туриб айтилган бўлса, аҳли сунна ва-л-жамоа мазхаби ҳукмига биноан фосиқлик деб эътиборга олинади. Биргина қабрда бўлаган азоб ёки роҳат ҳақида Қуръони каримнинг «Ғофир» (46-оят), «Тоҳо» (124-оят), «Тур» («45-оят»), «Нух» (25-оят), «Тавба» (101-оят) сураларида баён қилинган.

2. «Ҳизбут-тахрир»нинг раҳбарлари: «Амри маъруф ва наҳий мункарга эътибор бермаслик керак, чунки бу фаолият ҳозирги босқичда умумий ишга тўсик бўлади. Қолаверса, амри маъруф ва наҳий мункар ислом давлатининг иши», дейдилар. Бу гап шариатга хилоф ва мантиксиз эканига бирорта ўзини ва динини билган мусулмон, шубҳа қилмайди. Яхшиликка бунориш ва ёмонликдан қайтариш жамиятда фуқаролар ўртасидаги муносабатлар барқарор бўлишни таъминлайди.

3. «Ҳизбут-тахрир» фикҳга ҳамда инсоний ва исломий ҳис-туйғуларга зид бўлган фатво ва ҳукмлар чиқарган ва ўз аъзоларига уларга амал қилиш, тарғиб ва ташвиқ қилишни мажбурий қилган. Ўша фатволарнинг баъзилари куйдагилар:

– *«қасамни бузиш мутлақо мумкин эмас»*. Партия аъзоларининг қасамида маҳкам туриб олишига асосий сабаб диний илмлардан беҳабар ёки бир қобиғ ичида илм ўрганишларидир. Натижада, улар партия ғояларининг нотўғри эканини билган тақдирларида ҳам ундан воз кеча олмайдилар. Бунинг сабаби «ҳизб»чи бўлган

шахс қасам ва унинг шартларини билмаслигидир. Қасамга амал қилишга тарғиб қилган «Ҳизбут-тахрир» раҳбарлари унинг ҳукмлари хусусида келган далилларни беркитадилар. Аслида эса, инсон ичган қасами яхши иш учун эмаслигини билса, ундан, воз кечиши шаръий жиҳатдан афзаллиги юқорида келтириб ўтилди;

– *«ялангоч суратларни томоша қилиш жоиз»*. Уят ва шармандалиқдан иборат бу ишни нафақат барча мусулмонлар, балки барча ўзини билган, одамийлигини унутмаган ғайримусулмонлар ҳам жоиз эмас, ҳаром ҳисоблайдилар;

– *«беғона аёлни шаҳват билан ёки шаҳватсиз ўпиш ва у билан қўл бериб сўрашиш мубоҳ»*. Бу Аллоҳ таоло ҳаром қилган нарсани ҳалол дейишдир. Аллоҳ таоло номаҳрамларни шаҳват билан ўпиш у ёқда турсин, уларга шаҳвоний назар билан қарашни ҳам ҳаром қилган;

– *«мусулмон фазогирдан намознинг фарзлиги соқит бўлади»*. Демак, мусулмон шахс фазогир бўлиши яхши эмас. Бу фатвонинг хатарли томони шундаки, у билан Аллоҳ таоло фарз қилган намоз бекор қилинмоқда. «Ҳизбут-тахрир»дан бошқа ҳеч ким бунга журъат этмаган.

Ислом таълимотига кўра, мусулмон киши намозни ҳар қандай ҳолатда, ҳар қандай жойда адо этмоғи лозим. Ҳатто, коинот ҳам бундан истисно эмас.

2007 йил мусулмон фазогирлар учун «Халқаро космик кема-ларда – мусулмонлар учун диний анъаналарга риоя этиш» бўйича қўлланма ишлаб чиқилди. Мазкур қўлланма Малайзиялик 35 ёшли шифокор Музаффар Шукорнинг ер орбитаси бўйлаб қиладиган сафари олдидан нашр қилинди. У мусулмонлар ичида биринчи бўлиб, Рамазон ойини коинотда ўтказиши керак эди. Қўлланмада мусулмон кишининг коинотда қандай таҳорат олиши, намоз ўқиш учун Макка томонга қандай юзланиши ва Рамазон рўзасини қайси вақтга амал қилган ҳолда адо этиши кўрсатилган эди. Шу ўринда савол туғилиши, табиий: «Маккага қандан тўғри юзланиш мумкин, халқаро космик кема ер куррасини бир ярим соатда айланиб чиқишини инobatга олиб, ер орбитасида қандай қилиб намоз вақтларини аниқ белгилаш мумкин?» Қолаверса мусулмон киши намозни адо этишдан олдин таҳорат олиши лозим, сув эса халқаро космик кемада олтинга тенг, сувдан фойдаланишнинг қатъий қоидалари борлигини инobatга олган ҳолда, ер орбитасида мусулмонларнинг

Ўзини тутиши бўйича қўлланма икки кун давом этган анжуманда ишлаб чиқилди.

«Малайзия миллий космик агентлиги» ва «Исломий тараққиёт департаменти» ҳамкорлигида ташкил этилган анжуманда 150 нафар диний ва астрономия олимлари қатнашдилар.

Мусулмон киши коинотда ҳам ердаги каби ислом таълимотларга риоя этган ҳолда яшаши лозим. Уламоларнинг тавсияларига кўра, малайзиялик дастурчилар коинотда намоз вақтларини аниқлаб берувчи дастур ишлаб чиқдилар. Шунингдек, доимий равишда Маккани кўрсатиб турувчи қурилма ҳам ихтиро қилдилар. Ерда намоз вақтлари қуёш чиқиши ва ботишига қараб белгиланади. «Кун ёки тун» каби атамалар бўлмаган коинотда эса, намоз вақтлари 24 соатлик вақт ҳолатидан келиб чиқиб белгиланади. Бунда куннинг бошланиши коинотга училган жой вақтига қараб белгиланади. Шу билан бирга, мусулмон-фазогир худди узоқ сафарга чиққан мусулмондек, намозни қаср ўқиши ҳам мумкин.

Коинотдаги вазнсизлик сабаб, намознинг рукнларини тўлиқ бажариш имкони бўлмаганда, худди бемор кишидек ўтириб ёки ётган ҳолда адо этишлиши мумкин. Космик кемада сувнинг бир киши учун кундалик 4 литрлик чегараси бор. Шу сабаб, покланиш (тахорат) учун таяммумдан фойдаланиш ҳам мумкин.

Фазогир рамазон рўзасини ҳам одатдагидек тутиши лозим. Бунда фазогир коинотга кўтарилган макон вақтидан келиб чиқиб, қуёш чиқиши ва ботишига қараб адо этади.

Малайзиялик фазогир Музаффар Шукорнинг коинотга сафари сабаб ислом олимлари ердан ташқарида ҳам ислом таълимотларига амал қилиш қоидаларини ишлаб чиқдилар. Коинотда мусулмон кишининг қазоси етиб, вафот этса, ерга олиб тушиб, дафн қилинади. Буни иложи бўлмаган тақдирда, космик кемада ювиб, фазовий бўшлиққа чиқариб юборилади. Ерда яқинлари жаноза намозини адо этиб қўйишлари кифоя қилади.

- *«икки кутбда яшовчилардан намоз ва рўза соқит бўлади».* Бу масала қадимдан мусулмон уламолар томонидан ўрганиб келинган. «Ҳизбут-тахрир»дан бошқа бирор шахс ва тоифа зинҳор икки кутбда намоз ўқимай, рўза тутмай қўйиш ҳақидаги масалага мурожаат қилмаган. Балки, асосий масала у ерда яшовчиларнинг намоз ва рўза вақтлари қандай тайин қилинади? Ҳизб эса, буни бутунлигича йўқ қилиб қўя қолмоқчи.

Икки кутб хуудлариди яшовчи инсонларнинг ибодат масаласи бўйича «Ислом фикхи академияси» Брюссель анжуманини ва етук уламолар хайъатининг қарори йилнинг қайсидир вақт оралиғида тун жудаям қисқа, бошқа вақт оралиғида эса кундуз жудаям қисқа бўладиган ўлкалар ёки қуёш олти ой чиқиб, олти ой чиқмайдиган шаҳарларда намоз ва рўза вақтлари тўғрисидаги» 16-сонли қарори билан танишиб, аввалги ва ҳозирги уламоларнинг мавзуга оид ёзган манбаларини ўрганиб чиқиб, қуйидагиларни қарор қилган:

Кутбга яқин хуудлар уч қисмга бўлинади:

1. Тун ёки кундуз йигирма тўрт соат ёки йил ичида фасллар ҳар хил келишига қараб ундан ҳам кўпроқ давом этадиган ўлкалар. Бу ҳолатда ўша ўлкаларда намоз, рўза ва бошқа нарсаларнинг вақтлари ўзига яқинроқ йигирма тўрт соат ичида кеча ва кундуз бир-биридан фарқли келадиган шаҳарларга қараб белгиланади.

2. Қуёш ботишидаги шафақ то тонг отгунча йўқ бўлмай тура-всрадиган ўлкалар. Шунинг учун у ерларда қуёш чиқишидаги шафақни ботишидаги шафақдан ажратиб бўлмайди. Ушбу ўлкаларда хуфтон вақтининг чиқиши, рўзада оғизни ёпиш вақти ва бомдод намози вақтининг кириши икки шафақ бир-биридан фарқланадиган вақт оралигининг охирига қараб белгиланади.

3. Йигирма тўрт соат мобайнида кеча ва кундуз билинадиган ҳамда вақтлар фарқланадиган, лекин кеча йилнинг қайсидир вақт оралиғида жудаям узун ва бошқа вақт оралиғида эса жудаям қисқа бўладиган ўлкалар. Кеча кундуздан тонг отиши ва қуёш ботиши билан фарқланадиган, лекин кундузи ёзда жудаям узун ва қишда қисқа бўладиган ерларда яшовчи кишиларга беш вақт намозларни шариат бўйича билинган вақтларда ўқишлари вожиб бўлади. Аллоҳ таоло айтади:

أَقِمِ الصَّلَاةَ لِذُلُوكِ الشَّمْسِ إِلَى غَسَقِ اللَّيْلِ وَقِرْآنَ الْفَجْرِ
إِنَّ قِرْآنَ الْفَجْرِ كَانَ مَشْهُودًا

Қуёш оғишидан то тун қоронғусигача намозни баркамол адо этинг ва тонгги ўқишни (бомдод намозини) ҳам (адо этинг!) Зеро, тонгги ўқиш (фаришталар) ҳозир бўладиган (намоз)дир. (Исро,78)

Ушбу оятдан, беш вақт фарз намозларининг вақтларини аниқлаб олиш мумкин. Масалан. куёш оғиши билан пешин намози, соя икки баробарга етгач, аср намозининг вақти киради. Қоронғи тушиши билан, яъни куёш ботиши билан шом, сўнгра хуфтон намозларининг вақти киради. «Тонгги ўқиш» эса, бомдод намозидир. Аллоҳ таоло Қуръонда:

فَإِذَا قُضِيَتِ الصَّلَاةُ فَادْكُرُوا اللَّهَ قِيَامًا وَقَعُودًا وَعَلَىٰ جُنُوبِكُمْ
فَإِذَا أطمَأْنَنْتُمْ فَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ إِنَّ الصَّلَاةَ
كَانَتْ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ كِتَابًا مَّوْقُوتًا

Намозни адо этганингиздан сўнг Аллоҳни турган, ўтирган ва ёнбошлаган ҳолингизда эсланг. Хотиржам бўлганингизда намозни тўлиқ адо этинг. Албатта, намоз мўминларга вақтида фарз қилингандир. (Нисо,103)

Бурайда (розияллоҳу аңху)дан ривоят қилинади: «Расулulloҳ (соллalloҳу алайҳи васаллам) бир киши у зотдан намоз вақти ҳақида сўраганида, унга: «Биз билан бирга, бу иккисида намоз ўқи», дедилар (яъни, икки кунни қасд қилдилар). Куёш оғанидан сўнг Билолга буюриб, азон айттирдилар. Сўнг, унга буюриб, пешинни адо этдилар. Кейин унга (азон айтишни) амр қилиб, асрни адо қилдилар. Куёш тиниқ оппоқ бўлиб кўтарилиб турарди. Сўнг унга (азон айтишни) буюриб, куёш ботган пайтда шомни адо қилдилар. Кейин унга (азон айтишни) амр қилиб, шафақ ғоиб бўлган пайтда хуфтонни ўқидилар. Сўнг унга (азон айтишни) буюриб, тонг отган пайтда бомдодни ўқидилар. Иккинчи кун бўлгач, унга буюриб, пешинни совутдилар. Уни совутдилар ва уни совутишни ҳам ўрнига қўйдилар. Куёшнинг охири олдин бўлганидан юқорида кўтарилиб турган ҳолатда асрни ўқидилар. Шафақ ғоиб бўлишидан олдин шомни ўқидилар. Кечанинг учдан бир қисми кетганидан сўнг хуфтонни ўқидилар. Кейин бомдодни ўқидилар ва уни ёриштирдилар. Кейин: «Намоз вақти ҳақида сўраган қаерда?» дедилар. Ҳалиги киши: «Мен, эй Аллоҳнинг Расули», деди. Расулulloҳ (соллalloҳу алайҳи васаллам): «*Намозингизнинг вақти кўрганларингиз орасида*», дедилар» (Муслим ривояти).

Абдуллоҳ ибн Амр ибн Осс (розияллоҳу аъҳу)дан ривоят қилинади: «Расулуллоҳ (соллаллоҳу алайҳи васаллам): *«Пешиннинг вақти қуёш оғган пайтда ва агар аср ҳозир бўлиб қолмаса кишининг сояси ўзининг узунлиги баробари қадар бўлгунча. Асрнинг вақти қуёш саргайиб кетмагунча. Шом намозининг вақти шафақ гоиб бўлмагунча. Хуфтон намозининг вақти кечанинг тенг ярмигача. Субҳ намозининг вақти тонг отганидан қуёш чиқмагунча. Агар қуёш чиқса намоздан тийил. Чунки, у шайтоннинг икки шохи ўртасидан чиқади»*, дедилар» (Муслим ривояти).

Бундан бошқа беш вақт намознинг вақтларини белгилаш тўғрисида келган ҳадислар кўп. Уларда агар намоз вақтлари Расулуллоҳ (соллаллоҳу алайҳи васаллам) баён қилиб берган белгилар билан фарқланадиган бўлса, кундуз ва кечанинг узун-қисқалиги оралари ажратилмаган. Бу намоз вақтларини, белгилашга нисбатан айтилган гаплардир.

Рамазон ойи рўзасини тутишдаги вақтларини белгилашга келсак, агар кундуз шаҳарларда кечадан фарқланадиган ва иккиси қўшилганида йигирма тўрт соат бўлса, рўза тутишга қодир бўлган кишига Рамазон рўзасини тутиш фарз бўлади. Чунки, Ислом шариати ҳамма шаҳарларда инсонлар учун бир хилдир. Аллоҳ таоло айтади:

وَكُلُوا وَاشْرَبُوا حَتَّى يَتَبَيَّنَ لَكُمُ الْخَيْطُ الْأَبْيَضُ
مِنَ الْخَيْطِ الْأَسْوَدِ مِنَ الْفَجْرِ

Тонг пайтида оқ ип қора ипдан ажрагунча еб-ичавернинг. Сўнгра рўзани кечасигача батамом қилинг (Бақара, 6).

Аллоҳ тавфиқ эгасидир... Аллоҳ халқининг энг яхшиси саййидимиз Муҳаммадга, у зотнинг оилалари ва саҳобаларига саловату ва саломлар бўлсин!⁷».

Ислом фикҳи академиясининг ушбу қарори мазкур масалага узил-кесил ва қониқтирувчи жавобдир. Шу билан бирга шаръий далиллар ҳам етарли даражада баён қилинган. Аллоҳ таоло Қуръонда шундай дейди:

⁷ Қаранг: Ислом фикҳи академиясининг 1982 йил 4 февралдаги мажлис баённомаси.

وَمِنْ حَيْثُ خَرَجْتَ قَوْلٍ وَجْهَكَ شَطْرَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ
 وَحَيْثُمَا كُنْتُمْ قُولُوا وَجُوهَكُمْ شَطْرَهُ لِئَلَّا يَكُونَ لِلنَّاسِ عَلَيْكُمْ حُجَّةٌ
 إِلَّا الَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْهُمْ فَلَا تَنْشُؤْهُمْ وَآخِشُونِ
 وَلَا تَمَّ نِعْمَتِي عَلَيْكُمْ وَلَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ

Қайси жойдан (йўлга) чиқсангиз, юзингизни (намозда) Масжиди Ҳаром томонига ўгилинг! (Эй, мўминлар!) Қаерда бўлсангиз, юзларингизни ўша (Каъба) томонга ўгилингиз, токи гаразли одамларда сизларга қарши ҳужжат бўлмасин. Магар, улар ичида золимлари (хам) борки, сизлар улардан кўркмангиз, балки Мендан кўркингиз! Бу сизларга неъматларимни (янада) мукаммал қилиб беришим ва ҳидоят йўлини топиб олишларингиз учундир (Бақара, 149).

Бошқа оятда Аллоҳ таоло шундай марҳамат қилади:

وَلِلَّهِ الْمَشْرِقُ وَالْمَغْرِبُ فَأَيَّمَا تَوَلَّوْا فَوَجَّهُ اللَّهُ
 إِنَّ اللَّهَ وَاسِعٌ عَلِيمٌ

Машриқ ҳам, Мағриб ҳам Аллоҳникидир. Бас, қайси тарафга юзингизни қаратсангиз, ўша томонда Аллоҳнинг «юзи» мавжуддир. Албатта, Аллоҳ (фазли) кенг, доно зотдир (Бақара, 115).

Ибн Жарир ва бошқа олимлар бу оятни омм (барча учун) нозил бўлган деганлар. Яъни қиблани билмайдиган одам тахаррий⁸ қилгандан сўнг, ўша тарафга қараб намоз ўқиши жоиз бўлади. «Ҳизб»нинг даъвоси эса, Аллоҳнинг ҳукмларини ўзларича талқин қилиш ҳамда фарз амалларни инкор қилишдан бошқа нарса эмас.

– «Ўз маҳрамларидан бирига (онаси, опа-синглиси, қизи ва ҳ.к.) уйланган кишига ўн йил қамоқ жазоси бериш».

Аслида ўз маҳрамига уйланган инсоннинг жазоси ислом қоидалари бўйича аниқ қилиб белгилаб қўйилган бўлиб, у қатл қилинади. Аммо партия вакиллари бундай фатво беришларининг замирада гаразли мақсадлар ётгани очиқ оидин кўриниб турибди.

⁸ Кучли таҳмин. Бу масала бўйича фикх китобларидан батафсил маълумот олиш мумкин.

Шунингдек, улар муқаллид (имонига далил келтира олмайди-ган киши)нинг имони имон бўлмаслиги, ҳизбнинг фикрати ва тариқатига имон келтириш зарурлиги, шаръий манбалардан ақл ва тафаккурни устун қўйилиши каби хато ғояларни илгари суради.

Ташкилотнинг назарий манбалари. Таълимот назарияси Набахоний ва унинг издоши Абдул Қаддим Заллумнинг «Ислом низоми», «Ислом давлати», «Халифалик», «Исломий оламга қайнок нидолар» ва «Ҳизбут-таҳрирнинг тушунчалари», «Демократия – куфр низоми» ва «Сиёсий онг» каби китобларида баён этилган. Уларда Ғарб цивилизацияси ва дунёвий давлат тамойиллари қораланган, демократия, конституция, сайлов каби сиёсий институтлар инкор қилинган ҳолда, турли мамлакатларда радикал «ислом» ғояларини тарғиб қилиш, давлат тўнтариши орқали ҳокимиятни қўлга киритиш ҳамда халифаликка асосланган тузумни ўрнатиш асосий мақсад сифатида илгари сурилади. Шунингдек, «Ҳизбут-таҳрир» ўзининг тарғибот-ташвиқот ишларида «Ҳизбий уюшма», «Иzzат ва Шараф сари», «Идорий тўппам», «Халифалик тушунчалари», «Манҳаж», «Молиявий бозорлардаги беқарорлик», «Исломий шахсият» китоблари ҳамда «ал-Ваъй» ва «Роя» журнали каби нашрларга ҳам асосланади.

Молиявий манбалари. Маълумотларга кўра, «Ҳизбут-таҳрир» катта молиявий базага эга. Айрим кузатувчиларнинг хулосаларига кўра, «Ҳизбут-таҳрир»нинг бошқарув вакилликни улар билан доимий алоқада бўлган халқаро террорчилик ташкилотлари ҳам қўллаб-қувватлаб келган. Жумладан, «ал-Қоида» ва унинг таркибига кирувчи айрим террорчи ташкилотлар томонидан молиялаштирилгани ҳамда «Ҳизбут-таҳрир» ҳаракати аъзоларини ўз ҳарбий лагерларида тайёргарликдан ўтказишда амалий ёрдам берганликлари бунга мисол бўлади. Шу билан бирга, «Ҳизбут-таҳрир» томонидан «ҳазина»ни бойитиш учун исталган бошқа маблағлар (адабиёт соҳуви, тижорат тузилмалари ва ҳаракат тарафдорлари бўлган алоҳида шахсларнинг ихтиёрий ажратмалари ва бошқалар) ташкил этади. Шунингдек, бир қатор ғарб давлатларидаги хусусий ширкатлар ҳизб мактабларига молиявий ёрдам кўрсатиб боради. Жумладан, «Ofsted» ташкилоти юқорида айtilган мактабларни «ислом этикаси» бўйича мактаб келади. Расмий маълумотларга кўра, мазкур мактабларга 2009 йилнинг ўзида 113 миллион 411 минг фунт стерлинг миқдорида давлат грантлари ажратилган.

Бундан ташқари, «Ҳизбут-таҳрир» ташкилотига аъзо шахслардан табарруот (аъзолик бадали) йиғиб борилади, яъни ҳар бир ҳаракат аъзоси ўз даромадининг 5-20 фоизи миқдорида тўлаши шарт бўлган молиявий тўлов ажратади.

Фаолият услублари. Ато Абу Рашта бошчилигида ҳаракат 2006 йилдан «Ҳизбуллоҳ»нинг террорчилик амалиётларини қўллаб-қувватлаб, Исроил-Ливан можаролари (исроиллик оддий аскар Геладнинг олиб қочилиши)да иштирок этган ҳамда АҚШ, Исроил, Европа иттифоқи ва Россияга қарши қуролли «жиҳод» эълон қилган. Бу эса, ташкилотнинг асл мақсадини фош қилди. Чунки, бу давргача «Ҳизбут-таҳрир», гўёки ташкилотнинг барча ҳаракатлари фақатгина ғоя ва мафкурага қаратилган бўлиб, қуролли тўқнашувларга умуман алоқаси йўқ эканини таъкидлаб келган эди.

«Ҳизбут-таҳрир»нинг фаол ҳаракати 1970–1980 йиллардан буён Покистон, Индонезия, Филиппин, 1990 йиллар бошидан эса Марказий Осиё давлатларида, 2003-2004 йиллардан Қрим ярим ороли ва Россиянинг бир қатор минтақаларида кузатилмоқда.

Сўнгги йилларда «Ҳизбут-таҳрир»да ғоявий яқдиллик йўқолиб, фаолиятида юзага келган самарасизлик таркибий бўлинишларга олиб келди. Ундан «Ҳизбун-нусра» гуруҳи ажралиб чиқди. Шунингдек, «Ҳизбут-таҳрир»нинг «Аёллар қаноти» кучайтирилиши баробарида, улар орасида ўзини ўзи ўлдириш амалиётидан кенг фойдаланилмоқда. Улар ёш киз ва аёлларга «уй тутиш сирлари» (пазандалик, тикувчилик)ни ўргатиш орқали ҳаракатнинг ғояларини тарғиб этиш, тузоққа илинган аёлларни гўёки, «ҳижрат» қилиш йўлида чет давлатлардаги ўз «биродарлари»га ёрдам бериш учун жўнатиш ёки жазо муддатини ўтаётган жамоа аъзоларига турмушга чиқишга даъват этиш каби амалиётлар билан шуғулланмоқдалар.

Тузлиши. «Ҳизбут-таҳрир»нинг аъзолари ўртасида мансабдорлик вазифалари аниқ белгиланган бўлиб, унга кўра «Амир қиёдат» (дунё бўйича халифалик давлатининг энг катта раҳбари), «мўътамад» (вакил, маълум бир давлат бошлиғи), «маъсул» (жавобгар, вилоят бўйича бошлик), «накиб» (раҳбар, раис, туман бўйича бошлик), унинг ёрдамчиси эса «накиб ёрдамчиси» ва ундан кейинги лавозимдагилар «жиҳоз аъзолари» (бошқарув идора аъзолари) деб аталади. Ҳаракатга кирувчиларни ўқитишга масъул-

ларни «мушриф» (гуруҳ раҳбари) дейилса, ўқувчиларни «дорис» (ўқувчи маъносида) деб белгиланган.

Шу ўринда қайд этиш жоизки, «Ҳизбут-таҳрир» ҳам ўзига хос ижтимоий муҳитни яратиш мақсадида «ҳалқа»ларга оила аъзолари, яқин қариндошлар, дўстлар, маҳалладошлар, ён-атрофдаги моддий жиҳатдан кам таъминланган шахсларни жалб қилишга алоҳида эътибор берган.

Ҳаракатга аъзолик. «Ҳизбут-таҳрир» даъватчилари, асосан динга мойиллиги бўлган ёшларни (улар ўзининг одоби, тарбияси ва оилавий ахлоқи билан бошқаларга ўрнак бўла оладиган ва ўзи ҳам даъват қилганида «бешлик» ҳалқалар тузиб, шахсларга ўз сўзини ўткази оладиган бўлиши шарт) жалб қилиб, уларни ҳалқаларда аввал ислом динига оид суҳбатлар билан билим даражасини аниқлашади. Кейинчалик булар орасидан иқтидорли, даъватини бошқаларга ўткази оладиган ва ҳаракатга фойда келтирадиган (моддий, давлат бошқарув идоралари ходимлари бўлган шахслар эса ўзларининг бошқаларга нисбатан таъсир доиралари ва ўзига хос жиҳатларига қараб) ажратиб олиниб, уларга аста-секин «Ҳизбут-таҳрир»нинг тактик стратегиясини белгилаб берувчи «Ислом низоми» асосида дарс берилади. Ушбу китоб тўлиқ ўрганилгач, (дарслар ҳафтада икки марта, жами уч ойдан бир ярим йилгача бўлган вақт мобайнида давом этиши мумкин) дорис мушриф ёки нақиб томонидан тайинланган вакил иштирокида, қасам қабул қилувчи (жиҳоз аъзоларидан бири)нинг уйида қасамёд қилдирилади. Қасамёд қилган шахс «Ҳизбут-таҳрир»нинг ҳақиқий аъзоси деб ҳисобланади ва у ўртача бир ой мобайнида ўзи учун ҳалқа тузиб, уни бошқариши лозим бўлади.

Шу ўринда таъкидлаш керакки, «Ҳизбут-таҳрир» сафига кўшилаётган янги аъзолар қабул қиладиган қасамёднинг моҳияти ҳаракат ғояларини ҳаётга татбиқ қилиш учун барча куч ва саъй-ҳаракатларни сафарбар қилишни талаб этади. Бунда «Ҳизбут-таҳрир»га садоқатли бўлиш, эълон қилинадиган «жиҳод»да фаол қатнашиш, ҳаракат ғоялари рад этиладиган мамлакатнинг конституциявий тузумини ағдариб ташлаш, унинг ўрнига «исломий халифалик»ни қуриш ва бу йўлда ўз амирининг буйруқларини сўзсиз бажариш ҳақидаги ваъдалар ва мажбуриятларни ўз ичига олган қасамёднинг кўлда Куръон билан қабул қилинишига алоҳида эътибор берилади.

Минтақадаги фаолияти. «Ҳизбут-таҳрир»нинг Марказий Осиё минтақасидаги фаолияти XX асрнинг 80-йилларнинг охири 90-йилларига тўғри келади. Бу даврда «Ҳизбут-таҳрир»нинг таълимотларига оид чет давлатларда нашр этилган мутаассибликка йўғрилган ва юкорида қайд этилган ғоялар акс этган турли хилдаги китоб, рисола ва журналлар ноқонуний йўллар билан юртизмизга кириб келди. У ўзининг тарғибот ишларини мунтазам равишда жумладан, ҳозирги кунда ҳам дунёнинг сиёсий, иқтисодий ва диний манзарасини «Ҳизбут-таҳрир»нинг қарашларидан келиб чиққан ҳолатда қоралаб ёзилган варақаларни тарқатиш амалиётини қўллаб келмоқда. Шунингдек, «Ҳизбут таҳрир» минтақада мусулмонларга иқтисодий кўмак бериш, коммунал тўловлар масаласида қўллаб-қувватлаш, уларнинг ҳуқуқларини ҳимоя қилиш, ёш оилаларга уй қурилишида ёрдам бериш, байрамларда халққа ош тарқатиш орқали ўзига бўлган ишончни орттириб, тарафдорлар сонини оширишга ҳаракат қилмоқда.

Террорчилик ҳаракатларидаги иштироки. «Ҳизбут-таҳрир» фаолларининг мусулмон дунёсига мансуб бир қатор давлатларда конституциявий тузумга қарши қаратилган террорчилик амалиётларида иштирок этгани ҳам уларнинг асл қиёфасини очиқ-ойдин намойиш этади. Жумладан, 1968, 1974 ва 1977 йилларда «Ҳизбут-таҳрир» аъзолари Иорданияда, 1974 йилда эса Мисрда ҳарбий исён кўтаришга уринган. 2000 йил январда эса Сурия ҳуқуқни муҳофаза қилиш идоралари томонидан ҳукуматга қарши ғалаёнлар кўтаришга тайёргарлик кўраётган ташкилот фаолларининг 800 нафари қамокқа олинган.

2002 йилда Филиппинда қамокқа олинган ташкилотнинг бир гуруҳ фаолларидан катта миқдордаги портловчи моддалар ва ўқотар қуроллар қўлга олинishi баробарида уларнинг «ал-Қоида» террорчи ташкилотининг маҳаллий тузилмалари билан яқин алоқада бўлгани ҳам аниқланган. Бу эса «Ҳизбут-таҳрир» ташкилоти ўз фаолиятини халқаро террорчилик тизимининг таркибий қисми сифатида ташкил этаётганидан далолат беради.

Бундан ташқари, 1999-2005 йилларда мазкур ҳаракатнинг Қуддус шаҳридаги бўлими аъзолари томонидан Туркия, Миср ва Ватикан каби мамлакатлардан зиёратга келган расмий делегациялар раҳбарлари, шунингдек, АҚШ собиқ Президентининг рафиқаси Лора Бушга нисбатан ҳужум уюштиришга қаратилган хатти-ҳа-

ракатлари полиция томонидан бостирилган. 2009 йилнинг апрель ойида эса Бангладешнинг Куштия шаҳрида полиция томонидан 31 нафар «Ҳизбут-таҳрир» аъзоси қўлга олинган. Расмийларнинг баёнотига кўра, қўлга олинган шахслар томонидан террорчилик ҳаракатларини амалга ошириш режалаштирилган бўлиб, улардан кўплаб миқдорда портловчи модда топилган.

Шу билан бирга, фитналарнинг доимий муваффақиятсизликка учраши, «Ҳизбут-таҳрир» раҳбарияти орасида ушбу ҳаракатлар ташкилотнинг «ажралиб» чиққан қисми томонидан амалга оширилди, деган даъво билан айбни бўйинларидан соқит қилишга интилишдек амалиётнинг келиб чиқишига сабаб бўлишини таъкидлаш зарур.

Вақт ўтиши билан «Ҳизбут-таҳрир»нинг ичида бир қанча бўлинишлар юз берди. Натижада қатор янги гуруҳлар пайдо бўлади. Ажралиб чиққан оқимлар янада агрессивлиги билан ажралиб туради.

Мазкур бўлинишнинг асосий сабаби, «Ҳизбут-таҳрир» томонидан тузилган қатор режаларининг муваффақиятсизлиги билан боғлиқ бўлган. Бугунги кунда партиядан ажралиб чиққан оқимлар қаторида қуйдагиларни санаш мумкин:

1. Фаластин исломий жиҳоди (ФИЖ) – Ушбу ташкилотнинг ғоявий раҳнамоси 1998 йилда Омон шаҳрида вафот этган «ҳизб»нинг собиқ аъзоси Асад Баюд Тамимий ҳисобланади. Баъзи манбаларда гуруҳ асосчилари сифатида Фатҳий Шикоқий ва Абдулазиз Авдалар зикр қилинади. ФИЖнинг шаклланиш жараёни бир неча ўн йил давом этган. Шу сабабли ҳам унинг асосчилари хусусида фарқли маълумотлар мавжуд. Ташкилот 70 йилар охирларида вужудга келган бўлса-да, расман 1981 йили Мисрда ўз фаолиятини бошлаган.

Ташкилот Мисрдаги 1987 йил воқеаларидан сўнг Ливанга кўчиб ўтган. Уша ердан туриб Эрон ҳукумати билан тўғридан-тўғри алоқалар ўрнатилган. 1989 йилда эса Шикоқий ташкилотнинг штаб-квартирасини Дамашқ шаҳрига кўчирган. Ташкилот 4 та бирлашмани ўз ичига олади. Ҳаракатнинг АҚШ, Германия, Англия ва Кипрда марказлари мавжуд.

ФИЖнинг ҳаракатлари асосан Исроилга қаратилган бўлсада, бошқа яқин шарқ мамлакатлари Ливан, Иордания каби давлатларда ҳам шундай уришишлар кузатилган. Таҳлилчилар ташкилотга

Эрон ҳукумати молиявий кўмак бериб туради, деган тахминни илгари сурадилар. Бунга ташкилот раҳнамоларининг Хумайний билан алоқалари мустаҳкам бўлгани далил сифатида келтирилади.

Ташкилот ўзининг асосий мақсади сифатида Исроил ҳарбийлари ва фуқароларига нисбатан террорчилик ҳаракатлари олиб боришни белгилаган. Мазкур ҳаракатлар Шўро Кенгашининг фатволари асосида олиб борилади. Шўро Кенгаши тўққиз аъзодан иборат бўлиб, улар томонидан ташкилотнинг ҳарбий тузилмаси бошқариб борилади.

ФИЖ Хон-Юсуф, Шайх-Ризвон ва Джелазун каби шаҳарларда ҳарбий баъзаларга эга. Жангарилар фаолияти Рамазон Абдуллоҳ Салоҳ исмли шахс томонидан бошқарилади.

1994 йилда ташкилот раҳбари 70 кишидан иборат худкушларни Исроил ва АҚШга қарши тайёрлайди. 1995 йил Исроил махсус кучлари томонидан Малтада Фатҳий Шикоқийнининг атрофидаги жангари фаоллар йўқ қилинган.

2. Ал-Муҳажирун – «Ҳизбут-таҳрир» ташкилоти номидан мутаассиб-террористик қарашларини тарғиб қилувчи мазкур гуруҳ Лондон шаҳрида фаолият кўрсатади. Гуруҳга Умар Бакрий Муҳаммад Фустақ асос солган. У 1986 йили Буюк Британияда сиёсий бошпанага эришади. Унгача эса бу шахс мутаассиб қарашлари учун Саудия Арабистонидан сургун қилинган эди. Лондонда эса, у радикал мусулмонлар гуруҳлари орасида катта ҳурмат қозонади.

Умар Бакрий Фустақ – «Ҳизб»нинг Британиядаги муфтийси ҳисобланувчи бу шахс 1958 йили Суриянинг Ҳалаб шаҳрида таваллуд топган. 1967 йилда оиласи Ливан жанубига кўчиб ўтади. 1977 йилда Дамашқ университетининг усулул-фикҳ ва шариат факультетини тамомлаган. 80-йиллар бошларида у Саудия Арабистонининг Жидда шаҳрига боради. Кейинроқ, ар-Риёда «ал-Муҳажирун» номли кичик гуруҳ ташкил қилиб, уни «Ҳизбут-таҳрир»нинг бўлими, деб эълон қилади. Кўп ўтмай, у ҳукумат томонидан ҳибсга олиниб, мамлакатдан чиқариб юборилади.

Доктор Ҳанифнинг таъкидлашича, 1996 йилдан бошлаб Британияда «ал-Муҳажирун» ҳаракати фаолиятида жонланиш кузатилади. Британия хавфсизлик хизмати собиқ аъзоси Жон Лофтуш Умар Бакрийнинг «МИ-6»нинг доимий аъзоси бўлганини фош қилган. Шунингдек, Бакрий Фустақ 2005 йил Лондондаги портлашларга қадар «МИ-5» хизматининг ҳам махфий ходими ва хабарчиси

сифатида фаолият олиб борган. Шу давр давомида, у йигирмадан ортик разведкага оид йигилишларда иштирок этган. Айнан шу махфий ташкилот Умар Бакрийни «агар ҳизб халифаликни курса унинг Британиядаги элчиси» этиб тайинланишига ишонтирган.

Қизиги, у бир неча йиллар давомида Лондонда очикчасига ўзининг «иймонсизлар»га қарши Фаластин, Афғонистон, Босния, Чеченистон ва бутун дунё бўйича жиҳодга тарғиботи учун ҳеч қандай жазога тортилмади. Аммо, 2004 йил Англия Бош Вазири Тони Блейрни «Ироққа уруш қилгани учун қатл қилиш лозим» деган чақириқлари учун дарҳол қамоққа олинди. Лекин ҳеч қандай айбловлар қўйилмасдан қўйиб юборилган.

Бакрий ўзига эргашганларга айнан қандай таълим берганилигини унинг қуйидаги сўзларидан ҳам билиб олиш мумкин: «Биз фуқаролар ёки фуқаролиги йўқ одамлар, айбдор ёки айбсизлар орасини ажратмаймиз. Биз фақат мўъминлар ва кофирлар ўртасини ажратамиз. Кофирнинг ҳаёти эса, бир пул. У – муқаддас эмас».

Мадрид метроларидаги портлашларни шарҳлаб Бакрий қуйидагиларни айтган: «Мадридда содир бўлган воқеалар – бу қасос. Кўзга кўз, тишга тиш, жонга жон».

Ажабланарли кўринсада, бироқ Британия ҳукумати томонидан айтилган сўзларга ҳеч қандай эътибор берилмаган. Шу тариқа, Британия ҳукумати «ал-Муҳожирун» томонидан Чеченистон, Кашмир ва Афғонистонда «жиҳод» қилиш учун етти юзга яқин кўнгиллиларни тайёрлаётгани таъкидланганида ҳам, буни эътиборсиз қолдирган. Буюк Британия Ташқи ишлар вазирлиги «ал-Муҳожирун» ташкилотига хорижга ёлланма аскарларни юборишга тўсқинлик қилиш имконияти мавжуд эмаслигини таъкидлаганди. Фақатгина 2005 йил июль ойидаги Лондондаги портлашларда Бакрийнинг террорчилар билан алоқаси борлиги борасидаги тахминлардан сўнг, ташкилот расман тақиқланди ва раҳбари давлатдан чиқарилиб юборилди. Шундан сўнг, Бакрий Ливанда қўним топган.

2006 йили Исроил-Ливан можароси вақтида Умар Бакрий Британияга чиқиб кетишга ҳаракат қилади. Бироқ уни қироллик ҳудудига киришига рухсат берилмайди.

Эътиборли томони, Бакрий Лондонда демократик жамиятларга қарши курашган бўлса, Сурияда эса, демократия ва эркинлик жамиятини яратиш мақсадида ваҳҳобий-салафийлар ва «ал-Қоида» билан бирлашиб, ҳукуматга қарши курашмоқда.

Ҳозирги даврдаги «Ҳизбут-таҳрир» раҳнамози Абу Раштага бўлган ишончсизлик Умар Бакрийнинг обрўсини янада ошириб юбормоқда. Унинг молиявий манбаси ҳам етарлича бўлгани боис фаолият олиб боришдаги ҳаракатлари анчайин осон кечмоқда.

3. Акромийлар – кейинроқ батафсил маълумот берилади.

4. Ҳизбун-нусра – (ғалаба партияси). «Ҳизбут-таҳрир»нинг варақа тарқатиш орқали очиқ даъват қилиш усулларида норози бўлиб юрган Шарипжон Мирзажонов қамоқдан чиққанидан кейин ўз ташкилотига асос солади. Ташкилот ўз фаолиятини махфий тарзда олиб борган. Аъзолари асосан экстремистик ташкилотлардаги фаолияти учун жазони ўтаб чиққан шахслардан иборат. Улар «Ҳизбут-таҳрир»нинг «Ислом низоми» китоби асосида 6 ойлик тайёргарликдан ўтганлар.

«Ҳизбун-нусра» «Ҳизбут-таҳрир» каби халифалик куришни орзу қилган ва фаолиятини ўта махфий суръатда олиб бориши ҳамда интизомнинг қаттиқлиги билан ажралиб турган.

Ҳаракатга муносабат. Буюк Британиянинг бир қатор шаҳарлари, Франкфурт-на-Майне (Германия), Истанбул (Туркия), Лакнау (Ҳиндистон), Жидда (Саудия Арабистони), Қуддус (Фаластин), Куала-Лумпур (Малайзия) ва Жакарта (Индонезия)да «Ҳизбут-таҳрир» марказлари фаолият олиб борган. Мазкур ташкилот Ўзбекистон, Қозоғистон, Қирғизистон, Тожикистон, Ливан, Миср, Иордания, Германия, Россия, Покистон ва Сурия каби бошқа бир қатор давлатларда қонун билан тақиқланган. «Ҳизбут-таҳрир»нинг халифалик барпо этиш ғояси бирорта мусулмон мамлакатларида акс-садо топмай, бутун дунё мусулмон уламолари йиғилишларида ҳам кескин танқидга учраб келмоқда. Шу ўринда қайд этиш жоизки, дунёнинг кўпгина мамлакатларида яширин фаолият олиб боришга уринган «Ҳизбут-таҳрир» ташкилоти ўзини террорчилик фаолиятига алоқаси йўқ эканини узоқ вақт таъкидлаб келди. Аммо уни ушбу ғараз мақсадда қўллаб келаётган кучлар бугун ҳам жаҳон ҳамжамиятида, афсуски, йўқ эмас. Ўз умрини яшаб, тарих саҳнидан тушиб кетган, бугунги воқеликка мутлақо тўғри келмайдиган хаёлий халифаликни барпо этиш учун ҳар қандай амалий ҳаракатлардан тийилмаслик, жумладан, қурол ишлатишни тарғиб қилиш орқали мусулмонлар онгига энг ашаддий ғояларни сингдиришни ўзининг дастурий вазифаси қилиб олган ҳамда уни ҳаётга татбиқ

этишга жон-жаҳди билан уринаётган бундай гуруҳни террорчилик фаолиятига алоқадор экани, шубҳасиздир.

Туркистон ислом ҳаракати.

Ташкилот номи. «Туркистон ислом ҳаракати» – экстремистик ва террорчи ташкилоти. Ушбу ташкилот 1996 йилда «Ўзбекистон исломий ҳаракати» номи остида ташкил этилган. Маълумотларга кўра, 2001–2002 йиллар атрофида жамоа ўз номини «Туркистон ислом ҳаракати» деб ўзгартирган, бироқ амалда ташкилотнинг эски номи қолган.

Асосчиси ва юзага келиш тарихи. Унинг асосчилари Тоҳир Йўлдошев ва Жума Ҳожиев бўлиб, ҳаракат таркибига 1992-93 йилларда Ўзбекистонда фаолияти тақиқланган «Адолат уюшмаси» (Наманган), «Ислом уйғониш партияси» (1990 йил Астраҳанда асос солиниб, 1991 йил январдан Ўзбекистонда фаолиятини бошлаган), «Одамийлик ва инсонпарварлик» (Қўкон), «Туркистон ислом партияси», «Ислом лашкарлари» (Наманган) каби экстремистик гуруҳларнинг собиқ аъзолари кирган.

1993 йили Ўзбекистондан қочган Тоҳир Йўлдош 1996 йили «Ўзбекистон ислом ҳаракати»ни тузди. 1999 йилда Тожикистоннинг Жирғатол туманида қўним топади ва ўша ердан Қирғизистоннинг Боткент вилоятига ҳужум уюштиради.

2001 йил октябрда Қундузда (Афғонистон) аксилтеррор операцияси жараёнларида халқаро кучларга қарши курашда иштирок этган «Ўзбекистон ислом ҳаракати»нинг ҳарбий етакчиси Жума Намангоний бомбардимон вақтида ўлдирилади. Шундан сўнг, Тоҳир Йўлдош бошчилигидаги ҳаракат аъзолари Афғонистонни тарк этишга мажбур бўлади ва Покистон худудига, асосан, шимолий ва жанубий Вазиристонга келиб жойлашади. У ерда «Толибон» ҳаракати билан бирга Покистон армиясига қарши кураш олиб боради. 2009 йил август ойида Вазиристонда авиа ҳужум натижасида Тоҳир Йўлдош қаттиқ жароҳат олиб, вафот этади. Тоҳир Йўлдош вафотидан сўнг, жамоани унинг куёви Усмон Одил бошқаради. 2012 йил апрель ойида Покистон худудида учувчисиз самолёт зарбаси натижасида Усмон Одил ҳам вафот этади. Ундан сўнг «Туркистон ислом ҳаракати»га Усмон Ғозий исмли шахс етакчилик килади.

Ташкилотнинг асосий мақсади. Марказий Осиё худудида «Буюк ислом халифалиги»ни тиклаш, унда мусулмонлар яшайди-

ган Кавказ ва Россия Федерациясининг Волгабўйи республикаларини қамраб олишдан иборат бўлган.

Ташиқлот гоёлари. «Туркистон ислом ҳаракати» ҳар қандай янгиликни, қабрларни зиёрат қилиш, дунёдан ўтганлар руҳига бағишлаб, Куръон тиловат қилиш, қабр устига белги – қабртош қўйиш, мусиқа, театр, тасвирий санъатни «бидъат» санаши, туғилган кун нишонлашни кечирилмас гуноҳ деб ҳисоблаши уларнинг гоёлари асл ислом аҳкомлари ва ҳанафийлик таълимотига бутунлай зид эканини кўрсатади.

Кундалик ҳаётимизда кўп учрайдиган мазкур ҳолат бўйича Ўзбекистон мусулмонлари идораси томонидан «Қабристонларни зиёрат қилиш одоби ҳақида»ги фатво қабул қилинган. Унда қабрларни зиёрат қилиш суннат амаллардан экани таъкидланиб, Пайғамбар (алайҳис-салом)нинг: *«Сизларга қабрлар зиёратини тақиқлаган эдим. Мана энди қабрларни зиёрат қилаверингиз, зеро у сизларга охирашни эслатади»*, – деган ҳадислари келтирилади.

Фатвода зиёрат этувчи киши қабрда ётганлардан мадад сўраб, ундан ҳожатини раво қилинишини талаб қилмаслиги, ҳар қандай ҳожатларни раво этишни бевосита фақат Аллоҳнинг ўзидан сўралиши лозимлиги, қабрларга шам ёқиш, қабр тошларини ўпиш, унинг устида ўтириш, босиб юриш, қабр рўпарасида намоз ўқиш солиҳ амаллардан эмаслиги, шунингдек, қабристон зиёрати учун муайян бир вақт белгиланмагани, уни исталган вақтда зиёрат қилиш мумкинлиги қайд қилинган. Айрим манбаларда жума куни зиёрат қилишнинг фазли ҳақида сўз юритилган. «Минг бир фатво» китобидаги 427-фатвода: «Мозор ва қабристон зиёратининг одобларидан бири маййитнинг оёқ томонларидан келиб, салом бергач, тик турган ҳолда дуо қилишдир. Пайғамбаримиз (алайҳис-салом) «Жаннатул Бақиъ» қабристонини зиёрат қилганларида шундай қилар эдилар. Агар оёқ томондан келишнинг имкони бўлмаса, бошқа томонлардан келиш мумкин. Салом бергандан кейин шундай дейди: «Ассалому алайкум, йа аҳлал кубур антум лана салафун ва наҳну би асарикум табаун. Ва инна ин шааллоху бикум лаҳиқун». Агар арабча айта олмаса, унинг таржимасини айтса ҳам бўлади: «Ассалому алайкум, эй қабр аҳли! Сизлар бизга салафларсиз. Бизлар сизга эргашувчимиз. Биз ҳам Худо хоҳласа сизларга етамиз». Шундан кейин билса «Ёсин» сураси ёки ўн бир марта «Ихлос»

сураси ёхуд билган сура ва оятларини ўқиб, савобини майитлар руҳига баҳшида этади», – деб келтирилган.

Фаолият услублари. 1996 йилда ҳаракат мустақил ташкилот сифатида шакллангач, унинг раҳбари Тохир Йўлдошев (Амир Муҳаммад Тохир Форук), ҳарбий қанот раҳбари Жумабой Ҳожиев (Жума Намангоний, Фотих) ва пресс-марказ бошлиғи ҳамда Тохир Йўлдошевнинг ўринбосари Зубайр ибн Абдурахмон (Абдурраҳим) бўлган. 2002 йилгача «Ўзбекистон ислом ҳаракати»нинг штаб-квартираси «Толибон» ҳаракатининг марказларидан бири Қандаҳорда жойлашган эди. Ушбу даврда ҳаракат раҳбарияти махсус уламолар кенгаши тузган ҳолда «жиҳод», «ҳижрат» ва бошқа масалалар юзасидан шаръий фатволар тайёрлаш, ташкилотнинг босма нашрлари, аудио ва видеоматериалларини кенг кўламда нашр этиш ва Марказий Осиё Республикаларида тарқатишга ургу берган. Шунингдек, ҳаракат аъзоларининг бир қисми «ал-Қоида» ташкилотининг Кавказдаги вакили Умар Хаттоб қўли остидаги «Кавказ ислом институти» лагерларида тайёргарликдан ўтган.

Шунинг билан бирга, «Ўзбекистон ислом ҳаракати» жангарилари Мозори-Шариф, Қундуз, Қобул атрофи (Афғонистон), Пешавор, Панжоб, Лаҳор (Покистон)да жойлашган махсус лагерларда хорижий йўриқчилар қўлида тайёргарликдан ўтган. Тайёр бўлган жангарилар сараланиб, Туркия, Эрон ва бошқа мамлакатлар орқали ўтган махфий йўллар орқали Марказий Осиё республикаларига юборилган.

Ҳозирги кунда «Туркистон ислом ҳаракати» «Покистон толибон ҳаракати» билан бирга ҳукумат ҳарбий кучларига қарши «Вазиристон урушлари» (жангариларнинг талқинида – «Вана ғазоти») номи остида танилган қуролли тўқнашувларда ҳамда Афғонистон ҳудудидаги террористик ҳаракатларда иштирок этмоқда. Шу билан бирга, ҳаракат жангарилари Афғонистоннинг шимолий ҳудудларига ўрнашиб олиб, Марказий Осиё республикаларидаги нисбатан кўпуровчилик ҳаракатларини фаоллаштиришга қаратилган ҳаракатларни амалга оширмоқда. Ташкилотнинг фаолият услубларида партизан уруши олиб бориш, ҳукумат ва ҳарбий объектларни ўққа тутиш, йўлларни миналаштириш, шунингдек, ҳудкуш террорчилик каби усуллардан кенг фойдаланади. Бу йўлда ташкилот кўпроқ хорижий мамлакатлардаги Марказий Осиё, хусусан, Ўзбекистондан келган меҳнат мигрантлари ичида ёллаш ишлари ўтказиш, ик-

кинчи босқичда янги аъзолар имкониятлари орқали бевосита Ўзбекистонда яшаётган шахсларни ўз сафларига жалб этишга катта эътибор қаратади.

«Туркистон ислом ҳаракати» раҳбари Усмон Ғозий тарафидан 2014 йил 26 сентябрь куни баёнот эълон қилинди. Унда «Ироқ ва Шом ислом давлати»нинг халифалик эълон қилингани ҳақидаги хабари «Туркистон ислом ҳаракати» томонидан қўллаб-қувватлангани айтилади ва у билан бир сафда эканлигини маълум қилади.

2015 йилнинг март ойида «Туркистон ислом ҳаракати»нинг ИШИД раҳбарига байъат бериши ва 2018 йилнинг 2 августида «Туркистон ислом ҳаракати» ИШИДнинг Хуросон бўлини маси деб эълон қилиниши билан ҳаракат расман ИШИДнинг бир қисмига айланди.

Тузлиши. Ташкилот 5-7 кишидан иборат («жамоат» деб аталмиш) кичик ячейкалардан тузилган бўлиб, «жамоат» аъзолари фаол жисмоний тайёргарлик билан шугулланиб, қўпоровчилик ишларини амалга оширишга ўргатиб борилган.

Молиявий манбалари. Ташкилотнинг молиявий манбалари «ал-Қоид» ва «Толибон» ҳаракати раҳбарияти томонидан ажратилган моддий ёрдамдан ташқари Покистон, Туркия ва Форс кўрфази мамлакатларида жойлашган айрим нодавлат исломий жамғармалари томонидан ажратиладиган ҳомийлик ёрдами, шунингдек, босқинчилик, зўравонлик ва гиёҳванд моддаларнинг ноқонуний савдосидан иборат. Жумладан, «Туркистон ислом ҳаракати» гиёҳванд моддаларни Афғонистоннинг шимолий ҳудудларидан Марказий Осиё орқали Россия ва Европага етказишда фаол иштирок этади.

Минтақадаги фаолияти. Ташкилот раҳбарлари томонидан Марказий Осиё давлатларига қарши куролли «жиҳод» эълон қилинган бўлиб, гуруҳ жангарилари 2000 йилдан буён минтақадаги Ўзбекистонга қўшни республикалар ҳудудида қатор террорчилик ҳаракатлари содир этган.

Ўзбекистонда ҳаракат фаолияти таъкиб остига олинган, унинг аъзолари қўшни Тожикистон ва Афғонистонга қочиб кетган. Уларнинг аксарияти Тожикистонда «Бирлашган тожик муҳолифати» тарафидан туриб фуқаролик урушида қатнашган. Бироқ Тожикистон ҳукумати ва муҳолифат ўртасида ўрнатилган сулҳ шартнома шартларидан қониқмаган ҳаракат аъзолари 1999 йилнинг август

ойида шимолий Тожикистон ва жанубий Қирғизистон ҳудудларига бостириб киришган. 2002 йил декабрь ойида Қирғизистоннинг Бишкек шаҳрида, 2003 йил май ойида Ўшда бир қатор терактларни амалга оширишган.

Террорчилик ҳаракатларида иштироки. 1997-2001 йиллар мобайнида Ўзбекистон хавфсизлигига бевосита таҳдид солган. Жумладан, 1999 йил 16 февраль куни «Ўзбекистон ислом ҳаракати» томонидан Тошкент шаҳрида портловчи модда юкланган бир неча енгил автомашиналарни портлатиш усули билан террористик ҳаракати содир этилди. Оқибатда 13 нафар бегуноҳ инсонлар ҳаётдан кўз юмган, кўплаб фуқаролар жароҳат олган. Хуқуқни муҳофаза қилувчи идораларнинг саъйи-ҳаракати билан қисқа фурсат ичида террорчилик ҳаракатларини режалаштириш ва ижро этишда иштирок этган 20 нафардан зиёд жангарилар қўлга олинди, 1999 йил июнь ойида суд ҳукми билан қонуний жазоланган.

1999 йилнинг 31 март куни эса бир гуруҳ террорчилар Хоразм вилоятида йўловчилари бор автобусни гаровга олган. Гаровдагиларни озод этиш вақтида уч нафар махсус бўлинма ходимлари ҳалок бўлган.

1999 йилнинг август ойида «Ўзбекистон ислом ҳаракати»нинг жангарилари Тожикистоннинг шимолий чегараларидан ўтиб, Қирғизистоннинг Ўш вилояти Боткент, Қадамжо, Чўн-Олай районлари ҳудудига бостириб кирган. Ҳукумат кўшинлари томонидан жангарилар октябрь ойида мамлакатдан сиқиб чиқарилган.

1999 йилнинг ноябрь ойида Тошкент вилоятининг Янгибод шаҳарчаси атрофидаги тоғли ҳудудда «Ўзбекистон ислом ҳаракати»нинг 15 кишилиқ гуруҳи республика ҳудудига суқилиб киришга ҳаракат қилган. Жангарилар кўриқхонада уларга тасодифан дуч келиб қолган тўрт нафар ўрмончини ваҳшийларча отиб ўлдирган. Махсус тадбир давомида террорчиларнинг барчаси йўқ қилинган.

2000 йилнинг август ойида «Ўзбекистон ислом ҳаракати» жангариларининг яхши қуролланган катта гуруҳи Тожикистон орқали Сурхондарё вилоятининг Сариосиё ва Узун туманларининг тоғли ҳудудларига бостириб кирган. Бир вақтнинг ўзида жангариларнинг бошқа йирик гуруҳи Тожикистоннинг Ворух анклави орқали Қирғизистоннинг Боткен вилоятининг баланд тоғли ҳудудда жойлашган Лайлак туманига кириб келган. Ўзбекистон ва Қирғизис-

тон қуролли кучлари томонидан ўтказилган махсус операциялар давомида босқинчи террорчи гуруҳлар йўқ қилинган.

2001 йил 11 сентябрь воқеаларидан сўнг 7 октябрда Афғонистонда АҚШ томонидан «Енгилмас эркинлик» номи остида ҳарбий операцияси бошланган. Кейинчалик мамлакатга тинчликка кўмаклашувчи халқаро кучлар – ISAF (International Security Assistance Force, БМТ Хавфсизлик Кенгашининг 20 декабрь 2001 йилдаги 1386-сонли қарори асосида фаолият бошлаган) киритилгандан сўнг, «Ўзбекистон ислом ҳаракати» жангарилари «Толибон» ҳаракати билан биргаликда халқаро кучларга қарши шимолий ҳудудда қуролли ҳаракат олиб борган. Шунингдек, гуруҳ жангарилари 2004 йили Тошкент ва Бухорода, 2005 йили Андижонда, 2006 йилда қўшни Қирғизистон ва Тожикистонда террорчилик ҳаракатларини амалга оширишда иштирок этган.

Ҳаракатга муносабат. Бугунги кунда «Туркистон ислом ҳаракати» Марказий Осиё Республикалари, хусусан, Ўзбекистонда ижтимоий-сиёсий вазиятни издан чиқаришга қаратилган жиноий фаолиятини давом эттиришга ҳаракат қилиб келмоқда. АҚШ Давлат Департаменти томонидан террорчи гуруҳлар рўйхатига киритилган.

Сўнгги йилларда «Туркистон ислом ҳаракати» талафотлар, структуравий ўзгаришлар, раҳбар аъзолар орасидаги йўқотишларга дуч келди. Ҳозирда гоёвий тарғибот кучайтирилиб, босма ва электрон нашрлар тарқатилишига катта аҳамият берилмоқда.

Акромийлар.

Ташкилот номи. «Акромийлар» ҳаракати асосчисининг номидан келиб чиққан. Шунингдек, «Акромийлар» ҳаракати «имончилар», «биродарлар», «халифачилар» деб ҳам аталган.

Асосчиси ва юзага келиш тарихи. Ҳаракат асосчиси Акром Йўлдошев (1963-2009) «жиҳодчилар»нинг Андижондаги гоёвий раҳнамоси Абдували Мирзаев шогирдларидан бўлиб, 1990 йилларда «Ҳизбут-таҳрир»нинг мамлакатимиздаги биринчи амири Абдурашид Қосимовдан сабоқ олган. Шу тариқа Акром Йўлдошев ҳизб аъзосига айланган. У «Ҳизбут-таҳрир» аъзолигидан то унинг сафидан чиққунга қадар ҳаракат таълимотига мослаша олмаган. Бунинг натижасида Акром Йўлдошев ҳизбчилар билан келиша олмай, ажралиб чиққан. 1996 йилда Андижонда «Акромийлар» ҳаракатига асос солган.

Ташиқлотнинг бош мақсади. Исломий бошқарув шаклидаги давлатни барпо этиш учун босқичма-босқич ҳаракат қилиш, аввал Фаргона водийсида халифалик тузуми ўрнатиш ва кейинчалик уни минтақанинг бошқа ҳудудларига ёйиш.

Ташиқлот гоаялари. «Акромийлар» вакиллари ҳозирги мусулмонлар, гўёки, куфр давлатида яшаётганини даъво қилиб, уларга намоз ҳам, рўза ҳам, закот ҳам, ҳаж ҳам фарз эмас, деган гоаяни илгари сурган. Ислом тарихидан маълумки, Макка даври, яъни Пайғамбар (алайҳис-салом) то Мадинага кўчиб ўтгунга қадар 13 йил давомида кишилар фақат Аллоҳ ва охиратга имон келтиришга даъват қилинганлар. Намоз, рўза, ҳаж, закот каби ибодатлар Мадина даврида фарз бўлгани учун то ислом давлати қурилмагунча мазкур ибодатларни бажариш шарт эмас, деб қарайдилар. Ҳаттоки, улар ўз жамоа аъзоларига «жоҳилият» даврида яшаётганлиги учун маст қилувчи ичимликларни ичиш ва чекишга рухсат берган.

Шундан келиб чиқиб, ҳаракатнинг гоаявий дастури ҳисобланган «Имонга йўл» асарида Қуръони карим 23 йил давомида нозил бўлгани, мусулмонларнинг исломни аста-секин ўргангани, шу боис бугунги кунда ҳам жамият Қуръондаги ҳукмларни чиқаришда тадрижий йўлни босиб ўтиши лозимлиги қайд қилинган. Лекин ислом уламолари бу борада аниқ мисоллар келтириб, ҳар қандай давлат ва ҳукумат қўл остида бўлишдан қатъи назар шариатнинг инсон шахсининг ўзигагина боғлиқ бўлган кўрсатмалари ҳеч қачон амалда тўхташи мумкин эмаслигини қайд этганлар.

Шунинг билан бирга, «Акромийлар» ҳаракати ҳозирги замондаги ҳеч бир давлатни «Ислом диёри» деб атаб бўлмаслиги, балки барча мамлакатларни «куфр диёри» – «дорул-ҳарб», яъни «уруш майдони» деб эълон қилган. Бунинг ечими сифатида эса ҳаракат гоаяларига эргашишни тарғиб қилган.

2005 йил 12-13 май кунлари Андижонда содир этилган террорчилик хуружлари олдидан, «Акромийлар» жамоаси масъулари томонидан махсус варақа тайёрланиб, барча жамоа аъзолари орасида тарқатилган. Унда ташкилот асосчиси Акром Йўлдошев томонидан Қуръони каримнинг «Саф» сурасидаги оятлар жамоа манфаатларига мослаб шарҳланиб, ғаразли мақсадларда талқин қилинган. Асосий эътибор мавжуд ҳокимиятга қарши қуролли курашга даъват қилиниб, бунинг оқибатида Акром Йўлдошев томонидан «... кураша беринглар, сизларга Аллоҳ ёр бўлсин», деб очик жиҳодга «фатво» берилган.

Ташкилотнинг назарий манбалари. Ақром Йўлдошев «илк диний сабоқлар»ини «Ҳизбут-таҳрир» уюшмасида олганлиги боис, ўз шахсий таълимотини яратишда ҳаракатнинг назарий ва амалий фикрларидан йироқлаша олмаган. Шу боис, «Ислом низоми», «Иззат ва шараф сари» ва «Халифалик» номли «Ҳизбут-таҳрир» адабиётларидан фойдаланган ҳолда ўн икки дарсдан иборат «Имонга йўл» номли китоб ёзган. Секин-аста ўз атрофига хайрихоҳ бўлган кишиларни йиғиб, мазкур китоб асосида дарслар ташкиллаштирилган ва «Ақромийлар» жамоасини шакллантирилган.

Фаолият услублари. «Ақромийлар» ҳаракати сиёсий ҳокимиятга эришишнинг 5 та – «сирли», «моддий» («иқтисодий»), «маънавий» («сиёсий»), «узвий майдон» ва «тўнтариш» («охират») босқичига асосланади. Сўнги икки босқич жамият «исломлаштирилган»дан сўнг амалга оширилиши ва у орқали ҳокимиятни бутунлай эгаллаш режалаштирилган.

«Ақромийлар» ўзаро алоқаларни мустаҳкамлаш мақсадида, тадбиркорлик билан шуғулланганлар ҳамда янги аъзоларни асосан қариндошлар ҳисобига ўзларининг савдо дўконлари, сартарошхона, новвойхона, дурадгорлик, қандолатчилик, косибчилик ва мебель ишлаб чиқариш цехларига ишга жалб қилиш орқали кенгайтиришга ҳаракат қилганлар. «Ақромийлар» янги аъзоларга эртаю кеч мавжуд тузумнинг камчиликлари, ўзларининг гўёки сиёсатдан йироқ, кичик бўлса-да, ҳақиқий «биродарлар жамоаси» муҳитининг «гўзал» жиҳатларини уқтириб бориш орқали руҳий таъсир ўтказишга ҳаракат қилганлар. Бунда улар ҳокимиятни қўлга олиш билан боғлиқ режаларини жамоанинг асосий қисмидан сир тутганликлари ҳамда янги тарафдорлар уларни сиёсатга алоқаси йўқ деб билганлари боис сингдирилаётган фикрларга кўникиб бораверганларини кўрсатади. Бу йўлдаги амалий даъват услуги бошқа мутаассиб кучлар ёндашувидан фарқли бўлиб, оммага мафкуравий тузоқ қўйишга асосланган.

Оқимнинг ғоялари ақс этган «Имонга йўл» номли китоб туфайли жамоа аъзолари «имончилар» деб номланган. Аммо оқимнинг айрим аъзолари ўзларига нисбатан «биродарлар» деган мурожаатни афзал билган. Ундан ташқари, ушбу жамоа «Ҳизбут-таҳрир» сингари халифаликни тузиш даъвосини илгари сургани учун «халифачилар» деб ҳам номланган.

Тузилиши. «Акромийлар» жамоасининг энг юқори бошқарув органи ижодий ҳалқа деб номланиб, у дастлаб бош умум руҳий масъул Акром Йўлдошевнинг буйруқ ва кўрсатмаларини амалиётга татбиқ этиб, ижросини назорат қилиш билан шуғулланган. Шунингдек, ижодий ҳалқага бўйсунувчи умумруҳий ва умуммоддий масъуллардан иборат аппарат ҳам шакллантирилган. Ушбу умумруҳий масъуллар ўз ҳудудларида қуйи руҳий ва моддий масъулларга ижодий ҳалқа томонидан буюрилган топшириқларни сўзсиз бажарилишини талаб қилган.

Ҳаракатнинг таркибий тузилиши пирамида шаклида бўлиб, дастлабки босқичда ҳар бир «восита»да, ўртача, 4-10 нафаргача ўқувчилар таълим олган. Маълум вақт тайёргарлик даври ўтгач, улар «биродар»лар ҳисобланган. Гуруҳ фаолиятини «руҳий масъул» ва «моддий масъул»лар бошқариб, «руҳий масъул» «биродарлар»нинг диний тайёргарлиги, уларнинг шариат амалларига риоя қилиши ва ўзаро муносабатларини назорат қилган. «Моддий масъуллар» эса «воситалар» фаолиятидаги молия ишлари, маҳсулотлар таъминоти ва уларни сотиш масалаларига жавобгар ҳисобланган. «Восита»даги янги ва оддий аъзолар «итоатчилар» деб номланган. «Итоатчилар» «воситада»ги фаол ҳаракатга қўшилганидан сўнг «пешқадамлар» деб ном олган. Улар «сирли» босқич асосида нафақат фикрий, балки зоҳирий хуфияликка ҳам алоҳида эътибор қаратган. Шунинг учун уларнинг беўхшов соқол қўймагани, ҳатто кунлик беш маҳал намоз, рўза амалларини доимий адо этмагани жамоанинг асл мақсадларини ёрқин намоеён этмаган.

Молиявий манбалари. «Акромийлар» ўз даромадларининг 20 фоизини «байтулмол»га бериб келган. Жамоа фаолиятининг асосий ўзаги ҳам ўртадаги маблағларга бевосита боғлиқ бўлган. Ўз навбатида «байтулмол»да тўпланган пуллар ёрдамида воситалар кенгайтирилиб, янада кўпроқ кишиларни жалб этиш имконияти пайдо бўлган. Маълумотларга кўра, «Акромийлар»нинг биргина 2004 йилда «байтулмол»га ажратган маблағларининг ҳажми республикамиз бўйича ҳар ойда ўрта ҳисобда қирқ миллион сўмни ташкил этган. Шунингдек, «Акромийлар»ни молиявий жиҳатдан таъминлаш нафақат республикамиз ҳудудидаги, балки чет давлатлардаги «воситалар» ёрдамида ҳам амалга ошириб келинган.

Ҳаракатга аъзолик. Жамоага аъзо бўлиш, асосан, тадбиркорлик ишлари асосида ташкил этилган хусусий фирма ва корхона-

ларга янги ишга кирган ходимлардан бошланган. Аксарият ишчи ва ходимлар ўз иш ўринларидан айрилмаслик нуктаи назаридан жамоа тарафидан йўлга қўйилган дарсларда иштирок этишга мажбур бўлган. Муайян муддат давомида дарслардан гоёвий таъсирланган ёшлар жамоанинг аъзолари бўлишга ўз ихтиёрлари билан рози бўлган. Жамиятни «исломийлаштириш» ғояси билан суғорилган жамоа аъзолари алоҳида маҳаллаларга кўчиб ўтиб, ўзаро қудачилик муносабатлари билан ўзига хос «биродарлик» муҳитини яратишга ва шу тарзда мавжуд жамиятга, сиёсий тузумга нисбатан норозилик қайфиятини шакллантиришга уринганлар. Шунингдек, «Акромийлар» ёшлар учун спорт ва бошқа турли тўгаракларни ташкиллаштириш орқали уларни ўз сафларига қўшишга ҳам уринган.

Минтақадаги фаолияти. «Акромийлар» фаолияти Ўзбекистоннинг Андижон, Наманган, Фарғона вилоятлари, Тожикистоннинг Хўжанд вилояти, Қирғизистоннинг Ўш ва Жалолобод вилоятларида кузатилган. Сўнгги вақтларда «Акромийлар»ларнинг минтақадаги фаолиятида сезиларли узулиш юзага келган. Ҳаракат аъзолари бир қатор европа давлатларида сиёсий қочқин сифатида яшаб келмоқда.

Террорчилик ҳаракатларида иштироки. 2005 йил 12-13 май кунлари Андижон шаҳрида «Акромийлар» оқими мавжуд конституциявий тузумни ағдариш мақсадида кўплаб одамларнинг қурбон бўлишига ҳамда фуқаролар ва давлат мулкига катта зарар етказилишига олиб келган террорчилик ҳаракати содир этган.

Ҳаракатга муносабат. Ҳозирги вақтда Фарбда «Акромийлар» янги диний-сиёсий гуруҳлар таркибида фаолиятни давом эттирмоқда. Жумладан, оқим тарафдорлари Германиянинг Дюссельдорф шаҳрида 2009 йилнинг май ойида «Андижон – Адолат ва Тикланиш» ташкилоти ташкил қилган. 2011 йилда «Акромийлар» жамоаси ва уларга мойил бўлган «Андижон – Адолат ва Тикланиш», «Таняч» ташкилотлари ва «Эрк» партияси иштирокида «Ўзбекистон халқ ҳаракати» номли уюшма тузилган. Ушбу ҳаракат аъзолари томонидан «озодлик», «эътиқод эркинлиги», «инсон ҳуқуқлари» каби жозибали тушунчалар ишлатилиб, турли йўللار, масалан, интернет тизими орқали, асосан, юртимиз ёшларини ўз сафларига қўшишга ҳаракат қилмоқда.

Ал-Қоида.

Ташкилот номи. «Ал-Қоида» – «Бутунжаҳон яҳудий ва христианларга қарши кураш ислом жиҳоди fronti» бир қатор халқаро экстремистик ва террорчи ташкилотлар базасидан иборат. Мазкур ҳаракат асосан «ал-Қоида» деб юритилади. «Ал-Қоида» ташкилотининг бўлинма ва шаҳобчалари кўплаб мамлакатларда ҳозирги кунда ҳам фаолият олиб боради.

Асосчиси ва юзага келиш тарихи. Радикал «ислом» гоёларига асосланган ушбу трансмиллий диний-сиёсий гуруҳнинг пайдо бўлишига Усома бин Лодин (1957-2011) раҳбарлигида Афғонистонда собиқ Совет армиясига қарши урушда иштирок этиш учун кўнгиллиларни ёллаш ва уларни қурол-аслаҳа билан таъминлаш мақсадида Покистон ҳудудида тузилган «Мактаб ал-хидмат» бюроси асос бўлиб хизмат қилган.

Усома бин Лодин «исломий жиҳод» гоёсининг асосчиларидан бири бўлган Абдуллоҳ Аззам (1941-1989) билан танишиб, унинг шоғирди ва ҳаммаслагига айланди. Усома бин Лодин Абдуллоҳ Аззамнинг гоёвий тарғиботлари асосида 1979 йил Афғонистонга келди ва у ерда ўзининг жанговар фаолиятини бошлади. 1988 йилга келиб, ўз атрофига «маҳоратли» жангариларни тўплаган Усома бин Лодин, шу давргача мавжуд бўлган ислом ниқобидаги террорчи ташкилотларнинг таянч базасини яратиш мақсадида «ал-Қоида» ташкилотини тузди.

1996 йилда «ал-Қоида»нинг асосий жанговар кучлари Афғонистоннинг «Толибон» ҳаракати назоратидаги ҳудудларга кўчиб ўтди. Айнан шу ерда, 1998 йилнинг феврилида «ал-Қоида» етакчилигида «ал-Жамоа ал-исломия», «ал-Жиҳод» (Миср), «Жамаати уламе Покистон» («Покистон уламолари уюшмаси»), «Кашмир кўзғолончилари ҳаракати» (Ҳиндистон), «Жиҳод» (Бангладеш) ва «Толибон» ҳаракати вакиллари «Бутунжаҳон яҳудий ва христианларга қарши кураш ислом жиҳоди fronti» («Яҳудий ва салбчиларга қарши халқаро ислом fronti») уюшмаси тузилганини эълон қилишди. Ушбу уюшма номидан Усома бин Лодин Ғарб давлатларига жиҳод эълон қилди.

Айман аз-Завоҳирий («ал-Жиҳод» ташкилоти етакчиси, Миср), Рифойй Аҳмад Тоҳа («ал-Жамоа ал-исломия» ташкилоти етакчиси, Миср) ва Покистонда фаолият олиб бораётган айрим экстремистик ташкилотларнинг раҳнамолари ушбу «фронт»нинг таъсисчилари ҳисобланади.

Ташкилотнинг дастлабки тузилмалари Ғарб ва АҚШнинг глобал етакчилигига қарши кураш, исломнинг фундаментал асосларига қайтиш ва ягона «исломий халифат» куришдек мақсадлар дастурига монанд равишда 1992 йилда Хартум (Судан)да қайта шакллантирилган.

Ташкилотнинг бош мақсади. Дунёвий давлат тузумларини ағдариб, шариатга асосланган ислом давлати куриш.

Ташкилот гоялари. Бутун дунё мусулмонларини ижтимоий, миллий ва давлат бошқаруви қандай бўлишидан қатъи назар «диний» бирлигини таъминлаш ҳамда уларнинг сиёсий жиҳатдан ягона «халифа» атрофида бирлашиш гоясини илгари суради. «Ал-Қоида» фаолияти сохта салафийлик гоялари ва Саййид Қутбнинг китобларида баён қилинган тамойилларга асосланади. Шу билан бирга, ўз сафларига қўшилмаган мусулмонларни «такфир»да айблаб, уларга қарши «жиҳод» эълон қилган.

Фаолият услублари. «Ал-Қоида» ўз мақсадига эришишда кўпоровчилик, зўравонлик, ёлланма қотиллик, одамларни гаровга олиш, худкушлар тайёрлаш ва улар воситасида хунрезликлар уюштириш каби ҳаракатлардан фойдаланади. Манбаларда унинг ҳарбий лагерлари 2001 йилга қадар Афғонистон, Покистон, Сомали, Судан, Яман, Бангладеш каби қатор давлатларнинг тоғли худудларида фаолият кўрсатгани қайд этилади. Шунингдек, маълумотларга кўра, «ал-Қоида» террорчи ташкилоти ёш гўдақлардан иборат «Туьур ал-жанна» (Жаннат қушлари) ҳамда аёллардан ташкил топган «Ҳарим ал-Қоида» («ал-Қоида» аёллари) гуруҳларини ғаразли мақсадларда ташкил қилиб, улардан террорчилик актларини амалга оширишда фойдаланган. Бугунги кунда «ал-Қоида» ташкилоти ўз аъзолари сафини кенгайтириш мақсадида асосан интернет орқали фаолият олиб бормоқда.

Тузилиши. «Ал-Қоида» бошқа экстремистик ташкилотлар каби қатъий иерархия асосида тузилган бўлиб, унга «Мажлис аш-шўро» раҳбарлик қилади. «Мажлис аш-шўро»га ҳарбий, молиявий, диний ва ҳуқуқий, ахборот ва ташвиқот кўмиталари бўйсундирилган бўлиб, улар қуйи поғонадаги гуруҳлар фаолиятини бошқаради. «Ал-Қоида» асосчиси Усома бин Лодин 2011 йилда ўлдирилгандан кейин ташкилотга Айман аз-Завоҳирий бошчилик қилмоқда.

Молиявий маъбалари. «Ал-Қоида» ташкилоти ўз фаолияти давомида босқинчилик, буюртма асосида қотиллик қилиш, товон ундириш, қурол-яроғ ва гиёҳванд моддаларнинг ноқонуний савдоси каби жиноий усуллардан фойдаланиб келмоқда. Шунингдек, араб давлатларининг айрим ҳудудларида ташкилот томонидан кўплаб муассасалар ташкил этилган бўлиб, улар бугунги кунда ҳам фаолият олиб бормоқда. Мазкур муассасалар таркибига турли маҳсулотлар ишлаб чиқарувчи, йўл қурилиш, банк иши, экспорт-импорт операциялари билан шуғулланувчи ва инвестициялар жойлаштириш каби бошқа молиявий даромад келтирувчи тармоқларни ҳам киритиш мумкин.

Ҳаракатга аъзолик. Маълумотларга кўра, 1989-2001 йиллар оралиғида «ал-Қоида»нинг Афғонистондаги ҳарбий машғулот лагерларида 25 мингдан 100 минггача бўлган жангарилар амалиёт ўтаган. Айнан мана шундай лагерлар Судан, Кавказ ўлкаси, Болқон ҳудуди, Яқин ва Узоқ Шарқ мамлакатларида ташкил этилган. Ҳозирги кунда дунёнинг кўплаб мамлакатларида унинг бўлинмалари аниқланган. Шунингдек, «ал-Қоида» террорчилик ташкилоти, асосан, ёшларни айрим хориж мамлакатларида жойлашган террорчилар лагерларида ҳарбий тайёргарликлардан ўтказиб, ўз сафини кенгайтириб боради.

Террорчилик ҳаракатларида иштироки. «Ал-Қоида»нинг дастлабки фаол ҳаракати 1992 йил куз фаслида кузатилган бўлиб, ташкилот жангарилари Сомалидаги беқарорликларнинг олдини олиш учун киритилган БМТ тинчликпарварлик кучлари таркибидаги АҚШ махсус қўшинларининг 18 ҳарбий хизматчисини ўлдиришди.

1998 йил 25 июнда «ал-Қоида» жангарилари Саудия Арабистонининг Дахрон шаҳри ёнида жойлашган АҚШ Ҳарбий ҳаво кучларининг базаси олдида амалга оширган портлаш натижасида 19 киши ҳалок бўлиб, 300 дан ортиқ киши жароҳатланди.

1998 йил 7 августда «ал-Қоида» жангарилари бир вақтнинг ўзида Кениянинг Найроби ва Танзаниянинг Дорус-Салом шаҳарларида жойлашган АҚШнинг элчихоналари ёнида машиналарни портлатиши оқибатида 242 киши ҳалок бўлди ва 5000 га яқин одам жароҳат олди.

Ва ниҳоят, 2001 йилнинг 11 сентябрида Америка Қўшма Штатларида турли рейслар билан Нью-Йорк, Бостон ва Вашингтон

шаҳарларидан учган тўртта «Боинг-757» самолёти «ал-Қоида» гуруҳига мансуб 18 нафар террорчи томонидан эгаллаб олиниб, уларнинг иккитаси Нью-Йоркдаги Халқаро савдо маркази жойлашган «Эгизак» биноларга, биттаси эса АҚШ қуролли кучлари штаби – Пентагонга йўналтирилди. Яна бир самолёт Пенсильвания штатидаги Шанксвилл районига қулаб тушди. Оқибатда 2974 киши ҳаётдан кўз юмди (шу билан бирга 18 та террорчи), 10 мингдан ортиқ киши жароҳатланди.

Умуман олганда, мавжуд маълумотларга кўра, «ал-Қоида» гуруҳи жангарилари Афғонистон (1992 йилдан), Сомали (1992–1993 йиллар), Босния ва Герцеговина (1992–1995 йиллар), Кашмир (1993 йилдан), Шимолий Кавказ (1995 йилдан), Косово (1999 йилдан.), Марказий Осиё (1999 йилдан), Покистоннинг Жанубий Вазиристон вилояти (2001 йилдан) ва Ироқ (2003 йилдан) ҳудудларида қуролли тўқнашув ва террорчилик ҳаракатларини амалга оширишда фаол иштирок этиб келмоқда.

2003 йил 13 ноябрда Туркиянинг Истанбул шаҳрида жойлашган икки Синагога (яхудийлар ибодатхонаси) ёнида портловчи моддалар билан тўлдирилган машиналар портлатилиб юборилган. Натижада 25 киши ҳалок бўлди ва 300 нафар шахс жароҳатланди.

2004 йилнинг 11 мартада Мадрид (Испания)даги 4 та темир йўл бекатида умумий ҳисобда 6 та портлатиш амалга оширилди. Натижада, 200 га яқин киши ҳалок бўлди ва 1500 дан зиёд киши жароҳатланди. Полициянинг тахминига кўра, портлашларни «ал-Қоида» гуруҳи билан яқин алоқада бўлган Марокашдаги радикал гуруҳ амалга оширган.

2005 йил 7 июлда Буюк Британиянинг Лондон шаҳри метросида бир қанча террорчилик ҳаракатлари амалга оширилди. Натижада, 56 киши қурбон бўлди ва 700 нафар киши турли даражада жароҳат олди.

2005 йил 5 ноябрда Иорданиянинг Аммон шаҳрида портлатишлар амалга оширилди. Бунинг оқибатида, 67 бегуноҳ инсон ҳаётдан кўз юмди ва 295 шахс жароҳатланди.

2009 йилнинг 7 декабрь куни «ал-Қоида» ташкилоти аъзолари Ироқнинг Боғдод шаҳридаги мактаб ёнида бомба портлатиши оқибатида 12 нафар одам, шу жумладан, 6 нафар 6–12 ёшли гўдак ҳалок бўлган. Шунингдек, «ал-Қоида» жангарилари томонидан Афғонистон ва Покистон ҳудудларида биргина 2009–2014 йиллар-

да мингдан зиёд мактаб вайрон қилинган. Шунинг билан бирга, Афғонистон ва Покистон ҳудудидаги жангариларнинг энг мудҳиш жиноятларидан яна бири – ўсмир ёшдаги ўғил ва қиз болалардан худкуш операцияларда «тирик бомба» сифатида фойдаланишидир. Пировард натижада ушбу мамлакатларда минглаб болалар кўчага чиқишга кўрқиб, саводсиз бўлиб қолмоқда.

Ҳаракатга муносабат. 2001 йил сентябрь воқеаларидан сўнг Афғонистонда ўтказилган кенг кўламли халқаро аксилтеррор ҳаракати натижасида «ал-Қоида» жиддий талафот кўрган бўлса-да, у ўз фаолиятини янги шароитларга мослаштиришга интилоқда. Жумладан, баъзи маълумотларга кўра, ташкилот асосий тизимларини эркин пуштун қабилалари яшайдиган Покистоннинг шимоли-ғарбий ва Кашмирдаги баланд тоғли ҳудудларга кўчиришга ҳаракат қилмоқда. Афғонистон, Сурия ва Ироқда АҚШ ҳарбийларига қарши урушларда фаол иштирок этиш баробарида, улардан ушбу ҳудудлардан ўз кўшинларини олиб чиқишни талаб қилаётгани ташкилотнинг бугунги кундаги ўзига хос хусусияти ҳисобланади.

АҚШ Давлат Департаменти томонидан террорчи гуруҳлар рўйхатига киритилган.

Исломий жиҳод иттиҳоди.

Ташкилот номи. «Исломий жиҳод иттиҳоди» ёки «Ислом жиҳоди уюшмаси» (араб. – «*Иттиҳад ал-жиҳад ал-исламий*», инглиз. – «*Islamic Jihad Union*» (IJU), рус. – «*Союз исламского джихада*») террорчи гуруҳи. Шунингдек, «Ислом жиҳоди», «Ислом жиҳоди – мужоҳидлар жамоати» номлари ҳам мавжуд.

Асосчиси ва юзага келиши тарихи. «Исломий жиҳод иттиҳоди» гуруҳига авваллари «Туркистон ислом ҳаракати»нинг аъзоси бўлган Нажмиддин Жалолов (ўзини «амир» деб эълон қилган, унинг лақаби Абу Яхъё Муҳаммад Фотих) томонидан 2001 йилда асос солинган. У 2009 йилнинг 14 сентябрида Покистоннинг Мир-Али шаҳри яқинида АҚШ ҳаво кучларининг аксилтеррор ҳужуми натижасида бир қанча жангарилар билан бирга ўлдирилган.

Мутахассислар «Исломий жиҳод иттиҳоди» гуруҳининг «Туркистон ислом ҳаракати»дан ажралиб чиққанини эътироф этишади. Бунга молиявий масалалар, стратегия ва мақсадлар бўйича «Туркистон ислом ҳаракати»нинг раҳбари билан бир гуруҳ жангарилар ўртасида ихтилофнинг юзага келиши асосий сабаб бўлган.

Ташкилотнинг бош мақсади. «Исломий жиҳод иттиҳоди» ҳаракати «жиҳод» йўли билан амалдаги дунёвий конституцион тузумни ағдариб ташлаб, «исломий давлат» қуришни мақсад қилган.

Фаолият услублари. «Исломий жиҳод иттиҳоди» ўз мақсадини амалга оширишда Афғонистон, Покистон ва Кавказдаги халқаро террорчи гуруҳ ва ташкилотлар («ал-Қоида», «Толибон», «Кавказ мужоҳидлари» ва бошқ.) билан мустаҳкам алоқалар ўрнатган. Гуруҳнинг асосий кучлари Покистоннинг Хайбар-Пахтунва ва Жанубий Вазиристон ҳудудларида жойлашган.

Ташкилотнинг янги аъзолари Қозоғистоннинг Жанубий Қозоғистон вилоятида жойлашган махфий хонадонларда бирламчи тайёргарлик ўтганидан сўнг қўшни мамлакатлар орқали Жанубий Вазиристонга (Покистон) олиб чиқилган. Бу ердаги жангарилар лагерларида қўпоровчилик ва экстремистик тарғибот ишлари ўргатилгач, яширин йўллар билан террористик ҳаракатлар содир этиш учун Марказий Осиё мамлакатларига юборилган.

«Исломий жиҳод иттиҳоди» ўзининг тарғибот ишларини кенг миқёсда олиб бориш мақсадида «Бадр ат-тавҳид» медиа-агентлигини ташкил қилган. Шунингдек, ўзбек (лотин ва кирилл алифбосида) ва рус тилларида жамоанинг сайти ҳам фаолият олиб боради.

Молиявий манбалари. Ҳозирда «Исломий жиҳод иттиҳоди» «ал-Қоида» каби террорчи ташкилотлар, шунингдек, Афғонистон, Туркия ва Саудия Арабистонидаги айрим ҳомийлар томонидан ажратилган маблағлар ҳисобидан молиялаштирилаётгани ҳақида маълумотлар учрайди.

Ҳаракатга аъзолик. «Исломий жиҳод иттиҳоди» террорчи гуруҳи ўз сафларини ўтган асрнинг 90-йилларида ота-оналари билан Ўзбекистонни тарк этган жангариларининг ўсмир ёшдаги фарзандларидан фаол фойдаланиш ҳисобига тўлдирилмоқда. Гуруҳ аъзоларига дастлаб диний мутаассиб ғоялар сингдирилади. Сўнг ҳарбий амалиётлар ўргатилиб, жанговар тайёргарлик (эъдод) ниҳоясига етказилади. Таълим ва эъдод босқичлари тугагач, террорчилик лагерларига «жиҳод» қилиш учун юборилади.

Минтақадаги фаолияти. «Исломий жиҳод иттиҳоди» Қирғизистон, Қозоғистон, Тожикистон ҳудудларида жойлашиб, Ўзбекистонга қарши қўпоровчилик ҳаракатларини амалга оширишган. Ўзбекистон ҳудудида террорчилик хуружларини ташкил этишга Аҳмад Бекмирзаев ва Жакшыбек Боймирзаев каби «Туркистон

ислом ҳаракати»нинг етакчи жангарилари бошчилик қилган. 2000 йилларнинг бошида жангариларининг асосий қисми Покистонга олиб ўтилгандан сўнг «ал-Қоида» томонидан «Ислом жиҳоди иттиҳоди» раҳбарларига Марказий Осиёда тарафдорлар сафини кенгайтириш юзасидан кўрсатма берилган.

Террорчилик ҳаракатларида иштироки. Ушбу гуруҳ «ал-Қоида» ташкилоти билан Афғонистонда, «Толибон» ҳаракати билан Покистонда ва Ўзбекистонда бир қатор кўпоровчилик ҳаракатларини содир этган. Шу билан бирга, 2007 йилда террорчилик ҳаракатига тайёргарлик вақтида гуруҳ аъзоларидан 4 нафари Германияда қўлга олинган. Улар томонидан Германиянинг Франкфурт Халқаро аэропорти, АҚШнинг ҳарбий базалари ҳамда Ўзбекистон ва Американинг элчихоналарига ҳужум уюштирилиши режалаштирилган эди.

Таъкидлаш лозимки, 2004 йилда «Ислomий жиҳод иттиҳоди» томонидан Ўзбекистонда илк бор худкуш-террорчилар томонидан Тошкент шаҳри, Тошкент ва Бухоро вилоятларида ўзини портлатишлар амалга оширилди. Террорчиликнинг янги усуллари га мурожаат қилиш кузатилган. Оқибатда 28 киши ҳалок бўлиб, элликдан зиёд киши жароҳат олган. Жиноятчиларни қўлга олиш вақтида отишма ва баъзи террорчилар ўзини портлатиб юборишлари оқибатида 33 нафар жангари ўлдирилган. Террорчилардан кўп миқдорда қурол-аслаҳа, ўқ-дори ва ясама модда олинган.

2009 йилнинг 26-27 май кунлари «Ислomий жиҳод иттиҳоди» жангарилари томонидан Андижон вилоятининг Пахтаобод тумани ва Андижон шаҳрида террорчилик ҳаракатлари, жумладан, худкуш-террорчилик амалга оширилган. Шунингдек, 2009 йилнинг ёз фаслида улар томонидан Тошкент шаҳри, Қашқадарё ва Тошкент вилоятларида давлат ҳуқуқни муҳофаза қилиш идоралари ходимлари ва диний уламоларга нисбатан суиқасдлар уюштирилиши натижасида 3 киши ҳалок бўлган, 24 фуқаро турли даражада тан жароҳати олган.

Ҳаракатга муносабат. «Ислomий жиҳод иттиҳоди» террорчи гуруҳи 2005 йил 1 июндан БМТнинг 1526-сонли Резолюциясининг 1 ва 16-бандларига мувофиқ, халқаро террорчи ташкилотларнинг рўйхати га киритилган. Шунингдек, ташкилот 2005 йилда Қозоғистонда, 2006 йилда Россияда, 2008 йилда Қирғизистонда террористик ташкилотлар рўйхати га киритилган.

«Исломиё жиход иттиходи» бугунги кунда «Интернет» тармоғи орқали тарғибот ишлари ўтказиш ва меҳнат мигрантлари ичида ёллаш ишлари ўтказиш каби усуллар билан ўз сафини янги жангарилар билан тўлдиришга ҳаракат қилмоқда.

Лашқари тойба

Ташкилот номи. «Лашқари тойба» (Тақводорлар армияси) 2002 йилдан «Лашқари тойба»нинг фаолиятига тақиқ кўйилгач, ўз номини «Жамоати даъва»га ўзгартирган ва асосий фаолиятини хайр-эҳсон ишларига қаратган.

Асос солиниши ва юзага келиши тарихи. 1987 йили Ҳофиз Муҳаммад Саид томонидан Афғонистоннинг Кунар вилоятида асос солинган. 2001 йилгача ташкилотнинг штаб квартираси Покистоннинг Лаҳор вилоятида, АҚШда содир этилган 2001 йил сентябрь воқеаларидан кейин Музаффарободга кўчирилган. Айрим манбаларда, «Лашқари тойба» Покистон махсус хизматлари билан алоқадор экани қайд этилади. Уларнинг фикрича, ўтган асрнинг 80-йилларида Афғонистондаги совет армиясига қарши курашиш учун Покистон махсус хизматлари томонидан бу ташкилотга асос солинган. Бундан ташқари, ташкилотнинг дастлабки мақсади Ҳиндистондан Кашмир ўлкасини ажратиб чиқариш бўлган.

Ташкилотнинг бош мақсади. «Лашқари тойба» ташкилотининг асосий мақсади Ҳиндистондан Кашмир ўлкасини ажратиб олиш ҳисобланади. Шунингдек, Жанубий Осиё, Россия ва Хитойнинг бир қисмини ўз ичига олган ҳудудда «ислом халифалиги»ни куриш ҳисобланади. Бундан ташқари, Покистон атрофида жойлашган мусулмон ўлкаларини бирлаштириш ҳам уларнинг асосий мақсадларидан ҳисобланади.

Тузилиши. Ташкилот асосчиси Ҳофиз Муҳаммад Саид ҳозирда «Лашқари тойба»нинг сиёсий қаноти бўлмиш «Жамоати даъва»га раҳбарлик қилади. У Лаҳорнинг Технология университетида ислом асослари фани ўқитувчиси бўлган. Ҳофиз Муҳаммад ўтган асрнинг 80-йиллари бошларида Саудия Арабистонида таълим олган. Ўша йиллари у Афғонистонда собиқ совет кўшинларига қарши курашни молиялаштириб турган шахслар билан яқин алоқа ўрнатган.

Молиявий манбалари. Маълумотларга кўра, «Лашқари тойба» ташкилоти 1989 йили ташкил топган «ад-Даъва ал-иршод» маркази базасида шаклланган бўлиб, у «ал-Қоида»нинг собиқ раҳбари Усо-

ма бин Лодин томонидан молиялаштириб борилган. Шунинг учун ҳам «ад-Даъват ал-иршод» маркази «ал-Қоида»нинг Покистондаги шаҳобчаси деб юритилган. Покистонда 1992 йили «ал-Қоида» кўмагида 190 дан ортиқ турли диний иншоотлар қурилиб, Марказ ихтиёрига топширилган. «Лашкари тойба» мужоҳидлари бир-бирини кунялар билан номлашади. Усома бин Лодинни улар шайх Абу Абдулла деб аташган.

Террорчилик ҳаракатларида иштироки. «Лашкари тойба» 1993 йилдан бўён ҳарбийлар ва тинч аҳолига нисбатан бир қатор терактларни амалга оширган. Жумладан, 2001 йил декабрь ойида Ҳиндистон парламентига ҳужум, 2005 йил октябрь ойида Нью-Дехлида, декабрда эса Бангалордаги теракт, 2006 йил июль ойида Мумбайда бир неча йўловчи поездларга ҳужум уюштирилган. 2008 йил ноябрь ойида Мумбайда жамоа томонидан содир этилган терактлар натижасида 195 киши вафот этган, юзлаб инсонлар турли даражада тан жароҳати олган.

Ҳиндистоннинг иқтисодий пойтахти бўлмиш Мумбай шаҳридаги терактда террорчилар 9 та объектга ҳужум қилган. «Тож-Маҳал палас», «Оберой Трандент» меҳмонхоналари, Кама госпитали, Нариман хаус, Леопольд кафеси, Метро-синема, Шимолий Хавьерадаги коллеж шулар жумласига киради.

Ҳаракатга муносабат. «Лашкари тойба» Жанубий Осиёдаги энг катта ва энг фаол террористик ташкилот саналади. 2001 йил декабрь ойида «Лашкари тойба» АҚШ Давлат Департаменти томонидан террорчи гуруҳлар рўйхатига киритилган. Ҳозирда унинг фаолияти Ҳиндистон, Буюк Британия ва Европа иттифоқи давлатлари, Россия ҳамда Австралияда ҳам тақиқланган. 2008 йил Мумбайда содир этилган терактда алоқадорлиги аниқлангач, «Жамоати даъва»нинг фаолияти ҳам тақиқланди.

“Ислом давлати”

Ташкилот номи. «Ироқ ва Шом ислом давлати» – (қисқача ИШИД, ҳозирда ўзини «Ислом давлати» деб номлаган) салафий-жиходий йўналишидаги террористик куролли гуруҳ. Асосан, Ироқ ва Сурия ҳудудида фаолият олиб бормоқда.

Асосчиси ва юзага келиш тарихи. Гуруҳнинг ташкил топишида «ал-Қоида» ташкилоти муҳим ўрин тутган. Дастлаб, 2004 йилда халқаро миқёсдаги террорчи Абу Мусъаб Зарқовий Ироқда «Тавҳид ва жиҳод ҳаракати»ни тузади ва «ал-Қоида»нинг Ироқда-

ги бўлими сифатида фаолият олиб боради. Ироқдаги ҳаракат доирасини кенгайтириш мақсадида кенг кўламли ишлар олиб борилади. Кейинчалик, унга «Жайш ал-фотиҳин», «Жайш ас-саҳоба» каби бир қатор террорчи гуруҳлар кўшилиши натижасида Зарковий 2006 йилда Абдуллоҳ Рашид Бағдодий бошлиқ «Мужоҳидлар маслаҳат кенгаши» тузилганини эълон қилади. Бунинг натижасида Яқин Шарқдаги бир неча террорчи гуруҳларни бирлаштирган ташкилот 2006 йил 15 октябрда «Ироқ ислом давлати» номи остида Ироқда ташкил топади ва унга Абу Умар Бағдодий исми шахс раҳбарлик қилади.

2010 йил 19 апрелда Абу Умар Бағдодий ўлдирилгандан сўнг гуруҳга Абу Бакр Бағдодий етакчилик қилади. Сурияда кечаётган можароларга мустақил армия сифатида келиб қўшилгандан сўнг, 2013 йил 9 апрелдан бошлаб ташкилот «Ироқ ва Шом ислом давлати» (ИШИД) деб номланди. «Ал-Қоида» ташкилоти «ИШИД»нинг Суриядаги можароларга аралашганидан сўнг, 2014 йил февраль ойида мазкур ташкилотнинг «ал-Қоида»га алоқаси йўқ деб баёнот берди. 2014 йил 29 июнда ташкилот раҳбарлари томонидан Ироқ ва Шом (Сурия) худудида халифалик тузилгани ва Абу Бакр Бағдодий халифа экани эълон қилинди. Кейинчалик, «ИШИД» ўзини «Ислом давлати» деб номлади.

Ташкилотнинг бош мақсади. Ислом «халифалиги»ни қайта тиклаш ва ислом шариятини амалга татбиқ этишдан иборат. Бу йўлда Ироқ, Сурия мамлакатлари негизида сунний мусулмонларнинг ягона давлати «халифалик»ни барпо этиб, босқичма-босқич Яқин Шарқ ва Шимолий Африка мамлакатлари ҳисобига кенгайтиришни эътироф этади.

Ташкилот гоялари: «ИШИД»нинг асосий гоялари қуйидагилардан иборат:

– дунёвий-маърифий йўлни тутган мусулмон давлатларининг тузум шакллари кифр, деб эълон қилади;

– маълум давлат, ўлкада яшовчи оддий мусулмонларни кофирга чиқармасликни эълон қилса-да, лекин уларни турли айбловлар билан қатл этишни ҳалол, деб ҳисоблайди;

– ташкилотга қарши чиққан мусулмонларни ҳам ўлдириш мумкин, деб ҳисоблайди;

– ширк кўринишлари, унга олиб боровчи воситаларни йўқ қилиш гоясини илгари суриб, мақбараларни бузиш, қадимий ёд-

горликларни ташкил этувчи ҳайкаллар, археологик топилмаларни йўқ қилишга чақиради;

– мусулмон жамиятларидаги мусулмон бўлмаганлар зиммасига «жизя» тўлаш вожиб, деб ҳисоблайди;

– фақат жиҳод орқалигина кофирлар устидан галаба қозониш мумкин, деб ҳисоблайди.

Фаолият услублари. Ҳозирги кунда «ИШИД» томонидан бошқарув ўрнатилган ҳудудларда на исломий ва на инсоний тамойилларга тўғри келадиган қонунлар жорий қилинмоқда. Жумладан, христиан дини вакиллари «зиммий» ҳукмида ҳисоблаб, улардан «жизя» солигини мажбурлаб ундириш, уларга хоч осиб юрмаслик, ибодат вақтида овоз кучайтиргичлардан фойдаланмаслик, уларнинг бузилган черковларини қайта тиклашга изн бермаслик, ибодатларини ошкор қилишга йўл қўймаслик каби тақиқлар белгилаб қўйилган. Шунингдек, ҳар қандай мусиқий дисклар ёки мусиқа асбобларини сотиш ҳам ман этилган. Диний тоқатсизлик, аёллар ва болалар ҳуқуқларининг поймол этилиши, тараққиёт ютуқларидан юз ўгириш, оддий инсонлар ҳаётига тажовуз қилиш авжига чиқмоқда. Ҳаттоки, мусулмон аёлларга нисбатан эса ўта мутаассибона ҳукмлар жорий қилиниб, уларни бузганларга ўрта аср жазо методлари қўлланмоқда. Бундан ташқари, «ИШИД» маҳсус кийимини кийиш вожиб, киймаганга дарра урилади.

«ИШИД» ўз мақсадларини амалга ошириш учун замонавий ахборот коммуникацияларидан кенг фойдаланиш, интернет орқали турли тилларда тарғибот олиб бориш ва пухта ишланган стратегия асосида виртуал жамоатлар тузиш асосий вазифага айланган. Айниқса, ёшлар орасида мутаассибликка йўғирилган бундай форумларнинг тобора оммалашуви муаммонинг нақадар жиддий эканини намоён этади.

Ҳозирги кунда «ИШИД» Ироқнинг шарқида жойлашган Диёл вилоятидан Сурия шимолидаги Ҳалаб шаҳригача бўлган ҳудудни эгаллаган. Мазкур ҳудудда 5-6 миллион аҳоли яшайди.

«ИШИД» Ироқнинг баъзи қисмларини эгаллаган бўлса-да, бутун ҳудуд бўйлаб ҳужумлар уюштиради. Лекин Ироқнинг суннийлар яшайдиган олти вилояти гуруҳнинг асосий фаолият олиб борадиган ерлари ҳисобланади.

Гуруҳ Сурияда Ғикка, Ҳалаб вилоятлари, Лазикийя шаҳри атрофи, Дамашқ атрофи, Дийр аз-Зур, Ҳимс, Ҳама, Ҳаска, Идлибда ҳукмронлигини ўрнатган.

2014 йил ноябрь ойида «ИШИД» раҳбари Абу Бакр Бағдодийнинг баёнотига кўра, Саудия, Миср, Яман каби давлатлардан тарафдорлар келиб, уларга байъат қилиши натижасида, тез фурсатда унинг сафлари кенгайиб кетди.

Тузилиши. Абу Бакр Бағдодий кўл остидаги минтақаларни бир гуруҳ ёрдамчилари орқали бошқаради. Улар тўлақонли бир ҳукумат тарзида ишлаб, икки йўналишда: ҳарбий ҳаракатлар ва аҳоли билан кундалик ишларни олиб бориш йўналишларида иш олиб боради.

Манбаларда қайд этилишича, Абу Бакр Бағдодийнинг икки нафар асосий ёрдамчиси бор. Булар: Абу Али Анборий бўлиб, у ҳаракатнинг Суриядаги ҳарбий ҳаракатларини бошқаради. У Саддам Хусайн армиясида собиқ генерал бўлган. Иккинчиси, Абу Муслим Туркмоний бўлиб, у Ироқ армиясида етакчи разведка мутахассиси бўлган.

Молиявий манбалари. Расмий баёнотларда айтилишича, ташкилот ҳозирги кунда дунёдаги энг бой террористик ташкилотлардан бирига айланган. Унинг асосий молиявий манбалари қуйидагилардан иборат:

– босиб олинган ҳудудларда кўлга киритилган нефть хомашёсини ноқонуний йўллар орқали сотиш;

– гуруҳ назорат қилаётган ҳудудда яшайдиган миллионлаб аҳолидан йигиб олинаётган солиқлар;

– гуруҳ томонидан босиб олинган ҳудудларда жойлашган турли объектлардан тушган маблағлар;

– гаровга олинган одамларни озод қилиш эвазига йиғилган маблағлар;

– гуруҳ томонидан босиб олинган ҳудудларда истиқомат қилаётган бошқа дин вакилларига ўлим таҳдиди остида ундирилаётган «жизя» (солиқ) тўловлари.

Маълумотларга кўра, Мосул шаҳридаги Марказий банкдан ҳаракат аъзолари 500 миллиард Ироқ динарини кўлга киритган. Нефть сотишдан кунига 1 миллион долларгача фойда олаётгани тахмин қилинмоқда. Шунингдек, «ИШИД» тасарруфида Ироқ ва Сурия армиясидан олинган бир қанча танклар, қуроллар, зирхли техника ва бошқа ҳарбий воситалар бор.

Халқаро коалиция кучларининг мунтазам равишда Ироқ ва Суриядаги ҳарбий амалиётлари натижасида «ИШИД» бир қанча

худудларни қўлдан бой берди. Шунингдек, «Жабҳатун нусра» (бир неча номини ўзгартирган) номли жангари гуруҳ билан ўзаро зиддиятлар юзага келиши оқибатида, кўплаб қуролли кучларидан айрилди.

2017 йилнинг бошларидан бошлаб, ёппасига, Афғонистон худудига кўчиб ўтиш бошланди. У ерда «Толибон» ҳаракати билан келишмовчиликлар, «Туркистон ислом ҳаракати»нинг байъат бериши минтақада «ИШИД»нинг эътибори кучайиб бораётганини кўрсатмоқда.

Террорчилик ҳаракатларида иштироки. Ташкилот томонидан 2013-2014 йиллар мобайнида 10 мингдан зиёд террорчилик ҳаракатлари содир этилган, худкуш террорчилар томонидан 100 дан зиёд портлашлар амалга оширилган. Сурияда «ИШИД» жангарилари 60 дан зиёд черков ва монастирни вайрон қилишган. 2014 йил 14 июнь куни Ироқнинг Мосул шаҳридаги «Ал-Исро» масжиди ёнида ташкилотга қўшилишдан бош тортган 12 нафар диний уламо намойишқорона қатл этилган.

Ҳаракатга муносабат. БМТ Хавфсизлик кенгаши маълумотларига кўра, дунёдаги энг хавфли ҳисобланган «ал-Қоида» фаоллигининг камайиши унданда кучлироқ террорчилик ташкилотлари, хусусан «Ироқ ва Шом ислом давлати»нинг пайдо бўлишига сабаб бўлган.

2014 йилнинг 3 июлида Дунё мусулмон уламолари кенгаши ташкилоти «Ислом давлати» эълон қилган «халифалик»ни кескин қоралаб, уни шаръан ботил деб фатво берди. Фатвода ислом таълимотига кўра қандайдир алоҳида фирқа ва оқимлар ўзбошимчалик билан «халифалик»ни эълон қилиш ҳуқуқи берилмагани таъкидланган.

Мусулмон олимларининг «ИШИД» тўғрисидаги фикрлари:

Саудия муфтийси Шайх Абдулазиз Оли Шайх:

«Ер юзини бузадиган, экину наслларни ҳалок қиладиган экстремистик фикрлар, мутаассиблик ва террорнинг Исломга ҳеч қандай алоқаси йўқ. Балки бу асл Исломнинг йўқлиги. Мусулмонлар бу ишларнинг энг биринчи қурбонларидир. Булар мусулмонларни кофирга чиқаргани учун Исломдан биринчи чиққан хорижийларнинг давомчиларидир».

Ал-имом ал-акбар, шайхул Азҳар Аҳмад Тоййиб:

«Ироқ халқи ироқликлар қони тўкилишининг олдини олиш учун барча кучлар ва томонларни бирлаштиришга жуда муҳтож»,

деб Ироқдаги турли гуруҳлар, шуларнинг бошида «ИШИД»нинг беғуноҳ инсонларнинг ўлдирилишини, номусларнинг топталишини, масжидларнинг ўққа тутилишини қоралади. Яна таъкидладики: «Қуролли гуруҳлар Исломга нисбат бераётган ўлдириш ва бузғунчиликларни Ислом рад этади. Ислом улардан поқ».

Катта уламолар ҳайъати аъзоси Аҳмад Умар Ҳошим:

«ИШИД» аъзолари шу асрнинг хаворижларидир. Чунки уларда Расулulloҳ (алайҳис-салом) айтиб кетган сифатлар топилади. Ана шу сифатлардан бири динда чуқур кетишларидир. Улар шаръий илмларни яхши билишмайди. Илмни амалибор олимлардан олишмаган. Ишончли олимларга мурожаат қилмасдан, ўзларининг янглиш тушунчаларига суянишади. Шунинг учун, ўзлари ҳам адашдилар, бошқаларни ҳам адаштирдилар. Улар ихлосли олимларни ҳам кофирга чиқаришади, фақат ўзларини ҳақ деб биладилар».

Аҳмад Маъбад, Азҳари шариф ҳадис олимлари устози:

«Улар ўзларига кўшилмаган мусулмонларни кофирга чиқариб, уларни ўлдиришни ҳалол санаш билан Аллоҳ таолонинг «Кимдаким қасддан бир мўминини ўлдирса, унинг жазоси жаҳаннамда абадий қолишдир. Яна унга Аллоҳ ғазаб қилгай, лаънатлагай ва унга улкан азобни тайёрлаб қўйгай» оятини унутишади. Мана шу уларни энг ёмон кимсалар бўлишига олиб келди».

Миср муфтийси Шавқий Аллом:

«ИШИД» Исломнинг барча кадриятларига, шариатнинг катта мақсадларига қарши чиқди. Умумбашарий кадриятларни эса қўяверинг».

Демак, бутун дунё мусулмон уламолари ҳам «ИШИД»нинг фаолиятини танкид қилиб, унинг фаолияти, тарғиб этаётган ғоялари ислом таълимотларига зид экани ва уни тан олиб бўлмаслигини таъкидламоқдалар.

Вилояти Хуросон

Ташкилот номи. «Вилояти Хуросон» (Хуросон вилояти). «Ислом давлати»нинг Хуросон вилотидаги қаноти ҳисобланади.

Асосчиси ва юзага келиш тарихи. 2014 йилда Муҳсин ал-Фазл томонидан 2014 йилда асос солинган. Ташкилотнинг асосини “ал-Қоида”нинг собиқ жангарилари ташкил қилади.

Ташкилотнинг бош мақсади. «Ислом давлати» ташкилотининг байроғи остида «Ислом халифалиги»ни қайта тиклаш ва ислом шариатини амалга татбиқ этишдан иборат.

Ташкилот ғоялари.

«Ислом давлати»нинг асосий ғоялари «Вилояти Хуросон» ташкилотининг ҳам ғоялари ҳисобланади:

– дунёвий-маърифий йўлни тутган мусулмон давлатларининг тузум шаклларини куфр, деб эълон қилади;

– маълум давлат, ўлкада яшовчи оддий мусулмонларни кофирга чиқармасликни эълон қилса-да, лекин уларни турли айбловлар билан қатл этишни ҳалол, деб ҳисоблайди;

– ташкилотга қарши чиққан мусулмонларни ҳам ўлдириш мумкин, деб ҳисоблайди; .

– ширк кўринишлари, унга олиб борувчи воситаларни йўқ қилиш ғоясини илгари суриб, мақбараларни бузиш, қадимий ёд-горликларни ташкил этувчи ҳайкаллар, археологик топилмаларни йўқ қилишга чақиради;

– мусулмон жамиятларидаги мусулмон бўлмаганлар зиммасига «жизя» тўлаш вожиб, деб ҳисоблайди;

– фақат жиҳод орқалигина кофирлар устидан ғалаба қозониш мумкин, деб ҳисоблайди.

Фаолият услублари. Айни дамда, «Ислом давлати»нинг янги шакли сифатида гаудаланаётган «Вилояти Хуросон» гуруҳи ташкилотининг кун сайи афғон заминига ўрнашиб бораётгани кузатилмоқда. «Вилояти Хуросон» террорчи гуруҳи «Ислом давлати»нинг Афғонистон ва қисман Покистонда фаолият олиб борувчи қаноти ҳисобланиб, 2014 йилнинг охирида Ироқ ва Суриядан махсус вазифа билан келган 70 нафар жангари томонидан асос солинган. 2015 йилнинг 26 январида «Ислом давлати» кўмондонларидан бири Абу Муҳаммад ал-Адноний Афғонистондаги мужоҳидларнинг бир гуруҳи «Ислом давлати»га байъат берганини ва ислом давлатининг чегаралари Хуросон вилояти ҳисобига кенгайганини эълон қилди. Ҳофиз Хон Саид “Хуросон волийси” сифатида таъинланган.

2015 йилнинг августида «Туркистон ислом ҳаракати»нинг афғон гуруҳлари «Ислом давлати»га байъат бергандан сўнг, «Вилояти Хуросон»нинг аъзолари сони сезиларли даражада ошди. Мазкур кўшилишдан сўнг Афғонистоннинг Забул минтақасида «Туркистон ислом ҳаракати» ва «Толибон» ҳаракати ўртасида тўқнашувлар, Толибларнинг «Туркистон ислом ҳаракати»га қарши олиб борган ҳарбий амалиётлари оқибатида «Ислом давлати»нинг Забулдаги хумронлигига нукта қўйилди.

Кейинроқ, 2016 йилда «Вилояти Хуросон»нинг Нангархор минтақасидаги йўқотишларидан сўнг гуруҳ бир мунча заифлашиб қолди. Бироқ, мутахассислар ҳозирда унинг қайта жонланаётганини таъкидламоқда.

Молиявий манбалари. «Вилояти Хуросон» ҳаракати асосан «ал-Қоида» ва «Ислом давлати» ташкилоти томонидан молиялаштирилади. Шунингдек, айрим манфаатдор давлатлар ёки Яқин Шарқ ва Ғарб давлатларидаги баъзи жамғармалар томонидан мақсадли равишда ажратиладиган маблағлар ҳам асосий ўринни эгаллайди.

Ҳаракатга аъзолик. «Вилояти Хуросон»нинг таркибида Покистон ва Афғонистон давлатлари ҳудудидаги лагерларда «ал-Қоида» томонидан тайёрланган ва ундан ажралиб чиққан жангарилар кўпчилигини ташкил этади. Шунингдек, Сурия ва Ироқ ҳудудларидан сиқиб чиқариёлатган жангарилар ташкилотга келиб қўшилмоқда.

Террорчилик ҳаракатларида иштироки. Маълумотларга кўра, «Вилояти Хуросон» 3 мингдан 10 минггача жангариларга эга. Улар Тожикистон чегараларида ҳарбий тайёргалик олиб боради. «Толибон» ҳаракати билан кичик тўқнашувлар бўлиб турибди.

Ҳаракатга муносабат. 2017 йил ноябрда АҚШ Давлат Департаменти томонидан «Вилояти Хуросон» ташкилотини террористик ташкилотлар рўйхатига киритди.

Хулоса ўрнида шуни қайд этиш жоизки, юқорида номлари зикр этилган экстремистик ва террорчи уюшмаларнинг ҳозирги кундаги фаолиятида ўз мақсадларини амалга ошириш учун асосан замонавий ахборот коммуникацияларидан кенг фойдаланиш, интернет орқали турли тилларда тарғибот олиб бориш ва пухта ишланган стратегия асосида виртуал жамоатлар тузиш асосий вазифага айланган. Айниқса, ёшлар орасида мутаассибликка йўғрилган бундай форумларнинг тобора оммалашуви муаммонинг нақадар жиддий эканини намоён этади.

Аслида, бу бузгунчи оқимларнинг асл мақсади дин байроғи остида талончилик ва босқинчилик, террорчилик ва кўпоровчилик ҳаракатларини содир этиш, жамиятга ҳар томонлама зарар етказиш орқали кишилар, айниқса ёшлар орасида миллатлараро ва динлараро адоват, миллатчилик ва диний айирмачилик кайфиятларини шакллантиришдан иборат экани ҳеч ким сир эмас.

Назорат саволлари

1. Экстремизм ва терроризмнинг Марказий Осиёда намоён бўлишининг ўзига хос хусусиятлари нималарда кўринади?
2. Диний экстремистик ҳаракатлар томонидан Марказий Осиё минтақасига нисбатан қандай ғаразли мақсадлар кўзланган?
3. Марказий Осиёда фаолият юритишга интилаётган қандай диний экстремистик ташкилотлар мавжуд?
4. Минтақада фаолияти кузатилган террорчи гуруҳларнинг фаолият услублари, ташкилий тузилмасининг ўзига хос жиҳатлари ҳақида нималарни биласиз?

6-мавзу: Ислом асосларини ғаразли мақсадларда бузиб талқин қилиш: моҳият ва мақсадлар

Режа:

1. *Ислом асосларини ғаразли мақсадларда бузиб талқин қилиш: моҳият ва шакллар*
2. *Соф исломий тушуничалар: аслият ва талқинлар (“такфир”, “жсиҳод”, “шаҳидлик”, “ҳижрат”, “мазҳабсизлик”)*

Таянч сўз ва иборалар: *куфр, такфир, жсиҳод, ҳижрат, шаҳидлик, мазҳаб, мазҳабсизлик, Имом Абу Ҳанифа, Имом Молик, Имом Шофеий, Имом Аҳмад*

Ислом асосларини ғаразли мақсадларда бузиб талқин қилиш: моҳият ва шакллар. Ислом динида зўравонлик, экстремизм ва терроризмнинг ҳеч бир кўринишига, яъни зулм қилиш, кўркув солиш, тинч аҳолини ваҳимага тушириш, уларнинг моли ва жонига тажовуз қилишга асло йўл кўйилмайди. Инсон ҳуқуқлари, ҳаёти, дини, оиласи ва молини ҳимоя қилиш ҳам ислом таълимотининг асосини ташкил этади.

Пайғамбар (алайҳис-салом) шундай дейди: *“Бирон тангиз, зинҳор ўз биродарига қурол билан ишора қилмасин (ўқталмасин), чунки, у билмайдики, шайтон уни қўлини бузиши мумкин (яъни унинг қалбига васваса солиши орқали мусулмонга қарата ўқ оттириши мумкин). Оқибатда эса у одам дўзах чоҳига қулайди”.*

Бир инсоннинг қони, обрўси ва молига тажовуз қилиш ислом динида ҳаром қилинган. Бу ҳақда Расулуллоҳ (алайҳис-салом)нинг видо ҳажидида *“Эй одаллар”* деб бошланадиган ва бутун башариятга қаратилган қуйидаги гаплари тасдиқ бўла олади: *“Албатта, сизларнинг қонларингиз, молларингиз ва обрўларингиз ўзларингиз учун худди шу кунингиз, шу ойингиз ва шу шаҳрингиз каби ҳурматлидир. Шу ерда ҳозир бўлган киши ҳозир бўлмаганларга етказсин”.* Ушбу сўзлар билан бутун инсоният ўзаро тинч-тотув яшашга, бошқаларга нисбатан адолат ва шафқатли бўлишга чақирилади. Зеро, инсон ҳаёти Яратган томонидан берилган буюк неъмат бўлиб, у тинчлик мавжуд ерда қарор топади.

Лекин экстремистик ва террорчи ташкилотлар ўзларининг ғаразли мақсадларидан келиб чиқиб, ислом таълимотининг айрим ғоя ва тамойиллари мазмун-моҳиятини бир ёқлама, нотўғри

талкин килиб, одамларни тўғри йўлдан адаштиришга уринмоқда. “Биз ислохотчилармиз” дея даъво қилаётган бундай оқимлар ўзларининг қарашлари ва амалиётига қўшилмаганларни “адашганлар”га чиқармоқда. Натижада мусулмон бўлмаган мамлакатлар аҳолиси ўртасида исломни “ёвузлик салтанати” ва таҳдид манбаи сифатида қабул қилинишига, “исломофобия” (“исломдан кўркиш”, “дахшатга тушиш”)нинг турли кўринишлари пайдо бўлишига ҳам замин яратмоқда. Бундай ёндашув ва талкинлар жамиятдаги ижтимоий бирликка таҳдид солиши, ички парокандаликни келтириб чиқариши мумкинлигини англаш қийин эмас.

“Осонлаштиринг, қийинлаштирманг! Қизиқтиринг, бездирманг!”

Ҳадисдан

Диний экстремистик оқимлар ўзларининг манфур ниятлари ва амалиётларини оқлаш мақсадида ислом номи билан турли “фатволар” бермоқда. Бундай ҳаракатлар ислом уламоларининг кўрсатмаларини инкор қилишдан тап тортмайдиган, диний бирлик, ақидавий яқдилликка реал таҳдид туғдирувчи гуруҳлар учун ғоявий замин яратмоқда. Аллоҳнинг бузғунчиликни севмаслиги, бундай ҳаракатлар ислом дини таълимотига мутлақо зид экани Қуръон оятларида, ҳадисларда, уламоларнинг фикрларида келтирилган. Хусусан Қуръони каримнинг “Бақара” сураси 11-12 оятларида шундай дейилади: “Уларга: “Ер юзида фасод (бузғунчилик) қилмангиз!” – дейилса, улар: “Албатта, биз чин ислохотчилармиз”, – дейдилар. **Огоҳ бўлингки, айнан уларнинг ўзлари бузғунчилардир, лекин (буни ўзлари) сезмайдилар**”. Ҳадисларда ҳам *“Сендан маслаҳат сўраган кишига тўғри (йўл) кўрсат, акс ҳолда, унга хиёнат қилган бўласан”* ҳамда *“Яхшиликка ундовчи одам, яхшилик қилган кабидир”*, деб таъкидланган. Шунингдек, Имом Ғаззолий айтадилар: “Диний мутаассиблар диндан фойдаланган ҳолда кишиларга ҳужум қиладиган катта йўлдаги қароқчилардир”. Яъни уларнинг ўзлари турли ихтилофлар ва бузғунчиликлар қилиб, мусулмонлар ўртасидаги бирлик ва яқдилликка, жамият тараққиётига зарар етказмоқдалар.

Воқелик шуни кўрсатмоқдаки, Ер юзининг турли нуқталарида давлатга қарши тарғибот олиб бориш, жамият асосларини, мамлакатдаги тинчлик ва тартибни, мавжуд тузум ва бошқарув тизимини

издан чиқаришда ҳам ислом дини ғояларини гаразли талқин этиш услубидан фаол фойдаланилмоқда.

Соф исломий тушунчалар: аслият ва талқинлар. Жаҳолат, ҳаддан ошиш ва гулувга кетиш, фирқа ва ҳизбларга бўлиниш, фитна ва хиёнат ҳам замонавий экстремизмнинг асл қиёфасини намоён этиш этувчи хусусиятлардан ҳисобланади. Қасам ичириб, унга катъий риюя қилишни талаб этиш, зулм ва зўравонлик, маънавий-руҳий босим ва тазйиқ ўтказиш билан инсон иродасини синдириш ва берилган кўрсатмани сўзсиз ижро этишга тайёр манқуртга айлантириш услублари ва технологияларини такомиллаштириб бораётганлари эса мутаассиб кучларнинг ўз ниятлари йўлида ҳар қандай разил ишлардан тап тортмаслигидан далолат беради.

Ушбу бўлимда экстремистлар ўзларига байроқ қилиб олган баъзи ғоялар ва тамойиллар тизимли таҳлил қилиниб, уларнинг ислом таълимоти асосларига мутлақо зидлиги бирламчи манбалар – Куръони карим оятлари, ҳадислар, машҳур уламоларнинг фикрлари ҳамда бошқа манбаларга таянган ҳолда очиб берилади.

Аввало, имон инсон қалби билан боғлиқ бўлиб, у ихтиёрийлик асосида қабул қилиниши лозим. Исломнинг биринчи аркони ҳисобланган имонни мажбуран, куч билан сингдириб бўлмайди. Шу билан бирга, инсон имонни қалбан тасдиқ этганини, яъни имонли эканини билиш илми фақат Аллоҳга хос. Бу борада бир инсоннинг бошқаларни имонсиз, яъни кофир деб ҳукм чиқариши қаттиқ қайтарилган амаллардандир.

Шунга қарамай, замонавий сохта салафийлар тақфир масаласида ҳаддан ошиб, ҳар қандай гуноҳ содир этган мусулмонни кофирликда айблашдан тортинмайдилар.

Маълумки, «куфр» сўзи «беркитмоқ», «яширмоқ» деган маъноларни англатади. Шунингдек, «куфр»нинг «кофир бўлмоқ», «динсиз бўлмоқ» каби маънолари бўлиб, у имоннинг акси ҳисобланади. Қалбида умуман имони бўлмаган шахс эса «кофир» дейилади⁹. Имом Ғаззолий «куфр»га таъриф бериб: «Расулulloҳ (алайхис-салом) олиб келган нарсани ёлгонга чиқаришдир», деганлар¹⁰.

⁹ Қараиғ: Юсуф Қарзовий. Зоҳират ал-гулув фи-т-тақфир. – Қоҳира: Мактабат Ваҳба, 1990. 26-28-бетлар.

¹⁰ Файсалун-т-таффрика байна-л-ислам ва-з-заъдақа. – Дамашк, 1993. 25-бет.

“Бирор мўминни кофирликда айблаган киши уни ўлдиргандек (гуноҳга мубтало) бўлади”.

Ҳадисдан

Қалбида имони бор одамни куфрда айблаш ва унинг қонини тўкишни ҳалол санаш мўътабар манбаларда қатъий далиллар асосида тақиқланган. Жумладан, Куръони каримда: “Эй имон келтирганлар! Аллоҳ йўлида сафарга чиққанингизда, аниқ нш тутингиз! Сизларга салом берган (ёки таслим бўлган) кишига бу дунё матоҳини (ўлжани) кўзлаб: «Мўмин эмассан», – демангиз!...» (Нисо, 94) дейилади. Бу оят тафсирида муфассирлар «Сизларга мусулмонлигини билдирган кишига мўмин эмассан, деб адоват қилманг» деганлар.

Кимки, мусулмон эканини тил билан айтиб турса, шунинг ўзи мусулмончилигига кифоя қилади. Бу ҳақида Усома ибн Зайд (р.а.) дан ривоят қилинган ҳадис ҳам кучли далил бўлиб хизмат қилади: «Расулulloҳ (алайҳис-салом) бизларни Жухайнадан бир қабилага юбордилар. Биз уларни сувларигача қувиб бордик. Мен ва ансорлардан бир киши улардан бир кишини қувиб етиб, қуриш олганимизда «Ла илаҳа иллаллоҳ», деди. Ансорий ундан қўлини тортди. Мен эса, уни найзам билан яралаб ўлдирдим. Мадинага келиб, бу хабар Набий соллаллоҳу алайҳи васалламга етганида, менга «Эй Усома, сен уни «Ла илаҳа иллаллоҳ», деганидан сўнг ўлдирдингми?» дедилар. Мен: «Ё Расулulloҳ, бу уни ўзини сақлаш учун айтди», дедим. У киши: «Уни «Ла илаҳа иллаллоҳ», деганидан сўнг ўлдирдингми?» деб такрорлайвердилар. Ҳатто мен (пушаймон бўлиб) ўша кунгача мусулмон бўлмаган бўлсайдим, дедим»¹¹.

Бундан ташқари агар бир мусулмон киши иккинчи мусулмонни куфрда айбласа, унинг имонига путур етиши ҳақида қатъий огоҳлантирилган. Жумладан, Имом Бухорийдан ривоят қилинган ҳадиси шарифда: «Киши бошқа бир мусулмонни кофир ёки фосиқ деса, агар шу нарсалар унда топилмаса, айтган инсоннинг ўзи кофир ёки фосиқ бўлади»¹², дейилган. Ҳадис мазмунидан кўриниб турибдики, мўмин инсонни куфрда айблаш айбловчининг имонини дарз кетишига олиб келади.

¹¹ Саҳиҳи Бухорий, 6509-ҳадис.

¹² Саҳиҳи Бухорий, 71-ҳадис.

Шу боисдан ҳам имон тушунчасини ёритган етук уламолари-миз масалага ўта эҳтиёткорлик билан ёндашиб, имон масаласидаги ҳар қандай тортишув ва даҳанаки низолардан ўзларини четда сақлашга ҳаракат қилганлар.

Бугунги кунда эса ўзларига «олимлик» нисбатини берувчи айрим экстремистик оқим вакиллари, жумладан, сохта салафийлар томонидан бу каби тушунчаларни нотўғри талқин этиш натижасида мусулмон жамиятларида турли ихтилоф ва низолар келиб чиқаётгани, сир эмас. Улар кишилар хатти-ҳаракати ва дин арконларини бажариш чоғида кузатилиши мумкин бўлган жузъий камчиликлар туфайли мусулмонларни «ислом динидан чиққан», «муртад», «кофир» каби юки огир гуноҳлар билан айбламоқдалар.

Ваҳоланки, Пайғамбар (алайҳис-салом)дан бизгача етиб келган бир қанча саҳиҳ ҳадисларда инсоннинг гуноҳи сабабли диндан чиқмаслиги қаттиқ таъкидланган. Жумладан, Имом Абу Довуддан ривоят қилинган ҳадисда Муҳаммад (алайҳис-салом): *«Уч нарса имоннинг асlidir: «Ла илаҳа иллаллоҳ» деган кимсага тегмаслик, гуноҳи туфайли уни куфрда айбламаслик, амали туфайли уни исломдан чиқармаслик»*¹³, деган эдилар. Бундан кўриниб турибдики, инсон гуноҳ иш содир этиб, фосиқ бўлиши мумкин, лекин мусулмончиликдан чиқмайди.

Бу ҳақида ҳанафий мазҳаби асосчиси, буюк Имом Абу Ҳанифа (р.х.) ҳам «ал-Фикҳ ал-акбар» китобида: «Бирор мусулмонни қилган гуноҳи туфайли кофирга чиқармаймиз, гарчи у гуноҳи кабира бўлса ҳам. Башарти уни ҳалол деб эътиқод қилмаган бўлса, ундан имон исмини ҳам олиб ташламаймиз, уни ҳақиқий мўмин деб атайвераимиз. Уни фосиқ мўмин деб аташ мумкин, фақат кофир деб эмас»¹⁴, деган эдилар.

Мотуридийлик ақидасига кўра, гуноҳи кўп киши ҳам гуноҳи кам киши ҳам имон соҳиби эканлиги Қуръон ва сунна асосида ишлаб чиқилган муҳим эътиқодий масаладир.

Демак, бир инсон зоҳирида «Ла илаҳа иллаллоҳ» деган калимаи шаҳодатни айтиб, ўзини мусулмон эканини изҳор қилса, унинг гуноҳи ва қилаётган амалидан қатъи назар у мусулмон саналади. Чунки имон қалбга оиддир. Қалб ичидагини билиш имкони фақат Аллоҳга хосдир.

¹³ Сунани Абу Довуд, 2213-ҳадис.

¹⁴ Имом Аъзам. Ал-Фикҳ ал-акбар. – Тошкент: «Тошкент ислом университети» нашриёт-матбаа бирлашмаси. 2006. 12-бет.

Мусулмонларни куфрда айблаш мусулмон жамиятларида бугун пайдо бўлган ҳолат эмас. Бундай аянчли амалиёт ҳазрати Али (р.а.) халифалик даврларининг сўнгида юзага келган хорижийлар фаолиятида авжига чиққан эди. Бу тоифа вакиллари инсонлар ўртасида фитна келиб чиқишига сабаб бўлувчи турли саволлар билан мусулмонларга мурожаат этар, ўзлари учун мақбул жавобни бермаганларни «кофир» дея эълон қилишарди.

Шунингдек, улар гуноҳ содир этган ёки диний амалларни бажаришда камчиликларга йўл қўйган мусулмонни куфрда айблаб, уни ўлдиришни мувоҳ санашган эди. Хавориж ёки хорижий номи айна шу бузғунчи оқимга нисбатан айтилса-да, кўплаб дин уламолари илми оз бўлса-да, бугунги кунда ўзини доно санаб, ўзидан бошқа мусулмоннинг имонига шубҳа билан қарайдиган айрим тоифаларни ҳам «замонамиз хорижийлари», деб атамоқдалар.

Пайгамбаримиз Муҳаммад (алайҳис-салом) ҳам келажақда бўладиган бундай қабиҳликни илоҳий башорат асосида англаб етган ҳолда мусулмонларни бу каби ишлардан қайтарган эдилар. Жумладан, Имом Термизий Абдуллоҳ ибн Масъуд (р.а.)дан ривоят қилган ҳадисда шундай дейилади:

«Муҳаммад (алайҳис-салом):

«Охир замонда бир қавм чиқади. Уларнинг ёшлари кичик, ақллари паст. Қуръонни қироат қилурлар. У (Қуръон қироати) уларнинг бўғзидан нарига ўтмас. Улар одамларнинг энг яхши гапларини сўзлайдилар. Диндан худди камондан ўқ чиққандек чиқарлар», дедилар¹⁵.

Шу мазмундаги яна бир ҳадисда айтилишича, Али ибн Абу Толиб Ямандан Расулуллоҳ (алайҳис-салом)га бир бўлак тилла юборди. Муҳаммад (алайҳис-салом) уни Уяйна ибн Бадр, Акраъ ибн Ҳобис, Зайд Хойл ва Алқама ибн Улосага тақсимлаб бердилар. Шунда бир киши бундай тақсимотдан норози бўлиб: «Эй Расулуллоҳ, Аллоҳдан қўрқинг», деб юборди. У зот: *«Шўринг қуригур, мен ер юзи аҳлининг Аллоҳдан қўрқшига энг ҳаққирोगи эмасманми?!»* – дедилар. Ҳалиги одам орқасига бурилиб кетди. Шунда Холид ибн Валид Расулуллоҳдан уни жазолашга изн сўраган эди, Расулуллоҳ: *«Йўқ, балки у намоз ўқир»*, дедилар. Холид ибн Валид деди: «Қанчадан қанча намоз ўқийдиган одамлар борки, тили билан қалбида

¹⁵ Сунани Термизий, 2208-ҳадис.

бўлмаган нарсани сўзлайди». Шунда Расулulloҳ (алайҳис-салом): *«Мен одамларнинг қалбларини тешиб кўришга ва қоринларини ёриб кўришга буюрилмаганман»,* дедилар¹⁶.

Бу ҳадиси шарифда ҳам имон қалбга боғлиқ амал экани, шунингдек инсоннинг қилаётган иши оғир гуноҳ бўлса-да, у инсоннинг куфрга далолат қилмаслиги кўриниб турибди. Агар мўминнинг гуноҳи туфайли диндан чиқиши ҳукм қилинганида эди, Аллоҳнинг пайғамбарини «адолатсиз» деб гумон қилган киши энг аввалгилардан бўлиб, куфрда айбланган бўлар эди. Ваҳоланки, Пайғамбар (алайҳис-салом) у кишини «кофир бўлди» демадилар, балки *«Мен одамларнинг қалбларини тешиб кўришга ва қоринларини ёриб кўришга буюрилмаганман»,* деб умматларга имон қалбга боғлиқ ва дахлсиз эканини таълим бердилар.

Бундан ташқари, мусулмонни куфрда айблаш оғир гуноҳ экани, ҳатто бу иш уни ўлдиришга тенг маъсият амаллардан бўлишини *«Бирор мўминни кофирликда айблаган киши уни ўлдиргандек (гуноҳга мубтало) бўлади»*¹⁷ деган ҳадис мазмунидан ҳам билиб олиш мумкин.

Аммо шу билан бирга, кўплаб оят ва ҳадисларда инсон бирор амални қилган ёки қилмаганлиги учун кофир бўлиб қолишидан огоҳлантирилади. Жумладан, *«...Аллоҳ нозил қилган нарса (оятлар) билан ҳукм қилмаганлар – ана ўшалар кофирлардир»* (Моида, 44). Бу оят хусусида буюк саҳобий Ибн Аббос (р.а.)дан нақл қилинадик, Аллоҳнинг ҳукмларидан бирортасини инкор этмай иқрор ва тасдиқ этган ҳолда уларга мувофиқ ҳукм қилмаса, кофир бўлмайди, балки гуноҳкор бўлади.

Бундан ташқари, Пайғамбаримиз (алайҳис-салом)дан ҳам зоҳиран қараганда баъзи амалларни қилиш куфрга сабаб бўлиши ҳақида бир қанча ҳадислар етиб келган. Жумладан, Муҳаммад (алайҳис-салом) айтадилар: *«Биз билан у (мунофиқ)лар ўртасидаги аҳд – намоздир. Ким уни тарк қилса кофир бўлибди»*¹⁸. Яна бир ҳадисда эса, Расулulloҳ (алайҳис-салом): *«Аллоҳ таоло бандаларга беш вақт намозни фарз қилди. Уларни адо этган ва зое қилмаган киши учун Аллоҳнинг ҳузурини уни жаннатга киритиши аҳди бордир. Уларни адо этмаган кишилар учун Аллоҳнинг ҳузурини аҳд*

¹⁶ Саҳиҳи Муслим, 1839-ҳадис.

¹⁷ Саҳиҳи Бухорий, 5776-ҳадис.

¹⁸ Муснади Имом Аҳмад, 22492-ҳадис.

йўқдир. Аллоҳ хоҳласа уларни жазолайди, хоҳласа жаннатига киритади»¹⁹.

Дастлабки ҳадисда келганидек, намозни тарк этиш диндан чиқарувчи куфр бўлганида, иккинчи ҳадисдаги Аллоҳ хоҳласа, намозни зое қилган инсонни ҳам жаннатга киритиши мумкинлиги ҳақидаги хабар келмаган бўларди. Ёки бўлмаса Муҳаммад (алайҳис-салом): «*Мусулмонни сўкиш фосиқлик, у билан уруш қилиш куфрдир*»²⁰, дея мусулмонларни ўзаро урушсалар кофир бўлиб қолишдан огоҳлантирганлар. Ҳадиснинг зоҳирий маъносидан ўзаро жанжаллашган, урушган икки мусулмон диндан чиқиб қолишини англаш қийин эмас. Аммо Куръони каримда Аллоҳ таоло: «*Агар мўминлардан икки тонфа ўзаро урушиб қолсалар, дарҳол улар ўртасини ислоҳ этингиз!... Албатта, мўминлар (динда) ўзаро биродардирлар. Бас, сизлар икки биродарингиз ўртасини тuzатиб кўйингиз ва Аллоҳдан кўрқингиз, шояд, раҳм қилинсангиз*», (*Хужурот, 9-10*), деб ўзаро урушган икки мусулмонларни «кофир» деб эмас, «мўмин» деб атамоқда.

Бунга ўхшаш яна кўплаб ҳадиелар саҳиҳ тўпламлардан ўрин олган. Жумладан, «*Ким фолбинга ёки қоҳинга борса ва унинг айтган гапини тасдиқласа, шубҳасиз, Муҳаммадга тушган нарсага кофир бўлибди*»²¹, «*Ким Аллоҳдан ўзга ила қасам ичса, батаҳқиқ кофир бўлибди*»²², «*Мендан кейин бир-бирингизнинг бошингизни оладиган кофир бўлиб кетмангиз!*»²³. Бу каби ҳадисларни ўрганган муҳаддис олимлар улардаги «кофир бўлибди», «биздан эмас» сингари сўзларда зажр, яъни кўрқитиш маъноси борлиги, ҳадисда қайтарилган амални қилган инсон мусулмончиликдан чиқмаслиги, балки огир гуноҳкор бўлишини таъкидлаганлар.

Ўрта Осиёлик машҳур фақиҳ ва мутакаллим Абул Юср Паздавӣ (1030-1099) юқоридаги каби ҳадисларни таҳлил этиб, шундай хулоса беради, яъни куфрга нисбат беришга далолат қиладиган ҳадислардан ўша ишни қилиб, тавба қилмаса, шу ҳолатда Аллоҳнинг азобидан омонда бўлмайди, деб тушунилади²⁴. Чунки бошқа ҳа-

¹⁹ Суяни Ибн Можа. 1404-ҳадис.

²⁰ Саҳиҳи Бухорий, 48-ҳадис; Саҳиҳи Муслим, 126-ҳадис.

²¹ Муснади Имом Ахмад. 9378-ҳадис.

²² Муснади Имом Ахмад. 5917-ҳадис.

²³ Саҳиҳи Бухорий. 120-ҳадис.

²⁴ Қараиғ: Абул Юср Паздавӣ. Усул ад-дин / Ҳ.Петерленс нашрга тайёрлаган. – Қоҳира: Мактаба Азҳарийя ли-т-турос, 2003. 152-153 бет.

дисларда гуноҳи кабира қилган мўмин мусулмон барибир жаннатга дохил бўлиши зикр этилган, яъни унинг ҳукми Аллоҳга ҳавола, хоҳласа кечиради, хоҳласа гуноҳига яраша жазо бериб, сўнг жаннатга киритади.

Имом Бухорий ва Муслим томонларидан ривоят қилинган ҳадисда Расулulloҳ (алайҳис-салом): *“Қимки, ихлос билан Ла шлаҳа иллаллоҳ деса жаннатга киради”*, деб марҳамат қилдилар. Машҳур саҳобий Абу Зар Ғифорий 3 марта “Зино қилса ҳам, ўғрилик қилса ҳамми?”, деб сўрайверди. Шунда Расулulloҳ (алайҳис-салом): *Зино қилса ҳам, ўғрилик қилса ҳам, гарчи бу Абу Зарга ёқмаса ҳам*”, дедилар²⁵. Аммо “Зинокор зино қилаётганда мўмин бўлмайди”, деган ҳадис ушбу юқоридаги ҳадис билан биргаликда ўрганилади ҳамда “бирор гуноҳ учун мўмин бўлмайди” деганда, ҳақиқатда диндан чиққан деб ҳисобланмайди. Бунга яна бир далил сифатида фақиҳлар томонидан мўминларни бирор гуноҳлари туфайли диндан чиққан деб, белгиланмаганини зикр этиш ўринли. Балки диндан чиққан киши ўзи аниқ тарзда эътироф этиши лозим бўлган ҳамда панд-насиҳатларни узоқ муддат давомида қабул қилмагандан кейингина мусулмончиликдан чиққан, деб ҳисобланган. Яъни ўзи иқрор бўлиши шарт бўлган. Бу борада ҳадисда келган *مؤمن (муъмин)* сўзини машҳур фақиҳ Абул Юср Паздавий охиратда Аллоҳ мағфират этмаса, азобдан *омонда* бўлмайди, кутулмайди, деб шарҳлайди. Яъни инсон тавба қилиб бу каби гуноҳ ишларни зинҳор қилмаслиги зарурлигини таъкидлайди²⁶.

Яна бир мовароуннаҳрлик уламо Абу Шакур Солимий Кеший (XI аср) эса: «Қимки намозни қасддан тарк этса, кофир бўлибди» ҳадисидан Аллоҳга кофир бўлишни эмас, балки куфрони неъмат, яъни «ношукрлик қилибди» маъноси ирода қилинган. Бунинг мисоли Сулаймон (алайҳис-салом) қиссасида зикр қилинган, яъни «...Бас, унинг (тахтнинг) ўз ҳузурда турганини кўргач, деди: «Бу Раббимнинг шукр қиламанми ёки ношукрлик қиламанми, имтиҳон қилиш учун берган фазлидандир...» (Намл, 40). Шу ўринда «ношукрлик қиламанми» сўзи Куръонда «куфр келтираманми», «инкор этаманми» тарзида келганини таъкидлаш ўринли. Пайгамбарлардан куфр бўлишини ақл бовар қилмайди. Бундан

²⁵ Саҳиҳ Бухорий, 5379-ҳадис; Саҳиҳи Муслим, 138-ҳадис.

²⁶ Абул Юср Паздавий. Усул ад-дин / Х.Петерленс нашрга тайёрлаган. – Кохира: Мактаба Азҳарийя ли-т-турос, 2003. 152-153 бет.

юқоридаги ҳадисдаги «кофир бўлибди» калимасидан куфрони неъмат, яъни ношукрлик маъноси ирода қилингани маълум бўлади» – деб таъкидлайди²⁷.

Ақида уламолари шунга ўхшаш эътиқодий қоидалардан келиб чиққан ҳолда куфрни эътиқодий куфр ва амалий куфр, деб иккига ажратадилар. Бунга сабаб юқоридаги каби оят ва ҳадисларда қайсидир амални бажариш ёки бажармаслик оқибатида мусулмончиликдан чиқиб қолиш билан кўрқитилган ўринларнинг барчасида ҳам мусулмон одам чин маънодаги кофир бўлиб қолавермайди.

Агар шариатда мусулмон одам катта гуноҳ қилгани учун аниқ кофир бўлиши белгиланганида эди, ўша гуноҳкор бандага диндан қайтган (муртад) киши учун белгиланган жазо тайин қилиниши зарур бўлар эди. Жумладан, хотини билан никоҳи бузилади, меҳросдан маҳрум бўлади, агар у вафот этса, жаноза ўқилмайди, мусулмонлар қабристонига қўйилмайди ва бошқа чоралар назарда тутилган. Шу муносабат билан юқоридаги ҳадисларни тушунишда бошқа ҳадислардан ҳам фойдаланилади.

Диндан қайтганлар ҳақида тўхталадиган бўлсак, шуни алоҳида қайд этиш лозимки, Пайгамбар (алаҳис-салом) ҳаётлик чоғларида уларни жазолаганлари ҳақида маълумотлар келмаган. Ваҳоланки, У зот ким мунофиқ, ким муртад эканини аниқ билганлар. Бир неча одам ўзларининг олдида диндан қайтганларини эълон қилган. Лекин шунда ҳам уларга чора кўрмаганлар.

Ўз даврининг етук уламози Ибн Нужайм ал-Ҳанафий ал-Мисрий (ваф. 970/1563 й.) ақидавий ва фикҳий масалаларни атрофлича ўрганиб, «Агар бир масалада кофир дейиш учун тўксон тўққизта далил бўлса-ю, кофир демаслик учун биргина далил бўлса, тўксон тўққизни кўйиб, ўша бир далилни олиш керак. Аммо динда ҳаддан ошиб, ғулувга кетганларни бу масалада «мўмин дейиш учун тўксон тўққизта далил бўлса-ю, кофир дейишлик учун биргина далил бўлса, тўксон тўққизни кўйиб, ўша бир далилни олиш керак», дейишга бориб етдилар. Бу эса, барча исломий мазҳаблар ва уламоларнинг тутган йўлига тесқаридир», дейди.

Агар инсон амалий куфр эмас, эътиқодий куфрга кетганида ҳам уни диндан чиққанлигини аниқлаштиришнинг ўзига хос қоидалари ўрнатилган. Тарихий манбаларга кўра, бирор кимса куфрга да-

²⁷ Абу Шакур Солибий. Ат-тамҳид фи баёни тавҳид / Таржимон ва изоҳлар муаллифи Соатмурод Примов. – Тошкент: Мовароуннаҳр, 2014. 172-бет.

лолат қилувчи хатти-ҳаракатни амалга оширса, у албатта, гувоҳлар иштирокида қозига олиб борилган ва ундан қилган иши, айтган гапи ҳақида сўралган. Мабодо, сўроқ қилинувчи айтган гапидан тонса, кофирлигига ўз сўзи билан иқроор бўлмаса, унга нисбатан жазо белгиламаган ва бу унинг тавбаси ҳисобида қабул қилинган.

Агар куфрда гумонланаётган кимса бирор оятни нотўғри таъвил қилган ёки билмасдан куфрга олиб борувчи сўз айтган ёхуд хатти-ҳаракатни содир этган бўлса, у ҳолда унга бу ҳақида тушунтирилган ва хушёр бўлишга чақирилган. Агар айбланувчи қилган ишининг моҳиятини тўлиқ англаб етган ҳолда бажарган бўлса ва муртад бўлганини қози ҳузурида ўзи ҳам тан олса, уни тавба қилишга даъват қилинган.

Бу ҳолатлар киши имондан чиққанига очиқ далолат қилувчи аломатлар кузатилганда бажариладиган амаллардир. Лекин мўмин эканини очиқдан-очиқ таъкидлаб, мусулмончилигини изҳор қилиб турган инсонни куфрда айблаш эса, мусулмончиликка тўғри келмайдиган ўта қабих амаллардандир. Шундай экан, ҳар бир инсон гапираётган ҳар қандай сўзига огоҳ бўлмоғи, ўйламай-нетмай ўзгаларни кофирга чиқариб юборишдан тийилиши, қолаверса, бу билан ўз имонини сақламоғи лозим.

“*Ҳижрат*” – (“бир жойдан иккинчи жойга кўчиш”, “тарк қилиш”). Истилоҳда эса, Расулуллоҳ (алайҳис-салом) даврларидаги мусулмонларнинг Ҳабашистонга, кейинчалик Расулуллоҳ (алайҳис-салом) ўзлари бошчилигида Мадинага кўчиб ўтишларига айтилади.

Пайғамбар Муҳаммад (алайҳис-салом) Макка шаҳрида ўзларининг чиройли хулқлари ва гўзал муомалалари билан атрофдаги кишиларнинг ислом динига қизиқишига сабаб бўлаётган эдилар. Бу эса, ўз навбатида мусулмонларнинг сонини кун сайин ортиб боришга туртки бўлди. Бундан ташвишга тушган Макка мушриклари Расулуллоҳ (алайҳис-салом)га суиқасд уюштириб, у кишини қатл қилиш режасини тузадилар. Бирок Аллоҳ таоло ўз Расулини фитнадан огоҳ қилиб, Мадинага ҳижрат қилиш тўғрисида ваҳий юборади.

Уламолар ҳижрат тўғрисида нозил бўлган оят ва ҳадисларни ўрганиб, уни икки қисмга ажратадилар. Биринчиси, юқорида таъкидланган “кўчиш” маъносидаги ҳижрат бўлиб, бу борада Қуръони каримнинг “Нисо” (97 ва 100-оятлар), “Анфол” (74-оят),

“Наҳл” (41 ва 110-оятлар) сураларида баён қилинган. Мазкур манбаларда исломга нисбатан қарши турган маккаликлар томонидан муслмонларни турли кўринишда азоблаш ҳамда уларни ўз танлаган эътиқодларидан воз кечтириш мақсадида жисмоний ва бошқа кўринишлардаги зўрликлар ишлатилгани баён қилиниб, динлари ва ҳаётларини сақлаш мақсадида тинч ва осойишта жойга кўчиш буюрилгани таъкидланади.

Иккинчиси, инсон гуноҳлардан ўзини тийиши ва уларни тарк қилиши тушунилади. Бу борада Имом Бухорийдан ривоят қилинган қуйидаги ҳадиси шарифда: Расулulloҳ (алайҳис-салом): *“Тили ва қўлидан бошқалар азият чекмаган киши ҳақиқий муслмондир. Аллоҳ таоло қайтарган нарсалардан ҳижрат қилган инсон ҳақиқий муҳожирдир”*, дейилган. Уламоларни ҳадисни шарҳлаб, ундаги “ҳижрат”дан мурод “тарк қилишдир”, деганлар. Бошқа бир ҳадисда эса, Умму Анас (р.а.) Расулulloҳ (алайҳис-салом)дан насихат қилишни сўрайдилар. Шунда, Расулulloҳ (алайҳис-салом): *“Гуноҳлардан тийилгин, ўша ҳижратнинг энг каттасидир. Фарзларга риоя қилгин, ўша жиҳоднинг энг афзалидир. Зикрни кўпайтиргин, Қиёмат куни Аллоҳ таолонинг ҳузурига борганинда унга энг маҳбуб амал шу бўлади”*, дейилган. Лекин ислом дини ақидасини бузиб, ғараз мақсадларни кўзлаётган кимсалар “ҳижрат қилмаганлар кофир, конституцион тузумлар ўрнатилган юртларда яшамоқлик куфр” деган сохта даъво билан ватандошларимизни алдаб, хориждаги жангарилар тайёрланадиган марказларга жўнатишга ҳаракат қилмоқда. Ваҳоланки, она юртини ташлаб, ўзга элларда сарсон-саргардон юриш, ўзи каби манқурт шахслар билан бирлашиб, киндик қони тўкилган юртига қарши қурол кўтариш ислом таълимотига умуман зиддир.

“Жиҳод” – (араб. “ғайрат қилиш”, “кучни ишга солиш”) сўзи “жидду-жахд”, яъни инсон ўз мақсадига эришиш йўлида бор имкониятларини ишга солиб, ҳаракат қилишини англатади. Истилоҳда эса, ушбу сўз бир қанча маъноларда ишлатилади. Жумладан, “жиҳод” – Аллоҳнинг йўлига даъват қилиш, яхшиликка чақириш ва ёмонликдан қайтариш, Аллоҳ йўлида инсоннинг ўз ҳавойи-нафсига қарши кураши, ота-онага хизмат қилиши ва ёвга қарши курашишдек турлари мавжуд.

Бунга далил сифатида Имом Термизийдан ривоят қилинган қуйидаги ҳадиси шарифда *“Жиҳоднинг афзали Аллоҳ таолонинг*

розилигини деб инсон ўз ҳавои нафсига қарши жиҳод қилишидир”, дейилган. Шунингдек, Имом Бухорий ва Имом Муслим ривоят қилган: “Бир киши Расулуллоҳ (алайҳис-салом)га: “Мен жиҳодда қатнашмоқчиман”, деди. У зот: “Ота-онанг борми?” деб сўрадилар. “Ҳа”, деб жавоб қилди у киши. Шунда Пайғамбар (алайҳис-салом): “Уларнинг ҳузурига бориб, ёрдам бер, хизматини қил! Шу сенинг жиҳодингдир”, дедилар”. Шундан келиб чиққан ҳолда, мусулмон уламолар фарзанднинг ота-онага қилган хизмати ҳам жиҳод бўлишини таъкидлаганлар.

Расулуллоҳ (алайҳис-салом) Маккадан Мадинага ҳижрат қилганларидан сўнг, Мадинада мусулмонлар учун олдин бўлмаган нарса, яъни давлат юзага келди. Пайғамбар Муҳаммад (алайҳис-салом) исломнинг илк – Макка даврида юқорида келтирилган, жанг маъноси бўлмаган жиҳодни олиб бордилар. Чунки, у киши мушриклар етказган азоб ва укубатларга сабр қилиш ҳамда улар билан фақат Куръон асосида баҳс юритиш, тўғри йўлга даъват қилишга буюрилган эдилар.

Мусулмонлар Мадинага кўчиб ўтганларидан сўнг, Аллоҳ таоло мусулмонларга мушриклардан ўзларини мудофаа қилишга руҳсат берди. Бу борада, Куръони каримда: “(Мушриклар томонидан) хужумга учраётган (мусулмон)ларга, мазлум бўлганлари сабабли (жанг қилишга) изн берилди. Албатта, Аллоҳ уларга ёрдам беришга қодирдир” (Ҳаж, 39), деб таъкидланади. Шу аснода, ҳижратнинг иккинчи йилида Ватан, дин мудофаази мазмунидаги жиҳодга изн берилди.

Ислом тарихини чуқур ўрганган мутахассис олимлар, тарихда юз берган ҳар қандай жиҳод, фақатгина, мудофаа мақсадида олиб борилганини таъкидлайдилар. Хусусан, суриялик машҳур уламо Рамазон Бутий: “Мусулмонлар томонидан олиб борилган жиҳод ёв бостириб келганда ҳимоя мақсадида ёки душман тарафдан хужум хавфи пайдо бўлганда унга қарши бориш учунгина юз берганини кўриш мумкин”, деб таъкидлаган. Лекин, бугунги кунда ғаразли мақсадларни кўзлаб, олиб борилаётган урушларни “жиҳод” деб аталаётгани мутлақо асоссиздир.

“У иккиси (яъни ота-она) борасида (хизматларини қилиб) жиҳод қилгин”.

Ҳадисдан

Шу ўринда таъкидлаш лозимки, мудофаа маъносидаги жиҳод халқаро шартномалар ва давлатлар ўртасида ўзаро келишувлар бўлмаган бир ҳолатда юз берган. Бугун эса, буларнинг барчаси ўзгарди. Деярли барча давлатлар халқаро ташкилотлар аъзолари бўлиб, турли ҳамкорлик шартномалари, битим ва протоколларга имзо қўйганлар. Шундай экан, бутун дунё давлатлари ислом таълимотларига кўра “муоҳад”, яъни “аҳд қилинган” тоифасига киради. Расулulloҳ (алайҳис-салом) бир ҳадисларида шундай дедилар: *“Ким муоҳадни ўлдирса, жаннатнинг ҳидини ҳидламайди. Жаннатнинг ҳиди қирқ йиллик масофадан таралиб туради”* (Имом Бухорий ривояти).

Шундай экан, ислом жаннатга киришга ҳамда дўзахдан узоқлашишга сабаб бўлувчи Аллоҳ таолонинг зикри, инсонларга яхшилик қилиш, ер-юзидида осуда ҳаёт кечириш каби жиҳодга, яъни саъй ҳаракат қилишга чақиради. Зеро, ислом таълимотига кўра, асл жиҳод – Аллоҳ таолога яқинлаштирувчи солиҳ амалларни ўз ичига олади. Бинобарин ҳалол тижорат, ишлаб чиқариш ёки қудуқ қазиб, сув чиқариш каби ишлар ҳам шулар жумласидандир. Демак, тинчликка раҳна солиш, жамият равнақи ва халқ фаровонлигига зиён етказиш, фитна кўзғатиш, тоифаларга бўлиниб, ўзаро низолашиш умуман ислом динига ёт ҳолат ҳисобланади.

“Шаҳид” – (араб. “гувоҳлик”, “ҳозир бўлмоқ”) ушбу даражага эришган инсонларга жаннат ёки кўплаб яхшиликлар башорат қилинганга фаришталар гувоҳ, яъни, шоҳид бўлгани сабабли, айнан ушбу сўз ишлатилган.

Уламолар наздида, шаҳид дейилганда Аллоҳ таоло йўлида душман билан бўлган жангда Ватани, дини, оиласи, миллати шаънини ҳимоя қила туриб, вафот этган инсон назарда тутилади. Аммо инсон Ватан сарҳадлари, миллат шаънини ҳимоя қилиш учун эмас, балки мол-давлат тўплаш, ўзидан ном қолдириш каби дунёвий нарсаларни қасд қилган бўлса, бу тоифа кишилар шаҳид ҳисобланмайди.

Шунингдек, баъзи инсонлар борки, бу дунёда кўпчиликка нафи тегадиган хайрли ишлар қилади ва қорин (ички) касаллиги, чўкиш, куйиш каби сабаблар билан вафот этадилар. Улар кишилар наздида оддий инсондек туюлса-да, Расулulloҳ (алайҳис-салом) ўз ҳадисларида зикр қилганларидек, Аллоҳ наздида шаҳидлар мақомида бўлади. Демак, шундан келиб чиқиб айтиш жоизки,

ислом дини нуқтаи назаридан шаҳидлик ҳам мусулмон кишининг ихлосу эътиқоди, жайрли амали ҳамда мусибатларга сабр-тоқати эвазига Аллоҳ томонидан бериладиган мукофотдир.

Афсуски, бугунги кунда баъзи кимсалар ўзини портлатиш билан гўё “шаҳидлик” мақомига сазовор бўлишга интиломда. Аслида мусулмон одамнинг ўзини-ўзи ўлдириши, айниқса, ўзини портлатиб юбориши гўёки “дин йўлида”, деб эълон қилинса-да, шаҳид деб ҳисобланмай, балки “ўз жонига суиқасд” деб баҳоланади. Қолаверса, уларнинг бу ғайриинсоний ҳаракатлари туфайли қанчадан-қанча бегуноҳ инсонларнинг қони тўкилмоқда.

Қуръони каримда эса бу борада “Ўзларингизни ўлдирмангиз! Албатта, Аллоҳ сизларга раҳм-шафқатлидир” (*Нисо*, 29) дейилган бўлса, яна бир оятда “Бирор жонни ўлдирмаган ёки Ерда (бузғунчилик ва қароқчилик каби) фасод ишларини қилмаган инсонни ўлдирган одам худди ҳамма одамларни ўлдирган кабидир” (*Моид*а, 32) деб, бегуноҳ инсонларнинг қонини тўкишлик ҳам қаттиқ қораланган. Ҳадиси кудсийда “*Бандам ўзини ўзи ўлдириб, унга берган умримга шукр қилмай, шошилди. Шунинг учун унга жаннатни абадий ҳаром қилдим*” дейилган. Демак, ислом таълимоти бундай ҳолатларни кескин қоралайди.

Мазҳабсизлик. Бугунги кунда мутаассиб оқимлар томонидан илгари сурилаётган ғоялардан яна бири – бу мазҳабсизлик ғояси бўлиб, у ислом дини моҳиятини тўғри тушунишга хавф солаётган хатарли омиллардан биридир. Мутаассиб гуруҳларнинг мафкура-сига кўра, фикҳий мазҳаблар ишлаб чиққан категориялар шариатни тўғри тушуниш методологияси сифатида тан олинмай, тўғридан-тўғри шариат аҳкомларини амалда татбиқ этиш энг тўғри йўл, деб ҳисобланади.

Мантқан мушоҳада қилиб кўрилса, мазҳабсизлик ғояси ўтган минглаб олимларнинг қилган меҳнатларини, қанча машаққат билан умр сарфлаб яратилган ноёб манбаларни бекорга чиқаради. Асрлар давомида барча мусулмонлар амал қилиб келган анъаналар нотўғри, шунча мусулмон адашган экан, деган хулосага олиб келади. Энг аянчлиси, мусулмонларни бирлаштириб, жамлаб турган тўғри йўлга путур етказди. Бунинг натижасида эса, мусулмонлар орасида ўзаро парокандалик, беқарорлик ва тараққиётда тўхташ юзага келади. Бундай даъват мазҳаблар, моҳияти ва қийматини умуман билмасликдан келиб чиқади. Гарчи аҳли сунна ва жамоада

мазҳаблар тўртта бўлса ҳам, улар ягона аҳли сунна ва жамоанинг йўналишлари сифатида эътибор қилинади ва мусулмон уммати-ни жамлайди, бирлаштиради. Зеро, Пайғамбар (алайҳис-салом) шундай марҳамат қиладилар: “Аллоҳ умматимни бирор залолатга жалламас”. Яна бир ҳадисда “Мусулмонлар яхши деб билган нарса Аллоҳнинг ҳузурида ҳам яхшидир” – дейилган.

Маълумки, Пайғамбар (алайҳис-салом) ҳаётларининг охирига келиб, турли қабила ва юрт одамлари исломни қабул қила бошладилар. Янги мусулмонлар олдида йигирма йилдан ортиқ вақт мобайнида нозил бўлган оятларни ўрганиш, шариат аҳкомларини ўз ҳаётларига татбиқ қилиш вазифаси турар эди. Табиийки, ёш саҳобийлар ўзларидан катталардан, янги мусулмонлар эса, аввалги мусулмонлардан шаръий масалаларни ўргана бошладилар.

Ислом дини дунё бўйлаб, турли минтақаларда тарқалгач, турли араб бўлмаган халқлар ҳам мусулмон бўлдилар. Табиийки, улар ўзларига Куръони карим ва Пайғамбар (алайҳис-салом) суннатларидан шариат аҳкомларини чиқариб, тартибга солиш имконига эга эмас эдилар.

“Мазҳабсизлик – диндан чиқиб кетишга олиб боровчи кўприкдир”.

Шайх Рамазон Бутий

Шундай қилиб, жамиятда аста-секин кишиларга диний ҳукмларни ўргатадиган, уларнинг саволларига жавоб бера оладиган, муайян илмларга эга инсонларга эҳтиёж тобора ортиб борди. Шу тариқа турли диёрларда олимлар етишиб чиқа бошладилар. Имом Абу Ҳанифа, Имом Молик, Имом Шофёеий ва Имом Аҳмад каби олимлар бугунги кунда мавжуд бўлган тўрт фикҳий мазҳабга асос солдилар. Улар ибодатлар ва бошқа барча масалаларни Куръони карим ва ҳадиси шарифга кўра маълум қоидаларга солиб чиқдилар. Манбанинг бойлиги ва Расулulloҳ (алайҳис-салом)нинг айрим вақтларда бир амални турлича бажарганлари, бир масала бўйича турлича тасарруфлари ҳақидаги ҳадис ва хабарлар, ривоятлар бу олимларнинг ишларида ҳам маълум жузъий фарқларни пайдо бўлишига олиб келди. Шунингдек, турли минтақалардаги шароитларнинг хилма-хиллиги ҳам шариат масалаларида табиий тафовутларнинг юзага келишига асос бўлди. Масалан, шофёеий мазҳабида

тахоратдан сўнг юз-кўлни артмаслик афзал бўлса, ханафий мазҳабида артиш афзалдир. Демак, мазҳаблар тарқалган ҳудудлардаги иқлим шароити ҳам эътиборга олинган. Бинобарин, Расулulloҳ (алайҳис-салом)дан икки ҳолатни ҳам тасдиқловчи ривоятлар етиб келган. Бу ислом шариатининг замон ва маконга мослашувчанлигидан ҳамда мусулмонлар учун кенг имкониятлар мавжудлигидан далолат беради. Масалан, бирор бир манзилга етиш учун турли томонлардан бориш имкони бўлса, киши нисбатан энг яқин йўлни кўзлайди. Мазҳаблардаги ихтилофларни ҳам шунга қиёслаш мумкин. Зеро, уларда у ёки бу масала муайян халқ, миллатнинг урф-одатлари, қадриятлари, менталитети ҳамда ижтимоий муносабатларнинг характеридан келиб чиқиб энг қулай ва маъқул шаклда ҳал қилинади.

Юқорида зикр этилганидек, жузъий масалаларда ихтилоф қилингани билан, тўрт сунний мазҳабда исломнинг асосий масалалари бўйича ихтилофлар йўқ. Чунки ҳар бир мазҳаб асосчиси ўз сўзларини ишончли далиллар билан исботлаган. Қайд этилган мулоҳазалар “Қуръон ва ҳадисдан нарига ўтмаймиз”, дея даъво қилиб, ўзларини мужтаҳид билиб, мазҳабларни инкор қилаётганлар аслида, ўз ҳаракатлари билан диний бирлик ва ақидавий яқдилликка раҳна солаётганликларини кўрсатади.

Маълумки; асрлар давомида мусулмонлар тўрт мазҳаб – ханафий, моликий, шофейий ва ҳанбалий мазҳабларидан бирига амал қилиб келганлар. Ҳеч ким буни инкор қилмаган. Қанча-қанча фақиҳ, муҳаддис, мутакаллим ва мутасаввиф олимлар ҳам шу мазҳабларга асосан ўз фаолиятларини олиб бордилар.

Мазҳабсизлик ғояси ўзида миллатни ортга тортиш, қоқоқликка маҳкум қилиш хавфини мужассамлайди, тараққиётдан четга чиқиб қолишга олиб келади. Чунки турли соҳа мутахассислари мазҳабсизлик ғоясига эргашса, унда умрларини ўз касбий маҳоратларини юксалтириш, изланишлар олиб боришга эмас, балки тубсиз диний масалаларга ўралашиб қолиб, ҳаётларини фақат ўзлари учун диний ҳукмлар чиқаришга сарфлайдилар. Оқибатда турли соҳалардаги мутахассислар ҳам тез ўзгарувчан глобаллашув шароитида ўзларини йўқотиб қўядилар, яхши мутахассис ҳам, етук уламо ҳам бўла олмайдилар. Нағижанда мутахассислардан Мосуво бўлиб бориши баробарида, миллат аввалида турғунлик, кейинчалик эса таназзулга юз тутаяди. Аслида эса ҳар бир мутахассиснинг

Ўз соҳасини пухта эгаллаши, жамият ривожини учун хизмат қилиши, одамлар оғирини енгил қилиши, юрт равнақига ҳисса қўшиши ҳам улуғ ибодатдир.

Сохта салафийларнинг «дор ал-ислом» ва «дор ал-ҳарб» тушунчаларига муносабатларини келтиришдан аввал бу тушунчаларнинг келиб чиқиш тарихига, луғавий маъносига эътибор қаратиш лозим.

Ўрта асрларда халқаро миқёсдаги тинчлик шартномалари мавжуд эмаслиги туфайли мамлакатлар ўртасидаги алоқаларда уруш муносабати муайян ўрин тутган. Шунинг учун ислом динида ўзини таҳдидлардан ҳимоялашга руҳсат берилган. Айниқса, аббосийлар даврида халқаро муносабатларда диний асосдаги адоват кайфияти кучайиб боргач, “дор ал-ислом” ва “дор ал-ҳарб” тушунчалари ша-роит тақозоси билан пайдо бўлганини зикр этиш ўринли.

«Дор ал-ислом» арабча сўз бўлиб, «ислом ҳудуди», «ислом диёри» деган маъноларни билдиради. Истилоҳда эса, ислом арконлари амалда намоён бўладиган ҳудудлар манбаларда дор ал-ислом деб аталган.

«Дор ал-ҳарб» эса, «уруш диёри» деб таржима қилинади. Мусулмонлар билан уруш ҳолатида бўлган диёрларга нисбатан дор ал-ҳарб атамаси қўлланилган. Лекин мусулмонлар диёри ва ғайридинлар диёри орасида тинчлик битими мавжуд бўлса, «дор ал-ҳарб», деб нисбат берилмайди.

Сохта салафийлик ғоялари таъсиридаги айрим оқим ва ҳаракатларнинг мазкур тушунчаларга қарашлари ва муносабатлари тубдан фарқ қилади. Уларнинг наздида маълум ҳудудни дор ал-ҳарб (уруш диёри) деб эълон қилиш ва у ерга нисбатан жиҳод ҳаракатларини олиб бориш муайян босқичларда амалга оширилади:

- маълум ҳудудга нисбатан такфир ғояси илгари сурилади;
- ўша ҳудуд «дор ал-ҳарб» деб эълон қилиниб, бунга далил бўладиган важлар кўрсатилади;
- давлатдаги мусулмонлар бу юртдан чиқиб кетиш, яъни ҳижрат қилишга чақирилади;
- уларнинг наздидаги «чин мусулмонлар» дор ал-ҳарбдан чиқиб кетгандан сўнг, бу юртга нисбатан жиҳод эълон қилинади;
- жиҳод билан бирга, шахидлик тушунчаси ноҳолис талкинлар билан мияга қуйилади.

Демак, *биринчи босқичга* кўра, такфир гоёси илгари сурилади. Бу босқичда сохта салафийлар дунёни «оқ ва қора»га ажратадилар. Уларнинг фикрича, дунёнинг «қора» томони бу зулмат бўлиб, инсонни ўйлашга мажбур қиладиган ҳар қандай янгилик ва маълумотни бутунлай рад этиш орқали ундан қочишга чорлайдилар. Такфир босқичида сохта салафийлар ўзларидан бошқа мусулмонларга, хоссатан, ҳанафийларга нисбатан асоссиз равишда «муржийий» атамасини қўллайдилар. Ваҳоланки, ҳанафийлар муржийий тоифаларни ўз асарларида доимий танқид қилиб келадилар. Тарихдан маълумки, муржийийлар ўзларининг ақидавий қарашлари билан хорижийларга қарши юзага келган йўналиш ҳисобланади. Муржийийларнинг фикрича, кишининг мусулмон ёки кофирлигини фақат Аллоҳ билади, инсон қанча гуноҳ қилгани билан имонда собит қолса, у мусулмон ҳисобланади, деб ишонганлар. Лекин ҳеч бир мусулмон дўзахга тушмайди, деган ақидавий қарашлари аҳли сунна ва жамоа ақидасига мувофиқ келмайди. Сунний уламолар наздида, улар адашган фирқалардан бири ҳисобланади. Сохта салафийлар наздида, «муржийийлар» – бу ҳал қилувчи хулосага келолмайдиган, ўзи ҳеч бир ҳаракат қилмай, барча нарсани Аллоҳдан кутиб ўтирадиган, ҳеч қандай масъулиятни бўйнига олмайдиган заиф мусулмонлардир. Сохта салафийлар ўзларидан бошқа мусулмонларни заиф ва тирик манқурт сифатида кўришга интиладилар.

Сохта салафийлар ўз гоёларини инкор этган давлат ва унинг аҳолисини қуйидаги Куръон оятини қурол қилиб, куфрда айблайдилар ва оятни ўзларига мослаб таъвил қиладилар: «... Аллоҳ нозил қилган нарса (оятлар) билан ҳукм қилмаганлар ана ўшалар кофирлардир» (*Моида, 44*)²⁸.

Иккинчи босқичда, ўша давлат худуди дор ал-ҳарб деб эълон қилинади.

Ҳозирда сохта салафийлар Ғарбни дор ал-ҳарб деб эълон қилиб, оқибатда мусулмонлар у ердан дор ал-исломга ҳижрат қилиши зарурлигини тарғиб қиладилар.

Лекин айрим уламоларнинг фикрича, «дор ал-ҳарб» атамасини ҳозирги пайтда умуман ишлатиб бўлмайди. Чунки ўрта асрларга хос бу атама халқаро битим ва шартномалар мавжуд бўлмаган шароит учун мувофиқ бўлган.

²⁸ Бу оятнинг шарҳи «Сохта салафийларнинг “Аллоҳнинг ҳукми” ва давлат сиёсий бошқаруви борасидаги фикрлари ўринлими?» сарлавҳаси остидаги бўлимда берилган.

Ислом тарихига назар солинса, Расулуллоҳ (алайҳис-салом) учун ўз юртларида эмин-эркин яшаш, ислом арконларини тўлик адо этиш имкони қолмагани, доимий равишда атрофдагилар томонидан камситилиш ва ниҳоят ҳаётларига тажовуз қилиш каби ҳолатларнинг вужудга келиши У зотнинг ноилож ҳижрат қилишларига сабаб бўлган. Бундан кўриниб турибдики, сохта салафийлар бугунги кунда муайян бир давлатни дор ал-ҳарб деб, ундан ҳижрат қилишга чақиришлари асбссиздир. Сабаби тарихда дор ал-ҳарб деб эълон қилиш учун келтирилган вазларнинг бирортаси ҳам бугунги кунимизга тўғри келмайди. Бугунги кунда мустақил демократик давлатларда виждон эркинлиги таъминланган, ҳеч ким динга мажбурланмайди, бирор диний маросимга тўсқинлик қилинмайди. Шундай экан, бугунги кунда «дор ал-ҳарб» атамасини ишлатиш ўринлими?

Ҳадисшунос олим Юсуф Жадий «Дор ал-ҳарб ва дор ал-ислом» асарида таъкидлашича, бугунги кунда дунёнинг барча мамлакатларини нисбий равишда «дор ал-ислом» деб атаса, муболага бўлмайди. Сабаби, барча демократик давлатларда мусулмонлар ўз диний маросимларини очиқ ва хавфсиз равишда бажармоқдалар. Гарчи, бу давлатларининг аксарияти анъанавий кўринишдаги «дор ал-ислом» бўлмаса ҳам. Ҳанафий уламоларидан Исбижобий ҳам азон, жума, жамоат намозлари бўлиб турган диёрлар «дор ал-ислом» эканини алоҳида таъкидлаган.

Учинчи босқичда, ҳижрат қилиш лозимлиги таъкидланади. Уларнинг фикри бўйича ҳижратдан мақсад – имонни асраб қолиш. Аслида-чи шундайми?!

Ҳижрат даъвосида ўз юртини ташлаб чиқиб кетган гўллар ўзга юртларда мажбурлаб, ҳарбий тайёргарликни ўтайдилар.

Ҳижратнинг *махфий кўриниши* ҳам бўлиб, у «узла шуурийя», яъни ҳиссий қобик шаклида ўтади. Унинг маъноси: «Ҳақиқий ислом ҳавоси билан яшаш». Бу ҳижратда жисмонан шу юртда яшасалар-да, лекин ўзларини шу юрт жамиятидан буткул ажратадилар, деярли жамият билан мулоқотга киришмайдилар. Бу худди ички ҳижрат каби. Сохта салафийлар бу босқичда «исломий» бўлмаган барча одатлардан, либос ва зийнатлардан воз кечадилар. Ҳатто давлат идораларидаги иш жойларидан бўшайдилар. Улар буларнинг барчасини – шайтоний, деб ҳисоблайдилар. Аслида эса, ислом дини ўзи амалиётга жамиятдан ажралмай, унга муносиб хизмат

килишга, унинг ривожи учун ўз хиссасини қўшишга чақиради. Зеро, бу пайгамбарлар суннатиدير. Куръондаги Юсуф (а.с.) қиссаси айнан шу мазмунни ифода этади.

«Анфол» сураси 72-оятда шундай дейилади: «Албатта, имон келтирган, ҳижрат қилган, моллари ва жонлари билан Аллоҳ йўлида (душманга қарши) курашган ва (муҳожирларга) жой бериб ёрдам кўрсатган (мадиналик ансор)лар, айнан ўшалар бир-бирларига дўстдирлар. Имон келтирган-у, лекин ҳижрат қилмаганлар, то ҳижрат қилмагунларига қадар, улар билан дўстлик қилиш сизлар учун жониз эмасдир. Агар (улар) сизлардан дин хусусида ёрдам сўрасалар, уларга ёрдам бериш сизнинг зиммангиздадир. Илло, ўрталарингизда (урушмаслик ҳақида) аҳдлашув бўлган қавм зиддига (ёрдамлашиш жоиз) эмас. Аллоҳ қилаётган амалларингизни кўриб турувчидир». Маккалик мусулмонлар учун Мадинага ҳижрат қилиш фарз қилинган эди, лекин ҳижрий саккизинчи йили, Макка фатҳ этилгандан кейин юқоридаги оят асосида ҳижрат қилишнинг фарзлиги мансук, яъни бекор қилинди. Оятда имон келтирган, лекин ҳижрат қилмаган мусулмонларни ҳам Аллоҳ таоло мўминлар, деб марҳамат қилмоқда. Шундай экан, деярли барча мамлакатлар орасида инсон ҳуқуқларини, жумладан, эътиқод эркинлигини таъминлаш борасида ўзаро келишувлар имзоланган бир вақтда, ҳижрат ҳақида сўз боришининг ўзи ноўрин. Дунёнинг қай бир ривожланган мамлакатига борманг, инсонлар ўзлари хоҳлаган динга эътиқод қилишлари ёки ҳеч бир динга эътиқод қилмасликлари учун барча шароитлар яратилган. Тараққиётнинг асосий кўрсаткичи ҳам бугунги кунда инсон ҳуқуқларининг қай даражада таъминлагани билан ўлчанмоқда. Бундай шароитда ҳижрат ҳақида бонг уриш фақат инсоният душманлари томонидан амалга оширилиши мумкин.

Яна шуни қайд этиш лозимки, ушбу масаланинг сохта салафийлар жуда кам мурожаат қиладиган яна бир жиҳати бор бўлиб, у ҳам бўлса, «дор ал-муаҳада» ёки «дор ас-сулҳ»дир. Луғатда бу сўзлар «аҳдлашув диёри», ёки «сулҳ диёри» деган маъноларни билдиради. Аҳдлашув диёрлари мақом жиҳатидан дор ал-ислом билан бир хил ҳисобланади. Бугунги кунда, дунёнинг барча давлатлари ўзаро шартнома ва битимлар билан тинчлик алоқаларини ўрнатган бир даврда дор ал-куфрни ажратиб кўрсатишнинг ўзи амри маҳолдир!

Кўриб турганимиздек, салафийларнинг дор ал-ҳарб ва дор ал-ислом тушунчаларини бузиб талқин қилишлари ислом дини ҳақида етарли маълумоти бўлмаган ёшларни осонгина ўз сафларига қўшишга ёрдам беради. Сўнгги йилларда дунё ҳамжамиятида кузатилаётган террор фаолиятларининг муайян улуши сохта салафийлик ғояларидан таъсирланган жангарилар зиммасига тушаётганини қайд этиш лозим. Ислом ниқоби остида олиб борилаётган ҳар қандай бузғунчи мафкурадан келажак авлодларни, қолаверса, дунё ҳамжамиятини фақатгина илм-маърифат ва огоҳликка даъват орқали сақлаб қолиш мумкин.

Юқорида қайд этилганидек, бугунги кунда энг замонавий технологиялардан ва кишилар учун муқаддас ҳисобланган туйгулардан фаол фойдаланган ҳолда инсон онги ва қалби учун олиб борилаётган кураш ўта нозик тус ва хатарли кўлам касб этмоқда. Турли мутаассиб кучларнинг ислом дини асосларини, Куръон оятлари ва ҳадисларнинг асл моҳиятини бузиб талқин қилиши, жамият ҳаётига таҳдид соладиган ишларни ислом билан боғлашга уринаётгани ҳам шундай хулоса чиқариш имконини беради.

Назорат саволлари

1. “Куфр”, “такфир” сўзларининг лугавий ва истилоҳий маънолари ҳақида сўзлаб беринг.
2. “Жиход” деганда нимани тушунасиз ва унинг қандай турлари мавжуд?
3. Ислом дини тарихида содир бўлган ҳижрат ва унинг аҳамияти ҳақида нималарни биласиз?
4. “Мазҳабсизлик” ғоясининг салбий оқибатлари нималарда намоён бўлади?

**7-мавзу: Ёшларда экстремизм ва
терроризмга қарши мафкуравий иммунитетни
шакллантириш: мақсад ва вазифалар**

Режа:

1. Дин ниқобидаги мафкуравий таҳдидларнинг намоён бўлиш шакллари
2. Ёшларни интернет ва ижтимоий тармоқлардаги ахборот хуружларидан асрашнинг долзарб масалалари
3. Экстремизм ва терроризмга қарши курашида ёшларда мафкуравий иммунитетни шакллантириш

Таянч сўз ва иборалар: *Мафкуравий таҳдидлар, мафкуравий иммунитет, ахборот хуружлари, интернет, ижтимоий тармоқлар, ахборот истеъмоли маданияти, жаҳолатга қарши маърифат*

Дин ниқобидаги мафкуравий таҳдидларнинг намоён бўлиш шакллари. Ёшларнинг фаол ижтимоий кучга айланиб бораётгани бугунги кунда уларнинг турли мафкуравий таъсир ва таъйиқларнинг бош объектига айланишига олиб келди. Бунда уларнинг жамиятнинг ҳали етарли тажрибага эга бўлмаган, ташқи таъсирларга тез берилувчан ва айни пайтда, энг ҳаракатчан қатлами экани инобатга олинмоқда.

Ёшларнинг турли оқимларга кириб қолишлари сабаблари қаторида уларнинг билимлари, шу жумладан, диний илмларни эгаллашга бўлган қизиқиш ва интилиши ҳамда ишонувчанлиги, бирданига ва ҳамма нарсага (бойлик, шон-шухрат, мартаба ва ҳ.к.) эга бўлишга ҳаракат қилиши, илмий тилда айтганда максимализм каби маънавий-руҳий омилларни алоҳида ажратиб кўрсатиш лозим. “Сен бу ташкилотга кириш ёки мана бу вазифани бажариш билан алоҳида, ҳар кимга ҳам насиб қилавермайдиган шарафли ишга қўл урган бўласан, керак бўлса, сен миллат, дин, инсониятнинг халоскорига айланасан!”, – деган қарашларни сингдириш жараёни айнан мана шу каби хусусиятларга алоҳида эътибор берилаётганини кўрсатади. “Ёшларнинг онгида қандай кайфият устунлигини айтсанг, мен сенга кейинги авлоднинг табиати қандай бўлишини айтиб бераман”, – деб ёзган эди сиёсий арбоблардан бири. Шу нуқтаи назардан қараганда, диний экстремистик оқимлар ҳам жамиятнинг

эртанги кунини белгилаб берадиган авлод онгини эгаллаш, назорат қилишни кўзлаб иш юритмоқда дейиш мумкин.

Айниқса, гоълар кураши авж олган бугунги кунимизда ёшлар маънавиятига тажовуз солаётган таҳдидлар қаторида, динни ниқоб қилиб, диний қадриятларимизни оёқости қилишга уринаётган экстремистик ва миссионерлик ҳаракатларининг фаолияти жиддий ташвиш уйғотмоқда. Шунинг билан бирга, диндан сиёсий мақсадларда фойдаланишга уриниш баъзан мудҳиш ҳолатларнинг юз беришига олиб келмоқда.

Давлатимиз келажаги ҳисобланган ёш авлод тарбиясига юртимизда доимо алоҳида эътибор билан қаралган. Мамлакатимизда соғлом ва маънавий бой, интеллектуал ривожланган, ахлоқан етук, жисмонан бақувват авлодни тарбиялаш ҳамда вояга етказиш мақсадида 2000 йилни “Соғлом авлод йили”, 2001 йилни “Оналар ва болалар йили”, 2008 йилни “Ёшлар йили”, 2010 йилни “Баркамол авлод йили”, 2014 йилни “Соғлом бола йили” ва 2016 йилни “Соғлом она ва бола йили” деб эълон қилингани ҳам бунинг яна бир ёрқин ҳаётий-амалий ифодаси бўлди. Бу борада Президентимиз Шавкат Мирзиёев таъкидлаганларидек, “Агар фарзандимизга тўғри тарбия бермасак, ҳар куни, ҳар дақиқада унинг юриш-туриши, кайфиятидан огоҳ бўлиб турмасак, уларни илму ҳунарга ўргатмасак, муносиб иш топиб бермасак, бу омонатни бой бериб қўйишимиз ҳеч гап эмас”²⁹.

Зеро, жисмоний тарбия болани жисмонан бақувват, кучли, соғлом этиб тарбияласа, маънавий тарбия орқали унда юксак ахлоқ, эзгулик, инсонпарварлик, шижоат, раҳмдиллик ва меҳнатсеварлик сифатлари шаклланади. Маънавий тарбия фарзанднинг ўзлигини сақлашга, унинг ботиний оламини маърифий бойитишга хизмат қилади. Буюк аллома, ватандошимиз Абу Райҳон Беруний айтганидек, “Инсон табиатнинг энг олий зоти, камолотидир, инсон зоти барча ҳайвонлардан юқори туради. Инсонга катта шараф кўрсатилган – унга ақл-заковат ва куч берилган. Шу сабабдан, инсоннинг маънавий олами унинг олдида қўйилган вазифаларга мос бўлиши учун у юксак ахлоқли, билимли, маърифатли бўлмоғи даркор”. Демак, фарзанд тарбияси аввало, унинг маънавий пойдевори қанчалик мустаҳкамлиги билан белгиланади. Дарҳақиқат, гўзал

²⁹ Ш.Мирзиёев. Ватанимиз тақдири ва келажаги йўлида янада ҳамжиҳат бўлиб, катъият билан ҳаракат қилайлик. – Т.: Ўзбекистон, 2017- Б 21;

хулқ ила тарбияланган бола ҳаётда ақл-идрок билан иш тутади, имон-этикодида собит туради, эркин ва мустақил фикрлайди, ҳар хил алдовларга учмайди ҳамда ғаразли ташвиқотларга берилмайди.

Айни пайтда, бир ҳақиқатни алоҳида қайд этиш лозим. Ота-боларимиз дини бўлмиш ислом ҳар доим одамларни ўз-ўзини идора этишга, яхши хислатларни кўпайтириб, ёмонларидан ҳалос бўлишига чорлаган, оғир синовларга бардош беришга, ёруғ кунларга интилиб яшашга даъват қилган, бир сўз билан айтганда, халқимиз учун ҳам имон, ҳам ахлоқ, ҳам маърифат бўлиб келган. Ҳозирда ҳам бу маърифат одамларга маънавий-руҳий куч-қувват бағишлаб, ўзаро меҳр-оқибатлилиқ туйғуларининг камол топишига хизмат қилмоқда.

Бугунги кунда экстремизм ва терроризмга қарши кураш нафақат бир давлат ёки минтақа, балки жаҳон ҳамжамияти учун энг долзарб масалага айланди. Шу жумладан, бизнинг юртимизда ҳам бегуноҳ кишиларнинг қони тўкилиши, обод жойлар вайрон бўлиши, аҳоли ўртасида ваҳима, парокандалик келиб чиқишининг олдини олиш мақсадида бу каби ишларни амалга оширмақчи бўлганларга қарши қатъий кураш олиб борилмоқда.

Ҳозирги кунга келиб минтақада, хусусан, Ўзбекистонда диний-маърифий соҳанинг ривожланиши мутаассиблик хавфининг олдини олишда муҳим омил бўлиб қолмоқда. Аммо ғаразли кучлар ҳам ўз мақсадларига эришиш йўлида янги-янги услубларни, хийла-найрангларни ўйлаб топишлари ҳам табиий. Бу каби салбий ҳолатларнинг пайдо бўлиши ва ривож топишига йўл қўймаслик эса доимий хушёрликни талаб этади.

Минг афсуски, диний саводи паст бўлган айрим кишилар ўзларини ислом динининг жонкуярлари қилиб кўрсатувчи, аслида эса, ҳокимиятни эгаллашни мақсад қилиб қўйган турли оқим вакилларининг қуруқ ваъдаларига алданиб қолмоқдалар, ҳатто, ўзларини қурбон қилишгача етиб бормоқдалар. Жоҳиллик ҳам мутаассиб оқимларнинг ғаразли ниятларини амалга оширишига замин яратадиган омиллардан бирига айланди. Мамлакатимиз ҳудудига яширин тарзда олиб кирилаётган экстремистик руҳдаги адабиётлар, интернет тармоқларида тарқатилаётган материаллардан таъсирланаётган ва тўғри йўлдан адашаётганларнинг борлиги ҳам буни тасдиқлайди. Ўзини портлатиш орқали бегуноҳ кишиларнинг ҳалок

бўлишига, қанчадан-қанча болаларнинг етимга айланишига сабаб бўладиган жафокорлик ҳам жаҳолатнинг ўзига хос кўринишидир. Дарҳақиқат, ҳозирги кунга келиб диний экстремистик ташкилотлар кенг тармоқли тизимга айланиб улгурди. Бу чуқур ўйланган стратегиянинг бир қисмидир. Бундай кучлар ёшларимиз онги ва қалбини забт этиш мақсадида ҳар қандай қабих йўллардан фойдаланишга уринмоқда.

Юқоридаги мулоҳаза ва далиллар, экстремизм ва мутаассибликнинг асл қиёфасини очиб бериб, мазкур ҳаракатларнинг нафақат дунёвий қонун-қоидалар, балки ислом дини асосларига ҳам зид эканини кўрсатади. Шундай экан, бундай оқимларга қарши муросасиз кураш, террорчилик ҳаракатларини амалга ошираётган мутаассиб кучларнинг ислом динига мутлақо ёт, бегона эканини ҳар томонлама асослаш долзарб вазифалардан бири ҳисобланади.

Ҳозирги кунда фарзандларимиз дунёнинг энг ўткир, фаол, удабурон, Ватанпарвар ёшларига айланиши, уларни фидоийлик, ватанпарварлик, тадбиркорлик, миллатпарварлик, садоқатга ўргатиш кўп жиҳатдан ота-оналарга ҳам боғлиқ. Бу борада, албатта, ота-онага ёрдам беришда бутун жамоатчилик – маҳалла фаоллари, диний маърифат ва маънавий-ахлоқий тарбия масалалари бўйича маслаҳатчи, профилактика нозири, Хотин-қизлар қўмитаси ва Ўзбекистон ёшлар иттифоқи каби ташкилотларнинг жойлардаги маъсуллари биргаликда фаол ишлашлари керак.

Республикамизда қарор топган толерантлик муҳитини афкор оммага объектив кўрсатиб бериш, эътиқод эркинлиги соҳасида Ўзбекистонда олиб борилаётган сиёсатни кенг тарғиб қилиш, экстремистик оқимлар томонидан тарғиб қилинаётган вайронкор ғояларга қарши ислом манбаларига асосланган илмий раддиялар бериш, мутаассиблик тамойилларининг жамиятга таҳдиди, унинг замиридаги ғаразли геосиёсий мақсадлар, уларни амалга ошираётган бузғунчи кучларнинг кирдикорларини фош этишга қаратилган ишланмалар яратиш ёки уларни аҳоли орасида тарғиб этиш муҳим аҳамият касб этади.

Демак, ҳар бир инсоннинг ўз ишини сидқидилдан амалга ошириши, лоқайдлик, бепарволикнинг олдини олиши, ён-атрофида бўлаётган воқеа-ҳодисаларга ҳушёрлик билан қараб, Ватан тинчлиги йўлида сергак ва огоҳ бўлиб яшаши, ёшларимизнинг онгу қалбини жаҳолатдан, ёт ва зарарли ғоялар таъсиридан ҳимоя қилиш.

аждодларимизга армон бўлиб қолган, биз эришган мустақиллик ва тинчлик-осойишталикни кўз қорачигидек асраб-авайлашнинг муҳим омили ҳисобланади. Буни ҳеч қачон унутмаслигимиз, тинчлик учун доимо ўзимизнинг бор куч ва имкониятларимизни сафарбар этиб яшашимиз лозим.

Ёшларни интернет ва ижтимоий тармоқлардаги ахборот хуружларидан асрашнинг долзарб масалалари. Интернет фан-техника тараққиёти натижаси, маданият эволюциясининг ҳосиласи ҳисобланади. Ҳозирги кунда ҳаётимизни интернетсиз тасаввур қилиш жуда мушкул. Айниқса, ёшлар ҳаётида глобал тармоқнинг ўрни тобора ошиб бормоқда. Интернет дунёнинг турли нуқталарида яшовчи одамларнинг ўзаро мулоқотини ҳамда ахборот алмашинувини мукамал даражада осонлаштирди. Статистик маълумотларга кўра, дунё бўйича интернетдан энг кўп фойдаланувчилар айнан 21 дан 30 ёшгача бўлган ёшлар ҳисобланар экан.

Юртимизда ҳам интернет тизими ривожланиб, ундан фойдаланувчилар сафи жадал сурьатлар билан кенгайиб бормоқда. Сўнгги ўн йилда глобал тармоқдан фойдаланувчилар ўн баробарга ошган. Тармоқ орқали ахборот излаш, қабул қилиш, узатишнинг жуда қулай ва оммабоплиги ундан фойдаланувчилар сонининг тобора ортиб боришини таъминламоқда. Мамлакатимизда 2007 йилда интернетдан фойдаланувчилар сони (мобил интернет фойдаланувчилари билан кўшиб ҳисоблаганда) бир миллионни ташкил этган бўлса, 2016 йил якунида бу кўрсаткич ўн икки миллиондан ошди.

Интернет ёшлар онги ва ҳиссиётларига, тафаккур тарзига, хулқ-атворларига таъсир кўрсатишда катта имкониятларга эга. Интернетнинг бугунги кундаги ривожига ёшларга гоъвий таъсир ўтказишнинг миқёси ва кўламининг кескин даражада ўсишига олиб келди.

Глобаллашувнинг ижобий ва салбий томонлари бўлгани каби, интернет тармоғи ҳам шундай хусусиятларга эга эканини унутмаслик зарур. Албатта, глобал тармоқ – улкан ресурс. Бироқ бу ресурсдан ким ва қандай мақсадларда фойдаланиши ҳам жуда жиддий масалалар сирасига киради. Хусусан, маълумотларда келтирилишича, бугунги кунга келиб, интернет тармоғида маънавий-ахлоқий тубанликни тарғиб этувчи саҳифаларнинг сони бир неча юз миллионни ташкил этган.

Ушбу факт ва рақамлар интернет саноати ривожланиб бораётган ҳозирги даврда кишиларнинг ахборотларга нисбатан жуда эҳтиёткорлик, огоҳлик ва зийраклик билан муносабатда бўлишларини тақозо этади. Бошқача айтганда, кишиларимизда, айниқса, ёшларимизда ахборот истеъмоли маданиятини шакллантириш бугунги куннинг муҳим вазифаларидан ҳисобланади.

Айнан шу тараққиёт воситасидан устамона фойдаланиб, қалбларни забт этишда диний омилнинг роли юқори. Шунинг учун ҳам турли экстремистик ва террорчи уюшмалар ўз гоёларини тарғиб қилишда интернетни энг самарали восита сифатида қўлламоқда.

Бунда экстремистик оқимлар ўз мақсадларини амалга ошириш учун замонавий ахборот коммуникацияларидан кенг фойдаланиш, интернет орқали турли тилларда тарғибот олиб бориш ва пухта ишланган стратегия асосида виртуал жамоатлар тузиш асосий вазифага айланган. Масалан, бугунги кунда бир неча йирик террорчи ташкилотлар ўз сафларига фаол тарзда ижтимоий тармоқлар орқали асосан 17-35 ёш оралиғида бўлган кишиларни ёлламоқда. Бунда психологик таъсир самарадорлигини янада ошириш мақсадида ижтимоий тармоқ аъзоларининг саҳифалари, кўйилаётган расмлар, шарҳ ва изоҳлар ҳамда олиб борилаётган суҳбат мавзуларини пухта ўрганади ва шу асосда “нишон”га олинган шахсга мавзуга оид материаллар интернетнинг Facebook, Odnoklassniki, VKontakte, Telegram, Twitter, WhatsApp каби кенг аудиторияга эга бўлган ижтимоий тармоқлар орқали (ёзма хабар, матн, фотосурат, стикер расмлар, аудио-видео ролик) жўнатилади ва ўзаро алоқа йўлга қўйилади.

Ёшлар орасида мутаассибликка йўғирилган бундай форумларнинг тобора оммалашуви ҳамда уларда турли кўринишдаги бузғунчи “фатво”ларнинг бериб борилиши муаммонинг нақадар жиддий эканини намоён этади. Чунки дунё аҳолисининг асосий қисмини ёшлар ташкил қилади. Ёшлар катта куч ҳисобланади. Уларнинг энди шаклланиб келаётган онгига нимани сингдирилса, ўша тошга ўйилган нақшдек муҳрланади. Шунинг учун ҳам радикал оқимлар айнан ёшларни тузоғига илинтиришга ҳаракат қилади. Улардаги ишонувчанлик, куч-ғайрат, қизиққонлик уларнинг мақсадини амалга оширишда қўл келади.

Шунинг билан бирга, бугунги кунда аксарият ёшларнинг кўлида интернетга уланган замонавий уяли алоқа воситалари мавжуд. Бу ҳол уларнинг юқорида санаб ўтилган турли хил ижтимоий тармоқларга бевосита уланиш, дўстлари ва танишлари билан узлуксиз мулоқот қилиш имконини беради. Айти пайтда, статистик маълумотларга кўра, Ўзбекистонда энг кўп юклаб олинаётган дастур ичида “WhatsApp”, “Telegram” тармоқлари етакчи ўринни эгаллайди. Илм-фаннинг ютуғи бўлмиш бу янгиликлар инсонларнинг узоғини яқин, мушкулини осон қилаётгани шубҳасиз. Шу билан бирга, бу кашфиётлар дунё янгиликларидан бир зумда воқиф бўлиш ва маълумотларни осон тарқатиш имконини ҳам беради. Бироқ, мазкур тармоқларда миллатлар ва динлар ўртасида адоватни келтириб чиқарувчи, низоли вазиятларга сабаб бўлувчи, шунингдек, инсонлар орасида ваҳима уйғотишга қаратилган игво, фитна-фасод хабарларнинг кенг тарқатилаётгани кўпчиликни ташвишга солиши табиий. Айтсан, ёшлар ўртасида урфга айланган мазкур мулоқот тизимидан экстремистик оқим аъзолари ҳам унумли фойдаланмоқда. Чунки интернет орқали алоқа боғлашнинг осонлиги, фойдаланувчилар сонининг кўплиги, алоқанинг анонимлиги, ташқаридан бошқариш ва таҳрир қилиш чекланганлиги, ахборотлар қисқа муддатда кенг маконда тез тарқалиши, фаолият сарф-харажатларининг бир неча баробар камлиги террорчи гуруҳлар учун ўз тарафдорлари сонини кўпайтиришнинг қулай жиҳатларидан бири ҳисобланади.

Минг афсуски, бундай манфур кучлар асосан илм ва маърифатдан йироқ, соф диний тушунчаларнинг асл мазмунини билмаган кишиларни, асосан ёшларни жалб этишга интилиб, ижтимоий тармоқлар орқали “жиҳод”, “такфир”, “шаҳидлик”, “ҳижрат” тушунчаларини нотўғри талқин этган ҳолда ўз Ватанларини тарк этишга ундамоқда. Шунингдек, айрим кимсалар томонидан мақсадли равишда ислом моҳиятига зид бўлган турли хил асоссиз ахборотлар, манбаси аниқ бўлмаган диний тусдаги хабарлар ёки кишиларни ваҳимага солувчи фото ва видеолар ҳалар кенг тарғиб этилмоқда. Бунда баъзи ёшларнинг ахборот воситалари орқали тарқатилаётган миллий ва диний қадриятларимизга зид бўлган хабарлар, аниқ манбаси кўрсатилмаган, асоссиз ахборот ва маълумотларга ишониб қолишаётгани, мулоҳаза қилмасдан кўр-кўрона қабул қилаётгани ундан ҳам кескин оқибатларни келтириб чиқармоқда.

Бугун ахборот истеъмол қилинадиган товарга айланган экан, хар бир инсон ўзида уни истеъмол қилиш маданиятини тарбиялаши лозим. Ёшлар шахсий характердаги ахборот ҳимояси бўйича билим ва кўникмаларга эга бўлиши, ўзи фойдаланаётган салбий ахборотлардан ҳимоялана олиши зарур. Ана шу мақсадда 2011 йилдан бошлаб, Тошкент ислом университети бакалавриат ва магистратуранинг барча йўналишларида “Ахборот истеъмоли маданияти” номли махсус курснинг ўқитилиши жорий этилди.

Ахборот истеъмоли маданияти, энг умумий маънода, ахборот оқимидан инсон манфаатлари, камолоти ҳамда жамият тараққиётига хизмат қилувчи маълумотларни қабул қилиш, саралаш, тушуниш ва талқин этишга хизмат қиладиган билимлар, қобилият ва малака тизимини англатади.

Инсон ўзида бундай маданиятни тарбиялаши учун у ёки бу ахборотни эшитар экан, ҳеч бўлмаганда “Бу ахборотни ким узата-япти?”, “Нима учун узатаяпти?” ва “Қандай мақсадда узатаяпти?” деган саволларни ўз-ўзига бериши, унга асосли жавоб топишга ҳаракат қилиши керак.

Шундагина турли ғоялар таъсирига тушиб қолиш, тақдим этилаётган маълумотларга кўр-кўрона эргашишнинг олди олинади. Шаклланган ахборот истеъмоли маданияти миллий манфаатларимиз ва қадриятларимизга зид бўлган хабар, маълумотларга нисбатан ўзига хос қалқон ролини ўтайди, шахс дунёқараши ва хулқидаги собитликни таъминлашга хизмат қилади.

Ёш авлодда бу жиҳатлар шу даражада шаклланган ва қарор топган бўлиши лозимки, улар вертуал маконда умуммиллий манфаатга хизмат қиладиган, унинг тараққиётига ёрдам берадиган ахборотни танлай олсин. Ахборот истеъмоли маданиятига эга ёшлар, салбий ва ноҳолис ахборотлар таъсирига тушиб қолмайди, чунки уларда бундай ахборотларга нисбатан мустаҳкам мафкуравий иммунитет шаклланади.

“Кимки ахборотга эга бўлса, у, дунёга эгалик қилади”. – деган фикр бугунги кунда барча томонидан эътироф этилган. Шундай экан, бугунги кунда ёшларда ахборот олами имкониятларидан оқилна фойдаланиш малакасини шакллантириш ҳаётий-амалий аҳамиятга эга.

Дарҳақиқат, ислом дини кўрсатмаларида ҳам нақл қилинган бирор хабарга ишонишдан аввал уни текшириб, аниқлаб олиш та-

лаб этилади. Жумладан, Куръони каримда шундай дейилади: Эй, мўминлар! Агар сизларга бирор фосиқ кимса хабар келтирса, сизлар (ҳақиқий аҳволни) билмаган ҳолингизда бирор қавмга азият етказиб қўйиб, (кейин) қилган ишларингизга пушаймон бўлмаслигингиз учун (у хабарни) аниқлаб (текшириб) кўрингиз! (*Хужурот*, 6).

Бу ҳақида Куръони каримнинг яна бир оятида инсонлар учун муҳим кўрсатма келган бўлиб, унда ҳам турли воситалар орқали олинаётган хабар ва маълумотларга кўр-кўрона эргашишдан қайтарилади: (Эй, инсон!) Ўзинг (аниқ) билмаган нарсага эргашма! Чунки кулоқ, кўз, дилнинг ҳар бири тўғрисида (ҳар бир инсон) масъул бўлур (жавоб берур) (*Исро*, 36). Демак, инсон кўрган, эшитган ҳар бир маълумотига ишониши, унга эргашиши оқибатида Аллоҳ олдида ҳам сўралади.

Пайғамбар Муҳаммад (алайҳис-салом)дан ривоят қилинган бир неча ҳадисларда ҳам шундай дейилади: “*Хабарни текшириш Аллоҳдан, (унда) шошқалоқлик қилиш шайтондандир*”, – деганлар. Шунингдек, Абу Ҳурайра (р.а.)дан ривоят қилинган бошқа бир ҳадисда эса, Расулulloҳ (алайҳис-салом): “Кишининг ёлғончи эканлигига унинг эшитган ҳар бир нарсасини гапиравериши кифоя қилади”, – деганлар.

Демак, ҳар бир олинган маълумотни текшириб, асосли ёки асоссиз эканини аниқламай туриб, ўша маълумотга қараб иш тутиш ислом моҳиятига кўра, шайтон йўлига кириш ҳамда ёлғончи бўлиб қолиш билан баробар бўлади. Чунки бунда хабар тарқатаётган кишининг ғаразли мақсадини амалга оширишига замин яратиб қўйилади.

Шундай экан, дунёнинг турли минтақа ва ҳудудларида рўй бераётган ижтимоий-сиёсий жараёнлар, зиддиятли тўқнашувларга теран қараш ҳиссини ошириш, ҳар қандай кўринишдаги таҳдидларга қарши маънавий-маърифий ишларни замон талаблари асосида ташкил этиш, айниқса бу борада келажагимиз ҳисобланган ёш авлодни, бир сўз билан айтганда ҳар биримиз учун муқаддас бўлган оиламизни дин никоби остидаги ёт гоълар таъсиридан асраш учун бор куч ва имкониятларимизни сафарбар этишимиз лозим.

Экстремизм ва терроризмга қарши курашда ёшларда мафкуравий иммунитетни шакллантириш. Глобаллашув жараёнида замонавий ижтимоий-сиёсий ва иқтисодий муносабатларнинг

шиддат билан ривожланиши, коммуникация ва ахборот технологияларнинг тез суръатлардаги тараққиёти ғоявий таъсир ўтказиш имкониятларининг кенгайиши, услуб ва воситаларнинг такомиллашувига туртки бўлиб, мафкуравий кураш умумбашарий микёс касб этишига олиб келди.

Мафкуравий хавфсизлик – шахс, миллат, жамият, давлатнинг хилма-хил шаклларда намоён бўладиган мафкуравий тажовузлар, турли мафкуравий марказларнинг бузгунчилик таъсиридан кафолатли ҳимояланганлигидир. Мафкуравий хавфсизликни таъминлаш деганда, жамият маънавий ҳаётида бўшлиқ пайдо бўлишининг олдини олиш, ўзининг пировард мақсадларига мос ва унга хизмат қиладиган ғоялар тизимини шакллантириш, уни муттасил мустаҳкамлаб бориш, фуқароларда мафкуравий иммунитетни шакллантиришдек жараёнлар назарда тутилади.

Маълумки, одамзодни ҳамиша ташвишга солувчи мазкур салбий иллатларнинг илдизлари, узок ўтмишга бориб тақалади. Буюк аждодларимиз уларга қарши курашда сермазмун ва пурҳикмат сўз қудратидан унумли фойдаланганлар. Маънавиятни юксалтириш, хусусан, келажакимиз бўлган ёшлар ахлоқини юксак инсоний фазилатлар билан бойитиш давримизнинг долзарб масалаларидан бирига айланди. Шу сабабли тарихимизда битилган бебаҳо меросимизни чуқурроқ ўрганиш ва уларни халқимиз эътиборига ҳавола қилиш олимларимиз олдида турган масъулиятли вазифалардандир.

Қайд этилган фикрлар ҳозирги даврда инсон ҳаётида ахборот ва билимлар хилма-хиллигининг ўрни ва аҳамиятини янада чуқурроқ англашга хизмат қилади. Шу билан бирга, билимлар мафкуравий иммунитет тизимининг асосий ва биринчи унсури ҳисобланишини ҳам қайд этиш лозим. Аммо билимлар кўп. Экстремизм ва терроризм тарафдорлари ҳам муайян “билим”ларга таянади ва уни омма онгига сингдиришга ҳаракат қилади. Демак, мафкуравий иммунитет тизимидаги билимлар объектив бўлиши, воқеликни тўғри ва тўлиқ акс эттириши, инсон маънавиятининг бойиши ва жамият тараққиётига хизмат қилиши лозим. Бу, бир томондан. Иккинчи томондан, бу билимлар ўз моҳият эътиборига кўра, Ватан, миллат, инсоният манфаатлари билан узвий боғлиқ бўлиши керак. Фуқароларимизнинг асл ислом ҳақида ҳолис ва етарли билимга эга бўлишлари мутаассибликка қарши иммунитетни шакллантиришнинг асосий шартларидан бири ҳисобланади. Мафкуравий иммунитет

тизимини шакллантиришда ёт ғоялар кириб келишининг олдини олиш ва уларни йўқотишга қаратилган чора-тадбирлар мажмуини ўз ичига оладиган мафкуравий профилактиканинг ўрни катта. У ижтимоий институтлар томонидан хилма-хил шаклларда амалга ошириладиган ғоявий-тарбиявий, ижтимоий-сиёсий, иқтисодий, маънавий ишлар мажмуини, тўғри ташкил этилган бутун тарбия тизимини қамраб олади.

Бугунги кунда мамлакатимизда миллий ғоя руҳи билан йўғрилган ана шундай тарбия тизими яратилди. Уни доимий такомиллаштириб бориш ва давр талабларига ҳозиржавоблигини таъминлаш эса, ҳар биримиз ва барчамизнинг асосий вазифамиз ҳисобланади. Шундай экан, вояга етаётган ҳар бир фарзандимизни кучли мафкуравий иммунитет ва юксак маънавиятга эга шахс сифатида тарбиялаш озод ва обод Ватан, эркин ва фаровон ҳаётни таъминлашимизнинг асосий шартларидан бири бўлиб қолаверади.

Дарҳақиқат, Ўзбекистоннинг мустақилликка эришиши мамлакатимиз маънавий тараққиётида янги давр ва ривожланиш босқичини бошлаб берди. Айниқса, миллий ва диний қадриятлар, урфодат ва анъаналар тикланиши учун кенг имкониятлар яратилди. Мустақиллик йилларида ёш авлодни дунёвий ҳамда диний билимлар уйғунлигида, ажодлар маънавий мероси, миллий қадриятлари асосида тарбиялаш масаласига катта эътибор қаратилди. Бинобарин, эртанги кун эгалари бўлган ёшлар бугунги куннинг энг илғор дунёвий билимларини диний қадриятлар билан ҳамоҳанг тарзда пухта ўзлаштирган бўлиши ҳамда улардан амалиётда эркин фойдалана олиши масаласи бугунги кунимизнинг асосий талабларидан бирига айланди.

Диний қадрият жуда кенг маънога эга бўлиб, ўз ичига миллатлараро тотувлик, ижтимоий ва диний бағрикенглик, ўзаро ҳамкорлик, олижаноблик, сахийлик каби маънавий-ахлоқий хусусиятларни қамраб олади. Айнан диний бағрикенглик, яъни ҳар бир диний таълимотга ҳурмат билан қараш, сабр-бардош ва тоқатли бўлиш ўз навбатида келиб чиқиши мумкин бўлган кўпгина ихтилофларнинг олдини олишга хизмат қилади. Зеро, бағрикенглик руҳида тарбия топган фарзанд онгида ўзга маданиятлардан хуркиб туриш эмас, балки уларга кенгфёъллик билан қараш ва қадриятларга ҳурмат билан ёндашиш, ўзаро тушуниш инстинкти шаклланади.

Ёшлардаги миллий ўзликни англаш, диний билим ва дунёқарашни шакллантиришда ҳар бир урф-одат, маросим, анъана ва қадриятларимизнинг келиб чиқиши, асл моҳиятини очиб бера оладиган ҳам илмий, ҳам диний асосланган маълумотлардан иборат замонавий адабиётлар билан таъминлаш, маънавий-маърифий кўрсатувлар намойиш қилиш каби тадбирлар орқали ижобий натижага эришиш муҳим омиллардан саналади. Чунки бундай чора-тадбирлар маълум маънода ёшлар онгини бойитиш, ҳақиқий миллий ва диний қадриятлар билан ҳар хил бидъат-хурофот амалларни фарқлаш, турли диний оқим ва йўналишлар таъсирига, экстремистик ва террорчи гуруҳларнинг ақидасига қарши иммунитет ҳосил қилиш имконини беради. Шу нуқтаи назардан қараганда, ёшларни миллий урф-одат, анъана ва маросимларимизга ҳурмат билан қараш, уларнинг тарбиявий аҳамиятини доимий тарзда тушунтириб бориш, маънавий таҳдидлардан ҳимоя қилиш ҳамда ўзлигини англашда муҳим аҳамият касб этади.

“Дарс ила тарбия орасида биров фарқ бўлса ҳам иккиси бир-биридан айрилмайдурган, бирининг вужуди бирига бойланган жон ила тан кабидур”.

Абдулла Авлоний

Экстремизм ва терроризмга қарши курашда кишиларда мафқуравий иммунитетни шакллантиришда ёшлар тарбиясига алоҳида эътибор қаратиш билан бирга илм олиш ҳам долзарб масалалардан ҳисобланади. Илм олишнинг фазилати ҳақида юқоридаги бандларда қайд этилганидек, исломнинг асосий манбаларида алоҳида зикр этилган. Илм эгаллашда ҳар бир инсон аввало ўзлигини англаб етади. Бу эса тўғри йўлни танлашга сабаб бўлади. Илм деганда фақат диний эмас, балки дунёвий, аниқроғи инсонларга фойдаси тегадиган илм тушунилган. «Хитойда бўлса ҳам илм ўрганинлар», «бешиқдан қабргача илм изла», – деган ҳадисларни эслаб ўтиш ўринли. Ёшларнинг дунёвий ва диний билимларнинг уйғунликда ҳолис ўрганиши уларнинг келажакда баркамол инсон бўлишига таянч бўлади. Шу боис, ёшларни аввало миллий ватанпарварлик руҳида тарбиялаш ҳаётимизнинг асосий мезонига айланиши зарур. Чунки оқилона таълим-тарбия ёшлар онгини ҳам ахлоқий маданиятини

ҳам ўзгартиришига сабаб бўлади. Тарбиясиз берилган таълим ҳеч бир ерда ривожланишга олиб келмайди.

Мамлакатимизда ёшларни илм-маърифатли, турли соҳаларда етук мутахассис, жисмонан баркамол инсон бўлиб етишишга кенг шароитлар яратиб берилган экан, мазкур имкониятлардан тўла-тўқис фойдаланиш, жамият ва давлат учун фидокор шахс бўлиш ҳар бир шахснинг бурчидир. Бунинг учун эса, улар аввало, дунёвий ва касб фанларини чуқур ўзлаштириш, шунингдек, ўзбек халқининг меҳнатсеварлик, оилани муқаддас билиш, инсонларга меҳрибонлик, дўстларга садоқат, ватанпарварлик каби тарихан эъзозлаб келинаётган қадриятларини ўзида шакллантириши талаб этилади.

Зеро, ислом динида ҳам ёшларга, уларнинг таълим-тарбиясига алоҳида эътибор қаратилади. Хусусан, Куръони каримда мингдан ортиқ оятлар одоб-ахлоқ, тарбия ва илмга алоқадорлиги инсонни баркамолликка етаклайдиган мезон сифатида кўриш мумкин. Халқимиз қонига сингиб кетган диний қадриятларда фарзанд тарбиясига алоҳида эътибор қаратилиши хусусида Пайғамбар Муҳаммад (алайҳис-салом) *“Кизи фарзандининг тарбияси билан ҳар куни ярим соат шугулланиши садақа беришдан яхшироқдир”*, – деб таъкидлайдилар. Бундан кўриниб турибдики, ислом дини фарзанд тарбиясига ёшлигидан то улғайгунча алоҳида эътибор қаратади. Уларнинг нафақат илм олишларини, балки юксак одоб-ахлоқ соҳиб-и этиб тарбиялашни асосий мезон сифатида кўяди.

Умуман олганда, ёшларни бунёдкорлик руҳида тарбиялаш, беғубор қалбини олижаноблик, хайру саховат, меҳр-оқибат каби соф ва покиза туйғулар билан тўлдириш, эзгу мақсадларга сафарбар этиш, бузгунчи, зўравон, худбин, бағритош ва қаҳри қаттиқ бўлиб тарбия топишининг олдини олишга алоҳида эътибор қаратиш лозим.

Юқорида қайд этилган мулоҳазалардан хулоса қилиб айтиш мумкинки, экстремизм ва терроризмга қарши курашда ёшларда мафкуравий иммунитетни шакллантиришда қуйидаги жиҳатларга алоҳида эътибор қаратиш лозим:

– мустақил фикрга эга, соғлом негизда шаклланган дунёқараш ва мустаҳкам иродага эга шахсларни тарбиялаш, ёшлар қалби ва онгида соғлом ҳаёт тарзи, миллий ва умуммиллий қадриятларга ҳурмат-эҳтиром туйғусини шакллантириш орқали ҳар хил бидъ-

ат-хурофот амалларни фарқлаш, турли диний оқим ва йўналишлар таъсири ҳамда ақидасига қарши иммунитет ҳосил қилиш;

– мафкуравий таҳдидларга қарши доимо сергак, огоҳ ва хуш-ёр бўлиб яшаш, гўёки ислом динини ўргатишни ваъда қилаётган шубҳали шахслар билан мулоқот қилмаслик, ноқонуний тарзда чоп этилган ёки тайёрланган диний мазмундаги адабиёт, диск, мобил телефонлардаги материаллардан фойдаланмаслик ва олиб юрмаслик, интернет тизимида экстремизм, терроризм ва миссионерликни тарғиб қиладиган сайтлардан ёшларни муҳофаза қилиш;

– ёшлар ўртасида соғлом турмуш тарзини тарғиб этиш, уларнинг маънавий-ахлоқий тарбиясини шакллантириш, ёшлар онгида ватанпарварлик, инсонпарварлик, меҳр-оқибат, эл-юрт шаънини ардоқлаш каби улуғвор фазилатларни камол топтиришда оила-маҳалла-таълим муассасаси ҳамкорлиги асосида иш ташкил этиш;

– бугунги ахборотлар алмашинуви жадал кечаётган вақтда диний масалаларга оид маълумотларни тўғридан тўғри қабул қилиш ва унга эътиқод қилишга шошилмасликни тавсия ва тарғиб қилиш ҳамда ахборот хуружлари асирига айланмаслик лозим;

– кишиларда диний бағрикенглик, бошқа дин вакилларига ҳурмат, ўзаро биродарлик, миллатлараро тотувлик, дўстлик туйғуларини шакллантириш, маҳалла аҳолиси ўртасида динлараро турли зиддиятларни юзага келишининг олдини олиш бўйича тушунтириш, тарғибот ишларини олиб бориш;

– маҳаллалардаги нотинч, ноқобил оилалар ёки мутаассибликка мойил шахслар билан тушунтириш ишларини олиб боришда ҳаётий тажрибага эга бўлган маҳалла фаоллари, маҳаллада обрў-эътибор қозонган кишилар, маҳаллий масжидларда фаолият юритувчи имом-хатиблар, шунингдек, диний маърифат ва маънавий-ахлоқий тарбия масалалари бўйича маслаҳатчиларини жалб этиш;

– аҳоли ўртасида дин ҳақида нотўғри салбий тушунча ва тасавурлар уйғонишининг олдини олиш мақсадида ақида, ибодат ва бошқа диний масалаларга оид саволлар билан Ўзбекистон мусулмонлари идораси уламолари, уларнинг вилоятлардаги вакиллари, маҳаллий имом-хатиблар ва диний соҳа мутахассисларига мурожаат қилиш;

– экстремизм ва терроризм билан курашда, асосан ҳуқуқ-тартибот органларига суяниш, фақат жазо чораларини кўллаш орқали унга барҳам беришга интилиш мазкур салбий ҳодисанинг оқибати билангина курашиш деганидир. Бошқача айтганда, бундай йўлдан борилса, экстремизм ва терроризмни озиклантириб турган “илдиз”лар зарарланмай қолаверади, маълум бир давр ўтиши билан улар янги “куртак”лар беришда давом этишини ҳисобга олиб, бундай манфур кучларнинг кирдикорларини фош этиш ва уларга қарши курашишда ҳар бир соҳа вакили ўзининг муносиб ҳиссасини кўшиш.

Демак, ахборот кураши авж олган ХХІ асрда дин ниқоби остидаги турли хил кўринишдаги мафкуравий хуружлардан ҳимоя этишда маънавий-маърифий тарғибот ишларининг таъсирчанлигини ошириш, ҳаётимизда содир бўлаётган ижобий ўзгаришлар ҳақидаги чуқур таҳлилий маълумотларни ёш авлодга етказиш, уларнинг ижтимоий фаоллигини кучайтириш, бунда “фикрга қарши фикр, ғояга қарши ғоя, жаҳолатга қарши маърифат билан курашиш” ҳар қачонгидан ҳам муҳим аҳамият касб этади.

Назорат саволлари

1. Дин ниқоби остидаги мафкуравий таҳдидлар қандай шаклларда намоён бўлмоқда?
2. Нима учун интернет оламидаги бузғунчилар асосан ёшларни ўз тўрларига илинтирмоқда?
3. Экстремизм ва терроризмга қарши курашда ёшларда мафкуравий иммунитетни шакллантиришда қайси жиҳатларга алоҳида эътибор қаратиш керак?
4. “Жаҳолатга қарши маърифат билан курашиш” ғоясининг моҳиятини тушунтириб беринг.

**8-мавзу: Халқаро исломий ташкилотлар,
диний уламолар томонидан экстремизм
ва терроризмга қарши чиқарилган
фатволар таҳлили**

Режа:

1. *Халқаро исломий ташкилотлар фаолияти*
2. *Фатво ва унга доир масалалар*
3. *Фатвонинг мусулмонлар ҳаётидаги аҳамияти*
4. *Халқаро исломий ташкилотлар, диний уламолар томонидан экстремизм ва терроризмга қарши чиқарилган фатволар*

Таянч сўз ва иборалар: *муџстаҳид, мутлақ муџстаҳид, мухарриж, муражжисх, муқаллид, мандуб, насс, фатво, муфтий, халқаро ислом ташкилотлари, диний уламолар.*

Халқаро исломий ташкилотлар фаолияти. Халқаро исломий ташкилотлар – исломий бирдамлик, ҳамжихатлик концепциясига асосланган, алоҳида жамоа ёки давлат, шунингдек дунё миқёсида мусулмонлар ҳаётининг турли жиҳатларини мувофиқлаштирувчи ҳамда йўналтирувчи диний уюшмалардир. Бугунги кунда халқаро ислом ташкилотларининг нуфузи ортиб бормоқда.

1924 йилда Усманийлар ҳукмронлиги тугатилгач, дунё мусулмонларини бирлаштира оладиган халқаро ташкилот тузиш гоџси илгари сурилади ва 1926 йилда мусулмонларнинг илк халқаро ташкилоти – “Ислом олами конгресси”га асос солинади. Лекин, “Ислом олами конгресси” ташкилоти ўз фаолиятини расмий равишда 1949 йилда Покистондаги Карачида ўтказилган сессиядан бошлайди. Асосчиси сифатида покистонлик Инамулло Хон (1912-1997) эътироф этилади. Ташкилотнинг асосий вазифалари бутун дунё мусулмонларини ўзаро бирдамлиги ва ҳамкорлигини таъминлаш, мусулмонларнинг ижтимоий масалалардаги асосий йўналишларини белгилаш, ислом таълимотини кенг ёйиш, ислом тарихини ўрганишдан иборат. Ҳозирги вақтда ташкилотга Африка ва Осиёда жойлашган 36 давлат аъзо бўлган.

Халқаро исломий ташкилотлар орасида ҳукуматлараро мақомада фаолият олиб борадиган “Ислом ҳамкорлик ташкилоти” (ИХТ)ни келтириб ўтиш ўринли. ИХТ дунёда энг йирик ислом

ташкilotи саналади. 1969 йил 25 сентябрда Марокашнинг Работ шахрида “Ислом конференцияси” ташкilotи номи остида тузилган. Дастлаб ИХТга Осиё ва Африканинг 25 та давлат аъзо эди. Эндилекда икки миллиардга яқин аҳолига эга 57 та давлат аъзодир. Мазкур ташкilotда Бирлашган Миллатлар Ташкilotи, Россия, Босния ва Герцеговина, Марказий Африка Республикаси кузатувчи мақомига эга. 1975 йилдан ИХТга БМТ ҳузурида кузатувчи ташкilot мақоми берилган.

2011 йил 28 июнь куни Қозогистоннинг Остона шахрида ўтказилган ташқи ишлар вазирларининг 38-сессиясида “Ислом конференцияси” ташкilotи номи “Ислом ҳамкорлик ташкilotи”га ўзгартирилди. Ташқи ишлар вазирларининг анжумани ҳар йили мунтазам ўтказилади. Фавқулудда ҳолатларда навбатдан ташқари йиғилишга чақирилади. Бош котибият ИХТнинг ижрочи органи ҳисобланади.

ИХТнинг ҳозирги низоми 2008 йил 13-14 март кунлари Даккарда ўтказилган йиғинда қабул қилинган. Ташкilotнинг асосий вазибалари аъзо давлатлар ўртасида дўстлик ва бирдамлик ришталарини уйғунлаштириш, ислом оламида юзага келган муаммоларни ҳал этиш, давлатлар ички қонунларига ҳурмат билан ёндашиш, инсон ҳуқуқларини ҳимоя қилиш, аъзо давлатларнинг иқтисодий жиҳатдан ривожланишига кўмаклашиш, ислом дини ҳақида турли ноҳақ ва ноҳўя маълумотларни бартараф қилиш кабилардан иборат. Шунингдек, ИХТ турли соҳаларда мамлакатлардаги институтлар билан илмий изланишларни ташкил қилиш билан шуғулланади.

ИХТ Ташқи ишлар вазирларининг 1996 йил 2 октябрда Нью-Йоркда бўлиб ўтган навбатдаги мувофиқлаштириш мажлисида Ўзбекистон ташкilotнинг тўла ҳуқуқли аъзоси этиб қабул қилинди. Мамлакатимиз ИХТнинг барча анжуманларида фаол иштирок иштирок этиб, ўзининг муносиб улушини кўшиб келмоқда.

Мусулмонларнинг бирдамлигини таъминлаш йўлида ташкил этилган ташкilotларнинг кўп қисми ҳукуматлараро мақомда фаолият юритмайди. Уларнинг орасидан 1962 йил 18 майда асос солинган “Ислом олами лигаси”, 2004 йил 11 июлда тузилган “Мусулмон уламулари халқаро уюшмаси” ва бошқа ўнлаб ташкilotларни келтириб ўтиш мумкин.

Таъкидлаш лозимки, бу каби ташкилотларнинг аксар қисми мусулмонларнинг ҳаётида юзага келаётган замонавий муаммоларни ўрганиш, кўпчилик овоз билан маъқулланган ечимлар ҳамда фатволарни тақдим этиш, таълим, маданият, хайрия ва бошқа шу каби соҳаларда фаолият олиб боради. Мазкур ташкилотлар қаторига “Ислом тараққиёт банки”, “Халқаро ислом янгиликлар агентлиги”, “Таълим, фан ва маданият масалалари бўйича ислом ташкилоти”, “Ислом адолат суди”, “Ислом фикҳи академияси” кабиларни келтириш мумкин.

Юқоридагилар билан бир қаторда, минтақавий халқаро исломий ташкилотлар ҳам мавжуд бўлиб, уларнинг фаолияти маълум ҳудуд билан белгиланади. Масалан, Жануби-Шарқий Осиё ва Тинч океани минтақавий ислом ташкилоти, Осиё мусулмонлари кўмитаси, Фатво ва илмий баҳслар бўйича Европа мажлиси ва бошқалар шулар жумласидандир. Таъкидлаш лозимки, халқаро исломий ташкилотлар томонидан экстремизм ва терроризм, мутаассиблик унга қарши кураш ҳамда васатийлик, бағрикенглик, миллатларо тотувлик бўйича қатор конференциялар ўтказилиб, тегишли тавсия ва хулосалар берилмоқда. Шунингдек, экстремизм ва терроризмнинг ислом таълимотига зид экани, экстремистлар томонидан илгари сурилаётган гоъларнинг исломнинг тинчликпарварлик моҳиятига қарши қаратилгани юзасидан фатволар ҳам берилмоқда.

Фатво ва унга доир масалалар. Ислом илм, маърифат ва инсон манфаатларини химоя қилувчи диндир. Қуръон ва ҳадислар исломнинг асосий манбалари бўлиш билан бирга мусулмонлар ҳаётини ташкил этиш учун муҳим қўлланма ҳам ҳисобланади. Шундай экан, Қуръон ва суннатга асосланган ҳолда мусулмонларнинг манфаатларидан келиб чиқиб, инсон камолоти ва жамият фаровонлиги, ижтимоий барқарорлик ва тараққиётни кўзлаб фатво чиқариш алоҳида билим ва малакани талаб этади. Мўътабар манбаларга кўра, араб тили, Қуръон ва ҳадис илмлари, фикҳ ва ислом тарихини жуда чуқур ва мукамал биладиган мужтаҳидларгина шундай ҳукм чиқариш ҳуқуқига эгадир. Бироқ тарих ва замонавий воқелик диндан ёвуз мақсадда ҳам фойдаланиш мумкинлигини кўрсатмоқда. Бундай ҳаракатлар ислом динини ниқоб қилиб олган ҳолда амалга оширилгани ва оширилаётгани янада ачинарли ҳол, албатта.

Сўнги йилларда экстремистик ва террорчи гуруҳлар дин ниқоби остида ўз ҳаракатларини “шаръий” деб ҳисоблаш орқали жамиятда турли хил қарама-қаршиликларни юзага келтиришга интиломда. Улар ўзларини “мужтаҳид” деб эълон қилган ҳолда неча асрлардан бўён мусулмонлар жамоаси эргашиб келаётган мазҳаб таълимотларига зид бўлган турли “фатволар”ни чиқармоқда. Бу эса, бир томондан инсонларни адашиб, нотўғри йўлларга кириб кетишларига сабаб бўлса, иккинчи томондан жамиятда ўзаро тушунмовчилик, адоват кайфиятининг пайдо бўлишига замин яратмоқда.

Шу ўринда мужтаҳид ким? Фатво ўзи нима? Уни кимлар беришга ҳақли? каби мавзуга алоқадор баъзи саволлар пайдо бўлади. Қуйида шулар ҳақида тўхталиб ўтамиз.

“Мужтаҳид” сўзи луғатда – “тиришқоқ” деган маънони билдиради. Шаръий истилоҳда эса, мужтаҳид деб Қуръон, суннат ва бошқа шариат манбалари асосида ҳукм чиқара оладиган кишига айтилади.

Бугунги кунда мужтаҳид даражалари хусусида бир қанча фикрлар мавжуд бўлиб, улар бир-биридан жузъий ҳолатдагина фарқ қилади. Ҳанафий мазҳаби манбаларига кўра мужтаҳидлик даражалари қуйидаги қисмларга бўлинади:

1. “Мужтаҳид фи-ш-шариъа” ёки “мутлақ мужтаҳид” – Қуръон ва сунна асосида усул ал-фикҳни ишлаб чиқади ҳамда шариат саволларига жавоб беради. Бу тоифа уламоларга тўрт мазҳаб асосчилари қиради;

2. “Мужтаҳид фи-л-мазҳаб” (мазҳаб ичидаги мужтаҳид) – ижтиҳод даражасига эришган, бироқ у ўзи томонидан усул ва қоидаларни ишлаб чиқмайди, балки, бирор мазҳаб асосчисининг йўлидан боради. Бунга Имоми Аъзамнинг шогирдлари Имом Абу Юсуф ва имом Муҳаммад Шайбонийларни келтириш мумкин;

3. “Мужтаҳид фи-л-масаил” (масалалар мужтаҳиди) – мазҳаб-боши томонидан жавоб берилмаган янги масалалар юзасидан мужтаҳид мутлақ ишлаб чиққан усуллар асосида ижтиҳод қилади. Бу тоифага Имом Таҳовий, Имом Сарахсий ва Имом Кархий каби уламолар қиради:

4. “Мухарриж” – ўзлари мустақил равишда ижтиҳод қила олмайди, лекин мужтаҳидлар томонидан билдирилган, кўринишидан икки хил тушуниш мумкин бўлган ижтиҳодга аниқлик киритади.

Бунга мисол тариқасида Имом Розий ва Имом Журжонийларни келтириш мумкин;

5. “Муражжих” – бу тоифа уламолар ҳам ижтиҳод қилишга қодир бўлмаса-да, бир масалада мужтаҳиднинг икки хил фикри бўлса, далилларга таянган ҳолда улардан бирини танлайди. Бунга Имом Қудурий ва Имом Марғинонийларни киритиш мумкин;

6. “Муқаллид” – бу юкоридаги даражаларга кирмайдиган фақиҳлардир. Улар ўз мазҳаблари ичидаги масалаларни яхши ўзлаштирган ҳамда ўз фаолияти давомида улардан кенг фойдаланадиган уламолардир. Бунга Имом Хаскафий ва Ибн Обидин каби фақиҳлар мансубдирлар.

Мужтаҳид томонидан бирор масала юзасидан чиқарилган ҳукм “фатво” деб аталади. “Фатво” арабча сўз бўлиб, “саволга жавоб бериш”, “шариат масалалари юзасидан фатво чиқармоқ”, “маслаҳат бермоқ”, “муфтийнинг хулосаси” каби маъноларни англатади. Истилоҳда эса, сўраган кишига шаръий далил асосида ҳукм чиқаришга нисбатан қўлланилади.

Луғавий жиҳатдан фатво берувчи инсон “муфтий” деб аталади. Бу борада олимлар бир қанча фикрларни билдирганлар. Жумладан, машҳур фақиҳлардан Имом Қарофий шундай дейди: “Муфтийлар Аллоҳ таолонинг таржимонларидир. Чунки улар нассга таянган ҳолда ҳукм чиқарадилар”. Имом Шотибий эса: “Муфтийлар уммат учун Расулуллоҳ (алайҳис-салом) мақомларида бўладилар. Бунга далил қилиб: “Олимлар пайгамбарларнинг меросхўрларидир. Пайгамбарлар динор ёки дирҳам эмас, балки илми мерос қилиб қолдирганлар”, – ҳадисини келтиради. Демак, фатво бериш ўта шарафли ва масъулиятли вазифалардан ҳисобланади.

Дастлаб фатво бериш мақомида Расулуллоҳ (алайҳис-салом) турганлар. У кишининг фатволари Аллоҳ таоло томонидан ваҳий қилинган Расулуллоҳ (алайҳис-салом) билан саҳобийлар ўртасидаги суҳбатлар одатда савол-жавоб тарзида бўлар эди. Расулуллоҳ (алайҳис-салом) билганларига жавоб берар, билмаганларига Аллоҳ таолодан шу саволга жавобни билдиришни сўрар эдилар.

Расулуллоҳ (алайҳис-салом)дан сўнг саҳобийлар, улардан кейин тобеъийлар фатво берганлар. Шундай бўлса-да, фатво беришнинг масъулияти огир эканини ҳис қилиб, саҳобийлардан Умар ибн Хаттоб, Али ибн Абу Толиб, Абдуллоҳ ибн Масъуд, Оиша онамиз, Зайд ибн Собит, Абдуллоҳ ибн Аббос, Абдуллоҳ ибн Умар (р.а.)

каби санокли кишиларгина фатво чиқарганлар. Ибн Абу Лайло айтадилар: “Расулulloҳ (алайҳис-салом)нинг 120 та ансорларини учратдим. Уларнинг бирларидан савол сўраганимда кейингисига ўтказар, ундан сўрасам у бошқасини кўрсатар эди. Охири айла-ниб яна биринчи савол берган кишига келдим”. Ушбу ҳолатда ҳам кўришимиз мумкинки, саҳобийлар фатво беришда ниҳоятда эҳти-ёткор бўлганлар.

Саҳобийлардан сўнг, тобеъийлар ёки улардан кейинги давр-да яшаган уламолар ҳам фатво беришдан ўзларини сақлардилар. Жумладан, тобеъийлардан бўлган Шаъбийдан бир савол сўралган-да у киши: “Билмайман”, деб жавоб қилади. Шунда, одамлар: “Сен Ироқ фақиҳи бўлсанг, “билмайман” дейишга уялмайсанми?!” де-ганда Шаъбий: “Фаришталар: “Зоти нокнинг ҳаққи, бизда Ўзинг билдирганингдан ўзга илм йўқдир” (*Бақара*, 32), дейишга уял-маган, мен нега уялай», – деб жавоб берган.

Фатво бериш масаласида мазҳаббошиларидан бири бўлмиш Имом Молик: “Инсон бирор саволга жавоб беришдан олдин ўзи-ни дўзах ёки жаннатда тасаввур қилсин-да, кейин жавоб берсин”, деган экан. Бир куни у кишидан савол сўралганда: “Билмайман”, – деб жавоб беради. Савол берган киши: “Бу осон савол бўлса, шуни ҳам билмайман, дейишга уялмайсанми?!” деганда Имом Молик ғазабланиб: “Осон масала?! Билиб қўй, динда осон масаланинг ўзи йўқ! Аллоҳ таолонинг: “Зеро, Биз Сизга оғир Сўзни (*Қуръон-ни*) туширажамиз” (*Муззаммил*, 5), оятини эшитмаганмисан?! Илмнинг барчаси кийин, жумладан сен сўраган нарса ҳам”, – деб жавоб берган.

Фатвонинг мусулмонлар ҳаётидаги аҳамияти. Фатво му-сулмонлар ҳаётида муҳим аҳамият касб этади. Бугунги кунда фатво беришга ҳамма ҳам ҳақли эмас. Акс ҳолда, бу каби ҳолатлар қанчадан қанча бегуноҳ инсонларнинг қони тўкилишига ҳамда асл таълимоти тинчлик бўлган ислом жоҳиллик, ёвузлик, босқинчи-лик ва қотиллик дини сифатида намоён бўлишига сабаб бўлади. Аслида, ислом қоидаларига биноан фатво бериш ҳуқуқи юқорида қайд этилганидек, фақатгина ақида, фикр илмида мукамал дара-жага етган, Қуръонни тафсирлари ва турли илмлари билан тўлиқ ёд билувчи, қолаверса, “муфтий” (фатво берувчи) мартабасига эга бўлган муайян шахсларгагина берилиши маълум. Имом Аҳмад ибн Ҳанбал (р.х.)дан қанча ҳадисни ёдлаган одам фатво бериши мум-

кинлиги ҳақида сўралганда, улар муфтий камида 400 минг ҳадис-ни билиши кераклигини айтган. Ибн Асокир келтирган Расулуллоҳ (алайҳис-салом)нинг *“Қимда-қим илмсиз фатво берса, унга Аллоҳ таоло, фаришталар, осмону ердаги барча мавжудотларнинг лаънати бўлсин”*, – деган ҳадислари ҳам экстремистларга хизмат қилувчи “фатвоchi уламолар”нинг фаолиятига муносиб баҳодир.

Шу ўринда, бугунги кунда баъзи эътироф этилмаган оқимлар ҳамда шахслар ўз ғаразли мақсадлари, амалиётларини оқлаш йўлида ислом номи билан турли “фатволар” бериб келаётганини афсус билан қайд этиш лозим. Жумладан, “жиход”, “такфир” (кофирга чиқариш), “ҳижрат”, “ўз-ўзини ўлдириш” каби масалаларда чиқарилаётган фатволар шулар жумласидандир.

Шунингдек, баъзи тоифалар мансух бўлган ҳадислардан ҳам кенг фойдаланишга уринаётганини таъкидлаш лозим. Жумладан, айрим “салафийлик”ка мансуб гуруҳлар қабрларни зиёрат қилишни мутлақ ширкка чиқармоқда. Уларнинг даъволарига кўра, қабрларни зиёрат қилган одам мусулмончиликдан чиқар экан. Шу билан бир қаторда, баъзи “фатвочилар” томонидан Расулуллоҳ (алайҳис-салом)нинг қабрлари устига қурилган гумбазни бузиб ташлаш кераклиги ҳақида ҳам фатволар чиқарилган. Бунинг натижасида баъзи тоифалар ўз даврида Мадинаи мунавварадаги саҳобийларнинг қабрларини бузиш билан кифояланиб қолмай, ҳатто Пайгамбар (алайҳис-салом)нинг қабрларини вайрон қилишга ҳам яқин келган эдилар. Ваҳоланки, қабрларни зиёрат қилиш ислом динида мандуб (мустаҳаб) амал ҳисобланиб, унинг ўзига хос одоби мавжуд. Ўтганлар хотирасини ёдга олиш дунёнинг ўткинчи эканини ҳис этиш, шу орқали кишини бошқаларга зарар етказадиган, гуноҳ ишларни қилишдан сақланиш ва эзгу амалларни кўпроқ қилишга ундайди. Демак, қабр зиёрати инсонлар ўртасидаги ўзаро меҳр-муруват фазилатларини кучайтирувчи воситадир. Зиёратчининг дуо фотиҳасидан эса, қабрда ётганлар баҳраманд бўлади.

Маълумки, исломдан аввалги жоҳилият даврида қабрларни улуғлаш, уларга сифиниш авж олган эди. Шунинг учун ҳам, Муҳаммад (алайҳис-салом) дастлаб – мусулмонлар бутпарастлик ва ширк асоратларидан батамом покланиб улгурмаган, тавҳид тўлиқ қарор топмаган бир пайтда кишиларни мазкур амалдан қайтарган эдилар. Ислом бутунлай қарор топгандан сўнг, Пайгамбар Муҳаммад (алайҳис-салом) охиратни эслатишини инобатга олиб, қабрлар-

ни зиёрат қилишга изн бердилар. Имом Термизий ривоят қилган ҳадисда: “*Мен сизларни қабрларни зиёрат қилишдан қайтарган эдим. Энди қабрларни зиёрат қилаверинглар. Чунки у қалбни юмшатади, кўзни ёйлатади ва охиратни эслатади*”, деб марҳамат қилинган.

Яна шунга ўхшаш ҳолатлардан бири сифатида мисрлик сохта салафий оқимининг намоёндаларидан бири, такси ходимлари христиан руҳонийларини таксида олиб юриш оғир гуноҳ экани ҳамда бу ишни қилиш спиртли ичимликларни ичиш билан баробарлиги тўғрисида фатво берганини келтириб ўтиш мумкин. Шунингдек, қизларнинг таълим даргоҳларида таҳсил олишини ҳам қоралаб, уларнинг математика, география каби замонавий фанларни ўқишларидан ҳеч бир фойда йўқлиги, бу нарса оғир мусибат экани тўғрисида ва қизларни мактабларга боришларини тақиқловчи фатволар ҳам чиқарилган. Бу эса, ўз навбатида, бир қатор давлатларда турли ихтилофлар ва кўплаб талафотлар етказилишига сабаб бўлган.

Сохта салафийлар томонидан чиқарилаётган бу каби фатволар жамиятни пароканда бўлишига, инсонларнинг қони тўкилишига, фитналарнинг кўпайишига олиб келаётгани, унинг ислом таълимотларига зид эканини намоён этади. Зеро, Куръони каримнинг “Бақара” сураси 191-оятда “*Фитна қотилликдан ҳам ашаддийроқдир*”, – дейилади. Шунингдек, Расулulloҳ (алайҳис-салом): “*Фитна уйкудадир. Уни уйғотганни Аллоҳ лаънатласин*”, – деб марҳамат қилганлар (*Рофеъий ривояти*).

Фатво масаласидаги яна муҳим жиҳатлардан бири бу – бугунги кунда оммавий ахборот воситалари, спутник каналлар орқали тўғридан-тўғри бериб борилаётган фатволар. Бу ҳолатда фатво берувчи шахс фатво сўровчининг на ҳоли ва на вазияти тўғрисида билимга эга бўлмайди. Буларнинг барчасидан беҳабар фатволарни бериб юбораверади. Бунинг салбий оқибатларидан яна бири, бу берилаётган фатволарни бир ёки ўн киши эмас, балки бутун дунё бўйлаб, миллионлаб турли мазҳабда бўлган мусулмонлар эшитади. Ваҳоланки, фикҳий китобларда қайд этилишича, муфтий юксак илм соҳиби бўлиш билан бир қаторда, ўзи яшаб турган вақтнинг воқелигини, инсонларнинг ҳолатини яхши билиши ҳам керак.

Бундан ташқари, ҳозирги кунда жаҳонда баъзи ҳаракатлар томонидан бузгунчилик амалиётларини ислом динига боғлаб амал-

га оширишда “буюртма фатволар”дан самарали фойдаланаётгани ҳеч кимга сир эмас. Аслида исломда илм-маърифатли бўлишга, Яратган томонидан инсонларга берилган неъматлар ҳақида билим орқали тадаббур қилишга тарғиб қилинган. Ҳасан Басрий (р.х.) ривоят қилган ҳадисда шундай дейилади: *“Инсонлар илм ўрганиб амални тарк қилганларида, тиллари ила севишиб, қалблари ила адоватда бўлсалар ва силаи раҳмини узсалар, Аллоҳ уларни лаънатлаб, қулоқларини кар ва кўзларини кўр қилиб қўяди”*. Дарҳақиқат, ислом оламининг эътиборли уламолари томонидан мўътабар манбалар асосида берилаётган фатволар ёки раддияларни тан олмаётган турли фирқа ва оким тарафдорларини юқоридаги ҳадисда келтирилган кимсаларга қиёслаш мумкин.

Шундай экан, фатво мусулмонлар ҳаётида муҳим аҳамият касб этади. Фатво беришга, фақатгина илмда муайян даражага етишган ҳамда уламолар томонидан эътироф этилган кишигина ҳақлидир. Акс ҳолда, бу каби ҳолатлар қанчадан қанча бегуноҳ инсонларнинг қони тўкилишига ҳамда асл таълимоти тинчлик бўлган ислом динини “уруш” дини сифатида кўрсатишга, ўзаро адоват ва нафрат уруғини сочишга, мусулмонлар ўртасида турли хил фитналарнинг келиб чиқишига сабаб бўлади. Фатво оладиган одам ҳам, албатта, ўз навбатида ишончли, ҳамма эътироф этган уламога мурожаат қилиши билан ўзини ҳам, атрофдагиларни ҳам турли мусибатлардан асраган бўлади.

Халқаро исломий ташкилотлар, диний уламолар томонидан экстремизм ва терроризмга қарши чиқарилган фатволар. Бугунги кунда экстремистик ҳаракатлар ўзларининг мудҳиш фаолиятини давом эттираётгани замонамиз уламоларининг ҳам мазкур масалага яна ва яна мурожаат қилишга, ислом оламининг йирик ва обрўли ташкилотларини махсус фатволар ва баёнотлар қабул қилишга мажбур этмоқда. Қуйида улардан айримларини келтириб ўтамиз.

2014 йил 22 апрелда қабул қилинган “Ўзини-ўзи турли йўллар билан қасддан ўлдиришнинг оғир гуноҳлиги ҳақида”ги Ўзбекистон мусулмонлари идораси фатвосида шундай дейилади:

Кейинги вақтда жамиятимизда айрим кишилар билиб-билмай, айниқса, хотин-қизлар ўзларининг жонларига қасд қилиб, Аллоҳ таоло ато қилган ҳаёт нурини бевақт ўчиришга, икки дунёда абадий лаънатга ва дўзах азобига дучор бўлишдек оғир гуноҳ қилиш-

га ўтмоқдалар. Ислом таълимотида инсон ўз жонига қасд қилиши қаттиқ қораланади, ушбу ишни қилган осий банда жаҳаннам ўти билан азобланиши таъкидланади. Аллоҳ таоло айтади: “...ўз қўлларингиз билан ўзларингизни ҳалокатга ташламаңгиз! (Барча ишларни) чиройли қилиңгиз. Албатта, Аллоҳ чиройли (иш) қилувчиларни яхши кўради” (*Бақара, 195*).

Расулulloҳ (алайҳис-салом) ўз ҳадиси шарифларида бундай дейдилар: “*Ким тоғ тепасидан ташлаб, ўзини-ўзи ўлдирса, ўлгандан сўнг жаҳаннамда ҳам шу хил азобга гирифторм бўлади. Агар заҳар ичиб ўзини-ўзи ўлдирса, жаҳаннамда ҳам абадий шу азобга мубтало бўлади. Ким ўзини темир парчаси билан ўлдирса, ўша кимса темир парчасини қорнига суққан ҳолда жаҳаннам ўтида абадий қолади*”.

Яна Имом Бухорий ривоят қилишларича, Ҳазрати Расули акрам (алайҳис-салом) айтадилар: Аллоҳ таоло ҳадиси қудсийда марҳамат қилади: “*Бандам ўзини-ўзи ўлдириб, меннинг унга берган умримга шукр қилмай, йишилди. Шунинг учун унга жаннатни абадий ҳаром қилдим*”.

Жаҳондаги нуфузли ислом муассасалари ва уламолари ўзини турли портловчи восита билан портлатиш орқали бегуноҳ одамларнинг ўлимига сабаб бўлиш шаръан ҳаром амал эканлигини таъкидлаганлар. Бу ишни исломга ҳеч бир алоқаси йўқ. Бу гуноҳ ишни амалга оширганлар ким бўлишидан қатъи назар Аллоҳ таолонинг азобига учрайди, деб алоҳида уқтиришган.

* * *

2002 йилда бўлиб ўтган “Ислом Олами Робитаси қошидаги Ислом Фикҳи Академиясининг терроризмга муносабати” ҳақидаги Маккаи мукаррама баёнотида шундай дейилади:

Экстремизм, куч ишлатиш ва терроризмнинг исломга ҳеч қандай алоқаси йўқ. Бу ишлар хатарли ишлар бўлиб, улар ўта салбий оқибатларга олиб келади. Уларда инсонга тажовуз қилиш, зулм қилиш бор. Шариатнинг икки манбаи Аллоҳнинг Китоби ва Набий (алайҳис-салом) суннатини ўқиган киши уларда ўзгаларга ноҳақ тажовуз қилиш каби экстремизм, куч ишлатиш ва терроризмнинг ҳеч қандай маъносини топмайди.

Ислом динида шахслар ва гуруҳларга мўътадил бўлиш, экстремизмни таг-томири билан йўқотиш, уларга олиб борувчи динда чуқур кетишга йўл кўймасликка кўрсатмалар бор. Чунки буларда аниқ ҳалокат бордир. Расулulloҳ (алайҳис-салом) айтганлар: *“Динда чуқур кетманглар. Сизлардан олдингиларни динда чуқур кетиш ҳалок қилган”* (Имом Аҳмад ва Насоий ривояти).

Ислом кўрқитиш, ваҳимага, саросимага солиш, ноҳақ ўлдиришга олиб борувчи ёмон иллатларни даволаган. Расулulloҳ (алайҳис-салом): *“Мусулмонга бошиқа мусулмонни кўрқувга солиш ҳалол эмас”*, – деганлар (Абу Довуд ривояти). Яна Набий (алайҳис-салом): *“Ким биродарига бир темирни ўқталса, ўша ишини тўхтатмагунча фаришталар уни лаънатлаб туради. Агар у ота ёки она бир ака ёки укаси бўлса ҳам”*, – деганлар (Имом Муслим ривояти).

Исломда жиҳод ҳаққа ёрдам, зулмни қайтариш, адолат, тинчлик ва омонликни қарор топтириш, Расулulloҳ (алайҳис-салом) олиб келган раҳматга йўл очиш учун жорий қилинган. Бу раҳмат одамларни зулматлардан нурга чиқариш учундир. Бу эса терроризмнинг барча кўринишларига барҳам беради. Зеро, уруш маъносидаги жиҳод Ватан ҳимояси учун босқинчиликка, бойликларнинг ўғирланишига, одамларни ўз юртларидан чиқаришга ёрдам берадиганларга, аҳдларини бузадиганларга, мусулмонларнинг динларида фитналанишига қарши жорий қилинган.

Исломда жиҳоднинг ўз одоб ва ҳукмлари бор. Уларга кўра, урушмаган кишилар, кексалар, аёллар ва болалардан иборат бегуноҳ инсонларни ўлдириш тақиқланади. Қочганларни қувлаш, таслим бўлганларни ўлдириш, асирларга озор бериш, ўлганларнинг жасадидан аъзоларини кесиш, урушга алоқаси йўқ бино ва иншоотларни вайрон қилиш ман қилинади.

Юртларни талаётган, муқаддас нарсаларни топтаётган, бойликларни ўғирлаётган золимларнинг зўравонлиги билан зулм кўрганларнинг ўз тақдирини ўзи белгилаш йўлида қонуний ҳимоя ҳуқуқини амалга оширишини тенглаштирамаслик керак.

* * *

2002 йил 3 апрелда қабул қилинган “Халқаро терроризм ҳақидаги Куала Лумпур Декларацияси”да шундай дейилади:

“Биз, ўзимизнинг асоғий қонунларимизга содиқ эканимизни, ислом таълимоти одамларни киргин қилишдан нафратланишини, тинчликни, матонатни ва ўзаро ҳурматни қадрлашини, шу билан бирга, бегуноҳ инсонларни ўлдиришни тақиқлашини яна бир бор таъкидлаймиз. Биз, терроризмга алоқадор ҳар бир ҳолатни ислом ва мусулмонларга боғлашни рад этамиз. Чунки терроризм ҳеч қайси бир динга, маданиятга ёки миллатга дахлдор эмасдир”.

* * *

2003 йил 13-17 декабрь кунлари бўлиб ўтган Ислом Олами Робитаси қошидаги Ислом Фикҳи Академиясининг “Террористик портлатишлар ва таҳдидлар. Сабаблари, оқибатлари, шаръий ҳукми ва уларнинг олдини олиш воситалари” ҳақидаги Маккаи мукаррама баёнотида шундай дейилади:

Террористик амалиётлар жон, молга қарши тажовуз, йўлтўсарлик, тинч аҳолига кўркув солиш, динга ҳам қарши тажовуздор. Иншоатлар, кўприклар, жон ва моллар дахлсиз, халқаро шартнома ва келишувларга мувофиқ, давлатдан аҳд ва омонлик олган тинч аҳоли яшайдиган уйларни портлатиш, самолётлар, поездлар ва бошқа транспорт воситаларини олиб қочиш, улардаги йўловчилар ҳаётига таҳдид солиш, уларда кўркув уйғотиш, уларнинг йўлини тўсиш каби ишлар ислом шариатида катта гуноҳ ва ҳалок қилувчи амаллардан ҳисобланади. Мазкур ишларни бевосита бажарувчилар, шунингдек унга молиявий ёрдам бериш, қурол етказиб бериш, ОАВда тарғибот ишларини олиб бориш ҳамда бу каби фаолиятни жиҳод ва шаҳидлик деб баҳолаш орқали билвосита амалга ошираётганлар учун улкан азоблар борлиги қатъий белгилаб қўйилган.

* * *

2005 йил 6 июлда қабул қилинган “Ислом ҳақиқати ва унинг замонавий жамиятда тутган ўрни” ҳақидаги Алман (Йордания) Декларациясида шундай дейилади:

“Аҳли сунна вал-жамоанинг тўрт мазҳаби: ҳанафий, моликий, шофейй, ҳанбалий, шунингдек жаъфарий, зайдий, ибодий ва зоҳирий мазҳабларига эргашувчи ҳар бир шахс мусулмондир. Уни кофир дейиш, жонига қасд қилиш, шаъни ва мол-мулкига тажовуз

қилиш мумкин эмас. Умуман олганда, Аллоҳга, Унинг Расулига имон келтирган, дин арконларини ҳурмат қиладиган ва уларнинг бирортасини инкор этмайдиган мусулмонларнинг ҳар қандай тоифасини кофирга чиқариш жоиз эмас. Исломдаги мазҳаблар ўртасида умумий жиҳатлар жуда ҳам кўп. Саккиз мазҳаб вакиллари ягона Аллоҳ таолога, муқаддас Куръони карим (Аллоҳ нозил қилган Қалом)га ва Пайгамбар Муҳаммад (алайҳис-салом)га имон келтирган ҳолда ислом таълимотига риоя қиладилар. Айти пайтда, улар имон, намоз, закот, рамазон рўзаси ва ҳаж қилиш каби исломнинг беш арконига ҳамда имон арконлари: Аллоҳга, Унинг фаришталарига, муқаддас китобларига, пайгамбарларига, қиёмат кунига ва қазойи қадарга ишонадилар”.

* * *

Шайх Муҳаммад Саид Рамазон Бутий “Экстремизмнинг исломга хавфи” борасида шундай айтадилар:

«Бутун инсониятни ёки унинг кўпчилигини тинчлик неъматидан тўсиб турган террор қуролини тугатмай туриб, тинчликка элтувчи йўлни қандай ҳимоя қилиш мумкин? Зотан, тинчлик билан террор ўртасида жуда катта фарқ мавжуд».

Куръони каримда келган “жиҳод”, “қитол” лафзлари ўзининг истак ва хоҳишлари йўлида адолат меъёрларини бузаётган ва бошқалар устидан ҳукмрон бўлишга уринаётган кимсаларга нисбатан қўлланилган. Агар боғийлар ўзларининг фитнакор истакларидан қайтиб, тинчликни қўллаб-қувватлашса, уларга азият етказишдан тийилиш, тинчликни асраб-авайлашда ўзаро ҳамкорлик қилиш керак бўлади.

Бу маъно Аллоҳ таолонинг қуйидаги ояти каримасида ўз аксини топган: “Сизларга қарши жанг қилувчилар билан Аллоҳ йўлида жанг қилингиз, (лекин жанг асносида ҳам) ҳаддан ошмангиз! Зеро, Аллоҳ ҳаддан ошувчиларни ёқтирмагай” (*Бақара, 190*).

“Дин тўғрисида сизлар билан урушмаган ва сизларни ўз юртингиздан (ҳайдаб) чиқармаган кимсаларга нисбатан яхшилик қилишингиз ва уларга адолатли бўлишингиздан Аллоҳ сизларни қайтармас. Албатта, Аллоҳ адолатли кишиларни севар” (*Мумтаҳана сураси, 8-оят*).

Кўштирноқ ичидаги кимсалар Куръони каримда келган “қитол”, “жиход” сўзларини синчковлик билан ўрганиб, уларнинг сонини санаб, ушбу сўзлардан олдин ҳамда кейин келган жумлаларни кесиб, Куръони каримни, гўёки террор манбасига айлантиришади ва: “Куръони карим инсонларни қитол, боғийлик ва жиходга буюрадиган қонунларни ишлаб чиқади”, – деб хато гумон қилишади. Ундайларнинг кўзлари Куръони каримда жуда кўп учрайдиган ва такрор-такрор келадиган “афв”, “кечириш”, “лутф”, “адолат” каби сўзларни кўрмайди.

* * *

Муслмон жамиятларида тишчиликни мустаҳкамлаш форуми раиси Абдуллоҳ бин Байя айтадилар:

Эй ёшлар! Ўз умматига қарши қурол кўтариб чиққан, мамлакатлар ва уларнинг аҳолисига жабру зулм кўрсатган, миллату элатлар орасида адоват уруғини сочган, юксак қадриятларни оёқости қилган ёшлар! Сизларни умматга яхшиликни истаган одамнинг қуйидаги насиҳатига қулоқ тутишга ҳамда чуқурроқ мулоҳаза юритишга, теран фикрлашга чорлаймиз. Ушбу мурожаат юзасидан, сизларнинг диққатингизга тўрт нарсани таъкидламоқчимиз:

Биринчиси, Куръони каримдан бўлиб, унда Аллоҳ таоло бундай марҳамат қилади: “Одамлар орасида шундай кимса ҳам борки, унинг дунё ҳаёти тўғрисидаги гапи Сизга қизилқарли бўлади. Дилидаги “имонни”га Аллоҳни гувоҳ қилади, ваҳоланки, ўзи (исломга нисбатан) душманларнинг ашаддийсидир. (Олдингиздан) кетганида ерда фитна-фасод, экин ва наслни ҳалок қилиш ишлари билан юради. Аллоҳ эса, фасодни (бузғунчиликни) ёқтирмайди” (*Бақара, 204-205*).

Мазкур оятлар мунофиқ Ахнас ибн Шарик хусусида нозил бўлган. У Пайғамбар (алайҳис-салом) ҳузурда чиройли гапларни гапириб, ташқарига чиққач, бузғунчилик ишлари билан шуғулланар эди. Масалан, Сақиф қабиласи одамлари билан унинг ўртасида адоват бўлгани сабабли ярим кечада қабиланing чорва молларини ўлдириб, экинларини ёндириб кетади. Айтингчи, экин-тикин, насл-авлод, қарилару аёллар ҳалок бўлдимми? Бу – Аллоҳ таолога хуш келмайдиган, ер юзидаги фасод эмасми?!

Иккинчиси, Расулulloҳ (алайҳис-салом)нинг муборак ҳадисларини келтирмоқчимиз. У зот бундай деганлар: *“Огоҳ бўлинг. Мендан кейин бир-бирингизни ўлдирадиган кофирлар бўлиб кетманглар!”*

Аҳамият беринг, бу жумлалар “Ҳажжатул Вадоъ” (Видолашув ҳажи)да видолашув сўзи сифатида айтилгандир.

Уламолар мазкур ҳадисга изоҳ бериб, инсон жонига қасд қилиш мақсадида куфрда айблаб, бир-бирингизни кофирга чиқарманглар, деб шарҳлаганлар. Ушбу ҳадиснинг “вайлакум”, “вайҳакум” сўзлари билан бошланишига эътибор қаратинг. Бу иккала сўз ҳам ўта огоҳлик ва хушёрлик мазмунига эга. Пайғамбар (алайҳис-салом) уларни камдан-кам ҳолатларда ўз ҳадисларида ишлатганлар. Хўш, инсонларни кофирликда айблаш, қонини тўкиш, Набий (алайҳис-салом) қаттиқ қоралаган ва қайтарган ҳолатлар эмасми?

Учинчиси, мўминлар амири Умар ибн Хаттоб (р.а.)нинг сўзлари бўлиб, у киши охириги хутбаларида: “Кимки мусулмонлар билан бемаслаҳат бир одамга байъат қилса, унга ҳам, у байъат қилган шахсга ҳам эргашилмайди. Зеро, бу хатти-ҳаракатлари билан уларнинг иккиси ҳам ўзларини ҳалокатга дучор қиладилар (яъни, қатл этилишга маҳкум бўладилар)”.

Тўртинчиси, имом Аҳмад ибн Ҳанбалнинг Аббосий халифа Восиқ “Қуръон махлуқ” деган гоёни илгари суриб чиққанида, унга қарши кўзғолон кўтармоқчи бўлган Бағдод аҳлига қарата айтган куйидаги сўзлари: “Ўзингизнинг ҳам ва бунга қўшиб мусулмонларнинг ҳам қонини тўкманглар. Хатти-ҳаракатингиз қандай натижалар келтириб чиқариши ҳақида ўйланглар”. Бу имом Аҳмад ибн Ҳанбал Бағдод аҳлини қайтарган беҳуда қон тўкиш эмасми?

* * *

“Халқаро Қуръон йўли” ташкилотининг асосчиси, покистонлик ҳанафий уламо Тоҳир Қодирий “Мусулмонларни ўзини портлатишга даъват этувчилар дўзах оловидадир” номли фатвосида шундай айтадилар:

Қуръони каримга кўра, террористларнинг омма халқни портлатиши, инсонларни ўзини-ўзи портлатишга даъват этиши ва бошқа ҳар қандай тинч аҳолини ҳаётига қаратилган тажовузларни

амалга ошириши улкан жиноят ҳисобланади. Албатта, бу ишларни амалга оширувчиларга жаҳаннамда оғир азоб-уқубатлар борлигида ҳеч қандай шак-шубҳа йўқ. Қуръони каримнинг “Буруж” сурасида одамларни ёндириш тақиқлангани келтириб ўтилади: “Албатта, мўмин ва мўминналарни фитнага солиб, сўнгра тавба қилмаган кимсаларга жаҳаннам азоби ва улар учун ўт азоби бордир” (*Буруж*, 10).

* * *

“Халқаро Қуръон йўли” ташиклотининг асосчиси, покистонлик ҳанафий уламо Тоҳир Қодирий “Мусулмон ва мусулмон бўлмаган аҳолини ўлдиришилик орасида ҳеч қандай фарқ йўқ” номли фатвосида шундай айтадилар:

Пайғамбар Муҳаммад (алайҳис-салом) ўзларининг охириги хутбаларида инсонларнинг ҳаётини, мол-мулкни ва обрў-эътиборини сақлаш ҳақида шундай дедилар: “Албатта, Аллоҳ таоло қонингиз, молингиз ва номусингизни бир-бирингиз учун мана шу муқаддас шаҳрингиз, табаррук ойингиз ва улуг айёмингиз каби муқаддас айлади”. Ушбу ҳадисга кўра, бир одамни ноҳақ ўлдириш, унинг молига тажовуз қилиш, обрўсига путур етказиш мутлақо тақиқланади.

* * *

Ўзбекистон мусулмонлар идораси раиси, муфтий Усмонхон Алимов шундай айтадилар: Ақидапарастлар фикрича ислом маърифатини ёйишнинг йўли фақат зўравонликдир. Шу йўлда улар жангариларни тайёрлаш ва қўпоровчилик билан инсонларга ваҳима солиш орқали ўз қора пиятларига етишни мақсад қилади. Ваҳоланки, Аллоҳ таоло: “(Эй Муҳаммад,) Раббингизнинг йўли (дини) га ҳикмат ва чиройли насихат билан даъват қилинг! Улар билан энг гўзал услубда мунозара қилинг!..” (Наҳл сураси, 125-оят) – деб амр қилади. Ғоялар кураши даврида ҳар бир фуқаро тажовузлар моҳиятини тўғри англаб етиши талаб этилади. Шу билан бирга, бундай қарама-қаршиликлар қайси кучларга таяниши, қандай фикрларни тарғиб этишини ҳам яхши англаш лозим.

Дунёнинг турли минтақаларида баъзан атайин уюштирила-
ган норозиликлар, исёнлар, аҳоли табақалари орасида тўқнашув-
лар бўлиб турибди. Дин тўғрисида хато тасаввурга эга баъзи ёшлар
турли алдовлар билан бундай тўс-тўполонларнинг кўғирчоғи бўлиб
майдонга чиқяпти. Натижада, энг олий неъмат бўлмиш тинчликка
рахна солинмоқда, одамлар ўртасидан меҳр-оқибат кўтарилмоқда,
хузур-ҳаловатда эътиқод қилиш имконияти бой берилмоқда.

Хулоса ўрнида замонамиз уламоларидан бирининг куйидаги
сўзларини келтиришни лозим топдик: “Бу дунёдаги энг муқаддас
нарсаси, фақат “Каъба” ёки “Масжидул Ақсо” ёки “Йиғи девори”
эмас, балки инсон ҳисобланади. Албатта борлиқнинг энг муқаддас
си бу – инсон. Мен учун биргина мурғак гўдакнинг бир томчи қони
дунёдаги барча муқаддас нарсадан устун. Нима учун деб сўрай-
сиз... Чунки инсоният учун муқаддас бўлган “Каъба”ми, “Йиғи
девори”ми, “Рождество черкови” дейсизми, буларнинг барчасини
инсон бунёд қилган. Инсонни-чи?! Уни ким яратган?! Сўзсиз, Ал-
лоҳ яратган”. Демак, Яратганнинг энг буюк неъматини, биз яшаб
турган оламнинг энг ажойиб мўъжизасини бўлмиш инсон ҳаётига
тажовуз қилишга қаратилган ҳар қандай кўринишдаги таҳдидлар
катта гуноҳ экан, ҳар бир киши бу неъматни асраб авайлаши, унга
хиёнат қилмаслиги лозим бўлади.

Назорат саволлари

1. “Мужтаҳид”ликнинг қандай даражалари мавжуд?
2. “Фатво”, “муфтий” сўзлари қандай маъноларни англатади?
3. Фатво беришнинг масъулияти борасида манбаларда нима дейилган?
4. Йирик исломий ташкилотлар ҳамда уламолар томонидан диний экстремистик ва террорчи уюшмалар фаолиятининг ислом таълимотига зид экани борасида чиқарилган фатво-лардан келтиринг.

ГЛОССАРИЙ

Атаманинг Ўзбек тилида номлани- ши	Атаманинг инглиз тили- да номлани- ши	Атама- нинг рус тилида номлани- ши	Атаманинг маъноси
Ансорлар	Ansars	Ансары	(араб. — ёрдам берувчилар) илк ислом тарихида Маккадан хижрат қилган Пайгамбар (алайҳис-салом) ва муҳожирларга ёрдам берган мадиналик мусулмонлар.
Ақида	Doctrinal statement (dogma)	Вероуче- ние	(араб. — ишонч, бирор нарсани иккинчисига боғлаш) маъносини англатади. Истилоҳда эса ақоид илмининг машхур номларидан бири.
Аҳли китоб	People of the book	Люди писания	ислом динига кўра, Аллоҳ таоло томонидан муқаддас китоблар нозил қилинганлар, яъни яҳудий ва христианлар тушунилади.
Байъат	Bay'ah (oath of allegiance)	Бай'а (договор, присяга, клятва верности)	(араб. — олди-сотди) шариятда кишиларнинг Расулulloҳ (алайҳис-салом)га иттиқат ҳақида берган ваъдалари. Бунда ваъда берувчи шахс ўз иттиқати эвазига савобни сотиб олиш маъноси борлигидан “байъат” дейилган. Расулulloҳ (алайҳис-салом)дан кейин халифалар, давлат бошлиқларига байъат қилиш одати бўлган. Кейинроқ давлат бошлигидан бошқаларга, маълум раҳбарлик маъносидаги улуғларга ҳам байъат қилиш тарқалган. Байъат вақтида қўл ушлашиб туриб аҳд берилганидан аҳли тасаввуфда муриднинг шайхга қилган байъатини “қўл бериш” дейилади.

Барқарорлик	Stability	Стабильность	тинчлик, оёйишталик ва ижодий меҳнат муҳити катъий, узил-кесил ҳамда мустаҳкам ўрнатилган муқим шароит. Барқарорлик ҳар қандай бунёдкорлик фаолиятининг заминни ва зарурий шартини ҳисобланади.
Бидъат	Bid'ah (novelty)	Бид'а (нововведение)	(араб. – янгилик киритмоқ, янгитдан яратмоқ) истилоҳий маънода Муҳаммад (алайҳис-салом) замонасида исломда бўлмаган ва кейинчалик динга киритилган ортиқча, фойдасидан зарари кўпроқ амалга айтилади. Бироқ бидъатул – ҳасана (яхшиликка хизмат қилувчи янгилик) ҳам мавжуд. Бугунги кунда айрим мутаассиб оқимлар томонидан ҳар қандай янгиликни (жумладан, яхшиликка хизмат қилувчи янгиликни ҳам) бидъат сифатида баҳолаб, бажарувчиларни диндан чиқинида айблаш ҳолатлари учрамоқда.
Богий	The rebel	Мятежник	(араб. – душманлик қилувчи, зулм қилувчи, тажовузкор) истилоҳда бирор масала юзасидан адолатли давлат раҳбарига қарши чиқувчи мусулмонларнинг қуроли-аслаҳага эга бўлган тоифасидир.
Виждон эркинлиги	Freedom of conscience	Свобода совести	диний эътиқод эркинлиги.
Виртуал олам	Virtual world	Виртуальный мир	одатда ахборот технологиялар интернетга нисбатан ишлатилади, аслида рақамлардан ташкил топган реал бўлмаган, аммо нусха қилинган ҳаёлан ишланган лойиҳа ёки дастур.
Вожиб	Wajib	Ваджиб	Ҳанафий мазҳаби таълимотига кўра, Қуръони каримда тўғридан-тўғри буйруқ келмаган ҳолда бажарилиши шарт бўлган амалларга нисбатан ишлатилади.
Глобал	Global	Глобальный	дунёвий, бутунжаҳон. Ер сайёраси бўйича кенг қамровли жараён.
Диний бағрикенглик	Religious tolerance	Религиозная толерантность	турли дин вакиллари эътиқодидаги мавжуд ақидавий фарқлардан қатъи назар, уларнинг ёнма-ён ва ўзаро тинч-тотув яшаши ҳамда ҳар бир диний таълимотга ҳурмат билан қарашни англатади.

Диний ташкилот	Religious organization	Религиозная организация	диний жамоаларнинг энг юқори расмий уюшмаси.
Диний экстремизм	Religious extremism	Религиозный экстремизм	жамият учун анъанавий бўлган диний кадриятлар ва ақидаларни рад этиш, уларга зид бўлган гоёларни алдов ва зўрлик билан тарғиб қилишга асосланган назария ва амалиёт.
Диний гоёлар	Religious ideas	Религиозные идеи	диний даъватлар, ақидалар, илоҳий қадрият ва мақсадлар ифодаланган қарашлар мажмуи. Улар турли динларнинг амал қилиш йўлини белгилаб олишда намоён бўлади. Диний гоёлар муайян диннинг мавжудлигини таъминлаб берувчи омил бўлиб хизмат қилади.
Дорул-ислом	Dar al-islam	Дар аль-ислам	(араб. – ислом ҳудуди, ислом диёри) истилоҳда исломнинг арконларини бажаришга тўсқинлик қилинмайдиган ҳудудга нисбатан қўлланилади.
Дорул-куфр	Dar al-kufr	Дар аль-куфр	(араб. – куфр диёри) истилоҳда ислом арконларини бажаришга мутлақ йўл қўйилмайдиган ҳудудга нисбатан қўлланилган.
Жиход	Jihad	Джихад	(араб. – гайрат қилиш, кучни ишга солиш) “жидду-жаҳд”, яъни инсон ўз мақсалига эришиш йўлида бор имкониятларини ишга солиб, ҳаракат қилиши. Диний истилоҳга кўра унинг нафс, шайтон ва ёв билан курашишдек турлари мавжуд.
Зиммий	Dhimmi	Зимми	“зимма аҳли” ислом давлати ҳудудида яшагани учун давлат уларнинг жон ва мол-мулклари ҳимоясига олган гайридинлар.
Иммунитет	Immunity	Иммунитет	(лотин. – озод бўлиш, қутулиш) тиббиётда организмнинг доимий ички муайянлигини сақлаши, ўзини турли, шунингдек зарарли таъсирлардан ҳимоя қилишга қодир бўлган хусусиятларни мажмуи.
Иجتиход	Ijtihad	Иджитихад	исломда янги пайдо бўлган диний муаммоларни ҳал қилишнинг ўзини хос усули.

Конфессия	Confession	Конфессия	(лотин. – эътироф, эътикод) диний конфессия деганда муайян диний таълимот доирасида шаклланган ва ўзига хос хусусиятларга эга эътикод ва унга эргашувчилар жамоаси тушунилади. Бир дин доирасида юзага келган бўлсада, акидалар борасида фарқланадиган жамоалар ҳам диний конфессиялар жумласига киради.
Мавлид	Mawlid	Мавлид	хижрий йил ҳисоби бўйича Раби ал-аввал ойининг 12-кунида Мухаммад (алай-ҳис-салом)нинг туғилган кунлари шарафига ўтказиладиган маросим.
Мазҳаб	Madhab	Мазҳаб	(араб. – йўл) исломдаги шариат қонунлари тизими, фикхий йўналиш.
Макруҳ	Makruh	Макруҳ	бажарилиши ёмон саналган амал.
Мандуб	Mandub	Мандуб	бажарилиши тарқ қилинишидан афзал бўлган амал.
Мансух	Mahsukh	Мансух	(араб. “бекор қилинган”, “ўзгартирилган”) Қуръоннинг айрим оятлари, ҳукмлар ёки баъзи ҳадисларнинг амалдан қолиши, татбиқ этилмаслиги.
Мафкура	Ideology	Идеология	фикр, гоя ва қарашларнинг ягона ва умумий мажмуаси.
Мафкураравий бўшлиқ	Ideological vacuum	Идеологический вакуум	кишиларда жамиятдаги мавжуд ҳолатни, ижтимоий муҳитни нотўғри идрок этишига, унинг иродасини бошқа кишига бўйсундириш ва дунёқарашда агрессивликни шакллантиришга хизмат қиладиган носоглом гоялар билан тўлдирилишига замин яратилиши.
Мафкураравий тажовуз	Ideological assault	Идеологическое наступление	муайян миллат, жамият, давлатнинг тинчлиги ва барқарорлигига қарши қаратилган, сиёсий ва конституцион тузумни заифлаштириш ва бузишга йўналтирилган, фуқаро ва жамият ҳавфсизлигига таҳдид солувчи гоявий-назарий қарашлар ва унга асосланган амалиёт мажмуи.

Мафқуравий хавфсизлик	Ideological security	Идеологическая безопасность	шаҳс, миллат, жамият, давлатнинг хилма-хил шаклларда намоён бўладиган мафқуравий тажовузлар турли мафқуравий марказларнинг бузгунчилик таъсиридан химояланганлик даражасини тавсифловчи тушунча.
Миллат	Nation	Нация	(араб. – халқ) кишиларнинг ягона тилда сўзлашиши, яхлит худудда истиқомат қилиши, муштарак иқтисодий ҳаёт кечирishi, умумий маданият ва руҳиятга эга бўлиши асосида тарихан ташкил топган барқарор бирлиги.
Миссионерлик	Missionary	Миссионерство	(лотин. – юбориш, вазифа топшириш, миссионер – вазифани бажарувчи) бир динга эътиқод қилувчи халқлар орасида бошқа бир динни тарғиб қилиш билан боғлиқ назарий ва амалий фаолиятни билдиради.
Мубоҳ	Mubah	Мубаҳ	бажариш мумкин бўлган амаллар, бундай амал учун савоб берилмайди гўноҳ ҳам ёзилмайди. Уларни бажариш ёки бажармаслик инсоннинг ўз ихтиёрига топширилади. Ухлаш, чарчаганда ўтириш, каби амаллар шулар жумласидандир.
Мужтаҳид	Mujtahid	Муджтаҳид	(араб. – интилувчи, ғайрат қилувчи) – шаръий истилоҳда ижтиҳод ҳуқуқига эга бўлган, яъни Қуръон, суннат ҳамда бошқа шариат манбалари асосида ҳулоса бера оладиган ва ҳукм чиқара оладиган кишига айтилади. Суннийликда олий даражадаги мужтаҳидлар деб, мазҳаббонлар эътироф этилган.
Мурид	Murid	Мурид	(араб. “хоҳловчи”) тасаввуф йўлига кириб, муридга қўл берган шогирд.
Муртад	Apostate	Вероотступник	(араб. – орқага қайтган, чекинган) диндан қайтган, ундан воз кечган, яъни исломни тарк этган киши китобларда «муртад» дейилган.
Мурид	Murshid	Мурид	(араб. “тўғри йўлга бошловчи”) тасаввуф йўлига кирганларнинг сулуқдаги устози, шайх.

Мустахаб	Mustahab	Мустахаб	бажариш тавсия этилган амаллар, бундай амални бажармаслик учун гуноҳ ёзилмайди, жазога тортилмайди. Бу амални бажариш эса, савобга лойиқ деб ҳисобланади. Нафл намоз ўқиш ва нафл рўза тутиш мустахаб амал ҳисобланади.
Мутаассиблик	Fanaticism	Фанатизм	ўз фикр-мулоҳаза ва дунёкараши тўғрилигига ўта қаттиқ ишониб, бошқа диний эътиқодларга муросасиз муносабатда бўлиш.
Мушрик	Mushrik	Мушрик	Аллоҳга бошқа нарсаларни шерик қилувчи киши.
Носих	Naskh	Насх	(араб. – бекор қилувчи, ўзгартирувчи) аввалги ҳукмни кейингиси билан бекор қилиб келган оят ёки ҳадис.
Панисломизм	Pan-islamism	Панисламизм	XIX асрнинг охирида Ўрта Шарқда вужудга келган ислом мамлакатларининг ягона байроқ остида бирлаштириш гоясини кўтариб чиққан сиёсий оқим.
Прозелитизм	Proselytism	Прозелитизм	тўғридан-тўғри бирон-бир динга ишонган фуқарони ўз динидан воз кечишга ва ўзга динни қабул қилишга мажбур қилиш.
Радикализм	Radicalism	Радикализм	(лотин. – томир, илдиз, ўзак) мақсад-муддаони кескин, муросасиз амалга ошириш, у ёки бу ишдаги мавжуд аҳволни тубдан ўзгартиришга интилиш.
Салаф	Salaf	Салаф	(салаф – араб. – аجدодлар, аввал яшаб ўтганлар) исломда ҳадисларга кўра, Пайгамбар Муҳаммад (алайҳис-салом) замонида ҳамда ундан кейинги икки даврда яшаган муслмонлар тушунилади. Шунга кўра, ислом уламолари илк муслмонларни “салаф солиҳ”, яъни “солиҳ аجدодлар” деб ҳисоблашади.
Секта	Sect	Секта	фақат ўзини ҳақ, инсонларни нажотга етказувчи дин деб даъво қиладиган, аслида эса муайян сиёсий ва иқтисодий мақсадларни кўзлайдиган гуруҳ.
Секуляризм	Secularism	Секуляризм	барча динлар ва турли қарашларни тенг ҳурмат қилиш, барча фуқароларнинг қонун олдида тенглиги.

Секуляризация	Secularization	Секуляризация	(лотин. — илохийлик ва абадийликни ифодаламаган ўткинчи, вақтинчалик борлиқнинг характеристикаси) жамият ва дин муносабатларидаги ўзгаришлар динамикасини кўрсатиб берадиган ва ифодалайдиган жараён. Бунда дин ўз аҳамиятини йўқотмайди, унинг ижтимоий ҳуқуқ ва дунёкарашга таъсири камаймайди. Секуляризация атамаси илк бор 1646 йилда Франция элчиси Лонгвил томонидан Вестфал сулҳидан олдинги музокаралар давомида ишлатилган. Августин давридан бошлаб, дунёвийлик маъносини англатади.
Сепаратизм	Separatism	Сепаратизм	(лотин. — ажралиб чиқишга, алоҳида бўлишга интилиш). Ҳокимиятни Конституцияга зид йўллар билан қўлга киритишга интилувчи кучларнинг сиёсатга аралашуви.
Сунна (ёки суннат)	Sunnah	Сунна	(араб. — одат, анъана, хатти-ҳаракат тарзи) исломда мусулмонлар учун ибрат ҳисобланган Пайғамбар Муҳаммад (алайхис-салом)нинг сўзлари, амаллари ва хатти-ҳаракатлари.
Суфий	Sufi	Суфи	исломдаги мистик-зоҳидлик оқим вақили.
Табарруот	Almsgiving	Пожегтования	(араб. — қурбонликлар, совғалар, инъомлар, ҳадялар, бадаллар) “Ҳизбут-тахрир” ташкилотининг ҳар бир аъзоси ўз даромадининг 5-20 фоизи миқдоридан тўлаши шарт бўлган молнавий тўлов тури.
Такфир	Takfeer	Такфир	мусулмонни имонсизликда айблаш.
Тасаввуф	Суфизм	Sufism	суфийлик, суфизм, тариқат ёки тариқатчилик атамалари билан маънодош бўлиб, унинг келиб чиқиши масаласида бир қатор қарашлар мавжуд. Кўпчилик олимлар суфий сўзи арабча “суф” сўзидан ҳосил бўлган, суфийлар кўп ҳолларда жун чакмон ва кўй терисидан тикилган пўстин кийиб юрганликлари учун уларни “жун кийимчилар” деб юритганлар. Бу оқим VII аср охири VIII аср бошларида Ислом дини асосида вужудга келган ҳамда ўз таълимотини Куръон ва ҳадисларга асосланиб ривожлантирган.
Тафсир	Tafsir	Тафсир	(араб. — изоҳлаш, шарҳлаш, баён қилиш) Куръон оятларига шарҳ, изоҳ бериш.

Террор	Terror	Террор	(лотин. – кўрқитиш, ваҳимага солиш) ўз фикрини зўравонлик йўли билан бошқаларга ўтказиш. Бу йўлда сунқасд, кўпоровчилик каби усуллардан фойдаланилади.
Фанатизм	Fanaticism	Фанатизм	мутаассиблик.
Фарз	Fard (Obligatory)	Фард	ислом дини таълимотига кўра, инкор қилиб бўлмайдиган даражада қатъий далил билан бажарилиши талаб қилинган амал.
Фатво	The fatwa	фатва	(араб. – саволга жавоб бериш, шариат масалалари юзасидан фатво чиқармоқ, маслаҳат бермоқ) “муфтийнинг ҳуласаси” маъносини англатади. Истилоҳда эса, “сўраган кишига шаръий далил асосида ҳукм чиқаришга нисбатан қўлланилади.
Фирқа	Group	Группа	(араб. ажралмоқ, фарқланмоқ) маълум бир гоъ асосида бирлашиб, исломдаги анъанавий диний жамоадан ажралган гуруҳлар ва тоифалар.
Фундаментализм	Fundamentalism	Фундаментализм	(лотин. – асос) маълум дин вужудга келган илк даврига қайтиш ва бу йўл билан замоннинг барча муаммоларини ҳал қилиш мумкин деган фикрни илгартириш.
Халқаро терроризм	International terrorism	Международный терроризм	давлатлар, халқаро ташкилотлар, сиёсий партия ва ҳаракатларни беқарорлаштиришга қаратилган сиёсий кўпоровчилик фаолиятини ифодалайди. У энг оғир жиноят бўлиб, узоқ давом этган жараёнларнинг ҳосиласи ҳисобланади.
Хорижийлар	Khawarij	Хариджиты	(араб. – ажралиб чиққанлар, исёнчилар) ислом динидаги илк пайдо бўлган диний-сиёсий оқимлардан бири.
Шаҳид	Shahid	Шахид	(араб. – гувоҳ) ислом динига кўра, имон-эътиқоди, Ватан озодлигини ҳимоя қилиш йўлида ҳалок бўлган ва жаннатга кириши шаҳодат (ваъда) қилинган киши.

Шиа	Shia	Шияты	(араб. – гурух, тарафдор) Исломдаги асосий йўналишлардан бири, Али ибн Абу Толиб ва унинг авлодларини Пайғамбар Мухаммад (алайҳис-салом)нинг ягона вориси ҳамда анаънавий давомчилари, деб эътироф этувчи турли гурух ва жамоаларнинг умумий номи. Узининг таркалиши ва ижтимоий-сиёсий мохияти жиҳатидан суннийликдан кейин 2-ўринда туради. Ҳозир жаҳондаги мусулмонларнинг қарийб 8 фоизи шиаликка мансуб ҳисобланади.
Экстремизм	Extremism	Экстремизм	(лотин. – ақл бовар қилмас даражада, ҳаддан ошиш) ўз мақсади йўлида турли ҳаддан ортик кескин тадбир-чоралар кўришга тарафдорлик, жамиятда қабул қилинган қонун-қондаларга зид бўлган кескин радикал қарашлар.
Эъдод	Preparation	Подготовка	(араб. – тайёргарлик кўриш) ҳозирда мутаассиб оқимларнинг жиҳодга жиҳмоний, моддий, рухий жиҳатдан тайёргарлик кўриши ҳамда қурол-яроғларни ҳозирлаш босқичига айтилади.
Эътиқод	Faith	Вера	ишонч, таянч, қараш, муайян ҳодиса, воқелик ёки бирор нарсага қатъий муносабат.
Эътиқод эркинлиги	Freedom of faith	Свобода вероисповедания	киши онгида чуқур ўрнашиб қолган ва амалга оширилиши шахснинг қундалиқ эҳтиёжига айланган интилиш, хатти-ҳаракат ва дунёқарашлар тизими.
Қуръон қарим	Quran	Қоран	Ислом динининг муқаддас манбаси. 23 йил мобайнида Пайғамбар Мухаммад (алайҳис-салом)га Жаброил фаришта орқали баъзан оят-оят, баъзан эса тўлиқ сура тарзида нозил қилинган илоҳий китоб.
Ҳадис	Hadith	Ҳадис	(араб. янги, сўз) Пайғамбар Мухаммад (алайҳис-салом)нинг айтган сўзлари, қилган ишлари ҳақидаги ривоятлар.
Ҳаром	Haram	Ҳарам	ислом таълимотига қўра қатъий далиллар билан бажарилиши тақиқланган амал.
Ҳижрат	Hijrat	Ҳиджрат	(араб. – бирор нарсадан ажраш) шариатда Пайғамбар Мухаммад (алайҳис-салом)нинг Маккадан Мадинага кўчиб ўтишлари тушунилади.

Фойдаланилган манбалар, адабиётлар ва интернет сайтлари

Асосий адабиётлар

1. Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси. – Тошкент: Ўзбекистон, 2017. – 80 б.
2. Виждон эркинлиги ва диний ташкилотлар тўғрисида (янги таҳрири). Ўзбекистон Республикасининг қонуни. – Тошкент: Адолат, 1998 йил.
3. Маърифат ва диний бағрикенглик резолюцияси. // БМТ-нинг 73/128 сонли резолюцияси. 2018 йил 12 декабрь.
4. Экстремизмга қарши курашиш тўғрисида. Ўзбекистон Республикасининг қонуни. «Халқ сўзи», 2018 йил 31 июль.
5. Терроризмга қарши кураш тўғрисида. Ўзбекистон Республикасининг қонуни. – Тошкент: Адолат, 2000 йил.
6. «Диний-маърифий соҳа фаолиятини тубдан такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида» // Ўзбекистон Республикаси Президентининг фармони, ПФ-5416 сон. 2018 йил 16 апрель.
7. Миллий ғоя тарғиботи ва маънавий-маърифий ишлар самардорлигини ошириш тўғрисида // Ўзбекистон Республикаси Президентининг қарори, ПҚ-451 сон. 2006 йил 25 август.
8. Мирзиёев Ш.М. Эркин ва фаровон, демократик Ўзбекистон давлатини биргаликда барпо этамиз. – Тошкент: Ўзбекистон, 2016. – 56 б.
9. Мирзиёев Ш.М. Қонун устуворлиги ва инсон манфаатларини таъминлаш – юрт тараққиёти ва халқ фаровонлигининг гарови. – Тошкент: Ўзбекистон, 2017 й. - 48 б.
10. Мирзиёев Ш.М. Миллий тараққиёт йўлимизни қатъият билан давом эттириб, янги босқичга кўтарамиз. – Тошкент: Ўзбекистон, 2017 й. -592 б.
11. Илмдан бошқа нажот йўқ. А.Абдуллаев, Н.Ҳакимова, Жўраев Ш., – Тошкент: “Тошкент ислом университети” нашриёт-матбаа бирлашмаси, 2015 й. – 156 б.

12. Ислом ниқоби остидаги экстремистик ва террорчи уюшмалар (Маълумотлар тўплами) / Шермухамедов К., Каримов Ж. – Тошкент, “Movaqouppah” нашриёти, 2017 й. – 160 б.

13. Тасаввуф ва тариқатлар. Ўқув қўлланма/ Усмонов И. – Тошкент: Мовароуннахр, 2016 й. -320 б.

14. Диний бағрикенглик ва мутаассиблик (юз саволга-юз жавоб) Масъул муҳаррир О.Юсупов. – Тошкент: “Тошкент ислом университети” нашриёт-матбаа бирлашмаси, 2017 й. – 156 б.

15. Диний мутаассиблик: моҳият, мақсадлар ва олдини олиш йўллари. Ҳасанов А., Юсупов О., Шермухамедов К., Ғафуров У., Каримов Ж. – Тошкент: “Тошкент ислом университети” нашриёт-матбаа бирлашмаси, 2017 й. – 160 б.

16. Шермухамедов К., Каримов Ж., Нажмиддинов Ж. Диний экстремизм ва терроризмга қарши курашнинг маънавий-маърифий асослари. – Тошкент: “Тошкент ислом университети” нашриёт-матбаа бирлашмаси, 2016 й. – 224 б.

17. Очилдиев А., Нажмиддинов Ж. Миссионерлик: моҳият, мақсадлар, оқибатлар ва олдини олиш йўллари (юз саволга-юз жавоб). – Тошкент: “Тошкент ислом университети” нашриёт-матбаа бирлашмаси, 2013 й.

18. Тулепов А. Ислом ва ақидапараст оқимлар. Тўлдирилган нашр. Масъул муҳаррир Шайх Абдулазиз Мансур. – Тошкент: Шарқ, 2014 й. – 536 б.

19. Ҳасанбоев Ў. Ўзбекистонда давлат ва дин муносабатлари: диний ташкилотлар, оқимлар, мафкуравий курашнинг долзарб йўналишлари – Тошкент: “Тошкент ислом университети” нашриёт-матбаа бирлашмаси, 2014. – 552 б.

20. Ҳидоят ортига яширинган залолат /Муаллифлар жамоаси. – Тошкент: “Тошкент ислом университети” нашриёт-матбаа бирлашмаси, 2010. – 136 б.

Қўшимча адабиётлар

1. Куръони карим маъноларининг таржима ва тафсири /Таржима ва тафсир муаллифи Абдулазиз Мансур. – Тошкент: «Тошкент ислом университети» нашриёт-матбаа бирлашмаси, 2012 й. – 624 б.

2. Саҳиҳи Бухорий: Ал-жомиъ ас-саҳиҳ (Ишонарли тўплам): 1-2-китоблар // Ал-Бухорий, Абу Абдуллох Мухаммад ибн Исмоил / Абдулазиз Мансур таҳрири остида. – Тошкент: “Ўзбекистон миллий энциклопедияси” Давлат илмий нашриёти, 2008 й.

3. Алиев Ж. Зулмат гирдоби. – Тошкент: “Тошкент ислом университети” нашриёт-матбаа бирлашмаси, 2009 й. – 32 б.

4. Бағрикенглик – барқарорлик ва тараққиёт омили. – Тошкент: “Тошкент ислом университети” нашриёт-матбаа бирлашмаси, 2007 й. – 122 б.

5. Жўраев Ш. Бузғунчи даъватчилар. – Тошкент: “Тошкент ислом университети” нашриёт-матбаа бирлашмаси, 2010 й. – 40 б.

6. Жўраев Ш. “Виждон эркинлигининг ҳукукий кафолатлари” // Ўқув қўлланма. – Тошкент, “Тошкент ислом университети” нашриёт-матбаа бирлашмаси, 2013 й. – 80 б.

7. Закурлаев А.К. Ўзбекистон ривожига таҳдид солаётган ғайриқонуний диний оқим ва террорчилик ташкилотлари. Тариқатчилик, аслият ва моҳият. – Тошкент, 2010 й. – 134 б.

8. Закурлаев А. Ғоялар кураши. – Тошкент: Мовароуннаҳр, 2000 й.

9. Имом Аъзам. Ал-Фикҳ ал-акбар. – Тошкент: “Тошкент ислом университети” нашриёт-матбаа бирлашмаси, 2006 й.

10. Ислом. Энциклопедия. – Тошкент: “Ўзбекистон миллий энциклопедияси” Давлат илмий нашриёти, 2004 й. – 313 б.

11. Ислом зиёси ўзбегим сиймосида (Қайта ишланган ва тўлдирилган иккинчи нашри). – Тошкент: “Тошкент ислом университети” нашриёт-матбаа бирлашмаси, 2005 й. – 360 б.

12. Ислом маърифати: аслият ва талқин. Ўқув-услубий қўлланма. – Тошкент: “Тошкент ислом университети” нашриёт-матбаа бирлашмаси, 2010 й. – 160 б.

13. Комилов К., Ҳасанбоев Ў., Ҳошимов Н. Диний экстремизм ва халқаро терроризм – жамият тараққиётига таҳдид. (Маърифий-услубий қўлланма). – Тошкент: “Тошкент ислом университети” нашриёт-матбаа бирлашмаси, 2009 й. – 32 б.

14. Комилов К., Ҳасанбоев Ў., Ҳошимов Н. Ўзбекистон барқарор тараққиёт йўлида (Маърифий-услубий қўлланма). – Тошкент: “Тошкент ислом университети” нашриёт-матбаа бирлашмаси, 2009 й. – 24 б.

15. Мелиқўзиев Ж. Ҳалокат тузоғи. – Тошкент: “Тошкент ислом университети” нашриёт-матбаа бирлашмаси, 2013 й. – 32 б.
16. Очилдиев А. Бугунги дунёнинг мафкуравий манзараси. – Тошкент: Янги аср авлоди, 2001 й. – 24 б.
17. Очилдиев А. Глобаллашув ва мафкуравий жараёнлар – Тошкент: Мухаррир, 2009 й. – 96 б.
18. Ражабова М. Диний экстремизм ва террорчиликка қарши кураш муаммолари. – Тошкент: Ўзбекистон, 2003 й. – 397 б.
19. Раҳимжонов Д. Маърифат – тинчлик асоси. – Тошкент: “Тошкент ислом университети” нашриёт-матбаа бирлашмаси, 2007 й. – 196 б.
20. Сафарова Н.О. Терроризм (тарихий-фалсафий таҳлил) – Тошкент: NOSHIR, 2009 й. – 214 б.
21. Тинчликни асраш – муқаддас бурч / Масъул муҳаррир Очилдиев А. – Тошкент: “Тошкент ислом университети” нашриёт-матбаа бирлашмаси, 2009 й. – 32 б.
22. Тинчлик ва осойишталик – олий неъмат. – Тошкент: Мовароуннахр, 2013 й. – 144 б.
23. Тулепов А. Интернетга ин қурган «ўргимчаклар». – Тошкент: Мовароуннахр, 2014. – 80 б.
24. Шермухамедов К. Жаҳолат тўри. – Тошкент: “Тошкент ислом университети” нашриёт-матбаа бирлашмаси, 2010 й. – 48 б.
25. Ғойибназаров Ш. Халқаро терроризм: илдизи, омиллари ва манбаи. – Тошкент: Ўзбекистон, 2009 й. – 296 б.
26. Ҳасанов. А. А. Ислом тарихи дарслиғи. – Тошкент: Тошкент ислом университети нашриёт матбаа-бирлашмаси, 2008 й.

Хорижий адабиётлар

1. Мулла Али ал-Қори. Шарҳ ал-фиқҳ ал-акбар ли Аби Ҳанифа ан-Нуъман. Дар ан-Нафоис: Байрут, 1997 й.
2. Бутий, Муҳаммад Саид Рамазон. Ал-Жиход фи-л-ислам: кайфа нафхамуху ва кайфа нуморисуху. – Дамашқ: Дор ал-фикр, 1993 й.
3. Бутий, Муҳаммад Саид Рамазон. Ас-Салафийя: марҳала заманийя муборака лаа-мазҳаб исламий. – Дамашқ: Дор ал-фикр, 2005 й. 270-б.

4. Бутий, Муҳаммад Саид Рамазон. Ал-ламазҳабийя: ахтару бидъа тухаддид аш-шариа ал-ислаимийя. – Дамашқ: Дар ал-Форобий, 2005 й.

5. Ваҳба Зухайлий. Ал-фиқху-л-исломий ва адиллатуху. – Дамашқ: Дор ал-фикр, 1985 й.

6. Мони‘ ибн Ҳаммод ал-Жуханий. Ал-Мавсуат ал-муяссара фий ал-адян вал мазоҳиб вал аҳзоб ал-муосира. 5-нашр. 1-2-жилд. – Ар-Риёд: Дар ан-надва ал-олаимийя, 2003 й.

7. Muhammad Tahir-ul-Qadri. Fatwa on suicide bombings and terrorism. – London: Minhaj-ul-Quran International, 2010.

8. Салоҳ Абу Саъуд. Ал-Маржаъ ал-комил фи-л-фирақ ва-л-жамаат ва-л-мазаҳиб ал-исламия. Миср, “Мактабат ан-нафиза”, 2005.

9. Шайх Абдуллоҳ ибн Байя. Ал-ирҳоб ат-ташхис ва-л-хулул // Мавқиф ал-ислам мин ал-ғулу ва-т-татарруф. – Ар-Риёд, 2012.

Интернет сайтлари:

1. <http://www.iiyu.uz> – Ўзбекистон халқаро ислом академияси веб-сайти;

2. <http://www.islamcenter.uz> – Ўзбекистон халқаро ислом академияси Илмий тадқиқотлар ва инновацион лойиҳалар маркази веб-сайти;

3. <http://www.religions.uz> – Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги Дин ишлари бўйича қўмита веб-сайти;

4. <http://www.muslim.uz> – Ўзбекистон мусулмонлари идораси веб-сайти;

5. <http://www.buxoriy.uz> – Тошкент ислом институти веб-сайти;

6. <http://www.hidoyat.uz> – “Мовароуннаҳр” нашриёти веб-сайти;

8. <http://www.ziyonet.uz> – Ахборот таълим тармоғи;

МУНДАРИЖА

Сўз боши	3
----------------	---

I БОБ. ИСЛОМ ДИНИ АСОСЛАРИ

1-мавзу: Ислom динининг тинчликпарварлик моҳияти.....	6
2-мавзу: Ислomдаги ақидавий ва фикҳий йўналишлар	21
3-мавзу: Тасаввуф ва замонавий тариқатчилик.....	35
4-мавзу: Давлат ва дин. Ўзбекистонда давлатнинг дин ва диний ташкилотлар билан муносабати.....	44

II БОБ. ЭКСТРЕМИЗМ ВА ТЕРРОРИЗМ – ЖАМИЯТ БАРҚАРОРЛИГИГА ТАҲДИД

5-мавзу: Экстремизмнинг Марказий Осиё минтақасида намоён бўлишининг ўзига хос хусусиятлари	67
6-мавзу: Ислom асосларини гаразли мақсадларда бузиб талқин қилиш: моҳият ва мақсадлар.....	143
7-мавзу: Ёшларда экстремизм ва терроризмга қарши мафкуравий иммунитетни шакллантириш: мақсад ва вазифалар.....	165
8-мавзу: Халқаро исломий ташкилотлар, диний уламолар томонидан экстремизм ва терроризмга қарши чиқарилган фатволар таҳлили	180
Глоссарий.....	197
Фойдаланилган манбалар, адабиётлар ва интернет сайтлари	206

ЖАҲОЛАТГА ҚАРШИ МАЪРИФАТ

Ў Қ У В Қ Ў Л Л А Н М А

Ўзбекистон халқаро ислом академияси
нашриёт-матбаа бирлашмаси
Тошкент – 2020

Нашр учун масъул: **И.Ашурматов**
Муҳаррир: **О.Жумабоев**
Бадий муҳаррир: **Ф.Собиров**
Дизайнер-саҳифаловчи: **Л.Абдуллаев**

Нашриётнинг лицензия раками
АІ № 0011. 06.05.2019 йил.
Босмахонага 24.03.2020 йилда берилди.
Бичими 60×90 ¼. Шартли б.т. 12,2 Нашр т. 12,7
Адади 10 000 нусха (2-завад 5 000 нусха). Буюртма № 25.
Баҳоси шартнома асосида.

Ўзбекистон халқаро ислом академияси
нашриёт-матбаа бирлашмаси босмахонасида чоп этилди.
100011. Тошкент ш. А.Қодирий, 11.



ISBN 978-9943-5924-4-5

